

**TRI LUTHERSKÉ VYZNANIA VIERY
Z UHORSKA**

**HÁROM LUTHERI HITVALLÁS
MAGYARORSZÁGON**

**DREI LUTHERISCHE GLAUBENSBEKENNTNISSE
AUS UNGARN**

Peter Kónya – Csepregi Zoltán (eds.)

Prešov 2013

Agentúra
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

**„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“**

**TRI LUTHERSKÉ VYZNANIA VIERY Z UHORSKA
HÁROM LUTHERI HITVALLÁS MAGYARORSZÁGON
DREI LUTHERISCHE GLAUBENSBEKENNTNISSE AUS UNGARN**

Eds.: prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
prof. Dr. CSEPREGI Zoltán

Autori / Szerzők / Autoren
prof. Dr. CSEPREGI Zoltán, prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
prof. Dr. Karl W. SCHWARZ, prof. Dr. Max Josef SUDA

Preklad štúdií / A tanulmányok fordítása / Übersetzung der Studien
prof. Dr. CSEPREGI Zoltán, prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD., Mgr. Lucia RINGEROVÁ

Preklad vyznaní / A hitvallások fordítása / Übersetzung der Glaubensbekenntnisse
prof. Dr. CSEPREGI Zoltán (*Confessio Montana, Confessio Scepusiana: maďarčina, magyar, ungarisch*)
prof. Dr. Max Josef SUDA (*Confessio Montana, Confessio Scepusiana: nemčina, német, deutsch*)
prof. PhDr. Daniel ŠKOVIERA, CSc. (*Confessio Pentapolitana, Confessio Montana, Confessio Scepusiana: slovenčina, szlovák, slowakisch*)

Edícia latinských textov / A latin szövegek kiadása / Edition der lateinischen Texte
prof. Dr. CSEPREGI Zoltán

Recenzenti / Lektorok / Lektoren
prof. Dr. DIENES Dénes
Dr. GUITMAN Barnabás

Vydal / Kiadó / Verlag
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
pre Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu, 2013

© Peter KÓNYA, CSEPREGI Zoltán, Karl W. SCHWARZ, Max Josef SUDA, Daniel ŠKOVIERA, 2013

ISBN 978-80-555-0945-7

OBSAH / TARTALOM / INHALT

PREDHOVOR / ELŐSZÓ / VORWORT	5
<i>Peter Kónya / Csepregi Zoltán</i>	
ÚVOD / BEVEZETÉS / EINLEITUNG	7
<i>Karl W. Schwarz</i>	
LUTHERSKÁ REFORMÁCIA V UHORSKU A TRI VYZNANIA VIERY A LUTHERI REFORMÁCIÓ MAGYARORSZÁGON ÉS A HÁROM HITVALLÁS DIE LUTHERISCHE REFORMATION IN UNGARN UND DIE DREI BEKENNTNISSE.....	12
<i>Peter Kónya</i>	
NÁBOŽENSKÉ USTANOVENIA SNEMU R. 1548 AZ 1548-AS ORSZÁGGYŰLÉS VALLÁSI RENDELKEZÉSEI DIE KIRCHENPOLITISCHEN BESTIMMUNGEN DES LANDTAGES VON 1548.....	27
<i>Csepregi Zoltán</i>	
MNOHOSTRANNÁ HISTÓRIA VZNIKU A PRIJATIA VYZNANÍ VIERY A HITVALLÁSOK TÖBBRÉTŰ KELETKEZÉS- ÉS BEFOGADÁSTÖRTÉNETE DIE MEHRSCHICHTIGE ENTSTEHUNGS- UND REZEPTIONSGESCHICHTE DER KONFESSIONEN....	30
<i>Csepregi Zoltán</i>	
TEOLOGICKÉ ZARADENIE UHORSKÝCH VYZNANÍ A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI HITVALLÁSOK TEOLÓGIAI ÉRTÉKELÉSE THEOLOGISCHE EINORDNUNG DER OBERUNGARISCHEN BEKENNTNISSE.....	38
<i>Max Josef Suda</i>	
SLOVENSKÁ LITERATÚRA K VYZNANIAM VIERY MAGYAR NYELVŰ IRODALOM AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI HITVALLÁSOKHOZ DEUTSCHSPRACHIGE LITERATUR ZU DEN OBERUNGARISCHEN BEKENNTNISSEN.....	45
CONFESSIO PENTAPOLITANA	47
CONFESSIO MONTANA	77
CONFESSIO SCEPUSIANA	111

CONFESSIO CHRISTI-
ANA DOCTRINA FIDEI,
Quinq; liberarum Cuitatum
in superiorj Ungaria, Cassouæ,
Leuitschoüæ, Bartpha, Epper-
ries et Cibini.

Exhibita Regi Ferdinando, Anno 1548.

Antonio Verantio Episcopo Agrien: 1560

Eidemq; iterum, cum esset Archiepiscopus

Strigomien: exhibita est Epperies in octa-

ua prima, Dominica Trinitatis Anno 1573.

Matthæj $\frac{x}{x}$

Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confi-
tebor et ego eum, coram Patre meo, qui in coelis est:
Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo et
ego eum, coram Patre meo, qui in coelis est.

Už takmer päť storočí uplynulo od začiatku reformácie, najvýznamnejšieho spoločensko-duchovného hnutia v celej histórii západnej civilizácie. Na začiatku šírenia reformácie v Uhorsku stálo prijatie troch vyznaní viery, ktoré plnili súčasne niekoľko dôležitých funkcií vo vzťahu k štátnej moci, starej cirkevnej hierarchii, no najmä vnútornej výstavbe a teologickejmu systému nových, lutherských cirkevných štruktúr. Mali tak nezastupiteľné miesto pri etablovaní a ďalšom šírení Lutherovho učenia v krajine.

Vzhľadom na osobitosti ciest uhorskej reformácie i dobový spoločensko-politický kontext, sú dodnes viaceré okolnosti vzniku a obsahu vyznaní viery, vrátane ich autorstva, neznáme. Cirkevní historici a teológovia iba postupne objasňujú mnohé významné skutočnosti, spojené s ich spísaním a prijatím. Tri vyznania viery z územia niekdajšieho Kráľovského Uhorska¹ ostávajú stále nesmierne cenným prameňom nielen pre poznanie dejín reformácie a evanjelickej cirkvi, ale rovnako

1 V literatúre ich často označujú za „hornouhorské“, príp. „slovenské“ vyznania viery, čo však v dobovom kontexte nie je správne. Horné Uhorsko, existujúce počas dvoch storočí, zaberalo územie trinástich stolíc na severovýchode krajiny, Dolné Uhorsko zasa desať naddunajských stolíc, totožných s dnešným západným a stredným Slovenskom. Všetky tri vyznania viery sa však viažu k teritóriu tzv. Kráľovského Uhorska, ktoré po r. 1526 ovládali habsburskí panovníci. S ohľadom na geografické danosti tohto regiónu ich potom možno označovať aj za „severouhorské“ vyznania.

Már majdnem öt évszázad eltelt azóta, hogy Wittenbergben elkezdődött a reformáció, kétséggel az egyik legjelentősebb társadalmi-szellemi mozgalom a nyugati civilizáció történetében. A reformáció magyarországi elterjedésének kezdetén állt az a három hitvallás, amely egyszerre töltött be több jelentős szerepet: az állami hatalomhoz, a régi egyházi hierarchiához, de főleg az új, lutheri egyházi egységek belső szervezetéhez és teológiai rendszeréhez való viszonyulásban. Így e hitvallások nélkülözhetetlen helyet foglaltak el a lutheri tanítás elfogadásában és további terjedésében az ország területén.

Tekintettel mind a magyarországi reformáció sajátosságaira, mind a kor társadalmi-politikai hátterére, a hitvallások keletkezésének több körülménye, beleszámítva a szerzőséget is, mindmáig ismeretlen maradt. Egyháztörténészek és teológusok csak fokozatosan fedeztek fel számos jelentős tényt és összefüggést ezek megfogalmazásával és elfogadásával kapcsolatban. A három lutheri hitvallás a volt Királyi Magyarország területéről¹ máig rendkívül értékes forrásunk maradt nemcsak a reformáció és az evangélikus egyház története, de a 16. századi magyar társadalom és politika megismeréséhez egyaránt.

Elsősorban a teológiai, egyháztörténeti és történelmi kutatás szükségleteit fogja szolgálni e három hitvallás (*Confessio Pentapolitana*, *Confessio Montana* és *Con-*

1 Az ország három részre szakadása után I. Ferdinánd király hatalmi területe a királyság nyugati és északi részén.

Es sind beinahe fünf Jahrhunderte seit dem Beginn der Reformation in Wittenberg vergangen, zweifelsohne einer der bedeutendsten gesellschaftlich-geistigen Bewegungen der abendländischen Zivilisation. Der Anfang der Verbreitung der Reformation in Ungarn wurde von drei Bekenntnissen begleitet, die gleichzeitig mehrere Funktionen hatten: sie bestimmten die Einstellung zur staatlichen Macht und zur alten kirchlichen Hierarchie, aber vor allem zur inneren Organisation und zum theologischen System der neuen lutherischen Kirchenstrukturen. Dadurch spielten diese Bekenntnisse in der Annahme der lutherischen Lehre und deren Weiterverbreitung in Ungarn eine unentbehrliche Rolle.

Angesichts der Besonderheiten der Reformation in Ungarn und der gesellschaftlich-politischen Verhältnisse der Epoche sind diverse Umstände der Entstehungsgeschichte der Bekenntnisse unbekannt geblieben, einschließlich der Frage der Verfasserschaft. Zahlreiche Fakten und Zusammenhänge bezüglich der Formulierungen und der Akzeptanz wurden durch Kirchenhistoriker erst nach und nach entdeckt. Die drei lutherischen Bekenntnisse aus dem Gebiet des königlichen Ungarns¹ sind bis heute wertvolle Quellen nicht nur für die Reformationsgeschichte und die evangelische Kirchengeschichte, sondern auch für das frühneuzeitliche Ungarn überhaupt.

1 Nach der Dreiteilung Ungarns ist dies das Herrschaftsgebiet von Ferdinand I. im Westen und Norden des Königreichs Ungarn.

i uhorskej spoločnosti v 16. storočí.

Predovšetkým potrebám teologického, cirkevnohistorického a historického bádania je určené toto, prvé moderné a úplné vydanie troch vyznaní viery (*Confessio Pentapolitana*, *Confessio Montana* a *Confessio Scepusiana*). Publikácia prináša text vyznaní v pôvodnej podobe, resp. v preklade v latinskom, maďarskom, nemeckom a slovenskom jazyku, kvôli spoľahlivejšej kritickej analýze textu a nárokom moderného vedeckého bádania. Práca obsahuje doteraz najautentickejšie podoby pôvodných textov a ich najkvalitnejší preklad do moderných jazykov. Popri pôvodných textoch a prekladoch vyznaní obsahuje publikácia aj niekoľko úvodných štúdií, venovaných historickým okolnostiam vydania a teologickým aspektom konfesii od maďarských, slovenských a rakúskych cirkevných historikov.

Dielo, ktoré je výsledkom niekoľkoročnej práce maďarsko-rakúsko-slovenského tímu cirkevných historikov, teológov a filológov, vychádza v rámci edície prameňov Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity. Výrazným dielom tak prispieva k napĺňaniu hlavného poslania a cieľov centra, a to výskumu duchovných dejín strednej Európy. Publikácia je určená predovšetkým bádateľom, a to teológom, cirkevným historikom a historikom, ako aj študentom historických a teologických odborov, určite však po nej siahnu všetci, ktorí majú hlbší záujem o dejiny reformácie i predmetného obdobia uhorských dejín. Veríme, že sa tak podarí opäť rozšíriť poznanie týchto nesmierne zaujímavých a dôležitých tém.

fessio Scepusiana) első modern és teljes kiadása. A kiadvány a hitvallások szövegét latin eredetiben, ill. magyar, német és szlovák fordításban nyújtja, megfelelő a megbízható kritikai elemzés és a modern tudományos kutatás filológiai követelményeinek. A mű az eredeti szövegek máig legautentikusabb változatait (lehetőleg az *editio princeps* alapján) és ezek igényes modern fordításait tartalmazza három nyelven. A hitvallások eredeti szövegein és fordításain kívül néhány bevezető tanulmány is található a munkában, amelyek a konfeszziók történelmi körülményeivel és teológiai szempontjaival foglalkoznak.

A mű, amely magyar, szlovák és osztrák egyháztörténészek, teológusok és filológusok néhány évi munkájának az eredménye, az Eperjesi Egyetem Társadalomtörténeti és Kultúrtörténeti Kutatóközpontja forráskiadványi sorozatában jelenik meg. Így jelentős mértékben hozzájárulhat a kutatóközpont fő feladata és célja betöltéséhez, azaz Közép-Európa esztörténetének kutatásához. A publikációt elsősorban teológusoknak, egyháztörténészeknek és történészeknek ajánljuk, mind a kutatóknak, mind az egyetemi hallgatóknak, de ugyanúgy mindenkinek, akik mélyebben érdeklődnek a reformáció és Magyarország korai története iránt. Hisszük, hogy így sikerül tovább mélyíteni ezen rendkívül érdekes témák ismeretét.

Die erste moderne und vollständige Edition der drei Bekenntnisse (*Confessio Pentapolitana*, *Confessio Montana* und *Confessio Scepusiana*) dient vor allem der kirchengeschichtlichen, theologischen und historischen Forschung. Im Band werden die Texte im lateinischen Original und in ungarischer, deutscher und slowakischer Übersetzung präsentiert, entsprechend den Anforderungen der zuverlässigen Textkritik und der modernen philologischen Forschung. Das Werk enthält die bis heute authentischsten Versionen der Originaltexte (falls vorhanden, nach der *Editio princeps*) und deren anspruchsvolle moderne Übersetzung in drei Sprachen. Im Band befinden sich zudem einige einleitende Studien zu den historischen Umständen und den theologischen Aspekten der Bekenntnisse.

Das Buch – das Ergebnis langjähriger Arbeit von ungarischen, slowakischen und österreichischen Kirchenhistorikern, Theologen und Geisteswissenschaftlern – erscheint in der Quellenreihe des Forschungszentrums für Gesellschafts- und Kulturgeschichte an der Universität Preschau. Dadurch kann die Edition dazu beitragen, die wichtigste Aufgabe des Forschungszentrums zu erfüllen, nämlich die ideengeschichtliche Forschung in Mitteleuropa voranzutreiben. Der Band wird vor allem Historikern und Theologen, Forschern wie Studenten, empfohlen, aber darüber hinaus jedem, der sich für die Geschichte der Reformation und des frühneuzeitlichen Ungarns tiefer interessiert. Wir hoffen, dass die Kenntnisse über diese besonders interessanten Themen somit weiter vertieft werden können.

ÚVOD

Keď 28. novembra 2000 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave otvorili Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát a vyše štvrtstoročie trvajúca činnosť Inštitútu pre protestantské dejiny cirkvi vo Viedni (1973 – 2000) pokračovala so zmenenými súradnicami, ako jeden z prvých projektov prichádzalo do úvahy nové vydanie vierovyznaní uhorských miest, *Confessio Pentapolitana* (1549), *Confessio Heptapolitana seu Montana* (1559) a *Confessio Scepusiana* (1568). Nové vydanie vierovyznaní malo byť obnovením dávneho želanía predchádzajúceho riaditeľa inštitútu profesora Petra F. Bartona a malo nadväzovať na zväzok „Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der Evangelischen Kirchen A.u.H.B. des Reformationszeitalters / *Confessiones Ecclesiarum Evangelico-Reformatarum A.C. et H.C. Europae Centro-Orientalis Tempore Reformationis*“ (Vierovyznania evanjelických cirkví augsburského a helvétskeho vierovyznania stredovýchodnej Európy v období reformácie).

„Pilotný“ diel, označený ako III/1 (vzťahujúci sa na obdobie 1564 – 1576), bol vydaný v roku 1987 v Budapešti na základe spolupráce medzi Inštitútom dejín protestantských cirkví vo Viedni a Institutum Historiae Reformationis Europae Centroorientalis v Debrecíne. Jeho vydavateľmi boli riaditelia obidvoch inštitútov Peter F. Barton a László Makkai (1914 – 1989) v spolupráci s obidvoma asistentmi inštitútov Józsefom Barczom a Pálom I. Fó-

BEVEZETÉS

Amikor 2000. november 28-án megnyílt a Kárpátok-Duna-Táji Egyháztörténeti Intézet (Institut für Kirchengeschichte des Donau- und Karpatenraumes / Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát) a pozsonyi Comenius Egyetem Evangélikus Teológiai Karán és a Bécsi Protestáns Egyháztörténeti Intézet (Institut für Protestantische Kirchengeschichte Wien) több mint negyedszázados tevékenységét (1973 – 2000) megváltozott körülmények között folytatta, akkor egyik első projektként az észak-magyarországi hitvallások, a *Confessio Pentapolitana* (1549), a *Confessio Heptapolitana seu Montana* (1559) és a *Confessio Scepusiana* (1568) új kiadása került terítékre. Ez a terv a korábbi intézetigazgató, Peter F. Barton régi törekvését újította fel és a *Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der Evangelischen Kirchen A.u.H.B. des Reformationszeitalters / Confessiones Ecclesiarum Evangelico-Reformatarum A.C. et H.C. Europae Centro-Orientalis Tempore Reformationis* c. kötethez kapcsolódott.

A III/1. kötet számmal az 1564 – 1576 között időszakot feldolgozó „pilótakötet” 1987-ben jelent meg Budapesten a Bécsi Protestáns Egyháztörténeti Intézet és a debreceni Institutum Historiae Reformationis Europae Centro-orientalis együttműködésében. Kiadóként a két intézet vezető, Peter F. Barton és Makkai László (1914 – 1989) szerepeltek asszisztenseik, Barcza József (Debrecen) és Fónyad Pál (Bécs) közreműködésével. A további munkatársak között találhatóak a debreceni

EINLEITUNG

Als am 28. November 2000 das Institut für Kirchengeschichte des Donau- und Karpatenraumes / Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát an der Evangelisch-Theologischen Fakultät der Comenius-Universität Bratislava/Pressburg eröffnet wurde und die über ein Vierteljahrhundert währende Tätigkeit des Instituts für Protestantische Kirchengeschichte Wien (1973-2000) unter den geänderten Koordinaten fortsetzte, wurde als eines der ersten Projekte die Neuedition der Bekenntnisschriften der oberungarischen Städte und Landschaften, *Confessio Pentapolitana* (1549), *Confessio Heptapolitana seu Montana* (1559) und *Confessio Scepusiana* (1568) ins Auge gefasst. Sie sollte ein lang zurückliegendes Anliegen des früheren Direktors des Instituts Prof. Peter F. Barton aufgreifen und an einen Band „Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der Evangelischen Kirchen A.u.H.B. des Reformationszeitalters / *Confessiones Ecclesiarum Evangelico-Reformatarum A.C. et H.C. Europae Centro-Orientalis Tempore Reformationis*“ anknüpfen.

Der mit III/1 (auf den Bearbeitungszeitraum 1564-1576 bezogen) apostrophierte „Pilotband“ ist 1987 in Budapest in einer Kooperation zwischen dem Institut für Protestantische Kirchengeschichte Wien und dem Institutum Historiae Reformationis Europae Centro-orientalis in Debrecen erschienen. Als Herausgeber fungierten die beiden Institutsleiter Peter F. Barton und László Makkai (1914-1989) unter

nyadom. Ďalšími spolupracovníkmi boli tiež Gusztáv Bölcskei, Imre Jánossy a János Csohány z Debrecína, Remi Kick z Lundu, Mirosław Korolko (1935 – 2006) z Varšavy a Alfred Eckert (+2012) z Erlangenu.

Tento pilotný diel mal byť začiatkom edičnej série, zachytávajúcej všetky reformačné vierovyznania a cirkevné poriadky stredovýchodnej Európy, od Poľska po Sedmohradsko, od Sliezska po Slovinsko, od Rakúska a Čiech po východné Uhorsko. Vychádzať sa malo z ich enormného kultúrneho a teologicko-historického, ako aj cirkevno-historického a ekumenického významu. V roku 1981 sústredil Peter F. Barton vo svojom inštitúte skupinu zainteresovaných cirkevných historikov z krajín stredovýchodnej Európy. Skupinu tvorili József Barcza/Debrecín, Kálmán Benda (1913 – 1994), Mihály Bucsay (1912 – 1988), Ludovít Csémy/Praha, János Csohány/Debrecín, Tibor Fabiny (1924 – 2007), Vladimír Gál (1920 – 1985), Pavel Kolárovní (1937 – 1994), Rolf Krapp/Hannover, Sándor Ladányi/Budapešť, László Makkai, Gustav Reingrabner/Eisenstadt, Karl W. Schwarz/Viedeň, Friedrich Spiegel-Schmidt/Mnichov a Jakob Wolfer (1911 – 1984). V skupine sa zrodil plán vydať päť zväzkov. Zatiaľ sa malo obdobím panovania Maximiliána II. (1564 – 1576) a dielo malo byť predložené na valnom zhromaždení Svetového luteránskeho zväzu v Budapešti v roku 1984. Tento ťažko dosiahnuteľný cieľ však nebol dosiahnutý z rozličných dôvodov. Pokračovanie bolo najprv časovo posunuté, kvôli úmrtiu a emeritúre

Bölcskei Gusztáv, Jánossy Imre és Csohány János, a lundí Remi Kick, a varsói Mirosław Korolko (1935 – 2006) és az erlangení Alfred Eckert (+2012).

E kötet sorozatot indított volna útjára, mely Közép-Kelet-Európa minden reformatori hitvallását és egyházi rendtartását felöleli Lengyelországtól Erdélyig, Sziléziától Szlovéniáig, Ausztriától és Csehországtól a Tiszántúlig – ezek rendkívüli művelődés-, teológia- és egyháztörténeti, valamint ökumenikus jelentősége volt a vállalkozás kiindulópontja. 1981 októberében Peter F. Barton összegyűjtötte az érintett egyháztörténészek munkaközösségét a közép-kelet-európai országokból: Barcza József, Benda Kálmán (1913 – 1994), Bucsay Mihály (1912 – 1988), Ludovít Csémy (Prága), Csohány János, Fabiny Tibor (1924 – 2007), Vladimír Gál (1920 – 1985), Pavel Kolárovní (1937 – 1994), Rolf Krapp (Hannover), Ladányi Sándor, Makkai László, Gustav Reingrabner (Kismarton), Karl W. Schwarz (Bécs), Spiegel-Schmidt Frigyes (München), Jakob Wolfer (1911 – 1984). Ez a kör dolgozta ki az öt kötetre osztott kiadás tervét. II. Miksa császár uralkodásának korával (1564 – 1576) szerették volna a figyelmet felhívni a feladatra, egyben első eredményeket a Lutheránus Világszövetség 1984-es budapesti nagygyűlése elé terjeszteni. Ez a nemes célkitűzés különböző okokból zátonyra futott, a megkésve megjelent „pilótakötet” folytatását előbb elnapolták, majd néhány kezdeményező halála és több munkatárs nyugdíjba vonulása miatt végleg lemondtak róla. A kutatás mindazonáltal tovább folyt.

Mitarbeit der beiden Institutsassistenten József Barcza und Pál I. Földnyad. Unter den weiteren Mitarbeitern finden sich Gusztáv Bölcskei, Imre Jánossy und János Csohány in Debrecen, Remi Kick in Lund, Mirosław Korolko (1935-2006) in Warschau und Alfred Eckert (+2012) in Erlangen.

Dieser Pilotband sollte eine Editionsreihe eröffnen, die sämtliche reformatorischen Bekenntnisse und Kirchenordnungen Ostmitteleuropas, von Polen bis Siebenbürgen, von Schlesien bis Slowenien, von Österreich, Böhmen bis Ostungarn erfassen sollte, von deren enormer kultur- und theologiegeschichtlicher sowie kirchenhistorischer und ökumenischer Bedeutung auszugehen war. 1981 hat Peter F. Barton einen Kreis interessierter Kirchenhistoriker aus den ostmitteleuropäischen Ländern in seinem Institut versammelt: József Barcza/Debrecen, Kálmán Benda (1913-1994), Mihály Bucsay (1912-1988), Ludovít Csémy/Prag, János Csohány/Debrecen, Tibor Fabiny (1924-2007), Vladimír Gál (1920-1985), Pavel Kolárovní (1937-1994), Rolf Krapp/Hannover, Sándor Ladányi/Budapest, László Makkai, Gustav Reingrabner/Eisenstadt, Karl W. Schwarz/Wien, Friedrich Spiegel-Schmidt/München, Jakob Wolfer (1911-1984). In diesem Kreis wurde der Plan erstellt, die Edition in fünf Bänden zu realisieren. Mit der Regierungszeit Maximilians II. 1564-1576 sollte der Auftakt gemacht und zur Vollversammlung des Lutherischen Weltbundes in Budapest 1984 vorgelegt werden. Dieses ehrgeizige Ziel konnte aus unterschiedlichen Gründen nicht

niektorých iniciátorov diela muse-
lo byť nakoniec zrušené. Záujem
o výskum však neochabol.

Keď som po Petrovi F. Bartonovi
prevzal vedenie inštitútu, považo-
val som za čestnú povinnosť ujať sa
tohto želania, vysloveného na kon-
ferencii v októbri 1981 a splniť ho
aspoň v redukovanom rozsahu.
Inštitút sa na jeseň 2000 presťahoval
na Evanjelickú bohosloveckú
fakultu Univerzity Komenského
v Bratislave, priblížil sa teda ešte
bližšie k územiu Dunaja a Karpát.
Účinná implementácia do oblasti
vzdelávania a výskumu sa mi však,
samozrejme nepodarila, pretože
popri pôsobení na viedenskom
Ministerstve školstva, vedy a kul-
túry a na viedenskej Evanjelickej
bohosloveckej fakulte boli moje
časové možnosti obmedzené, tak-
že som svoju činnosť musel obme-
dziť na účasť v menších projektoch
a prevzatie inštitútu.

Prípravy na rok 1997, ako na rok
Melanchthona posunuli do centra
pozornosti nielen Melanchthonov
vplyv na juhovýchodnú časť Eu-
rópy. Jeho „Listy pre Európu“ boli
témou pôsobivej výstavy, ktorá bola
prezentovaná aj v krajinách na vý-
chode a juhovýchode strednej Eu-
rópy a podnietila ďalšie výskumy,
predovšetkým zamerané na Me-
lanchthonových žiakov z oblasti
Dunaja a Karpát, napr. na Leonarda
Stöckela (1510 – 1560) z Bardejova.
V tejto súvislosti bola tematizovaná
aj história recepcie a vplyvu spisu
Confessio Augustana. Pracovná
skupina, do ktorej patrili budapeš-
tiansky cirkevný historik Zoltán
Csepregi, bratislavský klasický fi-
lológ Daniel Škoviera, viedenský
systematik Max Josef Suda a autor
tohto textu, sa znova a znova veno-

Amikor Peter F. Barton után rám
hárult az intézet vezetésének fela-
data, megtisztelő kötelességemnek
tartottam az 1981-es konferencián
meghatározott célkitűzést előven-
ni és legalább korlátozott terjede-
lemben megvalósítani. Az intézet
2000 őszén a pozsonyi Comenius
Egyetem teológiai karára költözött,
azaz még közelebb a Kárpátok-Du-
na-tájhoz. Mégsem sikerült az in-
tézetet hatékonyan bekapcsolnom
az egyetem tanulmányi és kutatási
tevékenységébe, mert a bécsi kul-
tuszminisztériumban és ugyanott
a protestáns teológiai fakultáson
végzett munkám mellett maradék
időből csak arra futotta, hogy az
intézettel együtt közreműködőként
kisebb projektekben vegyek részt.

Az 1997-es Melanchthon-jubi-
leumra való felkészülés nemcsak
Melanchthon hatásának Délke-
let-Európai kisugárzását állította az
érdeklődés központjába. A „Levelek
Európának” egy sikeres vándorki-
állítás témájává lett, mely Kelet- és
Délkelet-Európa országaiba is elju-
tott és különösen a Kárpátok-Du-
na-tájon további kutatásokra
ösztönzött a Melanchthon-tanítvá-
nyokról, például a bártfai Leonhard
Stöckelről (1510 – 1560). Ebben az
összefüggésben az *Ágostai hitvallás*
befogadás- és hatástörténetének
is figyelmet szenteltek. Egy mun-
kacsoport, melyhez a budapesti
egyház történész, Csepregi Zoltán,
a pozsonyi klasszikus-filológus,
Daniel Škoviera, a bécsi rendsze-
res teológus, Max Josef Suda és
jelen sorok írója tartoztak, újabb
és újabb megközelítésekben fog-
lalkozott az észak-magyarországi
hitvallásokkal. Számos tanulmány-
ban dolgozták föl Leonhard Stöckel
életét és munkásságát, szövegkriti-

eingehalten werden, eine Fortset-
zung wurde vorerst verschoben,
musste schließlich wegen des To-
desfalls und der Emeritierung eini-
ger Initiatoren fallen gelassen wer-
den. Das Forschungsinteresse war
jedoch keineswegs erlahmt.

Als mir in der Nachfolge von Pe-
ter F. Barton die Leitung des Insti-
tuts übertragen wurde, empfand ich
es als Ehrenpflicht, dieses Anliegen
der Konferenz vom Oktober 1981
aufzugreifen und wenigstens in re-
duziertem Ausmaß durchzuführen.
Das Institut war im Herbst 2000 an
die Theologische Fakultät der Co-
menius-Universität in Bratislava
übersiedelt, war also noch näher
an den Donau- und Karpatenraum
herangerückt. Doch eine wirkungs-
volle Implementierung in den Lehr-
und Forschungsbetrieb gelang mir
freilich nicht, weil neben der Tä-
tigkeit im Wiener Ministerium für
Unterricht, Kunst und Kultur und
an der Wiener Evangelisch-theolo-
gischen Fakultät die Zeitressourcen
begrenzt waren, sodass ich mich
darauf beschränken musste, bei
kleineren Projekten mitzuwirken
und das Institut einzubinden.

Die Vorbereitung auf das Me-
lanchthonjahr 1997 hatte nicht nur
dessen Ausstrahlung nach Südost-
europa in das Blickfeld des Inter-
esses gerückt. Seine „Briefe nach
Europa“ waren Thema einer ein-
drücklichen Ausstellung, die auch
in den Ländern Ost- und Südost-
mitteleuropas gezeigt wurde und
weitere Forschungen insbesonde-
re über dessen Schüler aus dem
Donau- und Karpatenraum, z.B.
Leonhart Stöckel (1510-1560) in
Bartfeld/Bartfá/Bardejov anregte.
In diesem Zusammenhang ist auch
die Rezeptions- und Wirkungsge-

vala trom spisom vyznania viery. V mnohých výskumných prácach sa diskutovalo o živote a diele Leonarda Stöckela, spisy o vyznaní viery boli podrobené textovej a teologickej analýze a diskutovalo sa o redakčných otázkach. Bohaté informácie o tom ponúka zoznam literatúry. Nakoniec boli vypracované aj textové podoby vyznaní viery v slovenskom, maďarskom, nemeckom a latinskom jazyku. V rámci interdisciplinárneho seminára sa na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v letnom semestri 2001 skúmala otázka Melanchthonovho vplyvu vo východnej a južnej časti strednej Európy. Účastníci seminára ocenili Melanchthonov vplyv z fundamentálno-teologického, cirkevno-historického a teologicko-historického pohľadu. Plánovaná edícia sa však žiaľ už nerealizovala.

To, že záujem o výskum spisov vyznania viery z čias reformácie pretrváva, potvrdzuje edícia reformácných konfesionálnych spisov, ktorú od roku 2002 na objednávku Evanjelickej cirkvi Nemecka spolu s mnohými ďalšími odborníkmi zabezpečujú Andreas Mühling a Peter Opitz. Na dosiaľ existujúcich šiestich dieloch participoval Zoltán Csepregi, ktorý spracoval príslušné texty z Uhorska, pričom sa mohol čiastočne oprieť o prípravné práce Mihálya Bucsaya.

Vďaka patrí aj Zoltánovi Csepregimu, ktorý sa spoločne s Petrom Kónyom podujal vydať doteraz vytvorené práce o hornouhorských vyznaniach viery. Za túto činnosť sa im chcem poďakovať aj v mene

kailag és teológiailag elemezték a hitvallások szövegét, keletkezés- és redakciótörténeti kérdéseket fejtegettek, amiről az alábbi bibliográfiák részletesen tanúskodnak. Végül kiadásra készítették elő e hitvallások szövegét. A pozsonyi teológiai kar a 2001-es nyári szemeszterben interdiszciplináris szemináriumot hirdetett „Melanchthon hatása Kelet- és Délkelet-Európában” címmel, ahol e témát dogmatikai, egyház- és teológiatörténeti szempontból vizsgálták és értékelték. A tervezett szövegkiadás azonban sajnos nem jelent meg.

Hogy a reformáció korának hitvallásai iránti érdeklődés töretlen maradt, bizonyítja a *Reformierte Bekenntnisschriften* kiadás, melyen 2002 óta az Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) megbízásából számos szakember bevonásával dolgoznak. Az eddig megjelent hat kötetbe felvett magyarországi szövegeket Csepregi Zoltán gondozta, aki ebben részben Bucsay Mihály előmunkálatai támaszkodhatott.

Az is Csepregi Zoltánnak köszönhető, hogy Peter Kónyával együtt kezdeményezte az észak-magyarországi hitvallások eddig elkészült szövegkiadásainak megjelentetését. Ezért az említett munkacsoport nevében is köszönetemet szeretném kifejezni. Biztos vagyok benne, hogy ezzel az 1981 őszén megfogalmazott célkitűzésnek is szolgálunk. Ezt a kiadást több okból is üdvözlöm: tovább inspirálja a *Confessio Pentapolitana* szerzőségéről folyó vitát, megkövesedett álláspontokat kérdőjelez meg, sőt helyesbíti őket, fontos

schichte der Confessio Augustana thematisiert worden. Ein Arbeitskreis, dem der Budapester Kirchenhistoriker Zoltán Csepregi, der Pressburger Altphilologe Daniel Škoviera, der Wiener Systematiker Max Josef Suda und der Berichterstatter angehörten, widmete sich in immer wieder neuen Anläufen den drei Bekenntnisschriften. In zahlreichen Untersuchungen wurden Leben und Werk von Leonhart Stöckel erörtert, die Bekenntnisschriften einer textkritischen und theologischen Analyse unterzogen und redaktionelle Fragen diskutiert. Darüber gibt das Literaturverzeichnis reichlich Auskunft. Schließlich wurden auch Textfassungen der Bekenntnisse in slowakischer, ungarischer, deutscher und lateinischer Sprache erarbeitet. Im Rahmen eines interdisziplinären Seminars an der Fakultät in Bratislava wurde im Sommersemester 2001 „Melanchthons Wirkung in Ost- und Südostmitteleuropa“ untersucht und aus fundamentaltheologischer und kirchen- und theologiegeschichtlicher Perspektive gewürdigt. Aber die intendierte Edition wurde bedauerlicherweise nicht mehr realisiert.

Dass das Forschungsinteresse an den Bekenntnisschriften der Reformationszeit ungebrochen ist, beweist die Edition der Reformierten Bekenntnisschriften, die seit 2002 im Auftrag der Evangelischen Kirche in Deutschland von Andreas Mühling und Peter Opitz – in Verbindung mit zahlreichen Fachgelehrten besorgt wird. An den bisher vorliegenden sechs Bänden hat Zoltán Csepregi mitgewirkt und die einschlägigen Texte aus Ungarn bearbeitet, wobei er zum Teil auf

spomínanej pracovnej skupiny. Som si istý, že sa tým vyhovel želaniam z jesene 1981 a predkladajú publikáciu vítam z viacerých dôvodov. Edícia ďalej podnieti diskusiu o autorstve spisu Confessio Pentapolitana, bude spochybňovať, dokonca možno aj korigovať doterajšie platné vedecké teórie. Maďarskému a slovenskému výskumu dejín reformácie prinesie významné impulzy tým, že ponúka veľmi dôležitý základ pre kritický opis konfesionalizácie v oblasti Dunaja a Karpát. Spisy vyznaní viery ponúkajú, ako to vyjadril Peter F. Barton vo svojom editoriáli z roku 1987, „koncentrát duchovných dejín, cirkevných dejín, dejín zbožnosti a teológie minulosti. V nich sa odrážajú, ako pomocou šošovky zvýraznené, ľudské, náboženské, sociálne, teologické názory, ktoré predstavovali pre „otcov“ zvláštnu srdcovú záležitosť.“ Možno tiež očakávať, že publikácia odkryje pramene nášho náboženského presvedčenia, ktoré obohacujú náš súčasný náboženský život a náboženskú prax.

ösztönzést ad a magyar és a szlovák reformációtörténeti kutatásnak, amennyivel lényeges elemeket kínál a délkelet-európai felekezetszerveződés kritikus bemutatásához. A hitvallási iratok, mint Peter F. Barton megfogalmazta 1987-es szerkesztői előszavában, „a művelődés-, egyház-, kegyesség- és teológiatörténet koncentrátumai; bennük mint gyűjtőlencsében lesznek láthatóvá emberi, vallási, társadalmi és teológiai nézetek, melyek „atyáink” számára különleges jelentőséggel bírtak.” Ezért az is várható, hogy jelen kiadás feltárja vallási meggyőződésünk forrásait, melyek mai hitéletünket és hitünk mai gyakorlását tehetik gyümölcsözővé.

Vorarbeiten von Mihály Bucsay zurückgreifen konnte.

Es ist auch Zoltán Csepregi zu verdanken, dass er gemeinsam mit Peter Kónya die Initiative ergriffen hat, die bisher erbrachten Arbeiten an den oberungarischen Bekenntnissen herauszugeben. Dafür möchte ich ihm auch im Namen des erwähnten Arbeitskreises danken. Ich bin mir dessen gewiss, dass dadurch auch dem Anliegen vom Herbst 1981 gedient wurde und begrüße diese vorliegende Publikation aus mehreren Gründen. Sie wird die Diskussion über die Autorschaft der Confessio Pentapolitana weiter inspirieren und bisherige fest gefügte Lehrmeinungen hinterfragen, ja korrigieren, sie wird so der ungarischen und slowakischen Reformationsgeschichtsforschung wichtige Impulse vermitteln, indem sie ganz wesentliche Bausteine für eine kritische Darstellung der Konfessionalisierung im Donau- und Karpatenraum zur Verfügung stellt. Bekenntnisschriften bieten, wie es Peter F. Barton in seinem Editorial von 1987 formuliert hat, „ein Konzentrat der Geistes-, Kirchen-, Frömmigkeits- und Theologiegeschichte der Vergangenheit. In ihnen spiegeln sich, wie durch ein Brennglas verdeutlicht, menschliche, religiöse, soziale, theologische Anschauungen, die für die ‚Väter‘ ein besonderes Anliegen darstellten.“ So darf auch erwartet werden, dass die Edition Quellen unserer religiösen Überzeugung freilegen wird, die unser aktuelles Glaubensleben und unsere Glaubenspraxis befruchten.

LUTHERSKÁ REFORMÁCIA V UHORSKU A TRI VYZNANIA VIERY

Vypracovanie a prijatie troch vyznaní viery patrí k najvýznamnejším udalostiam uhorskej reformácie a má dôležité miesto aj v konfesionálnom, kultúrnom a vôbec duchovnom vývine rano-novovekého Uhorska. Z hľadiska dejín evanjelickej a. v. cirkvi (rovnako maďarskej aj slovenskej) majú vyznania nesmierny význam pri konštituovaní základov a štruktúr luterskej cirkvi na ceste vedúcej k žilinskej synode. Na svojom teritóriu zohrali pritom dôležitú úlohu v udržaní a ďalšom rozvoji luterského smeru v období víťazného postupu švajčiarskej reformácie v krajine. Uhorské vyznania viery vychádzali z domácich podmienok, najmä z vývinu reformácie v kráľovstve v predchádzajúcich troch desaťročiach.

Pri rekonštrukcii procesu šírenia a percepcie luterskej reformácie na území Uhorska sú niektoré jeho aspekty dodnes neprebádané, resp. ani neboli objektom historického výskumu. Ďalšie sú potom pod vplyvom niektorých deformácií a nesprávnych názorov, ktoré v dôsledku nízkej spracovanosti problematiky a iných, neraz ideologických príčin, pretrvávajú aj v prácach z nedávnej minulosti. Takým je napr. mýtus o úlohe husitizmu pri šírení reformácie v Uhorsku.¹

1 Predstavy o vplyve husitizmu na udomácnenie reformácie na našom území sa objavili už v prácach z 19. storočia, všeobecne sa rozšírili po vzniku Československa a v cirkevnohistorickej spisbe pretrvali niekde až do súčasnosti. Spojitosť medzi husitami

A LUTHERI REFORMÁCIÓ MAGYARORSZÁGON ÉS A HÁROM HITVALLÁS

A három lutheri hitvallás kidolgozása és elfogadása a magyarországi reformáció egyik legjelentősebb eseményének tekinthető, s emellett fontos helyet foglal a korai Magyarországra felekezeti, kulturális és általában szellemi fejlődésében. Az evangélikus egyház történetében (mind a magyar, mind a szlovák egyházban) a hitvallások rendkívül jelentősek a lutheri egyház alapjainak és szervezetének kialakulásában, a zsolnai zsinathoz (1610) vezető úton. A hitvallások elfogadása után viszont másik fontos feladatot töltöttek be a svájci reformáció győzelmes előrehaladása idején. A hitvallások a hazai feltételekből születtek, főleg a reformáció fejlődéséből a Magyar Királyság területén, az előző három évtizedben.

A reformáció befogadása és elterjedése több tekintetben máig csak kevésbé ismert. A magyarországi reformáció más aspektusait viszont mindmáig erősen befolyásolják különböző deformációk, tévedések vagy hamisítások a múlt időkől. Ilyen például a mítosz a huszitizmus befolyásáról.¹ Hason-

1 Ezek az elképzelések az egyháztörténetben és a hagyományban már korábban megjelentek, általánosan viszont Csehszlovákia létrejötte után terjedtek el, és a szlovák evangélikus egyháztörténeti irodalomban máig fennmaradtak. A reformáció és a huszitizmus közötti folytonosság Magyarország területén azonban irreális és bizonyíthatatlan. A huszita hadjáratok több okból nem nyerhették meg a helybeli szlovák lakosságot a mozgalom számára, amely inkább ott talált támogatásra, ahol a huszita hadak

DIE LUTHERISCHE REFORMATION IN UNGARN UND DIE DREI BEKENNTNISSE

Die Ausarbeitung und Annahme der drei lutherischen Bekenntnisse kann als ein entscheidendes Ereignis der ungarischen Reformation betrachtet werden, außerdem spielte sie eine wichtige Rolle in Ungarns frühneuzeitlicher konfessioneller, kultureller und geistiger Entwicklung.

Diese Bekenntnisse stellten eine bedeutende Stufe dar im Prozess der Entfaltung der lutherischen Lehrgrundlage und Kirchenorganisation (sowohl deutscher als auch slowakischer und ungarischer Zunge) vor der Synode von Sillesburg (1610). Eine andere wichtige Aufgabe, diejenige der Polemik, kam während der siegreichen Ausbreitung der Schweizer Richtung hinzu. Diese Bekenntnisse fußten auf einheimische Umstände, auf die reformatorische Bewegung im Königreich Ungarn im vorigen Vierteljahrhundert.

Die Annahme und Verbreitung der Reformation in Ungarn ist noch nicht in allen Einzelheiten erforscht und bekannt. Ihre Historiographie ist bis heute stark beeinflusst und verstellt durch althergebrachten Fehlvorstellungen, Missverständnisse und Fälschungen (zum Beispiel durch den Mythos einer Wirkung der Hussitismus in Ungarn,¹

1 Diese Vorstellungen tauchten in der Tradition und der Historiographie bereits früher auf, aber sie wurden nach der Gründung des Staates Tschechoslowakei zur allgemeinen Meinung. In der slowakischen Literatur hält sich diese Theorie bis heute hartnäckig. Auf dem Gebiet

Podobne rozšírené sú takisto ne-správne predstavy o násilnom šírení reformácie vrchnosťou medzi katolíckym ľudom, či hodnotenie reformácie ako cudzieho importu bez reálne existujúcich príčin a predpokladov v domácom uhorskom prostredí.

Vzhľadom na teritoriálnu blízkosť a mnohostranné kontakty s nemeckými krajinami, najmä však podobné spoločenské problémy a problematickú pozíciu cirkvi sa myšlienky Martina Luthera začali v Uhorsku šíriť už zakrátko po začiatku reformácie r. 1517. Prvým centrom pôsobenia reformáčnych kazateľov sa už niekoľko rokov pred moháčskou porážkou stalo hlavné mesto Budín a kráľovský dvor. Práve na dvore žili prví svetskí stúpenci reformácie, predovšetkým kráľovná Mária Habsburská a vychovávateľ neplnoletého kráľa Ľudovíta II. markgróf Juraj Brandenburský, ako iste aj ďalšie osoby z Nemecka.

Jedným z prvých duchovných, kázucich v Lutherovom duchu, bol Konrád Cordatus, od roku 1522 pôsobiaci ako budínsky mestský farár. Na panovníckom dvore pôsobil ďalší Lutherov nasledovník, Ján Henckel. Rovnako v Budíne, ako učiteľia tamojšej mestskej školy pôsobili ďalší dvaja prívrženci Lutherovho učenia, Šimon Grynaeus a Vít Windsheim.²

a reformáciou na území dnešného Slovenska je pritom nereálna a nepreukázateľná. Spanilé jazdy husitov z viacerých príčin nemohli získať pre hnutie popularitu, významnejší ohlas zaznamenal husitizmus v Uhorsku mimo tohto územia a nereálne je po približne celé storočie predpokladať kontinuitu „tajných“ husitov.

2 ZSILINSZKY, Mihály: *A Magyarhoni protestáns egyház története*. Budapest

lóan el vannak terjedve helytelen elképzelések a reformáció erőszakos terjesztéséről a földesurak révén, vagy az egész folyamat idegen importként való értékelése.

Tekintettel a területi közelségre és az ország sokoldalú kapcsolataira a Német-római birodalommal, elsősorban azonban arra, hogy Magyarországon is a középkor végén hasonló társadalmi problémák voltak, mint a német fejedelemségekben, Luther gondolatai már rövidebb idő után terjedni kezdtek az országban. A reformációval szimpatizáló prédikátorok először a fővárosban, Budán, ott pedig a királyi udvarban működtek. Éppen ott éltek a reformáció első világi hívei, mindennekelőtt Mária királyné vagy II. Lajos gyámja, Brandenburi György örögróf, s más, rendszerint Németországból származó személyek.

Budán működött az egyik első, Luthertől befolyásolt prédikátor, Cordatus Konrád. A királyné udvarában utána Henckel János, a reformációtól befolyásolt humanista prédikált. A budai iskolában a reformáció két másik követője működött, Grynaeus Simon és Windsheim Vitus.²

Természetesen, sem az udvar, sem a főváros, ahol elsőként terjedtek Luther tanai, nem hatottak az egész, annak idején még katolikus országra. A fiatal uralkodónő reformációs hajlama viszont bátorította az új tanítás többi hívét, és lehető-

nem jártak, és a „titkos” husziták létezésének feltételezése sem reális.

2 CSEPREGI Zoltán: Udvari papok Mária királyné környezetében. In: Réthelyi Orsolya et alii (szerk.): Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521 – 1531. Budapest, 2005. 44 – 55. l.

durch die angeblichen gewalttätigen Reformen der Grundherren oder durch die Bewertung des ganzen Prozesses als ein ausländisches Importprodukt).

Dank der geographischen Nähe, den vielfältigen Beziehungen Ungarns zum deutsch-römischen Reich und der sehr ähnlichen gesellschaftlichen Entwicklung in den beiden Gebieten fanden Luthers Gedanken sehr bald in Ungarn Gehör. Die mit diesen Gedanken sympathisierenden Prediger wirkten vor allem in der Hauptstadt Ofen (Buda) und im königlichen Hof. Die wichtigsten Laien, die der Reformation nahestanden, waren die Königin Maria und Georg von Brandenburg, der Vormund des jungen Königs Ludwig II., weiter andere deutsche Höflinge. In Ofen diente Conrad Cordatus als deutscher Stadtprediger, als Hofprediger der Königin war hingegen der Humanist und erasmianischer Reformator Johann Henckel angestellt. In einer Ofener Schule unterrichteten Simon Grynaeus und Veit Örtel Winshemius, die späteren Professoren in Basel und Wittenberg.²

Die reformatorische Ausstrahlung aus dem Hof erreichte natür-

Ungarns ist aber eine hussitisch-reformatorische Kontinuität undenkbar und unbeweisbar. Die Kriegszüge der Hussiten konnten nicht die slowakische Bevölkerung des Nordens für die Lehre von Jan Hus gewinnen, die sich eher im Süden des Landes, in sicherer Ferne vom Hussitenkrieg verbreitete. Die Hypothese eines „Geheimhussitismus“ ist daher unreal.

2 CSEPREGI, Zoltán: Court Priests in the Entourage of Queen Mary of Hungary. In: Orsolya Réthelyi et alii (ed.): Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521-1531. Budapest 2005, S. 49-61.

Samozrejme, že dvorské prostredie ani hlavné mesto, v ktorom sa ako v prvom ujali myšlienky luterskej reformácie, nemohli ovplyvniť celú, vtedy ešte katolícku krajinu. Náklonnosť mladšej panovníčky novému učeniu však povzbudzovala ďalších jeho stúpcov a umožnila pôsobenie reformačných kazateľov na jej a kráľových majetkoch, najmä v slobodných kráľovských mestách. Podstatne väčší význam pre ďalší postup reformácie v krajine malo však jej postupné prijatie stavmi.

Ako prvý zo stavov z viacerých dôvodov akceptovali Luthe-rovo učenie mešťania kráľovských miest. Jednou z príčin, cirkevnými historikmi často preceňovanou, bola nemecká národnosť väčšiny uhorského meštianstva v tomto období. Nemenej významné boli však aj živé kontakty našich mešťanov, predovšetkým obchodníkov so Sliezscom a ďalšími nemeckými krajinami, odkiaľ sa k nim dostávalo nové učenie. Aspoň takú úlohu zohrala však aj spoločenská situácia mešťanov, z ktorej vychádzala vnútorná potreba novej, zreformovanej cirkvi, vyhovujúcej požiadavkám meštianstva na prahu raného novoveku. Akiste z tohto dôvodu reformáciu rovnako rýchlo prijímali aj slovenskí a maďarskí mešťania a v tomto procese nedošlo k žiadnym konfliktom, prameniácim v národnostnej odlišnosti meštianstva. V neposlednom rade práve z radov mešťanov pochádzali takisto prví uhorskí študenti na wittenbergskej univerzite.

1907, s. 38 – 40;

CSEPREGI, Zoltán: *Udvári papok Mária királyné környezetében*. In: Réthelyi Orsolya et alii (szerk.): Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521 – 1531. Budapest, 2005. 44 – 55. l.

vé tette a reformációs prédikátorok működését a királynő birtokain, főleg a szabad királyi³ és bányavárosokban.⁴ Lényegesen jelentősebb volt azonban a reformáció elfogadtatása a rendekkel.

Első rendként elfogadták a reformációt a szabad királyi városok polgárai. Ennek egyik, bár a régebbi irodalomban gyakran túlbecsült oka volt a polgárság német nemzetisége. Legalább ilyen jelentősek voltak viszont a polgárok kereskedelmi, kulturális, s más kapcsolatai Sziléziával s egyéb német tartományokkal, ahonnan már nagyon korán hozzájuk jutott az új tanítás. Legfontosabbak voltak azonban a magyarországi polgárok társadalmi követelései, s belső igényei, amelyek a megújult, megreformált egyház követelményét állították napirendre. Bizonyosan ezért nemcsak a német, hanem a magyar és szlovák polgárok is gyorsan befogadták a reformációt, és semmilyen, nemzetiségi alapon lévő konfliktusok nem kerültek elő abban az időben. Nem utolsósorban éppen a polgárok köréből származtak az első magyarországi diákok a wittenbergi és más német (lutheri) egyetemeken. Az első két magyar Wittenbergben Baumhechel György Besztercebányáról és Ciriaci Márton Lőcséről.⁵

3 A Pentapolis (Ötváros) nevű felső-magyarországi városszövetséget alkották: Kassa, Eperjes, Bátfá, Lőcse és Kisszeben.

4 Az alsó-magyarországi királyi bányavárosok az ország észak-nyugati részen voltak (a tíz vármegye területén terjedő Alsó-Magyarország területén): Besztercebánya, Selmecbánya, Körmöcbánya, Bakabánya, Újbánya, Libetbánya és Bélabánya.

5 FÖRSTEMANN, Karl Eduard: Album Academiae Vitebergensis. I: 1502 – 1560. Leipzig, 1841, s. 112 – 113. l.

lich nicht das ganze Land, das in den 1520er Jahren vorwiegend altgläubig blieb. Die Unterstützung der jungen Herrscherin ermutigte aber die Vertreter der neuen Lehre vor allem in den Bergstädten³ und den königlichen Freistädten.⁴ Es stand aber noch lange die Annahme der Reformation durch die Stände des ungarischen Landtages aus.

Zuerst trat das Bürgertum der Freistädte auf die Seite der Reformation. Ein in der älteren Literatur überwerteter Grund dafür war das Deutschtum dieser Städte. Noch bedeutender waren aber die ökonomischen, kulturellen und familiären Kontakte zu Schlesien, Mähren, woher die neue Lehre sehr früh nach Ungarn gelangte. Am wichtigsten waren aber die inneren Ansprüche und Forderungen der Bürger, ihre Kirche zu erneuern und verbessern. Sicherlich waren deutsche, ungarische und slowakische Bürger darüber einig, denn in der Frühzeit lassen sich keine ethnische Risse in theologischen Fragen beobachten. Aus diesem bürgerlichen Milieu kamen die ersten ungarischen Studenten nach Wittenberg und bald an andere lutherische Universitäten. Die allerersten waren der Neusohler Georg Baumhäckel und der Leutschauer Martin Ciriaci im Jahre 1522.⁵

3 Die sieben Bergstädte waren in Niederrungarn (dem Nordwesten Ungarns): Neusohl, Schemnitz, Kremnitz, Dilln, Libethen, Pukkantz, Königsberg.

4 Das Fünfstädtebund in Oberungarn (dem Nordosten Ungarns), die sog. Pentapolis, bildeten: Kaschau, Leutschau, Preschau, Bartfeld, Zeben.

5 FÖRSTEMANN, Karl Eduard: Album Academiae Vitebergensis. I: 1502-1560. Leipzig 1841, S. 112-113.

tenberskej a ďalších lutherských nemeckých univerzitách. Prvými dvoma Uhrami na univerzite vo Wittenbergu boli Juraj Baumheckel z Banskej Bystrice a Martin Cziriak z Levoče.³

Prvými mestskými centrami lutherskej reformácie u nás sa stali (popri Sedmohradsku) dolnouhorské banské a spišské mestá. V banských mestách sa mohli reformačné myšlienky šíriť pomerne nerušené ešte pred Moháčom. Po Sibíni v Sedmohradsku, kde sa mešťania prihlásili k reformácii ešte r. 1519 a zadunajskom Šoprone, v ktorom sa verejne čítali Lutherove diela už r. 1521⁴, šírili kazatelia reformačné myšlienky ešte pred rokom 1526 vo viacerých slobodných kráľovských a kráľovských banských mestách. V roku 1522 hlásal Lutherovo učenie v Banskej Bystrici Šimon Bernhard, v ostatných banských mestách (Lubietovej, Krupine, Banskej Štiavnici a Kremnici) Ján Kresling a ďalší kňazi.⁵ V hornouhorských slobodných kráľovských mestách sa takisto ešte pred moháčskou katastrofou objavili reformační kazatelia. V Košiciach pred odchodom na panovnícky dvor pôsobil už spomínaný Ján Henckel, ktorého vystriedal známy stúpenec Lutherovho učenia Wolfgang Schustel,

A reformáció első városi központjait Magyarországon (Erdélyen kívül) az alsó-magyarországi királyi bányavárosok és a szepességi városok alkották. Nagyszeben és Sopron mellett, ahol már 1519-ben, ill. 1521-ben olvasták Luther műveit⁶, még a mohácsi vész előtt több szabad királyi és bányavárosban terjesztették a prédikátorok a reformáció gondolatait. Besztercebányán hirdette Luther tanait Bernhard Simon, a többi bányavárosban (Libetbánya, Korpona, Selmecbánya és Körmöcbánya) pedig Kresling János és más prédikátorok terjesztették a reformációt. Kassán már régebben, míg az udvarba nem távozott, működött a már említett Henckel János, akit Schustel Farkas, Luther ismert híve váltott fel, miután Bártfára ment el, ahol konfliktusba került az egyházi hatóságokkal.⁷ Még korábban, 1524-ben

Die frühesten Zentren der Reformation waren neben dem Hof sowie neben Hermannstadt und Ödenburg, wo bereits vor der Schlacht von Mohács (1526) Luthers Schriften gelesen wurden,⁶ die niederungarischen Bergstädte und die oberungarischen Freistädte. Hier wirkten reformatorische Prediger, in Neusohl und Schemnitz Simon Bernhard und Johann Kresling, in Karpfen Heinrich Keschinger, in Kaschau der als Hofprediger erwähnte Johann Henckel sowie Wolfgang Schustel, der bald nach Bartfeld übergang,⁷ in Zeben aber ein nur mit Vornamen bekannter Johannes „Cibinianus“.⁸

Das Bürgertum war also der erste und vor der Schlacht von Mohács der einzige Stand, der sich mit den Forderungen der Reformation identifizieren konnte. Das Adel und die Aristokratie entschieden sich vorerst anders, zumal sie gerade zu dieser Zeit, am Ende der Jagielloni-

3 Tamže, s. 37; FÖRSTEMANN, Karl Eduard: *Album Academiae Vitebergensis*. 1: 1502 – 1560. Leipzig, 1841, s. 112 – 113.

4 Tamže, s. 57; CSEPREGI Zoltán: *A reformáció mint nyelvi esemény a Mohács előtti Magyarországon*. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. Szerk. Erdélyi Gabriella – Tusor Péter. Történelmi Szemle 49 (2007:2, CD-melléklet), s. 391 – 406.

5 KVAČALA, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Svätý Mikuláš 1935, s. 46 – 47.

6 CSEPREGI Zoltán: *A reformáció mint nyelvi esemény a Mohács előtti Magyarországon*. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. Szerk. Erdélyi Gabriella – Tusor Péter. Történelmi Szemle 49 (2007:2, CD-melléklet) 391 – 406. l.

7 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí*. In: Uličný, Ferdinand (ed.): *Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, 22. l.; BODNÁROVÁ, Miloslava: *Die Reformation in den ostslowakischen königlichen Städten in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*. Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996. 22 – 35 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14).

6 CSEPREGI, Zoltán: *The evolution of the language of the Reformation in Hungary (1522–1526)*. Hungarian Historical Review 2 (2013:1) S. 3–34.

7 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí*. In: Uličný, Ferdinand (ed.): *Reformácia na východnom Slovensku v 16.-18. storočí*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, S. 22; BODNÁROVÁ, Miloslava: *Die Reformation in den ostslowakischen königlichen Städten in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*. Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996. 22-35 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14).

8 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Sabinov v stredoveku*. In: Kónya, Peter (ed.): *Dejiny Sabinova*. Prešov : Mestský úrad Sabinov, 2000, S. 109-110.

po tom, ako odišiel z Bardejova, kde sa dostal do sporu s cirkevnou hierarchiou.⁶ Ešte skôr, od roku 1524 pôsobil v reformačnom duchu kazateľ Ján v Sabinove.⁷

Meštianstvo slobodných kráľovských a kráľovských banských miest bolo prvým a do Moháča zároveň jediným stavom, ktorý sa ochotne stotožnil s reformáciou. Celkom ináč sa vtedy k novému učeniu postavili magnáti a šľachta. Príčinou bola podľa viacerých autorov politická situácia v krajine, charakterizovaná súperením aristokratickej prokráľovskej a zemianskej národnej strany. Tá sa z pochopiteľných dôvodov stavala negatívne k učeniu, pochádzajúcemu z Nemecka, teda z cudziny, ktoré okrem toho výrazne podporovala kráľovná Mária a niektorí ďalší exponenti magnátskej strany. Okrem iných skutočností na odmietanie reformácie šľachtou poukazujú najmä zákony, prijaté v tomto období snemom proti jej stúpencom.

Prvý zákon proti Lutherovým prívržencom prijal snem už v roku 1523. Podľa zákonného článku č. 54 z toho roku mali byť všetci luteráni a ich ochrancovia, ako kacíri a nepriatelia Panny Márie odsúdení na stratu hlavy a majetku. O dva roky prijal snem ešte prísnejší zákon proti šíriteľom reformačných myšlienok. Článok 4 z r. 1525 nariadil vykynoženie Lutherových

Kisszebenben prédikált Luther szellemében János prédikátor.⁸

Így a szabad királyi- és a királyi bányavárosok polgársága az elsőt, és Mohács előtt az egyetlen rendet képviselte, amely azonosította magát a reformációval. Teljesen más képpen állt hozzá a reformációhoz a nemesség és az arisztokrácia, több ok mellett azért is, mert éppen a Jagelló-kor végén csúcspontra ért el a politikai küzdelem a nemzeti nemesi és a mánási párt között. Így a nemesség zöme érthetően negatív álláspontot foglalt az idegen, ráadásul Németországból származó és a királyné által támogatott tanítással szemben. Más tényeken kívül, a nemesség pozícióját mutathatják meg az akkori országgyűlések által elfogadott törvénycikkek a reformáció követői ellen.

Az első törvényt Luther hívei ellen már az 1523-as országgyűlés elfogadta. Az 54-ik törvénycikk szerint a lutheránusokat és védelmezőit mint eretnekeket és Szűz Mária ellenségeit fej- és jószágvesztésre kellett ítélni. Két évvel később, 1525-ben, még szigorúbb törvényt fogadott el az országgyűlés, amely mind a világi, mind az egyházi személyeknek elrendelte Luther követői üldözését.⁹ Ezen kemény törvények ellenére viszont a reformáció gyorsan terjedt az országban, s közben új híveket szerzett, egyre gyakrabban a nemesség és magnások soraiban is. Közvetve erről tanúskodik a lutheri prédikátorok működése a földesúri mezőváro-

schen Epoche, einen Machtkampf gegeneinander führten. Der Adel wollte „die deutschen Höflinge der Königin“ opponieren, die, wie gesagt, auch Förderer der Reformation waren. Darüber zeugen u.a. die durch die Landtage verabschiedeten Gesetzartikel gegen die reformatorisch Gesinnten.

Laut Artikel 54/1523 fallen die Lutheraner und ihre Beschützer als Ketzer und Gegner der Jungfrau Maria unter Kapitalstrafe. Zwei Jahre später, 1525 befahl der Landtag noch strenger sowohl weltlichen als auch geistlichen Standespersonen, Luthers Anhänger zu verfolgen.⁹ Diesen Gesetzen zum Trotz hat sich die neue Richtung verbreitet, vereinzelt auch unter Adeligen und Magnaten. Das Wirken lutherischer Prediger in grundherrlichen Marktflecken (wie in Bánovce im Komitat Trentschin) zeugt darüber, das man diese Verbote oft außer Acht ließ.¹⁰

Im Prozess der Reformation spielte eine wichtige Rolle die Schlacht von Mohács, wo die katholische Kirche große Blutverluste erlitt. Beide Erzbischöfe und die Mehrheit der Bischöfe fielen auf dem Schlachtfeld. Wegen der osmanischen Gefahr versuchten die neu ernannten Prälaten, nur aus sicherer Distanz ihre Diözesen zu verwalten. Die Einnahmen der

6 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Reformácia vo východo-slovenských mestách v 16. storočí*. In: Uličný, Ferdinand (ed.): *Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, s. 22.

7 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Sabinov v stredoveku*. In: Kónya, Peter (ed.): *Dejiny Sabinova*. Prešov : Mestský úrad Sabinov, 2000, s. 109 – 110.

8 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Sabinov v stredoveku*. In: Kónya, Peter (ed.): *Dejiny Sabinova*. Prešov : Mestský úrad Sabinov, 2000, 109 – 110. l.

9 *Corpus Iuris Hungarici*. Tyrnavia: Typis avademicis per Leopoldum Berger 1734, 384. l.

9 *Corpus Iuris Hungarici*. Tyrnavia: Typis avademicis per Leopoldum Berger 1734, S. 384.

10 Darüber hinaus ist die Vollstreckung dieser Gesetze nur mit wenigen Beispielen zu untermauern. Die Hinrichtung des Predigers und des Lehrers in Libethen (1527) wird nur von einem Zeitgenossen erwähnt, einige Forscher bringen sie daher mit den Bergarbeiteraufstand (1525-1526) in Zusammenhang.

stúpencov, pričom uložil ich upalo-
vanie tak duchovným, ako aj svet-
ským osobám.⁸ Napriek týmto tvr-
dým zákonom sa reformácia rýchlo
šírila v krajine a získavala si nových
prívržencov aj v radoch magnátov
a šľachty. Nepriamo o tom svedčí
pôsobenie reformačných kazateľov
i v zemepanských mestách (napr.
Bánovce nad Bebravou), ako aj
skutočnosť, že uvedené zákony sa
v praxi nedodržovali.⁹

Veľký význam pre ďalší postup
reformácie v Uhorsku mala moháč-
ska porážka a udalosti nasledujúce
po nej. V tragickej bitke 29. augusta
1526 utrpela katolícka cirkevná
správa a samotná uhorská cirkev
nesmierne škody. V boji s Osman-
mi padli okrem kráľa, viacerých
vrchných hodnostárov kráľovstva
a mnohých popredných magnátov
takisto hlavní predstavitelia cirkev-
nej hierarchie, medzi nimi obidva-
ja arcibiskupi i väčšina biskupov.
Noví biskupi, inštalovaní do diecéz
na území pod osmanskou správou,
sídlili potom vo Viedni, odkiaľ len
ťažko mohli riadiť duchovný život
na svojom území. Mnohé z cirkev-
ných majetkov sa už cirkvi nevráti-
li. Na osmanskom teritóriu sa stali
majetkom štátu a v kráľovstve ich
obidvaja králi, Ferdinand aj Ján Zá-
poľský využívali na financovanie
svojich vojsk.¹⁰

8 *Corpus Iuris Hungarici*. Tyrnavia:
Typis avademicis per Leopoldum
Berger 1734, s. 384.

9 Svedčí o tom skutočnosť, že sa
nedochoval preukázateľne žiadny
prípád aplikácie uvádzaných zákonov
proti stúpencom, resp. šíriteľom
učenia Martina Luthera. Poprava
ľubietovského kazateľa a učiteľa r. 1527
nie je väčšinou autorov potvrdená
a podľa iných príčinou ich odsúdenia
bola účasť na organizovaní banického
povstania.

10 KRISTÓ, Gyula – BARTA, János –

sokban (például Bánon Trencsén
vármegyében), vagy az, hogy ezeket
a törvényeket nem tartották be.¹⁰

Nagy szerepet játszott a refor-
máció folyamatában a mohácsi csa-
ta, amelyben a középkori katolikus
egyház óriási veszteségeket szenvedett.
A mohácsi harcmezőn mind-
két érsek és a püspökök többsége is
ott maradt. Több új püspök azután
Bécsben tartózkodott, ahonnan
csak nehezen igazgatta a távoli egy-
házmegye vallási életét. Számtalan
egyházi birtok jövedelme, s nem-
csak az oszmán területen, már az
egyházhoz nem jutott el. Az egyhá-
zi birtokok a hódoltságban oszmán
vagyonná váltak, a királyságban vi-
szont mindkét király (I. Ferdinánd
és I. János) hadai fizetésére használ-
ta fel bevételeiket.¹¹

A magyar társadalom hasonló
problémákkal küzdött, mint a né-
met fejedelmességek, és a rendek
már korábban égetőnek érezték az
egyház átalakításának szükség-
ségét. Dózsa György „keresztesei”
is saját egyházuk építésével kísér-
leteztek, az obszerváns szerzetesek
reformgondolatai befolyása alatt.
A középkor végén főleg a szabad
királyi városokban aránylag gyak-
ran sor került az egyházellenes fel-

10 Az is erről tanúskodik, hogy ezen tör-
vények végrehajtása csak kevés példán
nem bizonyítható. A libetbányai pré-
dikátor és tanító kivégzését 1527-ben
csak néhány forrás említette, mások
pedig a bányászfelkeléssel kapcsolják
össze.

11 KRISTÓ, Gyula – BARTA, János –
GERGELY, Jenő: Magyarország tör-
ténete előidőktől 2000-ig. Budapest
2002, 240. l.

Kirchengüter gelangten nicht mehr
in kirchliche Hände – und nicht
nur auf dem osmanischen Eroberungs-
gebiet. Die zwei Gegenköni-
ge, Ferdinand I. und Johannes I.,
beschlagnahmen und enteigneten
sie zu Kriegszwecken.¹¹

Die ungarische Ständegesell-
schaft kämpfte mit ähnlichen Pro-
blemen wie die deutsche und ein-
zelne Gruppen waren bestrebt, die
Kirche umzugestalten. Die Kreuz-
fahrer von György Dózsa versuch-
ten die eigene Kirche neuzubauen
unter dem Einfluss der Reformge-
danken der Franziskaner Obser-
vanz (1514). Im Spätmittelalter trat
man gegen kirchliche Vorrechte
besonders in den königlichen Frei-
städten auf.¹² Es ist zu vermuten,
dass die Niederlage bei Mohács
den Vordrang des Laienelementes
in Sache der Kirchenreform nicht
verursachte, sondern nur beschleu-
nigte. Die verhältnismäßig schwa-
che Hierarchie war in Ungarn nicht
imstande, einem Druck der Weltli-
chen zu widerstehen.¹³

Das politische Chaos nach der
militärischen Niederlage ermög-
lichte aber auch auf eine andere
Weise den Sieg der Reformation. In

11 KRISTÓ, Gyula – BARTA, János
– GERGELY, Jenő: Magyarország
története előidőktől 2000-ig. Buda-
pest 2002, S. 240.

12 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Refor-
mácia vo východoslovenských mestách
v 16. storočí*. In: Uličný, Ferdinand
(ed.): *Reformácia na východnom
Slovensku v 16.-18. storočí*. Prešov:
Biskupský úrad Východného dištrik-
tu ECAV na Slovensku, 1998, S. 20-21.

13 Während im deutschen Reich die
Kirche etwa einen Drittel der Güter
besaß, war der Prozentsatz des kirch-
lichen Besitzes in Ungarn nur 15 %.
Darüber hinaus waren diese Besit-
zungen im ganzen Lande zerstreut
und bildeten keine zusammenhän-
genden Territorien.

Napriek nesmiernym materiál-
nym stratám a rozrušeniu cirkev-
nej správy katolíckej cirkvi však
nemožno považovať moháčsku
porážku za hlavný dôvod rýchleho
rozšírenia reformácie v Uhorsku.
Uhorská spoločnosť zápasila s po-
dobnými problémami ako nemecké
krajiny a niektoré spoločenské
vrstvy už skôr pociťovali potrebu
zreformovania cirkvi v krajine.
Vlastnú cirkev si chceli vybudovať
Dóžovi križiaci počas sedliackej
vojny, výrazne ovplyvnení reform-
nými myšlienkami observandských
mníchov a k pomerne častým pro-
ticirkevným vystúpeniam dochá-
dzalo už od konca 15. storočia aj
v slobodných kráľovských mes-
tách.¹¹ Vzhľadom na politickú situ-
áciu a už uvedené skutočnosti bolo
otázkou času prijatie reformácie
šľachtou a magnátmi, pričom uhor-
ská cirkev, hospodársky i politicky
podstatne slabšia ako nemecká,¹² by
jej iste nedokázala odolať.

Politický chaos v období po Mo-
háči a počas dvojládia a vnútornej
vojny v nasledujúcich rokoch mali
však aj iný rozmer, ktorý prispel
k víťazstvu reformácie v krajine.
V ovzduší vojenskej porážky, tu-
reckého pustošenia i vojsk obidvoch
panovníkov, aj vzhľadom na oslabe-
nie cirkevnej organizácie, vytvárali
vhodné podmienky pre hľadanie

lépésekre.¹² Tekintettel a politikai
helyzetre és a fent leírtakra, feltéte-
lezhető, hogy csak idő kérdése volt,
hogy a reformációt a mágnások
elfogadják, és a középkori magyar
egyház, gazdaságilag és politikai-
lag gyengébb lévén, mint a német,¹³
bizonyosan nem tudott volna ellen-
állni.

A Mohács után bekövetkezett
politikai káoszban azonban más
hatása is volt, amely lehetővé tet-
te a reformáció győzelmét. A tör-
ök pusztítás, belháború és óriási
bizonytalanság légkörében a régi
egyház pusztulása folytán is al-
kalmas feltételek alakultak ki az új
lelki támaszok, értékek és biztonsá-
gok keresésére. Mind a mágnások,
nemesei, polgárok vagy jobbágyok
annakidején inkább, mint akár-
mikor azelőtt hajlandók voltak az
új vallási tanítás elfogadására. Így
a Mohács után beállt politikai vi-
szonyok alkalmas teret alakítottak
ki Luther tanainak elterjedésére az
egész országban, miközben a bel-
háború nem engedte a katolikus
hatóságokat az uralkodóval együtt
hatékonyan fellépni a reformáció
ellen. Ráadásul, I. Ferdinánd né-
met fejedelemségekben toborzott
zsoldosai a reformációt nem egy-
esetben maguk is terjesztették.

der Atmosphäre der Verwüstung,
des inneren Krieges, des Zerfalles
der alten Kirche und der allgemei-
nen Unsicherheit suchte man nach
neuen spiritualen Werten, Beistand
und Gewissheiten. Magnat, Adliger,
Bürger oder Bauer – neigten mehr
als je, den neuen Glauben anzu-
nehmen. Deshalb katalysierte die
geistige Krise die Verbreitung von
Luthers Lehre im ganzen Lande,
während der politische Kampf und
der innere Krieg es der Hierarchie
und dem Herrscher nicht zuließen,
diesen Vorgang zu stoppen. Außer-
dem halfen Ferdinands deutsche
Landsknechte manchmal dem reli-
giösen Ideenaustausch selbst mit

Das Gewinnen der Magnaten
für die Reformation war von zen-
traler Bedeutung,¹⁴ weil diese Schu-
len errichteten, Stipendien stifteten
sowie die reformatorischen Predi-
ger unterstützten und beschützten.
In der Zeit, als weder der eine noch
der andere König über eine reale
Macht im Lande verfügte, war die
Gunst der Magnaten sehr wichtig.
Daher wagten die Ggegenkönige
Ferdinand I. und Johannes I. nicht,
gegen die reformatorische Predigt
auf den Besitzungen der Magnaten
entschieden aufzutreten. Diese Lage
ermöglichte die Begründung einer
lutherischen Kirche nach deut-
schem Modell mit einem starken
weltlichen Einfluss.¹⁵

GERGELY, Jenő: *Magyarország története elődiktől 2000-ig*. Budapest 2002, s. 240.

11 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, s. 20 – 21.

12 Kým vo Svätej ríši Rímskej mala cirkev v rukách približne tretinu pôdy, v Uhorsku v dôsledku politiky panovníkov vo vrcholnom stredoveku a viacerých udalostí v 15. storočí nevlastnila cirkev viac ako 15 % statkov, ktoré pritom nevytvárali väčšie celky, ale boli roztrúsené po celej krajine.

12 BODNÁROVÁ, Miloslava: *Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí*. In: Uličný, Ferdinand (ed.): *Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov: Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, 20 – 21. l.

13 Míg a német birodalomban az egyház az összes földnek kb. egyharmadát tartotta kezében, Magyarországon, a későközépkori fejlődés következtében, csak az uradalmak 15 %-át birtokolta, s az egyházi birtokok rendszerint nem egységes területeken, hanem az ország különböző helyein terültek el.

14 ZSILINSZKY, Mihály: *A Magyarhoni protestáns egyház története*. Budapest 1907, S. 65-66; RÉZ, László: *A Drugethek és Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely: Zemplén könyvnyomtató intézet, 1899, S. 60.

15 In Ungarn standen Magnaten den lutherischen Kirchen als weltliche Oberhäupter vor, die aber weniger Vorrechte und Selbstständigkeit besaßen, als die Fürsten im deutsch-römischen Reich.

nových duchovných istôt a hodnôt. Magnáti, šľachta, kňazi, ale aj poddaní boli ešte viac naklonení prijatiu nového učenia, než v predchádzajúcom období. Politické pomery po moháčskej bitke tak vytvorili vhodný priestor pre rýchle šírenie Lutherovho učenia v celej krajine, pričom dlhotrvajúca vnútorná vojna neumožňovala katolíckej cirkvi skonsolidovať sa a spolu so svetskou mocou vystúpiť proti silnejúcej reformácii. Žoldnierske vojská Ferdinanda I., verbované vtedy predovšetkým v Nemecku, pritom s reformáciou minimálne sympatizovali alebo ju priamo rozširovali.

Nesmierny význam pre uhorskú reformáciu malo získanie magnátov, keďže ako majitelia obrovských panstiev sa v nasledujúcich rokoch pričínili o rozšírenie reformačných myšlienok v radoch svojich poddaných.¹³ Magnáti potom nielen podporovali činnosť reformačných kazateľov, ale budovali a financovali stovky škôl a podporovali štúdium svojich poddaných v Nemecku. Takisto z politického hľadiska bola akceptácia reformácie magnátmi veľmi dôležitá v období, keď ani jeden z obidvoch kráľov nemal v krajine reálnu moc. Preto sa ani Ferdinand ani Ján Zápoľský neodvážil vystúpiť proti reformácii a rešpektovali jej šírenie na ich majetkoch. Táto situácia umožnila potom aj u nás výstavbu základov neskoršej cirkvi podľa nemeckého vzoru so silnou

A mágnások megnyerése rendkívül fontos volt a magyarországi reformáció számára,¹⁴ mivel a főurak utána nemcsak támogatták a reformációs prédikátorokat, hanem építették az iskolákat is és támogatták jobbagyaiknak németországi tanulmányait. Ugyanúgy politikai szempontból is nagyon fontos volt a mágnások álláspontja akkor, amikor sem az egyik, sem a másik uralkodó nem rendelkezett reális hatalommal az egész ország fölött. Ezért sem I. Ferdinánd, sem János nem mertek fellépni a reformáció ellen, és megtűrték ennek terjesztését saját birtokaikon. Ez a helyzet nálunk is lehetővé tette a későbbi lutheri egyház alapjainak felépítését a német minta után, erős világi (de nem fejedelmi) hatalommal.¹⁵

Így két-három évtized alatt Mohács után a reformáció hatalmas erjedésnek indult az ország egész területén. Luther tanítása először, 30-as évek elejéig, esetleg még hamarabb, a szabad királyi és a bányavárosokban győzött. A reformáció lefolyása, főleg a falvak és mezővárosok jobbagy lakossága körében, részleteiben ismeretlen. Egyértelmű, hogy egy hosszú, ellentmondásos folyamatról volt szó, amely alatt a reformációs tanítás egyes elemeit fokozatosan vonták be az egyházi gyakorlatba, és fordítva, eltávolított

Im Vierteljahrhundert nach der Niederlage bei Mohács begann eine elementare theologische Gärung im ganzen Ungarn. Luthers Lehre setzte sich zuerst in den königlichen Freistädten und Bergstädten durch. Ein ähnlicher Vorgang in den Dörfern und Marktflecken ist in allen Einzelheiten wegen Quellenmangel weniger erforscht und bekannt. Es ist aber eindeutig, dass es sich um eine lange und komplizierte Entwicklung handelt, wobei die herkömmliche Frömmigkeit und die mittelalterlichen Gebräuche nur allmählich und teilweise den einzelnen Elementen der neuen Lehre wichen.

Es steht fest, dass die Verkünder der Neuerungen, die sog. Reformatoren in diesem Prozess eine Schlüsselrolle spielten. Diese jungen Geistlichen waren Absolventen aus Wittenberg und anderen deutschen Universitäten. Gleichzeitig traten aber auch einstige Weltpriester, Mönche und Vertreter der Hierarchie als Kirchenreformer auf. Der erste ungarischsprachige Reformator war Mátyás Dévai mit dem Beinamen „Ungarischer Luther“, der u.a. in Kaschau predigte. Unter den Ungarn des Nordostens verkündete István Gálszécsi und Mihály Siklósi das Evangelium.¹⁶ In den oberungarischen Freistädten wirkten Johannes Henckel, Antonius Transylvanus, Bartholomäus Bogner und Leonhard Stöckel.¹⁷ Auch in den niederungarischen Bergstädten dienten bereits in Wittenberg ordinierten Geistlichen.¹⁸

13 ZSILINSZKY, *A Magyarhoni protestáns egyház*, s. 65 – 66; RÉZ, László: *A Drugethek és Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely : Zemplén könyvnyomtató intézet, 1899, s. 60.

14 ZSILINSZKY, Mihály: *A Magyarhoni protestáns egyház története*. Budapest 1907, 65 – 66. l.; RÉZ, László: *A Drugethek és Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely: Zemplén könyvnyomtató intézet, 1899, 60. l.

15 A fejedelmek helyett a Magyar Királyságban a mágnások töltöttek be vezető szerepet a lutheri egyházban, ezek viszont nem rendelkeztek olyan jogokkal és önállósággal, mint a birodalmi fejedelmek.

16 ZSILINSZKY, *A Magyarhoni protestáns egyház*, S. 49.

17 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, S. 22-25.

18 ZSILINSZKY, *A Magyarhoni protestáns egyház*, S. 59.

svetskou (nie však kniežacou)¹⁴ vládou.

Počas dvoch až troch desaťročí po moháčskej bitke došlo k masívnemu rozšíreniu reformácie na celom území krajiny. Lutherovo učenie zvíťazilo najprv, spravidla do prvej polovice 30. rokov, alebo ešte skôr, v slobodných kráľovských a kráľovských banských mestách. Následne prijali reformáciu magnáti, šľachta a z ich iniciatívy aj masa poddaných. Priebeh šírenia reformácie, najmä medzi poddanským obyvateľstvom dedín, mestečiek a zemepanských miest, nie je vo svojich detailoch známy a doteraz nebol vedecky spracovaný. Akiste išlo o dlhodobý a nejednoznačný proces, počas ktorého boli do náboženskej praxe zavádzané jednotlivé prvky reformačného učenia a naopak, odstraňované viaceré atribúty stredovekého katolicizmu.

Napriek nízkemu stavu vedeckého poznania skutočného priebehu reformácie možno rozhodne konštatovať, že kľúčovú úlohu v ňom zohrali reformační kazatelia, reformátori. Niektorí boli mladými kňazmi, ktorí sa po absolvovaní štúdiá vo Wittenbergu a neskôr na iných nemeckých univerzitách vrátili do vlasti, ďalší boli kňazmi domácej cirkvi, mníchmi a dokonca aj príslušníkmi katolíckej hierarchie. Z významných reformátorov pôsobil medzi prvými Matej Bíró Dévai, nazývaný aj „uhorským Lutherom“, zdržiavajúci sa v Košiciach a na iných miestach kráľovstva. Medzi maďarským obyva-

ták a középkori katolicizmus jeleit.

Határozottan megállapítható, hogy jelentős szerepet a reformáció folyamatában a prédikátorok, az ún. reformátorok játszottak. Ezek a reformátorok többnyire olyan fiatal lelkészek voltak, akik Wittenbergben, s később más német egyetemeken tanultak, s tanulmányaik után tértek haza. Ugyanúgy viszont a hazai papok, szerzetesek és a katolikus hierarchia más tagjai is nagyobb számban voltak a reformátorok között. Egyik első híres reformátor a „Magyar Luthernek” is nevezett Dévai (Bíró) Mátyás volt, aki Kassán s a királyság más helyein tartózkodott. A felső-magyarországi magyar lakosság között hirdette Luther tanait Gálszécsi István és Siklósi Mihály.¹⁶ Több jelentős reformátor a felső-magyarországi szabad királyi városokban működött: Henckel János, Transylvanus Antal, Schustel Farkas, Bogner Bertalan vagy Stöckel Lénárd.¹⁷ Hasonlóan az alsó-magyarországi bányavárosokban is prédikátorok terjesztették Luther tanítását.¹⁸

A régi katolikus hierarchia سراiból fogadta el a reformációt két nyitrai püspök (Podmaniczky István és Thurzó Ferenc), két szepesi prépost (Lomnici Horváth János és Bácsi Ferenc), a pécsi püspök Dudith András és a váradi püspök Rédei Ferenc.¹⁹

Természetesen, a reformáció gyors terjedése a reformációs gyülekezetek hittani és szervezeti egyenetlenségét okozta. Az egyes

Unter den Prälaten schlossen sich der neuen Richtung zwei Neutraer Bischöfe (Ferenc Thurzó und István Podmaniczky), zwei Zipser Pröpste (János Lomnici Horváth und Ferenc Bácsi), der Fünfkirchener Ordinarius, Andreas Dudith, und sein Großwardeiner Kollege, Ferenc Rédei, an.¹⁹

Die erwähnte reformatorische Gärung verursachte natürlich eine Vielfalt in dogmatischen, liturgischen und organisatorischen Fragen. In der Annahme der lutherischen Lehre und Bekämpfung der herkömmlichen Gebräuche zeigte sich ein gewisser Eklektizismus. Die mittelalterlichen Pfarrer wurden nur allmählich zu evangelischen Kirchengemeinden, auch in enger Nachbarschaft mit bedeutenden Unterschieden, oft unter dem Einfluss einer starken reformatorischen Persönlichkeit. Um Hindernisse der weiteren Entwicklung zu beseitigen, konnte man nicht umhin, die Lehre zu vereinheitlichen sowohl im liturgischen als auch im dogmatischen Bereich. Das geschah in der Regel in gemeinsamen Versammlungen und Verhandlungen von Geistlichen und Laien.

1545 kamen 28 Prediger aus den Komitaten Szatmár und Szolnok auf die Initiative der verwitweten Frau Drágffy hin in Erdőd zusammen. Diese erste Synode übte aber auf das sog. königliche Ungarn nur eine geringe Wirkung aus. Das Bekenntnis von Erdőd brich mit dem alten Glauben und schloss sich dem Luthertum an unter dem theologischen Einfluss von Philipp Melancthon.²⁰

19 ZSILINSZKY, A *Magyarhoni protestáns egyház*, S. 69-70.

20 BUCSAY, Mihály † – CSEPREGI, Zoltán: Das Bekenntnis der Synode

14 Namiesto kniežat v Kráľovskom Uhorsku zaujali vedúce miesto v lutherskej cirkvi magnáti, tí však nedisponovali takými právomocami ako nemecké kniežatá na svojich územiach.

16 ZSILINSZKY, A *Magyarhoni protestáns egyház*, 49. l.

17 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, 22 – 25.l.

18 ZSILINSZKY, A *Magyarhoni protestáns egyház*, 59. l.

19 Ugyanott, 69 – 70. l.

telstvom na východe hlásal v tom období Lutherove myšlienky Štefan Gálszécsi (zo Sečoviec) a Michal Siklósi.¹⁵ Viacerí reformátori pôsobili v hornouhorských slobodných kráľovských mestách¹⁶, ako Leonard Stöckel, Anton Transylvanus, Bartolomej Bogner, či už spomínaný Ján Henckel alebo Wolfgang Schustel.¹⁷

Podobne v dolnouhorských banských mestách¹⁸ širil Lutherove myšlienky rad reformačných kazateľov (Cubicularius) a ďalší pôsobili v západných a severozápadných stolicích. Z významných predstaviteľov starej cirkevnej hierarchie prijali Lutherovo učenie dvaja nitrianski biskupi Štefan Podmanický a František Thurzo, rovnako dvaja spišskí prepošti Ján Horváth z Lomnice a František Bácsi, päťkostolský biskup Andrej Dudith či varadínsky prepošt František Rédei.¹⁹

Samozrejme, že toto viac-menej živelné napredovanie reformácie malo za následok vieroučnú i organizačnú nejednotnosť reformačných zborov. Príslušnosť rôznych farností a ich filií na jednotlivých

parókiách s leányegyházaim reformációhoz való hozzátartozását nem egységes elvek, hanem a lutheri tanítás egyes elemeinek különböző méretű bevezetése, ill. a középkori egyház elemeinek elutasítása szabták meg. Így csak lassan és fokozatosan váltak a középkori egyházközségek lutheri gyülekezetekké, miközben ezek kisebb területeken is jelentősen különböztek egymástól, elsősorban a prédikátor személységétől függően. Ezért a reformáció további fejlődésének érdekében ebben a szakaszban kikerülhetetlen volt a lutheri gyülekezetek szervezeti, és főleg teológiai egyesítése.

Ez viszont csak a prédikátorok és a világi személyek közös tanácskozásai vagy gyűlései által történhetett. 1545-ben Drágffy Gáspár özvegyének kezdeményezésére, mindössze 28 Szolnok és Szatmár vármegyei prédikátor jött össze Erdődön. Ez az első reformációs zsinat a királyi Magyarországra nem volt azonban nagyobb hatással. Az összegyűlt papok ugyan nyilvánosan szakítottak a katolicizmussal és a lutheri elvekhez csatlakoztak, a zsinat egyes végzései viszont már Melanchthon befolyását mutatták.²⁰

Sokkal jelentősebb volt a reformáció megszilárdulása és a lutheri egyház kialakulása számára az a zsinat, amely egy évvel később, 1546-ban jött össze Eperjesen. Ezen a zsinaton az öt felső-magyarországi szabad királyi város követei, a városi lelkészek, az iskolarektorok és a sárosi meg a szepesi vi-

Noch wichtiger war eine Synode ein Jahr später 1546 für die Festigung der reformatorischen Lehre und Gründung einer lutherischen Kirche. An der Synode in Preschau nahmen die Gesandten der Freistädte, Pfarrer, Schulrektoren sowie Landprediger aus den Zipser und Scharoscher Komitaten. Die Synodalen verabschiedeten 16 Artikeln, welche die Bekenntnisse und Kirchenordnungen der einzelnen Kirchengemeinden in Obergerungarn bestimmen sollten. Als Lehrgrundlage nahm die Synode die *Confessio Augustana* und Melanchthons *Loci communes* an, in Fragen des Abendmahls folgte man der Praxis in Wittenberg. Die meisten Artikeln beschäftigten sich mit der kirchlichen Organisation, der Gottesdienstordnung, den Schulen, den Pflichten der Amtsträger, der Verwaltung der Sakramente und den Feiertagen. Die Synode errichtete ein lutherisches Seniorat für die Freistädte und die angrenzenden Komitate. Dem Senior wurde das Recht bemerkenswerter Weise zugewiesen, Pfarrer zu ordinieren.²¹

Es ist spezifisch für die Umstände in Ungarn (der deutschen „Fürstenreformation“ gegenüber), dass diese Synoden im Schatten einer katholischen weltlichen Macht verhandelten. Anhand der Religionsgesetze von 1548, welche die alten kirchlichen Verhältnisse wiederherstellen wollten, sandte König Ferdinand I. 1549 Visitatoren zur Untersuchung der Pfarren in den

15 ZSILINSZKY, *A Magyarhoni protestáns egyház*, s. 49.

16 Päť hornouhorských slobodných kráľovských miest, tvoriacich spoločenstvo Pentapolitana, predstavovali mestá Košice, Prešov, Levoča, Bardejov a Sabinov.

17 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, s. 22 – 25.

18 Dolnouhorské kráľovské banské mestá ležali v západnej časti krajiny, v tzv. Dolnom Uhorsku, zaberajúcom teritórium desiatich stolic na dnešnom západnom a strednom Slovensku. Do spoločenstva siedmich dolnouhorských banských miest patrili: Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Kremnica, Pukanec, Nová Baňa, Lúbietová a Banská Belá.

19 ZSILINSZKY, *A Magyarhoni protestáns egyház*, s. 59, 69 – 70.

20 BUCSAY, Mihály † – CSEPREGI, Zoltán: Das Bekenntnis der Synode zu Erdőd von 1545. In: Heiner Faulenbach – Eberhard Busch (Hg.): Reformierte Bekenntnisschriften. Bd. I/2. 1535 – 1549. Neukirchen 2006, 439 – 448 (Nr. 33).

zu Erdőd von 1545. In: Heiner Faulenbach – Eberhard Busch (Hg.): Reformierte Bekenntnisschriften. Bd. I/2. 1535-1549. Neukirchen 2006, S. 439-448 (Nr. 33).

21 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, S. 28-29.

teritóriách krajiny k reformácii bola daná rozličnou mierou zavádzania niektorých elementov Lutherovho učenia do cirkevného života, resp. odmietanie prvkov stredovekej cirkvi. Iba postupne sa tak katolícke cirkevné obce menili na lutherské, pričom aj na malom území sa od seba výrazne odlišovali v závislosti od osoby kazateľa a jeho stotožnenia sa s novými myšlienkami. Pre ďalší vývin reformácie bolo v tejto fáze nevyhnutné organizačné a predovšetkým teologické zjednotenie reformačných zborov.

To sa mohlo udiť iba na spoločných zasadnutiach či poradách kazateľov i svetských predstaviteľov jednotlivých farností. V roku 1545 sa z iniciatívy Gašpara Drágfiho zišli asi tridsiati kňazi z Partia a Sarmárskej stolice na synode v Erdőde. Táto prvá reformačná synoda v Kráľovskom Uhorsku nemala však väčší význam v organizačnom a vieroučnom vývine lutherskej cirkvi. Zhromaždení kňazi verejne proklamovali rozchod s katolicizmom a prihlásili sa k lutherskej reformácii. Niektoré články synody však poukazujú na ich stotožnenie sa s Melanchthonom.²⁰

Oveľa väčší význam pre upevnenie reformácie a vývin smerujúci k postupnému vzniku lutherskej cirkvi mala synoda zasadajúca v roku 1546 v Prešove. Zúčastnili sa na nej zástupcovia piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest, mestskí farári, rektori

dék gyülekezeteinek prédikátorai vettek részt. A zsinat elfogadott tizenhat cikket, s ezek mintaképpül szolgáltak a felső-magyarországi lutheri gyülekezetek hitvallásainak és egyházi életet szabályozó rendeleteinek megfogalmazására. A hit alapjaként a zsinat részvevői az Ágosti Hitvallást és Melanchthon Loci Communes-ét jelölték meg, és az úrvacsora kiszolgálását a wittenbergi mód szerint szabták meg. A cikkek többségét viszont a követek az egyházszervezetnek, az istentiszteletek rendjének, az iskoláknak, a világi hatalomhoz való viszonynak, a lelkészek és az esperesek kötelességeinek, a szentségeknek és az ünnepeknek szentelték. A zsinaton létrejött az első lutheri esperesség, mégpedig az öt szabad királyi város és Sáros vármegye területén. Figyelemreméltó, hogy az eperjesi zsinati cikkek szerint az új lelkészeket az esperesek ordinálták.²¹

Tekintettel a specifikus magyarországi feltételekre (a német „fejedelmi” egyházzal szemben), a magyarországi hitvallások születésénél a katolikus világi hatalom bábáskodott. Az 1548-ik évi, a vallásnak az eredeti állapotba visszaállítását követelő törvénycikk alapján I. Ferdinánd 1549-ben elrendelte a szabad királyi városok egyházi viszonyainak kivizsgálását. Ezért a városok egy közös hitvallás kidolgozása mellett döntöttek. A hitvallást, amely később a Confessio Pentapolitana (Ötvárosi Hitvallás) nevet kapta, a hagyomány szerint Stöckel Lénárd bártfai rektor fogalmazta meg, az újabb kutatások viszont Radaschin Mihály espe-

königlichen Freistädten. Die Städte reichten ein gemeinsames Bekenntnis ein, das später *Confessio Pentapolitana*, Fünfstädtebekenntnis genannt wurde. Laut Tradition formulierte der Bartfelder Schullektor, Leonhard Stöckel, den Text, in der neueren Forschung wird aber die Verfasserschaft dem Bartfelder Pfarrer und Senior Michael Radaschin zugeschrieben.²²

Die 20 Artikeln fußen auf die Confessio Augustana Invariata. Damit das Bekenntnis von der weltlichen und geistlichen Obrigkeit günstiger empfangen werden, ließ man bei der Zusammenstellung den zweiten Teil der Confessio Augustana (von den geänderten Missbräuchen) außer acht.²³ Das Bekenntnis wurde durch die höheren Instanzen (wie vom Erzbischof von Gran, Antonius Verantius oder vom Landtag in Pressburg) offensichtlich zur Kenntnis genommen, aber weder bestätigt noch zurückgewiesen. So konnte die *Confessio*

20 ZSILINSZKY, A *Magyarhoni protestáns egyház*, s. 75; BUCSAY, Mihály † – CSEPREGI, Zoltán: *Das Bekenntnis der Synode zu Erdőd von 1545*. In: Heiner Faulenbach – Eberhard Busch (Hg.): *Reformierte Bekenntnisschriften*. Bd. I/2. 1535 - 1549. Neukirchen 2006, s. 439 - 448 (Nr. 33).

21 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, 28 - 29. l.

22 SUDA, Max, Josef: *Wer verfasste die Confessio Pentapolitana?* In: *Miscellanea Anno 2000*. ACEP IX. (Ed. Kónya, Peter – Matlovič, René). Prešov 2001, S. 18-23.

23 SUDA, Max Josef: *Der Melanchthon-schüler Leonhard Stöckel und die Reformation in der Slowakei*. In: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*. Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996. S. 50-66 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14); CSEPREGI, Zoltán: *Die Confessio Pentapolitana: Fragen nach Autorschaft und Datierung*. In: „Nezameniteľné je dedičstvo otcov...” Štúdie k dejinám a súčasnosti protestantizmu v strednej Európe k 80. narodeninám biskupa Jána Midriaka ACEP X. (Ed. Kónya, P.) Prešov 2009, S. 73-85; BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, S. 29.

škôl a kazatelia vidieckych zborov Šarišskej a Spišskej stolice. Synoda prijala šesťnásť kánonov, ktoré sa stali prvým vzorom pre formulovanie vyznania viery a tvorbu pravidiel cirkevného života lutherských zborov. Za základ viery určili delegáti Augustanu a Melanchthonove Loci Comunes, prisluhovanie Večere Pánovej stanovili podľa wittenberského spôsobu. Väčšinu článkov venovali delegáti cirkevnej správe, poriadku bohoslužieb, školstvu, vzťahu k svetskej moci, povinnostiam farárov a seniorov (archidiakonov), príjmom farností, sväteniu sviatkov a pod. Na synode bol vytvorený prvý seniorát lutherských zborov, a to na území piatich slobodných kráľovských miest a Šarišskej stolice. Pozoruhodné je, že podľa prešovských článkov mali nových kňazov vysväcovať seniori.²¹

Podobne ako prvá synoda, aj prvé lutherské vyznanie viery na našom území vzniklo v prostredí piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest. Vzhľadom na špecifické uhorské podmienky, odlišné od situácie nemeckej „kniežacej“ cirkvi, stála pri zrode vyznania viery katolícka svetská moc. Na základe zákona z r. 1548 o navrátení náboženstva do jeho pôvodnej podoby, nechal Ferdinand I. v nasledujúcom roku preveriť cirkevné pomery v hornouhorských slobodných kráľovských mestách. Tie sa rozhodli vypracovať spoločné vyznanie viery, ktoré 22. augusta 1549 v Prešove predložili panovníkovým komisárom. Neskôr dostalo pomenovanie *Confessio Pentapolitana* a jeho autorstvo naša cirkevná

resnek tulajdonítják.²² A húsz cikelyből álló hitvallás az Augustana Invariátára támaszkodik. A hitvallás könnyebb elfogadtatása érdekében (a világi és a katolikus egyházi hatalom által), az Ágostai második része (a római egyház vallásgyakorlatának kritikájával) ki van belőle hagyva.²³ A hitvallást az egri püspök és az uralkodó is tudomásul vette. A *Confessio Pentapolitana* így teljesítette főcélját: legalizálta a lutheri gyülekezetek működését, elismertette ezek vallásgyakorlatát.²⁴

Így az Ötvárosi Hitvallás már néhány év múlva mintaképül szolgált két új hitvallásnak, a királyság más helyein. A következő magyarországi hitvallás Oláh Miklós erélyes fellépése után jött létre, miután megtámadta a lutheri prédikátorokat Alsó-Magyarország területén.

22 SUDA, Max, Josef: *Wer verfasste die Confessio Pentapolitana?* In: *Miscellanea Anno 2000. ACEP IX.* (Ed. Kónya, Peter – Matlovič, René). Prešov 2001, 18 – 23. l.

23 SUDA, Max Josef: *Der Melanchthon-schüler Leonhard Stöckel und die Reformation in der Slowakei.* In: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge.* Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996, 50 – 66 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14); CSEPREGI, Zoltán: *Die Confessio Pentapolitana: Fragen nach Autorschaft und Datierung.* In: „Nezameniteľné je dedičstvo otcov...“ Štúdie k dejinám a súčasnosti protestantizmu v strednej Európe k 80. narodeninám biskupa Jána Midriaka ACEP X. (Ed. Kónya, P.) Prešov 2009, s. 73 – 85; BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, 29. l.

24 CSEPREGI, Zoltán: *Konfessionsbildung und Einheitsbestrebungen im Königreich Ungarn zur Regierungszeit Ferdinands I.* Archiv für Reformationsgeschichte 94 (2003) 243 – 275. l.

Pentapolitana das lutherische Kirchenleben in den Freistädten legalisieren.²⁴

Nach einigen Jahren diente die *Confessio Pentapolitana* zwei neueren Bekenntnissen auf anderen Gegenden des Königreichs als Muster. Das nächste Bekenntnis kam zustande wegen des energischen Auftretens von Erzbischof Miklós Oláh, der die Pfarren in Niederrungarn visitieren ließ. Deshalb erarbeiteten die Ratsherren der sieben Bergstädte mit der Federführung von Ulrich Cubicularius, Pfarrer in Schemnitz, ein gemeinsames Bekenntnis, die *Confessio Montana* oder *Confessio Heptapolitana*. Die 20 Artikeln folgen eng der *Confessio Pentapolitana*.²⁵ 1569 aber stellten die Pfarrer der Fraternität der 24 Zipser Städten unter der Leitung von Valentin Megander und Cyriacus Obsopaeus das Zipser Glaubensbekenntnis zusammen, die *Confessio Scepusiana*.²⁶ Die Lutheraner in der Zips wurden von Großwardeiner Bischof, Gergely Berzeviczy gedrängt, die Gründe ihrer Kirchenlehre darzulegen. Megander und Obsopaeus kombinierten die Artikeln von *Confessio Pentapolitana* und *Confessio Montana* miteinander, weil diese an die einheimischen Verhältnisse mehr angepasst und für die weltlichen

24 CSEPREGI, Zoltán: *Konfessionsbildung und Einheitsbestrebungen im Königreich Ungarn zur Regierungszeit Ferdinands I.* Archiv für Reformationsgeschichte 94 (2003) S. 243-275.

25 HAJDUK, Andrej: *Tri vyznania viery zo 16. storočia.* Zvolen 1990.

26 BARTON, Peter F. – MAKKAJ, László (Hg.): *Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A. und H. B. des Reformationszeitalters. III/1: 1564-1576.* Budapest, 1987, S. 223-236.

21 BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, s. 28 – 29.

tradícia pripisuje bardejovskému rektorovi Leonardovi Stöckelovi, čo však súčasní cirkevní historici spochybňujú.²² Vyznanie, pozostávajúce z dvadsiatich článkov, vychádza z Augustany, pričom obsahuje viaceré prvky Invariáty. Jeho zostavovatelia vynechali druhú časť z augsburského vyznania, kritizujúcu náboženskú prax rímskej cirkvi. Vyznanie tak bolo viac akceptovateľné pre svetskú vrchnosť a cirkevnú hierarchiu.²³ Potvrdil ho jágerský biskup a na vedomie vzal aj panovník. Vyznanie viery piatich hornouhorských miest splnilo tak svoj hlavný cieľ: legalizovalo luther-ské cirkevné zbory s ich náboženskou praxou.²⁴

Confessio Pentapolitana sa už o niekoľko rokov stala vzorom pre dve ďalšie vyznania viery na iných miestach kráľovstva. Druhé z vy-

így konfliktusba került Cubicularius Ulrik selmecbányai pappal, s utána az alsó-magyarországi hétbányaváros tanácsai 1559 végén a Confessio Montana (Heptapolitana) nevű közös hitvallást dolgozták ki. A hitvallás húsz, nagyjából a Pentapolitanát másoló végzésből állt.²⁵

Végül a 60-as évek végén, 1569-ben dolgozták ki a huszonnégy szepességi város fraternitásának lelkészei, Megander Bálint és Obsopeus Cyriacus a harmadik és utolsó hitvallást, amely a Confessio Scepusiana, vagyis a Szepesi Hitvallás név alatt ismeretes.²⁶ A szepesi lutheránusokat szintén a felsőbb hatóság, mégpedig Berzeviczy Gergely nagyváradi püspök hívta fel, hogy bizonyítsák vallási viszonyaik alapjait. A két szepesi papnak főleg a Hétvárosi (Bányai) Hitvallás szolgált mintául, s mérsékelt stílusa folytán könnyen volt elfogadható mind a világi, mind az egyházi hatóságok számára.²⁷

A hitvallások megfogalmazása és elfogadása a 16. század közepén nagy jelentőséggel bírt a hittan

und geistlichen Obrigkeiten Ungarns besser annehmbar waren, als Melanchthons Bekenntnisse.²⁷

Die drei lutherischen Glaubensbekenntnisse übten in der Mitte des 16. Jahrhunderts ihre Wirkung auf die Vereinheitlichung der Glaubenslehre und auf die Aufrichtung einer evangelischen Kirchenstruktur aus. Obwohl alle drei auf eine Anordnung katholischer Obrigkeiten hin zustande kamen, bestimmten sie langfristig den weiteren Vorgang der lutherischen Reformation. Dank diesen Konfessionsschriften konnte sich die lutherische Richtung im königlichen Ungarn stabilisieren und ihre Lehre festlegen, schließlich sich gegen Wiedertäufer, Zwingliane und andere Radikale, später auch gegen die Calvinisten abgrenzen. Der Umstand, dass diese Bekenntnisse richtungsweisend für die Bevölkerung der betreffenden Städte waren, führte zu einer gewissen Konfessionalisierung, natürlich unter den speziellen ungarischen Verhältnissen. Dieser Prozess wurde aber bald durch eine Gewalt anwendende, vom Herrscher militärisch unterstützte Rekatholisierung unterbrochen.

22 SUDA, Max, Josef: *Wer verfasste die Confessio Pentapolitana?* In: *Miscellanea Anno 2000*. ACEP IX. (Ed. Kónya, Peter – Matlovič, René). Prešov 2001, s. 18 – 23.

23 SUDA, Max Josef: *Der Melanchthonschüler Leonhard Stöckel und die Reformation in der Slowakei*. In: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei*. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge. Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996, s. 50 – 66 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14); CSEPREGI, Zoltán: *Die Confessio Pentapolitana: Fragen nach Autorschaft und Datierung*. In: „Nezameniteľné je dedičstvo otcov...“ Štúdie k dejinám a súčasnosti protestantizmu v strednej Európe k 80. narodeninám biskupa Jána Midriaka ACEP X. (Ed. Kónya, P.) Prešov 2009, s. 73 – 85; BODNÁROVÁ, *Reformácia vo východoslovenských mestách*, s. 29.

24 CSEPREGI, Zoltán: *Konfessionsbildung und Einheitsbestrebungen im Königreich Ungarn zur Regierungszeit Ferdinands I.* Archiv für Reformationsgeschichte 94 (2003), s. 243 – 275.

25 HAJDUK, Andrej: *Tri vyznania viery zo 16. storočia*. Zvolen 1990

26 BARTON, Peter F. – MAKKAJ, László (Hg.): *Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A. und H. B. des Reformationszeitalters*. III/1: 1564 - 1576. Budapest, 1987, s. 223 – 236.

27 KVAČALA, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*, Liptovský Svätý Mikuláš 1930, 73. l.; SUDA, Max Josef: *Der Einfluß Philipp Melanchthons auf die Bekenntnisbildung in Oberungarn* (Confessio Pentapolitana, Confessio Heptapolitana und Confessio Scepsiana). In: *Melanchthon und Europa*. Bd. 1: Skandinavien und Mitteleuropa, Hg. Günter Frank – Martin Treu. Stuttgart, 2001. s. 185 – 201 (Melanchthon-Schriften der Stadt Bretten, 6/1).

27 KVAČALA, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*, Liptovský Svätý Mikuláš 1930, S. 73; SUDA, Max Josef: *Der Einfluß Philipp Melanchthons auf die Bekenntnisbildung in Oberungarn* (Confessio Pentapolitana, Confessio Heptapolitana und Confessio Scepsiana). In: *Melanchthon und Europa*. Bd. 1: Skandinavien und Mitteleuropa, Hg. Günter Frank – Martin Treu. Stuttgart, 2001. S. 185-201 (Melanchthon-Schriften der Stadt Bretten, 6/1).

znaní vzniklo v súvislosti s energickými krokmi nového ostrihomského arcibiskupa Mikuláš Oláha proti lutherským kazateľom na území Dolného Uhorska. Po jeho konflikte s banskoštiavnickým farárom Cubiculariom predložili na konci roku 1559 mestské rady siedmich dolnouhorských kráľovských banských miest spoločné vyznanie viery pod názvom Confessio Montrana. Aj toto vyznanie pozostávalo z dvadsiatich článkov, takmer úplne kopírujúcich Confessio Pentapolitanu. Jeho autori vypustili iba článok o slobodnej vôli, ktorý nahradili ustanoveniami o odievaní farárov.²⁵

Na konci 60. rokov, v roku 1569, vypracovali kňazi fraternity dvadsiatich štyroch spišských miest Valentin Megander a Cyril Obsopaeus na výzvu varadínskeho biskupa Gregora Bornemisszu vyznanie viery s názvom Confessio Scepusiana. Vzorom pre jeho zostavenie bolo vyznanie viery siedmich banských miest a vzhľadom na svoj umiernený charakter bolo takisto prijateľné pre svetskú aj cirkevnú vrchnosť.²⁶

Formulovanie a schválenie vyznaní viery v polovici storočia malo veľký význam pre zjednotenie virouky a vytvorenie prvých cirkevných štruktúr lutherských zborov v kráľovstve. Aj keď podnet pre ich spísanie vyšiel od katolíckej svetskej moci, mali ďalekosiahly pozitívny dosah pre ďalší vývin lutherského smeru reformácie v kráľovstve. Vďaka nim mohlo dôjsť k završeniu etapy šírenia reformačných myšlienok, prvému ustáleniu lutherského smeru reformácie a jeho vymedze-

egyesítése és a lutheri egyház első szervezeti elemeinek kialakítása érdekében. Noha mindhárom lutheri hitvallás a királyi Magyarországon a katolikus világi, ill. egyházi hatalom kezdeményezésére született, hosszútávon rendkívül pozitív jelentőségük volt a lutheri reformáció további fejlődésére. Nekik köszönhetően lezárult a reformáció folyamata, állandósult a lutheri tanítás a királyság területén, s nem utolsó sorban elhatárolta magát az anabaptista, zwingliánus vagy más radikális irányzatoktól, akkor már a helvét reformációtól is. Arra nézve, hogy ezek a hitvallások kötelezőek voltak a városok összes lakosai számára, a felekezetedés kezdetének tarthatók (persze a sajátos magyarországi feltételek között), amelyet azonban már nemsokára megszakított az erőszakos, uralkodó által támogatott rekatolizáció.

25 HAJDUK, Andrej: *Tri vyznania viery zo 16. storočia*. Zvolen 1990.

26 KVAČALA, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*, s. 73.

niu sa, či uzavretiu voči ostatným reformačným prúdom, predovšetkým helvetskému. Vzhľadom na to, že tieto konfesie boli záväzné pre všetko obyvateľstvo teritória, na ktorom boli prijaté, možno ich považovať nielen za završenie konfesionalizácie v teologickej rovine, ale aj za začiatok procesu konfesionalizácie v spoločenskej oblasti. Tá však v uhorských pomeroch ďalej nepokračovala a prerušila ju rekatolizácia, podporovaná panovníckou mocou.

Najstaršie vyobrazenie Prešova (1. pol. 17. storočia)

Eperjes legrégibb képe (17. század 1. fele)

Ältestes Bild der Stadt Eperies (1. Hälfte des 17. Jhs.)

NÁBOŽENSKÉ USTANOVENIA SNEMU R. 1548

Snem v Prešporoku r. 1548 prijal osem zákonných článkov o náboženských otázkach. Zväčša sa z nich spomína iba jedno ustanovenie, podľa ktorého mali byť z krajiny vyhnaní anabaptisti a sakramentári. Tento článok však neuvádzajú v plnom rozsahu, ale bez povšimnutia nechávajú označenie anabaptistov a sakramentárov „ktorí sú ešte v krajine“ a zamlčujú nasledujúci zákaz prijímať takýchto do krajiny. Z úplného zákonného článku je zrejmé, na koho vyhnanie mieri: na cudzích anabaptistov a sakramentárov, hľadajúcich v krajine útočisko, príp. takých, ktorých podľa ich vonkajších znakov za nich považovali (česko-moravských bratov a radikálnych utrakvistov). V súvislosti s vyhnaním anabaptistov treba myslieť predovšetkým na katastrofu v Münsteri r. 1535, a takisto aj poukázať na ich prenasledovanie na Morave v tom istom období. Vzhľadom na tieto okolnosti nadobúda zmysel formulácia „ktorí sú ešte v krajine“. Keďže z obdobia pred r. 1548 nie je k dispozícii údaj o organizovanom helvétskom cirkevnom zbore, takisto v prípade sakramentárov je tiež dôležitý dodatok: nech sa takýchto nikto neodváži v krajine prijať.

V protiklade s hodnotením, rozšíreným v protestantskej historickej tradícii nie je v zákonných článkoch zmienka o tolerovaní augsburského vyznania. Ešte ani v takom význame, žeby ich istý čas nechali v pokoji. Cieľom základného ustanovenia zákonov bolo zreformovanie kato-

AZ 1548-AS ORSZÁGGYŰLÉS VALLÁSI RENDELKEZÉSEI

1548-ban a pozsonyi országgyűlés nyolc törvénycikkben rendelkezett az egyházi ügyekről. Többnyire csak egy rendelkezést emlegetnek közülük, azt, amely szerint az anabaptistákat és a sakramentáriusokat ki kell űzni az országból. De még ezt a rendelkezést sem idézik teljes terjedelmében, hanem figyelmen kívül hagyják az anabaptisták és a sakramentáriusok jelzőjét: „akik még az országban vannak”, és elhallgatják az utána következő tilalmat, hogy többé ne fogadjanak be ilyeneket az ország határai közé. A teljes törvénycikkből világos, hogy kiket céloz a kitiltás: a külföldről az országba menekült anabaptistákat és a menedéket kereső sakramentáriusokat, illetve olyanokat, akiket felületességből ilyeneknek tartottak (a cseh-morva testvéreket és radikális utraquistákat). Az anabaptisták kitiltásával kapcsolatban első sorban az 1535-ben bekövetkezett münsteri katasztrófára gondolni, de magyarországi vonatkozásban az ezzel egyidejű morvaországi üldötetésükre is utalni kell. Ezekhez a körülményekhez viszonyítva nyer értelmet és jelentőséget a jelző: „akik még az országban vannak”. Minthogy pedig az 1548 előtti időből nincsen adat szervezett helvét szellemű közösségekről, a sakramentáriusok esetében szintén fontos kitétel: ilyeneket senki se merjen befogadni az országba.

A protestáns történeti hagyományban elterjedt értelmezéssel ellentétben szó sincsen a törvénycikkekből az ágostai hitvallásúak

DIE KIRCHENPOLITISCHEN BESTIMMUNGEN DES LANDTAGES VON 1548

1548 wurden vom Pressburger Landtag acht Gesetzesartikel erlassen, in denen kirchliche Angelegenheiten geregelt werden. Meistens wird von diesen Bestimmungen nur jene erwähnt, die besagt, dass die Täufer und die Sakramentariier des Landes verwiesen werden sollten. Aber selbst diese Bestimmung wird nicht in voller Länge zitiert, weil das ergänzende Attribut außer Acht gelassen wird: „die sich noch im Land befinden“, und auch das nachfolgende Verbot wird verschwiegen, nämlich dass solche künftig keine Niederlassungsgenehmigung mehr erhalten sollen. Aus der Gesamtheit des Artikels wird deutlich, dass der Landtag diese Ketzer nicht unter den Bürgern aufzuspüren suchte, sondern die aus dem Ausland geflüchteten religiösen Dissidenten verbannen wollte. Das Verbot bezieht sich auf Täufer, die aus anderen Ländern nach Ungarn geflohen sind, und auf Sakramentariier, die dort Zuflucht suchten, oder viel mehr auf solche, die oberflächlich zu diesen Gruppen gezählt wurden (die Taboriten und radikalen Utraquisten aus Mähren). Bezüglich der Ausweisung der Täufer fällt einem zunächst die 1535 in Münster eingetretene Katastrophe ein, im Zusammenhang mit Ungarn muss aber auch auf ihre gleichzeitig stattgefundene Verfolgung in Mähren hingewiesen werden. Vor diesem Hintergrund kann das Attribut richtig gedeutet und seine Bedeutung erfasst werden: „die sich noch im Land befinden“. Da es aus der Zeit vor 1548 keine Angaben von

líckej cirkvi, a to už ako *reintegratio ecclesiae*, teda rekonštrukcia starej cirkvi cestou reforiem. Sem patrí napr. ustanovenie, aby preláti navštevovali miestne cirkevné obce, kontrolovali, či vykonávatelmi bohoslužieb a užívateľmi farských dôchodkov sú vysvätení kňazi, aké je vyučovanie a aby do služby postavili riadne vysvätené osoby. Tak sa stali ohrozenými všetky miestne farnosti, v ktorých preláti, príp. kráľovskí komisári našli stav, odporujúci cieľom zákona. Do zvlášť ohrozenej situácie sa dostali tie zbory, v ktorých sa uplatnila evanjelická reformácia a ich kazatelia sa hlásili o vysvätenie vo Wittenbergu alebo v iných protestantských cirkvách. Preláti dostali pokyn aj na to, aby potrestali tých, čo neboli dôstojní službe alebo takých, ktorí konali náboženské úkony bez riadneho vysvätenia. Zisťovanie a zákaz boli však iba jednou stránkou dispozície, druhou bola potom výstavba cirkvi: aby preláti v každom mestečku a dedine postavili takých farárov, ktorí poznajú správne učenie, toto učia a sviatosti prisluhujú podľa rítu svätej katolíckej cirkvi. Sumarizujúc teda zákon z r. 1548 začal v Uhorskom kráľovstve proces *reformatio catholica*.

Poučné je skúmanie vzťahu medzi uhorským spustením *reformatio et reintegratio ecclesiae* a *Formulou reformationis*, predloženou rímsko-nemeckým cisárom ríšskemu snemu v Augsburgu a datovanou 14. júna 1548. Medzi obidvoma legislatívnymi textami síce neexistuje literárna súvislosť, ich spoločnou črtou však je, že pri ich vzniku hral rozhodujúcu úlohu kráľ Ferdinand I. a že pod slovom *reformatio* sa rozumie reštaurácia katolíckeho kultu. Poznanie toho

megtűréséről. Még olyan értelem-ben sincsen, hogy ideig-óráig nyug-ton hagynák őket. A törvények alapvető rendelkezésének a célja a római katolikus egyház reformálása, mégpedig most már a *reintegratio ecclesiae*, azaz az ősi egyház reformok útján történő helyreál-lítása. Ide tartozik pl. az a rendelkezés, hogy a főpapok látogassák meg a helyi egyházakat, vizsgálják meg, szabályosan felszentelt pa-pok-e az istentisztelet végzői és a papi javadalmak élvezői, milyen a tanítás, állítsanak be a szolgálatba szabályosan felszentelt papokat. Így tehát mindazok a helyi egyhá-zak veszélybe kerültek, amelyekben a főpapok, ill. a király megbízottjai a törvény célkitűzésével ellentétes állapotokat találtak. Különösen ve-szélyeztetett helyzetbe kerültek pe-dig azok a közösségek, amelyekben érvényesült az evangélikus refor-máció, és lelkészeik már Wittenber-gben vagy más protestáns egyház-ban jelentkeztek papszentelésre. A prelátusok arra is utasítást kap-tak, hogy büntessék meg a szolgál-atra méltatlanokat, vagyis azokat, akik szabályos felszentelés nélkül végeznek szolgálatot. A számonké-rés és tiltás azonban csak a rendelkezések egyik oldala volt, a másik pedig az egyházépítés: a prelátusok minden mezővárosban és faluban állítsanak be olyan plébánosokat, akik ismerik az igaz tanítást, azt oktatják, és a szentségeket a szent katolikus egyház rítusa szerint szol-gáltatják ki. Mindezeket egyúttvéve tehát a törvény 1548-ban elindítot-ta a magyar királyságban a *reformatio catholicát*.

Tanulságos a kapcsolat vizs-gálata a *reformatio et reintegratio ecclesiae* magyarországi megindí-tása és a német-római császár ál-

organisierten Gemeinschaften im helvetischen Geist gibt, ist es auch bei den Sakramentarien eine wichtige Aussage: keiner darf solchen im Land Zuflucht bieten.

Im Gegensatz zu der Deutung, die in der protestantischen historischen Tradition verbreitet ist, geht es in diesen Gesetzesartikeln keineswegs um die Duldung der Angehörigen der Augsburger Konfession. Auch nicht in dem Sinne, dass sie übergangsweise in Ruhe gelassen würden. Das grundlegende Ziel der gesetzlichen Bestimmungen ist die Reformierung der römisch-katholischen Kirche, womit zu diesem Zeitpunkt die *reintegratio ecclesiae*, d. h. die Wiederherstellung der Urkirche durch Reformen gemeint ist. Hierzu gehört beispielsweise die Bestimmung, dass die Prälaten die lokalen Kirchen besuchen sollten und prüfen sollten, ob es vorschriftsmäßig ordinierte Priester sind, die die Gottesdienste abhalten und die an kirchlichen Pfründen teilhaben, als auch wie die Lehre geartet ist. Ferner sollten sie dafür Sorge tragen, dass regulär ordinierte Priester in den Dienst gestellt werden. Dadurch gerieten all die lokalen Kirchen in Gefahr, in denen die Prälaten bzw. die Kommissare des Königs gesetzeswidrige Zustände vorfanden. Besonders gefährdet waren diejenigen Gemeinschaften, in denen die evangelische Reformation praktiziert wurde und deren Pastoren sich in Wittenberg oder in anderen protestantischen Kirchen zur Ordinierung angemeldet hatten. Die Prälaten wurden ferner angewiesen, diejenigen zu bestrafen, die des Dienstes unwürdig waren, d. h. die ohne ordnungsgemäße Ordination dienten. Die Kontrolle und das Verbot waren allerdings nur die eine Seite

definitívne vyvracia názor, že by bol uhorský náboženský zákon z r. 1548 zabezpečoval akúkoľvek ochranu nasledovníkom augsburského vyznania. História aplikácie zákona na niekoľkých teritóriách krajiny, vo výsadných mestách a na majetkoch magnátov mohla pomýliť jeho vysvetľovateľov, lebo bez povšimnutia ponechali procesy, viditeľné inde: prenasledovanie protestantských kňazov, skôr pejoratívne nazývaných kazateľmi.

tal az augsburgi birodalmi gyűlésnek benyújtott és attól elfogadott, 1548. június 14-re datált *Formula reformationis* között. Ugyan a két törvénytöveg között nincs közvetlen irodalmi függés, közös vonásuk, hogy létrejöttükben meghatározó szerepet játszott I. Ferdinánd király, és hogy a *reformatio* szón a katolikus kultusz visszaállítását értik. Ennek ismeretében végképpen csődöt mond az a szemlélet, hogy az 1548-as magyarországi vallásügyi törvény az ágostai hitvallás követőinek és színlelőinek bármiféle védelmet biztosított volna. A törvény végrehajtásának az ország némely területén, a kiváltságos városokban és nagyurak birtokain végbement története téveszthette meg a törvény értelmezőit, mert figyelmen kívül hagyták a másutt látható folyamatokat: az immár megbélyegző értelemben prédikátoroknak mondott protestáns papoknak az üldözését.

der Bestimmungen, die andere war der Ausbau der Kirchen: die Prälaten sollten in jeder Minderstadt und in jedem Dorf solche Pfarrer einsetzen, die die wahre Lehre konnten und diese unterrichteten sowie die Sakramente nach den Riten der heiligen katholischen Kirche austeilten. Zusammenfassend kann man also sagen, dass das Gesetz im Ungarischen Königreich 1548 die *reformatio catholica* angestoßen hat.

Es ist aufschlussreich, die Verbindung zwischen dem Beginn der *reformatio et reintegratio ecclesiae* in Ungarn und der auf den 14. Juni 1548 datierten *Formula reformationis* eingehender zu untersuchen, die vom Kaiser des Heiligen Römischen Reiches dem Augsburger Reichstag vorgelegt und von diesem angenommen wurde. Obwohl zwischen diesen beiden Gesetzestexten kein direkter literarischer Zusammenhang besteht, weisen sie eine Gemeinsamkeit auf, nämlich dass in ihrer Entstehung König Ferdinand I. eine entscheidende Rolle spielte und dass hier unter *reformatio* die Wiederherstellung des katholischen Kultes verstanden wird. Vor diesem Hintergrund können wir uns von der Auffassung endgültig verabschieden, nach der das ungarische Konfessionsgesetz aus 1548 den Angehörigen des Augsburger Glaubens irgendeinen Schutz gewährt hätte. Die ältere Forschung wurde wohl durch die Geschichte der milden Durchführung des Gesetzes in einigen Gegenden, in privilegierten Städten und auf dem Besitz von Großbesitzern irreführt, weil sie andere Prozesse außer Acht ließ: nämlich die Verfolgung der protestantischen Pastoren, die nunmehr in stigmatisierendem Sinn „Prediger“ genannt wurden.

MNOHOSTRANNÁ HISTÓRIA VZNIKU A PRIJATIA VYZNANÍ VIERY

Funkcia vyznaní viery sa z času na čas menila: pomyslime iba na Augustanu (CA), iné znamena- la r. 1530 v Augsburgu iné r. 1531 v Schmalkalde, iné v čase nábožen- ských dialógov v r. 1540 – 41 a opäť iné r. 1555 v Augsburgu. V Uhorsku Vyznanie piatich miest (CP), pred- ložené r. 1549 slúžilo iba na vyme- dzenie a preukázanie sa voči von- kajšiemu prostrediu. Odovzdaním splnilo svoju úlohu, neskôr slúžilo na odvolávanie sa, ale nie na samot- ný text, ale na akt jeho predloženia. Pri absencii možnosti tlače je toto čiastočne vysvetlením osobitnej okolnosti, že sa nezachoval jeho pô- vodný exemplár alebo kópia z času predloženia.

Od r. 1560 dostalo toto vyzna- nie viery úplne inú funkciu (hoci – podľa Štefana Bottu – už na sa- binovskej synode r. 1560, hoci – ako sa dá dokázať podpismi – naj- neskôr na bardejovskej synode r. 1564): bude zárukou vnútorného konsenzu vo vierouke. Odrazu sa stane dôležitým aj jeho obsah, zhotovujú sa kópie, na cirkevných synodách ho rad za radom čítajú a podpisujú. Potreba súdržnosti je prirodzene tam, kde sa ukazujú známky roztrieštenosti; hodnota písanej autority rastie tiež smrťou žijúcich autorít; nie náhodou takto spomína jeden z prameňov zo 16. storočia práve rok 1560 vo vzťahu k tradícii vzniku Vyznania viery piatich miest: „Okolo smrti Phi- lippa [Melanchthona]“ (ad obitum Philippi). Hoci v súvislosti s jeho

A HITVALLÁSOK TÖBBRÉTŰ KELETKEZÉS- ÉS BEFOGADÁSTÖRTÉNETE

A hitvallások funkciója időről időre változott: gondoljunk csak az Ágostaira (CA), mást jelentett 1530- ban Augsburgban, mást 1531-ben Schmalkaldenben, mást az 1540- 41-es vallási dialógusok idején, s megint mást 1555-ben ugyancsak Augsburgban. Magyarországon az 1549-ben benyújtott Ötvárosi Hit- vallás (CP) még csak a kifelé való számadást és öngazolást szolgálta. Átadásával feladatát betöltötte, leg- feljebb hivatkozási alapul szolgált a későbbiekben, de ekkor sem maga a szöveg, hanem a benyújtás aktusa. A nyomdai lehetőségek hiánya mel- lett részben ez a magyarázata an- nak a sajátos körülménynek, hogy eredeti példány vagy a benyújtással egykorú másolat nem maradt fenn.

1560-tól ez a hitvallás gyöke- resen új funkciót kap (akár – Bot- ta István szerint – már az 1560-as kissebeni zsinaton, akár – aláírás- sokkal bizonyíthatóan – legkésőbb az 1564-es bártfai zsinaton): a taní- tásban való belső egyetértésnek lesz a záloga. Egyszerre fontossá válik a tartalma is, másolatok készülnek, az ötvárosi zsinatokon rendre fel- olvassák és aláírják. Összetartás- ra természetesen ott van szükség, ahol a széthúzás jelei mutatko- znak; s az írott tekintély is az élő autoritások halálával értékelődik fel: nem véletlenül említi így egyik 16. századi forrásunk épp az 1560. évet az Ötvárosi Hitvallás keletke- zési hagyományával kapcsolatban: „Philipp [Melanchthon] halála kö- rül” (ad obitum Philippi). Vagyis a keletkezés vonatkozásában máris

DIE MEHRSCHICHTIGE ENTSTEHUNGS- UND REZEPTIONSGESCHICHTE DER KONFESSIONEN

Bekenntnisse haben mit der Zeit des Öfteren eine neue Funktion er- halten – dies lässt sich am Beispiel des Augsburger Bekenntnisses gut verdeutlichen: es hatte eine be- stimmte Funktion 1530 in Augsburg, eine andere 1531 in Schmalkalden, wieder eine andere 1540–41, als die Religionsgespräche stattfanden, und schließlich eine andere 1555, wieder in Augsburg. Das 1549 in Ungarn eingereichte Bekenntnis des Fünf- städtebundes (Kaschau, Leutschau, Preschau, Bartfeld, Zeben) diente vorerst nur der Rechenschaft und der Rechtfertigung nach außen. Mit dem Überreichen erfüllte es seine Funktion und wurde später höchst- ens als Referenz verwendet, aber auch dabei war nicht der Text selbst, sondern der Akt des Einreichens bedeutend. Neben den mangelnden Möglichkeiten, den Text zu drucken, erklärt dies wohl den besonderen Umstand, dass kein Original und keine mit dem Einreichen gleichzei- tig entstandene Kopie erhalten ist.

Ab 1560 erhält dieses Bekennt- nis eine grundlegend neue Funktion (möglicherweise – laut István Botta – bereits auf der Synode von Zeben (Sabinov) 1560, dennoch spätestens 1564 auf der Synode von Bartfeld (Bardejov) – was persönliche Unter- schriften der Teilnehmer belegen): es wird zum Pfand der internen Übereinkunft über die Lehre. Plötz- lich wird auch der Inhalt wichtig, es entstehen Kopien des Bekenntnisses, das auf den Synoden der fünf Städ- te regelmäßig vorgelesen und un- terschrieben wird. Selbstverständ-

vznikom musíme spresniť: rozlíšiť vznik textu a funkcie k nemu sa vzťahujúcej. Nie iba tradícia je tak viachlasná, ale mnohostranná je aj samotná história jeho vzniku. Nech tu poukážem iba na viacnásobné zrodenie Augsburského vyznania (vo vydaní Corpus Reformatorum sa nachádza presne sledujúce rozšírenie funkcií).

Aké spoločné poučenia sa tak môžu získať z porovnania teologických prameňov troch najdôležitejších reformačných centier a protestantských cirkevnosprávnych iniciatív, uhorského Zátisia, saského Brašova a kultúrne mnohofarebného Horného Uhorska?

– Cirkevnopolitické udalosti rímsko-nemeckej ríše mali vážny vplyv na Uhorsko. Tak zmierlivý hlas pred schmalkaldskou vojnou, ako aj cisárska prevaha po porážke evanjelických stavov zanechali stopy na domácich vyznaniach viery. Ešte tesnejší je však vzťah s nemeckým teologickým vývinom a jeho textovými dokumentmi: bezprostredná literárna závislosť je preukázateľná medzi norimberským Verzeichnusom a Honterovým spisom, CA Variatou a Erdődským vyznaním viery, ďalej medzi CA Invariadou a Vyznaním viery piatich miest. Po niekoľkých mesiacoch sa zaradom objavujú novšie a novšie rozšírenia aj Melanchthonových Loci communes, zaradené do textov, pochádzajúcich z Uhorska.

– Preto zhrnúť možno hovoriť o melanchthonovskom priebehu uhorskej reformácie. Tento prívlastok podporujú nasledujúce zistenia:

1) S ohľadom na Honterove pramene a praktické ciele v jeho eklektickom spise Reformatio ecclesiae

pontosítanunk kell: megkülönböztetve a szöveg és a szöveghez kötődő funkció létrejöttét. Nemcsak a hagyomány többszólamú tehát, hanem maga a keletkezéstörténet is többretegű. Hadd utaljak itt újra az Ágostai Hitvallás többszöri megszületésére (négy, a funkciók bővülését pontosan követő változat olvasható a Corpus Reformatorum kiadásában).

Milyen közös tanulságok vonhatók le a három legfontosabb reformációs góc és protestáns egyházszervezeti kezdeményezés, a magyar Tiszántúl, a szász Brassó és a kulturálisan sokszínű Felső-Magyarország teológiai forrásainak (a Nagyvárad-i téziseknek, az Erdődi Hitvallásnak, a Reformatio ecclesiae Coronensis-nek, a Confessio Pentapolitana-nak és a debreceni Confessio catholica-nak) összehasonlításából?

– A német-római birodalom egyházpolitikai fejleményei komoly hatást gyakoroltak Magyarországra. Mind a schmalkaldeni háború előtti békülékeny hangnem, mind az evangélikus rendek leverését követő császári túlhatalom nyomot hagyott a hazai hitvallásokban. Még szorosabb viszont a kapcsolat a németországi teológiai fejlődéssel és ennek szövegszerű dokumentumaival: közvetlen irodalmi függés mutatható ki a nürnbergi Verzeichnus és a Honterus-irat, a CA Variata és az Erdődi Hitvallás, továbbá a CA Invariata és az Ötvárosi Hitvallás között. Melanchthon Loci communes-ének újabb és újabb bővületei is pár hónap leforgása alatt rendre megjelennek Magyarországon keletkezett szövegekbe ágyazva.

– Ezért összefoglalóan a hazai reformáció melanchthoni szűkmenetéről beszélhetünk. Ezt a megkö-

lich wird Zusammenhalt vor allem dort benötigt, wo sich Divergenzen bemerkbar machen; und auch die geschriebene Autorität wird durch den Tod der lebenden Autoritäten aufgewertet: es ist kein Zufall, dass eine Quelle aus dem 16. Jahrhundert ausgerechnet auf das Jahr 1560 im Zusammenhang mit der Entstehungstradition des Bekenntnisses der fünf Städte verweist: „um den Tod Philipps herum“ (ad obitum Philippi). Mit anderen Worten muss hinsichtlich der Entstehung präzise formuliert werden, indem Text und die mit ihm verbundene Funktion auseinandergehalten werden. Nicht nur die Tradition ist demnach mehrstimmig, auch die Entstehungsgeschichte ist vielschichtig. Es sei erneut auf die mehrfache Entstehung des Augsburger Bekenntnisses hingewiesen (vier Varianten, in denen die Ausweitung der Funktionen genau nachvollzogen werden können, sind in der Ausgabe des Corpus Reformatorum zu lesen).

Welche gemeinsame Konsequenzen können gezogen werden aus dem Vergleich der theologischen Quellen aus den drei wichtigsten reformatorischen Knotenpunkten und protestantischen kirchenorganisatorischen Initiativen (Großwardeiner Thesen, Bekenntnis aus Erdőd, Reformatio ecclesiae Coronensis, Confessio Pentapolitana sowie Confessio catholica von Debrecen) aus dem ungarischen Theißgebiet, dem sächsischen Kronstadt und dem kulturell vielfarbigen Oberungarn?

– Die kirchenpolitischen Ereignisse im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation übten in Ungarn eine sehr wichtige Wirkung aus. Sowohl der versöhnliche Ton vor dem Schmalkaldischen Krieg als auch die kaiserliche Übermacht nach der

Coronensis (1543) menovite jedine Melanchthona spomína ako citovanú autoritu. V čase vzniku jednoty s mešťanmi Sibine a zostavenia Reformatio ecclesiarum Saxonicarum (1547) pozmenia Honterov text v melanchthonovskom duchu.

2) Varadínske tézy (1544) aplikujú pojem cirkvi vyjadrený vo vydání Loci z r. 1543, kým Erdődske vyznanie viery (1545) zakomponuje do článkov viery vyjadrenia Variaty z r. 1540.

3) Prvá synoda hornouhorských slobodných kráľovských miest (1546) si predstavovala postavenie ich novej cirkevnej správy na základe Augsburského vyznania a Loci communes. Aj tu sa však potom často odvolávali na Philippa alebo sa vyhrážali Philippovým menom – podľa svojej miernosti či miery napätia.

4) Sedmohradskí evanjelici si ku svojmu jednotiacemu spisu z r. 1557 (Consensus doctrinae) vyžiadali písomné schválenie wittenbergskeho majstra. Táto jednota bola už síce r. 1559 minulosťou (Marosvásárhelyské vyznanie viery, vydanie Bullingerovho otvoreného listu), tradícia však aj tak spája rozdelenie teologických ciest s Melanchthonovou smrťou (ad obitum Philippi).

5) Melanchthon bol úspešným teológom jednoty, kým žil, svojich žiakov poväčšine dokázal udržať medzi pružnými hranicami svojej teológie. Ešte aj u Petra Juhásza Melia sa do istého času (do r. 1561) pomestí bullingerská kristológia (az ubiquitas-tan elutasítása) s melanchthonovskou eschatológiou (uni-verzalismus spasenia).

– Pred prijatím a zverejnením tridentských dekrétov panovalo širšie a pružnejšie poňatie katolíckosti, ktoré v početných otázkach

zelítést a következő megfigyelések támasztják alá:

1) Honterus forrásait és gyakorlati célkitűzéseit tekintve eklektikus iratában, a Reformatio ecclesiae Coronensis-ben (1543) egyedül Melanchthont említi név szerint mint citált tekintélyt. A szbeniekkal való egység létrejöttekor és a Reformatio ecclesiarum Saxonicarum (1547) összeállításakor melanchthoni szellemben alakítják át Honterus szövegét.

2) A Nagyvárad tézisek (1544) a Loci 1543-as kiadásában kifejtett egyházfogalmat alkalmazzák, míg az Erdődi hitvallás (1545) az 1540-es Variata kifejezéseit építi bele cikkelyeibe.

3) A felső-magyarországi szabad királyi városok első zsinata (1546) az Ágostai Hitvallás és a Loci communes alapján képzelte el új egyházi szervezetük (esperességük) felállítását. Itt ezután is ki-ki Philippusra hivatkozik vagy Philippus nevével fenyegetőzik – vérmérséklete és a feszültség mértéke szerint.

4) Az erdélyiek 1557-es egységiratukhoz (Consensus doctrinae) kikérték a wittenbergi mester írásbeli jóváhagyását. Ugyan ez az egység már 1559-ben odalett (Marosvásárhelyi hitvallás, Bullinger körlevelének kiadása), a hagyomány mégis Melanchthon halálához (ad obitum Philippi) kapcsolta a teológiai utak elválását.

5) Melanchthon sikeres egység-teológus volt, míg élt, tanítványait többnyire meg tudta tartani teológiájának rugalmas keretei között. Még Melius Juhász Péternél is megfér egy darabig (1561-ig) a bullingeri krisztológia (az ubiquitas-tan elutasítása) a melanchthoni eschatológiával (üdvuniverzalizmus).

Niederschlagung der evangelischen Stände hinterließen Spuren in den in Ungarn entstandenen Bekenntnissen. Noch enger ist allerdings die Verbindung mit der theologischen Entwicklung in Deutschland und deren Textdokumenten: es lassen sich direkte literarische Abhängigkeiten beobachten zwischen dem Verzeichnus aus Nürnberg und der Honterus-Schrift, der CA Variata und dem Bekenntnis aus Erdőd, ferner zwischen der CA Invariata und dem Bekenntnis der fünf Städte. Auch die nacheinander entstehenden Erweiterungen der Loci communes Melanchthons erscheinen in Ungarn binnen einiger Monate, eingebettet in Texte, die in Ungarn entstanden sind.

– Daher kann es zusammenfassend von einer „Melanchthonschen Engführung“ der ungarischen Reformation gesprochen werden. Diese Erkenntnis wird durch die folgenden Beobachtungen unterstützt:

1) In der hinsichtlich der Quellen und der praktischen Zielsetzungen ziemlich eklektischen Schrift von Honterus, der Reformatio ecclesiae Coronensis (1543) wurde ausschließlich Melanchthon als zitierte Autorität namentlich erwähnt. Bei der Union mit den Hermannstädtern und bei der Erstellung der Reformatio ecclesiarum Saxonicarum (1547) wurde der Text Honterus' in melanchthonschem Geist umformuliert.

2) Die Großwardeiner Theesen (1544) verwendeten den in der 1543-er Ausgabe der Loci erörterten Begriff von Kirche, während das Bekenntnis von Erdőd (1545) Ausdrücke der 1540-er Variata in seine Glaubensartikel einbaute.

3) Die erste Synode der freien königlichen Städte in Oberungarn

cirkevného rítu strpelo odlišné názory a praktiky. Spomínané vyznania viery sa všetky pohybovali v okruhu katolicizmu, keď sa s obľubou odvolávali popri Svätom Písme – všeobecne alebo menovite – na tradičné authority, hlavne na apoštolských cirkevných otcov, no roztrúsene aj na scholastických teológov.

– Keďže tieto vyznania viery sa zrodili ako zjednocujúce dokumenty jednotlivých zborov, ich autori, zostavovatelia, napriek ich chýru sa buď stiahli do úzadia, alebo ostali úplne anonymní. Jedine o Honterovom autorstve hovoria priame údaje, hoci svoj spis v Gyulafehérvári ani on osobne neobhajoval, ale miesto neho to urobili oficiálni predstavitelia cirkevnej správy jeho mesta (Sibine) a Brašova, richtár, farár a pisári kapituly. O tom, že autorom Confessio Pentapolitana – v rozpore s tradíciou – bol v skutočnosti senior seniorátu piatich miest Michal Radašin, svedčí poznámka v jednom jedinom liste.

– Honterus ako majiteľ tlačiarne mohol urobiť veľa pre popularizovanie a rozširovanie Reformatio ecclesiae Coronensis, príp. ďalších textov na nej postavených (Reformatio ecclesiarum Saxonicarum stb.). Vďaka brašovskej tlačiarňi poznáme dnes pôvodný, spoľahlivý text týchto diel. Podobne šťastná situácia bola s Meliusovými dielami v Debrecíne. Naproti tomu v severnom Uhorsku bol nedostatok tlačiarň v plnej miere zodpovedný za to, že textová tradícia tak erdőd-skeho, ako aj vyznania piatich miest je pomerne problematická. Poznanie a recepcia textov tu ďaleko zaostali za evidenciou a prízvukovaním aktov vyznania viery. Veď ešte ani členovia zväzu piatich miest ne-

– A trienti dekrétumok elfogadása és közzététele előtt a katolicitásnak egy tágabb, rugalmasabb felfogása uralkodott, mely az egyházi rítus számos kérdésében megtűrt eltérő véleményeket és gyakorlatokat. Az említett hitvallások mind ennek a katholicitásnak a keretei között mozogtak, amennyiben előszeretettel hivatkoztak a Szentírás mellett – általánosan vagy név szerint – hagyományos tekintélyekre, főleg az apostoli és egyházatyákra, de szórványosan skolasztikus teológusokra is.

– Mivel e hitvallások egyes közösségek egységdokumentumaiként születtek, szerzőik, összeállítói hírnevük dacára vagy meghúzódtak a háttérben, vagy a teljes névtelenségben maradtak. Egyedül Honterus szerzőségéről szólnak közvetlen adatok, ám iratát ő sem személyesen védte meg Gyulafehérvárott, hanem ezt a város és a brassói egyházszervezet hivatalos képviselői, a bíró, a plébános és a káptalan dékánja tették meg helyette. Arról, hogy a Confessio Pentapolitana szerzője – a hagyománnyal ellentétben – valójában az ötvárosi esperes, Michael Radaschin, egyetlen egy levélben tett megjegyzése tanúskodik.

– Honterus nyomdatulajdonosként sokat tehetett a Reformatio ecclesiae Coronensis, ill. az arra épülő további szövegek (Reformatio ecclesiarum Saxonicarum stb.) népszerűsítéséért és terjesztéséért. A brassói présnek köszönhetően ismerjük ma e művek eredeti, megbízható szövegét. Hasonlóan szerencsés a helyzet Melius műveivel Debrecenben. Ezzel szemben Észak-Magyarországon a nyomdai kapacitásnak akkori teljes hiánya felelős azért, hogy mind az Erdő-

(1546) hatte vor, ihr neues Kirchenorgan (Seniorat) nach dem Augsburger Bekenntnis und den Loci communes aufzustellen. Hier wurde oft auf Philippus verwiesen oder mit ihm gedroht – je nach Temperament und Grad der Anspannung.

4) Die Siebenbürger baten den Wittenberger Meister um ein schriftliches Gutachten für ihre Einheitsschrift von 1557 (Consensus doctrinae). Obwohl diese Einheit bereits 1559 wieder dahinschmolz (Neumärkter Bekenntnis, Rundschreiben von Bullinger), wird die Trennung der theologischen Wege traditionsgemäß mit dem Tod Melanchthons (ad obitum Philippi) in Verbindung gebracht.

5) Melanchthon war ein erfolgreicher Einheitstheologe. Während seiner Lebzeit konnte er seine Schüler innerhalb des beweglichen Rahmens seiner Theologie meist fesseln. Selbst bei Péter Juhász Melius kommen Bullingers Christologie (die Ablehnung der Ubiquitätslehre) und die melanchthonsche Eschatologie (Heiluniversalismus) eine Weile (bis 1561) gut miteinander aus.

– Vor der Verabschiedung und Veröffentlichung der Dekrete von Trient herrschte eine allgemeinere und flexiblere Auffassung der Katholizität, die in zahlreichen Fragen der kirchlichen Riten abweichende Meinungen und Praxen tolerierte. Die untersuchten Bekenntnisse bewegten sich ausnahmslos im Rahmen dieser Katholizität, indem sie sich neben der Heiligen Schrift gern auf traditionelle Autoritäten – ob allgemein oder namentlich – beriefen, besonders auf apostolische und Kirchenväter, vereinzelt aber auch auf scholastische Theologen und kanonisches Recht.

disponovali vlastným exemplárom predloženého vyznania viery. Aj preto sa tak otvoril široký priestor pre neskoršie fikcie a špekulácie tak v otázke zloženia grémia, ktoré dokument prijalo, ako aj úrovne a času jeho schválenia zo strany vrchnosti. Pri absencii všeobecne známeho a plynulo zachovaného textu stále naďalej existovala možnosť a potreba na ďalšie písanie vyznaní, hoci aj s prispôsobením medzitým prípadne zmeneným teologickým základom.

– Popri cieľi vyznaní, stanoveným v čase ich zostavenia, časom pribudli textom nové funkcie, ktoré predznačili viacstupňový proces ich prijatia. Spisy pôvodne slúžili na preukázanie a dosvedčenie. Pred cirkevnou a svetskou vrchnosťou bolo treba dosvedčiť čisté učenie a správnu náboženskú prax predkladateľov. Okrem toho (hoci aj spoločne s prijatými vyznaniami viery nemeckých reformátorov) tvorili aj písaný základ cirkevnej organizácie reprezentovanej komunity. Neskôr zabezpečovali vieroučnú jednotu kňazov, odvtedy sa objavujú podpisy na konci textov. Nakoniec slúžili ako odvolací základ komunity, aby si, opierajúc sa o skutočné alebo želané privilégia (napr. dobové panovnícke odporúčanie) vybojovali nové výsady (napr. na danom území konfesiónalnu dominanciu alebo výlučnosť).

– Spomedzi uvedených funkcií sa k druhej alebo tretej (potvrdenie učenia, zabezpečenie jednoty) môže vzťahovať zrod prvého zachovaného maďarského vyznania, Marosvásárhelyského Vyznania viery na Večeru Pánovu (1559).

– Cirkevnoprávny význam Augsburského vyznania vzrástol až po skúmanom období. Dovtedy

di, mind az Ötvárosi Hitvallás szöveghagyománya meglehetősen problematikus. A szövegek ismerte és recepciója itt messze elmaradt a hitvalló aktusok számontartása és hangsúlyozása mögött. Hiszen még az ötvárosi szövetség tagjai sem rendelkeztek a benyújtott hitvallásból saját példánnyal. Ezért is nyílt széles tér a későbbi fikciók és spekulációk számára mind a dokumentumot megalkotó testület összetételének, mind a felsőbbbség részéről történt jóváhagyás szintjének és időpontjának a kérdésében. Közismert és egyöntetűen rögzített szöveg hiányában folyamatosan megvolt továbbá a lehetőség és az igény a hitvallások továbbírására, akár az esetleg közben már megváltozott teológiai alapokhoz igazítva is.

– A hitvallások megalkotásakor kitűzött célok mellett idővel újabb funkciók tapadtak a szövegekhez, melyek egy többszintű befogadási folyamatot idéztek elő. Az iratok eredetileg számadásul és igazolásul szolgáltak, az egyházi és világi felsőbbbség előtt kellett bizonyítaniuk a benyújtók tiszta tanítását és helyes vallási gyakorlatát. Ezen túl (akár a német reformátorok bevett hitvallásaival együttesen) írásban rögzített alapját is képezték a képviselt közösség egyházi szerveződésének. Később a lelkészek tanításbeli egységét biztosították, ekkortól jelennek meg az aláírások a szövegek végén. Végül pedig hivatkozási alappal szolgáltak a közösségnek, hogy valós vagy vélt régi privilégiumokra (pl. egykori uralkodói jóváhagyásra) támaszkodva új előjogokat (pl. az adott területen felekezeti dominanciát vagy kizárólagosságot) harcoljon ki magának.

– A fenti funkciók közül a másodiknak és a harmadiknak (a taní-

– Da diese Bekenntnisse als Einheitsdokumente bestimmter Gemeinschaften entstanden sind, blieben ihre Autoren und Redakteure trotz ihres Ruhms entweder im Hintergrund oder ganz anonym. Nur von der Autorenschaft von Honterus gibt es direkte Belege, aber auch er hat seine Schrift in Weissenburg nicht persönlich verteidigt, statt dessen wurde dies von den offiziellen Vertretern der Stadt und der Kronstädter Kirchenorganisation, dem Richter, dem Pfarrer sowie dem Dekan des Geistlichkeitskapitels an seiner Stelle übernommen. Dass die Confessio Pentapolitana in der Tat dem Senior des Fünfstädtebundes, Michael Radaschin, zugeschrieben werden soll, fußt nur auf einer kurzen brieflichen Bemerkung von ihm.

– Als Druckereibesitzer konnte Honterus für die Popularisierung und Verbreitung der Reformatio ecclesiae Coronensis sowie der darauf basierenden weiteren Texte (Reformatio ecclesiarum Saxonicarum usw.) viel tun. Dank der Kronstädter Presse ist der originale und zuverlässige Text dieser Werke bis heute überliefert. Ähnlich günstig steht es um die Werke Melius' in Debrecen. Im Gegensatz dazu ist der komplette Mangel an Druckereikapazitäten in Nordungarn dafür verantwortlich, dass die Texttradition der Bekenntnisse aus Erdőd und den fünf Städten äußerst problematisch ist. Es war nicht sonderlich wichtig, die Texte zu kennen und zu verstehen, es ging vielmehr darum, die bekennenden Akte einfach aufzulisten und auf sie hinzuweisen – schließlich verfügten nicht einmal die Mitglieder des Fünfstädtebundes über ein eigenes Exemplar des eingereichten Bekenntnisses. Dies erklärt, warum spätere Fiktionen und Spekulationen

boli v centre pozornosti vyznania viery vzniknuté v Uhorsku, azda preto, že sa lepšie prispôbovali osobitým politickým a právnym podmienkam. Súperenie domácich a zahraničných vyznaní viery skončilo, keď po cirkevných fórach aj politická moc (aby predišla ďalším teologickým dišputám) nasledujúci príklad iných krajín, predpísala protestantom normu Augsburského vyznania ako v celej Európe známeho, kontrolovateľného a zúčtovateľného poriadku (po prvý raz v Sedmohradskom kniežatstve r. 1571). Uhorské vyznania potom začali hodnotiť ako verný výťah, presný ekvivalent Confessio Augustany. Táto obsahová zhoda a prevzatie autority čoskoro viedli k častému pomýleniu jednotlivých spisov a zarážajúco neinformovaným historickým predstavám. (Debrecínska synoda r. 1567 síce prijala jednotiace dokumenty nemeckého bullingerského a kalvínskeho vieroučného vývinu, takto aj Druhé Helvetské vyznanie, no tento krok bol významný skôr na pôde nadviazania medzinárodných vzťahov).

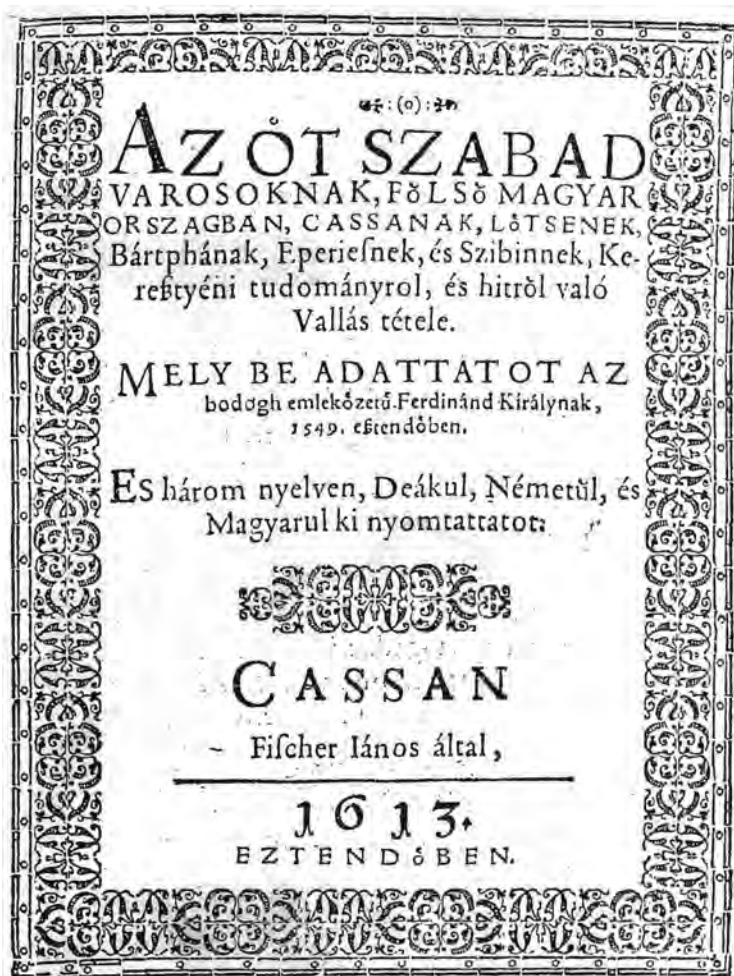
tás rögzítése, az egység biztosítása) a megjelenéséhez kapcsolható az első magyar nyelven ránk maradt hitvallás, a marosvásárhelyi úrvacsorai hitvallás (1559) megszületése.

– Az Ágostai Hitvallásnak csak az itt vizsgált korszak után nőtt meg az egyházi jogi jelentősége. Addig a Magyarországon keletkezett hitvallások voltak a középpontban, talán mert jobban alkalmazkodtak a sajátos politikai és jogi körülményekhez. A hazai és a külföldi hitvallások rivalizálásának az vetett véget, hogy egyházi fórumok után a politikai hatalom is (hogy elejét vegye további teológiai vitáknak) más országok példáját követve az Ágostai Hitvallás normáját írta elő a protestánsok számára mint egy Európa-szerte közzismert és ezért ellenőrizhető, számon kérhető rendet (elsőként az erdélyi fejedelem 1571-ben). A magyarországi hitvallásokat ezután a Confessio Augustana hű kivonataiként, pontos megfelelőiként kezdték értékelni. Ez a tartalmi azonosítás és tekinthetőség hamarosan egy-egy irat gyakori összetévesztéséhez és meg-hökkentően tájékozatlan történelmi képzetekhez vezetett. (Ugyan az 1567-es debreceni zsinat bevette a németországi bullingeri és kálvini tanfejlődés egységdokumentumait, így a Második Helvét Hitvallást, ez a lépés inkább a nemzetközi kapcsolatfelvételek terén volt jelentős.)

nen einen breiten Raum einnehmen konnten, sowohl hinsichtlich der Zusammensetzung des Autorengremiums als auch der des Niveaus und des Zeitpunktes der Gegenzeichnung durch die Obrigkeit. Mangels eines allgemein bekannten und eindeutig festgehaltenen Textes gab es ferner ständig die Möglichkeit und das Bedürfnis, an den Bekenntnisse weiterzuschreiben, evtl. sogar unter Anpassung an die zwischenzeitlich veränderten theologischen Grundlagen.

– Zusätzlich zu den bei der Erstellung der Bekenntnisse formulierten Zielen hafteten sich mit der Zeit neuere Funktionen an die Texte, die einen vielschichtigen Rezeptionsprozess auslösten. Die Schriften dienten ursprünglich als Rechenschaft und Nachweis, um die reine Lehre und das richtige Ausüben der Konfession der Einreichenden vor der kirchlichen und weltlichen Obrigkeit zu beweisen. Darüber hinaus waren sie (unter Umständen sogar zusammen mit den bereits bekannten Bekenntnissen der deutschen Reformatoren) eine schriftlich fixierte Grundlage der Kirchenorganisation der vertretenen Gemeinschaft. Später sicherten die Schriften die Einheit der Lehre der Pastoren – aus dieser Zeit stammen auch die Unterschriften am Ende der Texte. Schließlich dienten sie als Ausgangspunkt für die Gemeinschaft, um sich, gestützt auf tatsächliche oder angenommene alte Privilegien (z. B. königliche Anerkennung) neue Vorrechte (z. B. Vorrang oder Ausschließlichkeit einer Konfession auf einem bestimmten Gebiet) zu erkämpfen.

– Die Entstehung des ersten ungarischsprachigen Bekenntnisses, des Neumarkter Abendmahlsbe-

kenntnisses (1559), kann mit der Erscheinung der zweiten und dritten der obigen Funktionen (Festhaltung der Lehre, interne Übereinkunft) in Verbindung gebracht werden.

– Das Augsburger Bekenntnis erlangte erst nach der hier untersuchten Periode eine kirchenrechtliche Bedeutung. Bis dahin fiel der Fokus auf die in Ungarn entstandenen Bekenntnisse, vielleicht auch, weil sie den besonderen politischen und rechtlichen Umständen besser angepasst waren. Der Wettbewerb der heimischen und ausländischen Bekenntnisse endete damit, dass nach kirchlichen Foren auch die politische Obrigkeit (um weitere theologische Diskussionen zu vermeiden) dem Beispiel anderer Länder folgte und die Norm des Augsburger Bekenntnisses für die Protestanten vorschrieb, als eine europaweit bekannte und daher kontrollierbare und einforderbare Ordnung (ab 1571, eingeführt vom siebenbürgischen Fürsten). Die Bekenntnisse aus Ungarn wurden ab diesem Zeitpunkt als treue Extrakte der Confessio Augustana und deren Abbild behandelt. Diese inhaltliche Identifikation und die Übertragung der Autorität führte alsbald zur häufigen Verwechslung von Schriften und zu verblüffend inkompetenten historischen Vorstellungen. (Die Synode von Debrecen rezipierte zwar 1567 die Einheitsdokumente über die bullingerisch-calvinische Lehrentwicklung aus Deutschland, wie zum Beispiel das Zweite Helvetische Bekenntnis, doch dieser Schritt war eher auf dem Gebiet der internationalen Kontakte bedeutend.)

TABULKA

	Nemecko	Zátisie	Horné Uhorsko	Sedmohradsko
Náboženská polemika so starými inštitúciami	1519 Lipská dišputa	1544 Varadínske tézy		1538 Šegešvárska polemika
Vznik novej cirkevnej jednotky	1526 vizitácie	1545 1. Erdődska synoda	1546 Prešovská synoda	1545 Medgyešské články
Predloženie preukazného dokumentu svetskej vrchnosti	1530 Confessio Augustana	1562 Confessio catholica	1549 Confessio Pentapolitana	1543 Reformatio ecclesiae Coronensis
Zostavenie učenia na vnútorný cieľ, jednotiaci dokument, tvorba kánonu	1529 marburské kolokvium, 1536 wittenberská konkordia	1555 2. Erdődska synoda, 1559 Marosvásárhelské vyznanie viery	1560 Sabinovská synoda	1547 Reformatio ecclesiarum Saxonicarum 1557 Consensus doctrinae
Povýšenie na vnútornú právnu silu	1531, 1540 Schmalkalden		1564 Bardejovská synoda	1550 saská provincia povyšuje na silu zákona
Ratifikácia (zahraničných) vyznaní viery	1555 augsburský náboženský mier	1567 Debrecínska synoda	1593 Prešovská synoda	1571, 1582 Nariadenia Štefana Báthoriho

TÁBLÁZAT

	Németország	Tiszántúl	Felső-Magyarország	Erdély
Hitvita a régi intézményekkel	1519 lipcsei vita	1544 váradi tézisek		1538 segesvári hitvita
Új egyházi szervezet létrejötte	1526 vizitációk	1545 1. erdődi zsinat	1546 eperjesi zsinat	1545 medgyesi cikkek
Igazoló irat benyújtása a világi felsőbbségnek	1530 Confessio Augustana	1562 Confessio catholica	1549 Confessio Pentapolitana	1543 Reformatio ecclesiae Coronensis
A tanítás rögzítése belső célra, egységdokumentum, kánonalkotás	1529 marburgi kollokvium, 1536 wittenbergi konkordia	1555 2. erdődi zsinat, 1559 marosvásárhelyi hitvallás	1560 kisszebeni zsinat	1547 Reformatio ecclesiarum Saxonicarum 1557 Consensus doctrinae
Belső jogerőre emelkedés	1531, 1540 Schmalkalden		1564 bártfai zsinat	1550 a száz universitas törvényerőre emeli
(Külföldi) hitvallások ratifikációja	1555 augsburgi vallásbéke	1567 debreceni zsinat	1593 eperjesi zsinat	1571, 1582 Báthori István rendeletei

TABELLE

	Deutschland	Theißgebiet [Ostungarn]	Oberungarn	Siebenbürgen
Glaubensstreit mit den alten Institutionen	1519 Leipziger Disputation	1544 Großwardeiner Thesen		1538 Schäßburger Glaubensstreit
Entstehung eines neuen Kirchenorganisation	1526 Visitationen	1545 1. Synode von Erdőd	1546 Synode von Eperies (Prešov)	1545 Artikel von Mediasch
Einreichen einer Rechtfertigungsschrift an die weltliche Obrigkeit	1530 Confessio Augustana	1562 Confessio catholica	1549 Confessio Pentapolitana	1543 Reformatio ecclesiae Coronensis
Festhaltung der Lehre für interne Zwecke, Einheitsdokument, Erstellung eines Kanons	1529 Marburger Kolloquium, 1536 Wittenberger Konkordia	1555 2. Synode von Erdőd, 1559 Neumarkter Bekenntnis	1560 Synode von Zeben	1547 Reformatio ecclesiarum Saxonicarum 1557 Consensus doctrinae
Interne Rechtskraft	1531, 1540 Schmalkalden		1564 Synode von Bartfeld	1550 Annahme durch die sächsische Nationsuniversität
Ratifizierung (ausländischer) Bekenntnisse	1555 Augsburger Konfessions-frieden	1567 Synode von Debrecen	1593 Synode von Eperies	1571, 1582 fürstliche Edikte von Stephan Báthori

TEOLOGICKÉ ZARADENIE UHORSKÝCH VYZNANÍ

Uhorské vyznania Confessio Pentapolitana (CP) z r. 1549, Confessio Heptapolitana sive Montana (CM) z r. 1559 a Confessio Scepusiana (CS) z r. 1549 sa samé teologicky zaradzujú na priamke utvárania lutherského vyznania, a to tým, že sa obsahovo a formálne orientujú na Confessio Augustana (CA) z r. 1530. Pravdaže, jednoducho neopakujú Augustanu, ale vytvárajú samostatné články, ktoré sú väčšinou kratšie ako tie v CA, a to charakteristickou dikciou; no predovšetkým nepíšu nič o abususe pápežskej cirkvi, ktorý bol odstránený reformáciou, ako to urobilo CA v článku XXII – XVIII. Tu sa dajú už rozpoznať dve podstatné tendencie uhorského vyznania: 1.) Tieto vyznania nechcú provokovať staro-veriacich (pápežskú cirkev); 2.) Nádej na reformáciu celej cirkvi, ktorú mali ešte na mysli reformátori v 1530, sa veľmi vzdialila veriacim hornouhorských miest. Zamerali sa prevažne na vedenie ich evanjelickej viery popri a so staro-veriacimi.

CP, CM a CS vykazujú niekoľko zmien oproti CA, na čo aj poukazujú nasledujúce fakty:

Už článok II „De creatione“ v CP, CM a CS vzbudzuje pozornosť – nie preto, že by bolo neobvyklé vyznať stvorenie, ale preto, že CA takýto článok nemá. O zavedení článku „De creatione“ môžeme iba špekulovať. Približne sa tam dočítame o vyznaní stvoriteľovi, že za zlo v stvorení sú zodpovední Lucifer a „človek“ (homo), a teda

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI HITVALLÁSOK TEOLÓGIAI ÉRTÉKELÉSE

A felső-magyarországi hitvallások, az 1549-es Ötvárosi hitvallás (Confessio Pentapolitana = CP), az 1559-es Hétvárosi vagy Bányai hitvallás (Confessio Heptapolitana sive Montana = CM) és az 1568-as Confessio Scepusiana (CS) teológiailag az evangélikus hitvallásfejlődésben helyezik el magukat, amennyiben tartalmilag és formailag az 1530-as Ágostai hitvalláshoz (CA) igazodnak. Természetesen nem ismétlik meg egyszerűen a CA-t, hanem jellegzetes kifejezéssikkel maguk fogalmazzák meg cikkeiket, melyek általában rövidebbek a CA cikkeinél, mindenképp azonban nem írnak semmit a pápa egyházának visszaéléseiről, melyeket a reformátori egyházak megszüntettek, ahogyan ezt a CA teszi (XXII-XXVIII. cikkek). Ebben máris két fontos törekvése ismerhető föl a felső-magyarországi hitvallásoknak: 1) Ezek a hitvallások nem szeretnék provokálni az óhitűeket, azaz a pápa egyházát. 2) Az egész egyház reformációjának reménye, mely 1530-ban még a reformátorok szeme előtt lebegett, a felső-magyarországi városok hitvallói számára már a távoli jövőbe halasztódott. Sokkal inkább arra rendezkedtek be, hogy evangélikus hitüket az óhitűek mellett és velük egy társadalmi közösségben élék meg.

A CP, a CM és a CS a CA-val szemben néhány tartalmi különbséget mutat, a következőkben erről lesz szó.

THEOLOGISCHE EINORDNUNG DER OBERUNGARISCHEN BEKENNTNISSE

Die oberungarischen Bekenntnisse Confessio Pentapolitana (CP) von 1549, Confessio Heptapolitana sive Montana (CM) von 1559 und Confessio Scepusiana (CS) von 1568 ordnen sich selber theologisch auf der Linie der lutherischen Bekenntnisbildung ein, indem sie sich inhaltlich und formal an der Confessio Augustana (CA) von 1530 orientieren. Freilich wiederholen sie die Confessio Augustana nicht einfach, sondern formulieren selbständig Artikel, die zumeist kürzer sind als die der CA, in charakteristischer Diktion; vor allem aber schreiben sie nichts über die abususe der Papstkirche, die durch die Reformation abgeschafft werden, wie es die CA in Art. XXII-XVIII tut. Hierin lassen sich bereits zwei wichtige Tendenzen der oberungarischen Bekenntnisse erkennen: 1.) Diese Bekenntnisse wollen die Altgläubigen (die Papstkirche) nicht provozieren. 2.) Die Hoffnung auf eine Reformation der gesamten Kirche, wie sie den Reformatoren 1530 noch vorschwebte, ist für die Bekenner der oberungarischen Städte schon in weite Ferne gerückt. Sie richten sich vielmehr darauf ein, ihren evangelischen Glauben neben und mit den Altgläubigen zusammen zu leben.

CP, CM und CS weisen einige Veränderungen gegenüber der CA auf. Davon soll im Folgenden berichtet werden:

Auffällig ist bereits der Artikel II „De creatione“ in CP, CM und

sa môžeme domnievať, že zmysel článku spočíva v zamietnutí (zle poňatého) učenia o predestinácii a v odmietnutí názoru, že zlo pochádza od Boha. V CA bol tento mylný názor odmietnutý až v článku XIX.

Ďalej musíme zamerať našu pozornosť na článok VII „De bonis operibus“ v CP, CM a CS, ktorý má svoje paralely v CA VI „De nova oboedientia“ a CA XX „De fide et bonis operibus“. Zatiaľ však, čo CA VI, 1 prízvukuje prednosť viery pred dielami (quod fides illa debeat bonos fructus parere), odvracia CP iba nepravé vierovyznanie (Nec tamen ita docemus fidem, quasi bona opera non sint facienda). CM a CS sa vyjadrujú identicky, ale dodávajú po fidem: ut plurimi nos blasphemant, čím naznačujú, že výčitky pápežskej cirkvi by mali byť vyvrátené.

CP VIII „De ecclesia“ nazýva cirkev „catholica“. Tak nikdy nerobí CA (i keď Melanchthon áno, v apológii Confessio, článok VII, 10), pravdaže tvrdí, že sa neodchyľuje od ab ecclesia catholica (podľa článku XXI). Ani CM nenazýva cirkev v čl. VIII „De ecclesia“ catholica, no v čl. IX „Alia descriptio exxlesiae“ áno; CS však nikdy neprijíma termín „catholica“. Toto označenie netreba ani preceňovať a ani podceňovať. Cirkev sa v Symbolum Nicaenum volá ecclesia catholica a reformátori sa tak stále považujú za stúpencov katolíkov, i keď nie Rímskej cirkvi.

V CP VIII a analogicky v CM IX nájdeme ďalšie odlišnosti k CA, a to v slovách ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta est. CP a CM ešte k tomu síce dodávajú: tamen in religione nullum aliud caput agnoscit, nisi Christum, jed-

Mindjárt szembe ötlík a CP, a CM és a CS 2. cikke: A teremtésről (De creatione). Nem mintha szokatlan lenne hitvallást tenni a teremtésről, hanem azért, mert a CA-ban nem találni hasonló cikket. Ezen cikk beillesztésének okairól csak találgathatunk. Mivel a Teremtőbe vetett hit megvallása után arról olvashatunk itt, hogy a rosszért a teremtett világban Lucifer és az ember felelős, ezért feltételezhetjük, hogy a cikk célja egy (félreértett) predestinációs tanítás elhárítása és annak a véleménynek a cáfolata, hogy a rossz Istentől ered. A CA ezt a tévtanítást a XIX. cikkben veti el.

Figyelmünket ezután a CP, a CM és a CS 7. cikkére kell fordítanunk, melynek párhuzamai CA VI. De nova oboedientia és CA XX. De fide et bonis operibus. Míg a CA VI. cikkének eleje hangsúlyozza a hit elsőbbségét a cselekedetekkel szemben („ennek a hitnek jó gyümölcsöket kell teremnie”, quod fides illa debeat bonos fructus parere), addig a CP csupán egy téves hitfelfogást utasít el: „mégsem úgy tanítjuk a hitet, mintha nem kellene jócselekedeteket tenni” (nec tamen ita docemus fidem, quasi bona opera non sint facienda). A CM és a CS ugyanígy fogalmaznak, de beszúrák a mondat közepére: „amint sokan gyaláznak minket” (ut plurimi nos blasphemant), amivel arra utalnak, hogy az óhitűek részéről érkező támadást igyekeznek itt elhárítani.

A CP 8. cikke (De ecclesia) a katolikus (catholica) jelzót használja az egyházra, valószínűleg tudatos választással. Ezzel a CA sehol sem él (bár Melanchthon az Apológiában, VII. 10, már igen), jóllehet első zárszávaiban, a XXI. cikk után leszögezi, hogy semmiben sem tér

CS – nicht weil es ungewöhnlich wäre, die Schöpfung zu bekennen, sondern weil die CA einen solchen Artikel nicht hat. Über die Einführung des Artikels „De creatione“ kann man nur spekulieren. Liest man dort etwa nach dem Bekenntnis zum Schöpfer, dass für das Böse in der Schöpfung Lucifer und "der Mensch" (homo) verantwortlich gemacht werden, dann darf man annehmen, dass der Sinn des Artikels in der Zurückweisung einer (falsch verstandenen) Prädestinationslehre und in der Abwehr der Meinung liegt, das Böse stamme von Gott. In der CA wird diese irrige Meinung erst in Art. XIX zurückgewiesen.

Sodann müssen wir unser Augenmerk auf den Art. VII „De bonis operibus“ in CP, CM und CS richten, der in CA VI „De nova oboedientia“ und CA XX „De fide et bonis operibus“ seine Parallelen findet. Während aber CA VI, 1 den Vorrang des Glaubens vor den Werken betont (quod fides illa debeat bonos fructus parere), wehrt die CP bloß ein falsches Glaubensverständnis ab (Nec tamen ita docemus fidem, quasi bona opera non sint facienda). CM und CS formulieren identisch, fügen aber nach fidem ein: ut plurimi nos blasphemant, womit sie andeuten, dass ein Vorwurf der Papstkirche entkräftet werden soll.

CP VIII „De ecclesia“ nennt die Kirche eine „catholica“. Das tut die CA nirgends (Melanchthon allerdings sehr wohl in der Apologie der Confessio, Art. VII, 10), sie behauptet freilich, nicht ab ecclesia catholica abzuweichen (nach Art. XXI). Auch die CM nennt die Kirche in Art. VIII „De ecclesia“ nicht catholica, dafür aber in IX „Alia descriptio ecclesiae“; die CS wie-

nako je takéto podriadenie *corpore et rebus* nápadné. Aký má účel? CA XXVIII (De potestate ecclesiastica) argumentujú za prísne rozlišovanie duchovnej a svetskej moci a sú proti ich zmiešaní. Pritom ide o známy názor reformácie, že oba potestates, ríše alebo vlády musia byť zo zásady oddelené. Pre päť kráľovských slobodných miest musíme však zohľadniť aj politicko-historickú situáciu, v ktorej sa nachádzali. CP bolo skoncipované ako dokument, ktorý mal byť odovzdaný uhorskému kráľovi Ferdinandovi I. V tomto prípade sa však pravdepodobne podriadenie *corpore et rebus* nechápe ako *in religione*. – CS píše zaiste v odkaze na Efe. 5, 24 iba toľko: *Ecclesia subdita est Christo*.

CM X a CS IX „De baptismo“ odmietajú anabaptistov (*anabaptistae*), analogicky k CA IX. CP IX „De baptismo“ to nerobí.

Článok X CP „De coena Domini“ odmieta skutočnú prítomnosť Krista vo večeri Pánovej: *verum corpus et sanguinem Domini... sumi ab Ecclesia*; analogicky CM XI a CS X. V CA X sa píše: *quod corpus et sanguis Christi vere adsint*. Keď CP X okrem toho ešte dodáva: *Iubet enim Dominus... integro uti Sacramento* (analogicky k CM XI a CS X), musíme z tohto vyrozumieť prijímanie pod obojakým spôsobom; CM a CS X používajú v článku výraz „*bina species*“; CA napísalo vlastný článok XXII „De utraque specie“.

CP XI „De confessione“ učí o osobnej spovedi (*privata confessio*), analogicky aj CM XII a CS IX. CA XI používa pojem *absolutio privata*. To, že spoveď je sviatosť, neučia výslovne luteránske vierovyznania, ale ani takéto sviatosť nezavrhuje. Neurčili žiaden stano-

el a katolíkus egyháztól (ab *ecclesia catholica*). A CM sem nevezi 8. cikkében (De *ecclesia*) katolíkusnak az egyházat, csak a 9-ben *Alia descriptio ecclesiae*, a CS pedig egyáltalán nem használja ezt a jelzőt. Ezt a megfigyelést sem túlszám alulértékelnünk nem szabad. Az egyház a Niceai hitvallásban a katolíkus jelzőt kapja, és a reformátorok mindig a katolíkus (’egyetemes’) egyház tagjainak tartották magukat, jóllehet ezen nem a római egyházat értették.

A CP 8. és megfelelően a CM 9. cikkében egy további módosulást látni a CA-hoz képest e szavakban: „az egyház testében és vagyónában alá van vetve a világi hatalomnak” (*ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta est*). A CP és a CM ugyan hozzátesszik: „a válásban mégsem ismer el más főt, mint Krisztust” (*tamen in religione nullum aliud caput agnoscit, nisi Christum*), mégis egy ilyen alávetettség *in corpore et rebus* feltűnő. Mi lehet ennek a célja? A CA XXVIII. (De potestate ecclesiastica) az egyházi és a világi hatalom szigorú elválasztása mellett és a kettő vegyítése ellen érvel. Itt a reformátorok ismert felfogásáról van szó, hogy a két hatalom, birodalom vagy kormányzat alapján egy tőről fakad. Az öt szabad királyi város esetében figyelembe kell vennünk azt a történeti-politikai helyzetet, melyben voltak. A CP-t azzal a céllal írták, hogy I. Ferdinánd magyar királynak nyújtsák be. Ebben a helyzetben érthető, hogy az alávetettség *in corpore et rebus* elfogadható, de *in religione* már semmiképpen. A CS Ef 5,24-re utalva csak annyit ír, hogy az egyház Krisztusnak van alávetve (*Ecclesia subdita est Christo*).

derum nimmt „*catholica*“ nirgends auf. Diese Bezeichnung wird man weder über- noch unterbewerten wollen. Die Kirche heißt *ecclesia catholica* im *Symbolum Nicaenum* und die Reformatoren betrachteten sich stets als Anhänger der Katholischen, wenn auch nicht der Römischen Kirche.

In CP VIII und analog in CM IX finden wir eine weitere Differenz zur CA, und zwar in den Worten *ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta est*. CP und CM setzen zwar hinzu: *tamen in religione nullum aliud caput agnoscit, nisi Christum*, gleichwohl ist eine solche Unterordnung *corpore et rebus* auffällig. Was bezweckt sie? CA XXVIII (De potestate ecclesiastica) argumentiert für ein striktes Auseinanderhalten der geistlichen und weltlichen Gewalt und gegen deren Vermischung. Es handelt sich dabei um die bekannte Einsicht der Reformation, dass die beiden potestates, Reiche oder Regimente grundsätzlich zu trennen seien. Für die fünf königlichen Freistädte müssen wir allerdings die politisch-historische Situation berücksichtigen, in der sie sich befanden. Die CP war als ein Dokument konzipiert, das dem König von Ungarn, Ferdinand I., übergeben werden sollte. In diesem Fall ist wohl die Unterordnung *corpore et rebus*, jedoch nicht *in religione*, verständlich. – Die CS schreibt freilich unter Hinweis auf Eph. 5, 24 nur: *Ecclesia subdita est Christo*.

CM X und CS IX „De baptismo“ verwerfen die Wiedertäufer (*anabaptistae*), analog CA IX. CP IX „De baptismo“ tut dies nicht.

Art. X CP „De coena Domini“ lehrt die Realpräsenz Christi im Abendmahl: *verum corpus et san-*

vený počet sviatostí. CM k tomu píše samostatný článok XIV „De numero sacramentorum“, v ktorom sa píše: *De numero sacramentorum non litigamus*. Zaujímavé sú články CP XVII, CM XVIII a CS XVII, zakaždým pomenované „De matrimonio“. Identicky píše: *matrimonium... contrahendum esse ab idoneis hominibus, si donum castitatis virgineae non habent*. I keď sa tu schvaľuje manželstvo vo všeobecnosti, musia byť tieto články považované za schvaľovanie kňazského manželstva. Naproti tomu CA uvádza najprv vo svojich cirkevno-kritických článkoch článok XXIII „De coniugio sacerdotum“, v ktorom sa vyslovene píše: *sacerdotes apud nos... duxerunt uxores ac docuerunt quod liceat ipsis contrahere matrimonium*.

Články CP XIX a CS XIX „De libero arbitrio“ sa síce vecne opierajú o CA XVIII („De libero arbitrio“), no vyzdvihujú najprv slobodu prvotného stavu: *Liberum arbitrium fuisse in primis parentibus*; zatiaľ čo CA hovorí ihneď o obmedzenej slobode (*aliqua libertas ad efficiendam civilem iustitiam*). Toto robí CP a CS samozrejme, nadväzujúc tiež na: Po prehrešení existuje iba sloboda vôle len in externis rebus. CM nemá žiaden takýto článok. Posledný článok CP, predposledný CM a posledný CS, ktorý má zakaždým číslo XX, je pomenovaný *De invocatione sanctorum*. Je to v tomto vierovyznaní jediné cirkevno-kritické vyjadrenie a zodpovedá CA XXI (*De cultu sanctorum*), článok, ktorý stojí v CA ešte pred skupinou cirkevno-kritických článkov (CA XXII-XXVIII); CA XXI, CP XX, CM XX a CS XX sa však nesporne odvracajú od praktizovania nenáležitého uctievania

A CM 10. és a CS 9. cikke (De baptismo) – a CA IX. cikkéhez hasonlóan – elvetik az anabaptista tanítást, ám CP 9. (De baptismo) ezt nem teszi.

A CP 10. (De coena Domini) Krisztus valóságos jelenlétét tanítja az oltáriszentségben (*verum corpus et sanguinem Domini... sumi ab Ecclesia*), a CM 11. és a CS 10. cikke ehhez hasonlóan. A CA X. cikke ezt írja: „hogy Krisztus teste és vére valóságosan jelen van“, *quod corpus et sanguis Christi vere adsint*. Mivel CP 10. így folytatja: „az Úr... parancsolja, hogy az osztatlan szentséggel éljünk“ (*iubet enim Dominus... integro uti Sacramento*), és ebben CM 11. és CS 10. vele tart, ezért a mindkét szín alatti úrvacsoravételt kell itt érteni. A CM és a CS a cikk további részében használják is a két szín (*bina species*) kifejezést. A CA külön XXII. cikkben (*De utraque specie*) foglalkozik a kérdéssel.

A CP 11. cikke (De confessione) a magánygyónást tanítja (*privata confessio*), hasonlóan a CM 12. és a CS 11. cikke. A CA XI. cikke a „magánfeloldozás“ (*absolutio privata*) kifejezést használja. Azt, hogy a gyónás szentség volna, az evangélikus hitvallások nem képviselik kifejezetten, de nem is cáfolják. A szentségek száma nem minősül hitvallási témának számukra. A CM ugyan külön 14. cikkben foglalkozik ezzel a kérdéssel (*De numero sacramentorum*), de ebben is ez olvasható: „a szentségek számáról nem vitatkozunk“ (*de numero sacramentorum non litigamus*).

Érdekes a CP 17., a CM 18. és a CS 17. cikke ezzel a közös címmel: *De matrimonio*. Szinte szó szerint ugyanazt találni bennük: „az alkalmas embereknek, akik a szüzesség ajándékával nem rendelkeznek,

guinem Domini... sumi ab Ecclesia; analog CM XI und CS X. CA X schreibt: *quod corpus et sanguis Christi vere adsint*. Wenn CP X sodann formuliert: *Iubet enim Dominus... integro uti Sacramento* (analog CM XI und CS X), wird man darunter die Kommunion in beiderlei Gestalt verstehen müssen; CM und CS X verwenden im Verlauf des Artikels den Ausdruck „*bina species*“; die CA schreibt einen eigenen Artikel XXII „*De utraque specie*“.

CP XI „De confessione“ lehrt die Privatbeichte (*privata confessio*), analog CM XII und CS XI. CA XI verwendet den Ausdruck *absolutio privata*. Dass die Beichte ein Sakrament sei, lehren die lutherischen Bekenntnisse nicht ausdrücklich, verwerfen ein solches Sakrament aber auch nicht. Sie sind auf keine bestimmte Anzahl von Sakramenten festgelegt. Die CM schreibt dazu einen eigenen Art. XIV „De numero sacramentorum“, worin es heißt: *De numero sacramentorum non litigamus*.

Interessant sind die Art. CP XVII, CM XVIII und CS XVII, jeweils mit „De matrimonio“ überschrieben. Es heißt dort fast identisch: *matrimonium... contrahendum esse ab idoneis hominibus, si donum castitatis virgineae non habent*. Obwohl hiermit nur die Ehe im Allgemeinen bejaht ist, muss man diese Artikel als Bejahung der Priesterehe verstehen. Die CA hingegen führt erst unter ihren kirchenkritischen Artikeln den Art. XXIII „De coniugio sacerdotum“ an, in dem es ausdrücklich heißt: *sacerdotes apud nos... duxerunt uxores ac docuerunt quod liceat ipsis contrahere matrimonium*.

svätých. CA XXI, 2: *Sed scriptura non docet invocare sanctos seu petere auxilium a sanctis*. CP, CM a CS argumentujú navzájom trochu rozlične: CP XX: k uctievaniu svätých neexistuje ani *mandatum Dei* ani *sanctae ecclesiae testimonium*, ale odporujú 1. a 2. prikázaniu. CM XX: Svätí nás vôbec nepočujú, neexistuje žiadne *mandatum*; zo starej cirkvi sú citované odmietajúce vyjadrenia od Epiphania a Ambrosia. CS XX kombinuje argumenty CP a CM.

Ku koncu vyznání je očividné, že iba CM XXI napísalo článok „*De habitu ministrorum ecclesiae*”. To muselo byť v r. 1559 z nejakého dôvodu nevyhnutné (vyslovene tam stojí: *necessitas postulat*), ktorý nám dnes uniká. Od farárov sa ale nevyžaduje viac ako *habitus decens*. CP a CS to lakonicky podotýkajú v článkoch XV „*De ceremoniis*”: *Vestes speciales... omitti possunt*. V CA nenachádzame nič podobné.

CM ďalej píše dlhšie *conclusio*, v ktorom sa odvoláva hlavne na Sväté písmo a sľubuje si od toho podrobenie sa argumentom z ducha a písma (*quodsi quis ex spiritu et verbo Dei nos melius docebit*). CP nemá žiadne *conclusio*, pri ktorom sa CS opiera o CM. CA má zakaždým podľa článku XXI (takže po hlavnej časti) a podľa článku XXVIII (po cirkevno-kritickej časti) dlhšie záverečné poznámky, ktoré sa vzťahujú na situáciu v roku 1530.

Je zrejmé, že hornouhorské vyznania sa veľmi málo líšia od heréz; to činia len CM X a CS IX cez odmietanie anabaptistov (*anabaptistae*). Naproti tomu CA sa odlišuje v článku I od viacerých staro-cirkevných heréz a od islamu, v člán-

meg kell házasodniuk” (*matrimonium... contrahendum esse ab idoneis hominibus, si donum castitatis virgineae non habent*). Bár itt csak általában igenlik a házasságot, ez közvetve a papok házasságára is értendő. Ezzel szemben a CA csak az egyházkritikus cikkek között foglalkozik ezzel a kérdéssel: XXI-II. *De coniugio sacerdotum*, melyben nyomatékosan leszögezi, hogy: „nálunk a papok... megházasodtak, és tanították, hogy szabad házasságot kötniük” (*sacerdotes apud nos... duxerunt uxores ac docuerunt quod liceat ipsis contrahere matrimonium*).

A CP 19. és a CS 19. cikke (*De libero arbitrio*) bár tartalmilag a CA XVIII. cikkére (*De libero arbitrio*) mennek vissza, előbb mégis a bűnbeesés előtti állapot szabadságát emelik ki (*liberum arbitrium fuisse in primis parentibus*), míg a CA rögtön a korlátozott akaratszabadságról kezd beszélni („van anynyi szabadsága, hogy becsületes világi életet tudjon folytatni”, *aliqua libertas ad efficiendam civilem iustitiam*). Cikkük folytatásában természetesen a CP és a CS is ezt követik: a bűnbeesés után csak a külső dolgokban (*in externis rebus*) létezik szabad akarat (a CM nem szentel külön cikket e témának).

A CP és a CS utolsó, a CM utolsó előtti cikke (mindenütt a 20. *De invocatione sanctorum*) az egyetlen egyházkritikus megnyilatkozás ezekben a hitvallásokban, és megfelel a CA XXI. cikkének (*De cultu sanctorum*), mely a CA-ban mégis az egyházkritikus rész (XXII-XXVIII. cikkek) előtt áll, de mindegyik vizsgált cikkek egyértelműen a szentek tiszteléséhez kapcsolódó gyakorlati visszaéléseket ítélik el. A CA XXI. cikke: „*azt azonban nem*

Die Art. CP XIX und CS XIX „*De libero arbitrio*“ greifen zwar sachlich auf CA XVIII („*De libero arbitrio*“) zurück, heben aber zuerst die Freiheit des Urstandes hervor: *Liberum arbitrium fuisse in primis parentibus*; während die CA sofort von der eingeschränkten Freiheit (*aliqua libertas ad efficiendam civilem iustitiam*) spricht. Dies tun CP und CS freilich anschließend auch: Nach dem Sündenfall gebe es Willensfreiheit nur in *externis rebus*. Die CM schreibt keinen solchen Artikel.

Der letzte Artikel der CP, der vorletzte der CM und letzte der CS, jeweils Nr. XX, ist überschrieben mit *De invocatione sanctorum*. Er ist in diesen Bekenntnissen die einzige kirchenkritische Äußerung und entspricht CA XXI (*De cultu sanctorum*), ein Artikel, der in der CA noch vor der Gruppe der kirchenkritischen Artikel (CA XXII-XXVIII) steht; aber CA XXI, CP XX, CM XX und CS XX wenden sich unbestreitbar gegen die Praxis einer mißbräuchlichen Verehrung der Heiligen. CA XXI, 2: *Sed scriptura non docet invocare sanctos seu petere auxilium a sanctis*. CP, CM und CS argumentieren ein wenig voneinander verschieden: CP XX: Zur Heiligenverehrung gebe es weder ein *mandatum Dei* noch ein *sanctae ecclesiae testimonium*, sondern sie widerspreche dem 1. und 2. Gebot. CM XX: Die Heiligen hören uns gar nicht, es gebe kein *mandatum*; aus der alten Kirche werden die ablehnenden Äußerungen von Epiphanius und Ambrosius zitiert. CS XX kombiniert die Argumente von CP und CM.

Gegen Ende der Bekenntnisse fällt auf, dass nur CM XXI einen

ku II od Pelagianov, v článkoch V, IX, XII, XVI a XVII od anabaptistov (anabaptistae), v článku VIII od Donatistov, v článku X (bez pomenovania) od popierajúcich skutočnú prítomnosť Krista vo večeri Pánovej.

Facit: CP, CM a CS sú lutherskými vyznaniami, ktoré sa vyjadrujú v danej záležitosti jasne, ale spôsobom vyjadrovania konciliantne. Sú trochu viac podrobnejšie ako staro-cirkevné vyznania, ale kratšie ako Confessio Augustana. Môžeme ich teda vo všeobecnosti právom označiť za ušľachtilý článok konštituovania kresťanského vyznania.

tanítja a Szentírás, hogy a szentekhez fohászkodjunk, és a szentektől kérjünk segítséget” (sed scriptura non docet invocare sanctos seu petere auxilium a sanctis). A CP, a CM és a CS 20. cikkei viszont egymástól is kissé különbözően érvelnek. CP 20.: a szentek tisztelete sem nem Isten parancsa, sem nem az anyaszentegyház tanítása (sanctae ecclesiae testimonium), sőt az első és a második parancsolatba is ütközik. CM 20.: a szentek nem hallanak minket; és az óegyházból Epiphanius és Ambrosius elutasító véleményét idézi. A CS 20. cikke e kettőt kombinálja.

A hitvallások végén feltűnő, hogy csak a CM kapcsol egy külön 21. cikket: De habitu ministrorum ecclesiae. Ezt 1559-ben különös kényszer diktálhatta (kifejezetten így áll: „a szükség diktálja”, necessitas postulat), mely körülményről nem tanúskodnak adatok. A lelkészek számára azonban itt sem írnak elő mást, mint illő öltözkéket (habitus decens). A CP és a CS már 15. cikkükben (De ceremoniis) megjegyzik röviden, hogy a különleges ruhák mellőzhetők (vestes speciales... omitti possunt). A CA-ban ennek nincs semmi előzménye.

A CM ezután egy hosszú zárszót is csatol, melyben főleg a Szentírásra hivatkozik és megígéri, hogy meghajol a Szentlélektől és az igéből vett érvek előtt („hogya valaki Isten lelkéből és igéjéből jobban tanít minket”, quodsi quis ex spiritu et verbo Dei nos melius docebit). A CP-ben nem olvasható ilyen lezárás, a CS-ben pedig csak egy rövid befejezés, mely a CM zárszavára megy vissza. A CA az első rész végén (A XXI. cikk után) és az egyházkritikus második rész végén

Artikel „De habitu ministrorum ecclesiae” schreibt. Dazu muss 1559 eine besondere Notwendigkeit bestanden haben (es heißt dort ja ausdrücklich: necessitas postulat), die uns heute entgeht. Für die Pfarrer wird aber nichts weiter als ein habitus decens verlangt. CP und CS bemerken dazu bereits jeweils in Art. XV „De ceremoniis” lakonisch: Vestes speciales... omitti possunt. In der CA findet man nichts dergleichen.

Die CM schreibt sodann eine längere conclusio, in der sie sich hauptsächlich auf die heilige Schrift beruft und sich Argumenten aus dem Geist und der Schrift zu beugen verspricht (quodsi quis ex spiritu et verbo Dei nos melius docebit). Die CP hat keine conclusio, die CS einen kurzen Schlussabsatz, der sich an denjenigen der CM anlehnt. Die CA hat jeweils nach Art. XXI (also nach dem Hauptteil) und nach Art. XXVIII (nach dem kirchenkritischen Teil) längere Schlussbemerkungen, die sich auf die Situation des Jahres 1530 beziehen.

Es fällt auf, dass sich die oberungarischen Bekenntnisse ganz wenig gegen Häresien abgrenzen; dies tun nur CM X und CS IX durch Verwerfung der Wiedertäufer (anabaptistae). Die CA hingegen grenzt sich in Art. I gegen mehrere altkirchliche Häresien und gegen den Islam ab, in Art. II gegen die Pelagianer, in Art. V, IX, XII, XVI und XVII gegen die Wiedertäufer (anabaptistae), in Art. VIII gegen die Donatisten, in Art. X (ohne Namensnennung) gegen die Leugner der Realpräsenz Christi im Abendmahl.

Fazit: CP, CM und CS sind lutherische Bekenntnisse, die sich in der

is (a XXVIII. cikk után) hosszabb záró megjegyzéseket iktat be, melyek az 1530-as helyzetre reflektálnak.

Feltűnő, hogy a felső-magyarországi hitvallások nagyon kevés esetben határolódnak el az eretnekségektől, csupán a CM 10. és a CS 9. cikkei vetik el az újrakeresztelő tanítást. Ezzel szemben a CA az I. cikkben elítéli az ógyházi eretnekségeket és az iszlámot, a II. cikkben a pelagiánusokat, az V., IX., XII., XVI. és XVII. cikkeken az anabaptistákat, a VIII. cikkben a donatistákat, a X. cikkben pedig (név említése nélkül) a szakramentáriusokat, azaz Krisztus valóságos jelenlétének tagadóit az oltáriszentségben.

Végeredmény: a CP, a CM és a CS evangélikus hitvallások, melyek tartalmukban világosan, szóválasztásukban viszont békülékenyen fejezik ki magukat. Valamivel részletesebbek, mint az ógyház hitvallások, de tömörebbek a CA-nál. Joggal tekinthetők a keresztény hitvallásfejlődés értékes részletének.

Sache deutlich, in der Ausdrucksweise aber konziliant aussprechen. Sie sind etwas ausführlicher als die altkirchlichen Bekenntnisse, aber kürzer als die Confessio Augustana. Man wird sie mit Recht als einen feinen Beitrag zur christlichen Bekenntnisbildung überhaupt ansehen dürfen.

SLOVENSKÁ LITERATÚRA K VYZNANIAM VIERY

BODNÁROVÁ, Miloslava: *Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v prvej polovici 16. storočia*. In: Šimončič, Jozef (ed.): Trnavská univerzita 1635 – 1777: 360 výročie. Trnava : Trnavská univerzita, 1996, s. 333 – 346.

BODNÁROVÁ, Miloslava: *Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí*. In: Uličný, Ferdinand (ed.): Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998.

DANIEL, P. David: *Konfesionalizácia reformácie a spoločenský význam augsburského vyznania strednej a východnej Európy*. In: Kónya, Peter: Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 2000, s. 15 – 24.

Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3. (Ed. Alberty, J.) Liptovský Mikuláš : Tranoscius 2002.

HAJDUK, Andrej: *Tri vyznania viery zo 16. storočia*. Zvolen 1990.

HAJDUK, Andrej: *Leonard Stöckel*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius 1999.

KVAČALA, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius 1935.

„Nezameniteľné je dedičstvo otcov...“ *Štúdie k dejinám a súčasnosti protestantizmu v strednej Európe k 80. narodeninám biskupa Jána Midriaka*. Acta Collegii Evangelici Prešovensis X. (Ed. Kónya, P.) Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV 2009.

Turci v Uhorsku I. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII/1. (Ed. Čičaj, V.) Budmerice : Rak 2006.

Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov. Acta Collegii Evangelici Prešovensis VII. (Ed. Kónya, P.) Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV 2000.

VESELÝ, Daniel: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius 2004.

MAGYAR NYELVŰ IRODALOM AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI HITVALLÁSOKHOZ

BARCZA József – KORMOS László: A XVI. századi magyarországi protestáns hitvallások irodalma és feldolgozásának szempontjai. Theologiai Szemle Ú.F. 17 (1976) 222 – 228.

BOTTA István: Huszár Gál élete, művei és kora (1512? – 1575). Budapest, 1991 (Humanizmus és reformáció, 18).

BREZNYIK János: A selmecbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története. I, Selmecbánya, 1883.

BRUCKNER Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai. In: Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás négy-százados évfordulója ünnepére. Szerk. Bruckner Győző. Miskolc, 1930. 1 – 111.

CSEPREGI Zoltán: A Confessio Pentapolitana újabb datálási kísérletei. Lelkipásztor 79 (2004) 300 – 303.

CSEPREGI Zoltán: A váradi vita 1544-ben, in: Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk. F. Romhányi Beatrix – Kendeffy Gábor. Budapest, 2009. 164 – 186.

CSEPREGI Zoltán: Hitvallás magyarul: Marosvásárhely 1559. Lelkipásztor 86 (2011) 2 – 8.

CSEPREGI Zoltán: A reformáció nyelve. A magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján. Budapest, 2013. (Humanizmus és reformáció, 34).

GUITMAN Barnabás, Reformáció és felekezetszerveződés Bártfán. In: Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk. F. Romhányi Beatrix – Kendeffy Gábor. Budapest, 2009. 256 – 266.

KEMÉNY Lajos: A reformáció Kassán. Kassa, 1891.

KISS Kálmán: Az öt szabad királyi város – Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kiszseben – keresztyén tanának vallástétele. Sárospataki Füzetek 10 (1866) 159 – 165.

REUSS András (szerk. és bev.): Ágostai hitvallás. Ford. Bódi Emese – Reuss András. Budapest, 2008. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 2).

DEUTSCHSPRACHIGE LITERATUR ZU DEN OBERUNGARISCHEN BEKENNTNISSEN

BARTON, Peter F. – MAKKAI, László (Hg.): Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A. und H. B. des Reformationszeitalters. III/1: 1564-1576. Budapest, 1987.

BODNÁROVÁ, Miloslava: Die Reformation in den ostslowakischen königlichen Städten in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge. Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996. 22-35 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14).

BRUCKNER, Viktor: Die oberungarischen Glaubensbekenntnisse und die Confessio Augustana. In: Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, Miskolc 1930. 3-67 (mit Edition von lateinischen und deutschen Texten der Confessio Pentapolitana: 29-47).

CSEPREGI, Zoltán: Konfessionsbildung und Einheitsbestrebungen im Königreich Ungarn zur Regierungszeit Ferdinands I. Archiv für Reformationsgeschichte 94 (2003) 243-275.

CSEPREGI, Zoltán: Die Confessio Pentapolitana: Fragen nach Autorschaft und Datierung. In: Peter Kónya (zost.): „Nezameniteľné je dedičstvo otcov...“ Štúdie k dejinám a súčasnosti protestantizmu v strednej Európe k osemdesiatym narodeninám biskupa Jána Midriaka. Prešov, 2009. 73-85 (Acta Collegii Evangelici Prešovensis, X).

HAJDUK, Andrej: Die Confessio Pentapolitana. Lutherische Kirche in der Welt. Jahrbuch des Martin-Luther-Bundes 29 (1982) 139-149.

HAJDUK, Andrej: Melanchthons Beziehungen zur Slowakei. Lutherische Kirche in der Welt. Jahrbuch des Martin-Luther-Bundes 44 (1997) 143-156.

KLÁTIK, Miloš: Leonhard Stöckel Persönlichkeitsprofil 1510 – Juni 1560. Testimonia Theologica 6 (2012:1) 25 – 40.

= KLÁTIK, Miloš: Leonhard Stöckel. Persönlichkeitsprofil 1510 – Juni 1560. Lutherische Kirche in der Welt. Jahrbuch des Martin-Luther-Bundes 60 (2013) 243-260.

SÓLYOM Jenő: Az Ötvárosi Hitvallás jubileumára [1949]. In: Sólyom Jenő: Tanuljunk újra Luthertől! Dr. Sólyom Jenő (1904 – 1976) válogatott írásai. Budapest, 2004. 145 – 150.

SÓLYOM Jenő – CSEPREGI Zoltán: Az Ötvárosi Hitvallás. Theologiai Szemle Ű.F. 42 (1999) 283 – 294.

SZABADI István: Stöckel és a lutheri-kálvini hitviták. In: Peter Kónya (zost.): Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe. Prešov, 2011. 95 – 101 (Acta Collegii Evangelici Prešovienensis, XI).

ante lapsum affirmamus, sicut Angeli, qui lapsi nō sunt, adhuc habent, sed post lapsum amiserunt libertatem, sicut & alia dona integræ naturæ; Ita ut in externis duntaxat rebus aliquam habeamus eligendi libertatem, ut possimus hoc vel illo colore vestiri, hoc vel illo cibo vesci, honeste vivere, scandala vitare vitamque nostram foris ad normam Decalogi gubernare, tametsi hæc ipsa voluntas sæpè & variè impediatur. Sed verum timorem, fidem ac dilectionem Dei & cætera præstare: Item Evangelio credere, non est in nostris viribus: iuxta illud, Nemo novit Filium nisi Pater, & Patrem nemo nisi Filius, & cui Filius voluerit revelare. Item, Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum.

XX. DE INVOCATIONE
Sanctorum.

SANCTOS vita defunctos omni quidem laude dignos esse docemus, ut qui prælucent nobis doctrina, multisque præclaris exemplis. Cæterum quod invocandi sint, in eo nos prohibet, non modo quod nullum extat mandatum Dei, neq; Sanctæ Ecclesiæ testimoniū. Verum etiam quod primo & secundo præcepto prohibemur: Non habebis Deos alienos. Item, Non assumes nomen Domini Dei tui invanum. Invocatio enim sicut alij cultus primæ tabulæ nulli debetur nisi Deo.

= KLÁTIK, Miloš: Leonhard Stöckel, 1510 – Juni 1560. Ein Persönlichkeitsprofil. In: Michael Bünker – Ernst Hofhansl – Raul Kneucker (Hg.): Donauwellen. Zum Protestantismus in der Mitte Europas. FS Karl W. Schwarz. Wien, 2012. 319-332.

KOWALSKÁ, Eva: Das Reformiertentum in Ungarn zwischen Annahme und Ablehnung am Beispiel von Slowaken und Deutschen vom 16. bis 19. Jahrhundert. In: Márta Fata – Anton Schindling (Hg.): Calvin und Reformiertentum in Ungarn und Siebenbürgen. Helvetisches Bekenntnis, Ethnie und Politik vom 16. Jahrhundert bis 1918. Münster, 2010. 91-110 (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, 155).

SCHWARZ, Karl: „Lumen et Reformator Ecclesiarum Superioris Hungariae“: Der Melanchthonschüler Leonhard Stöckel (1510-1560) – ein Schul- und Kirchenreformer im Karpatenraum. Testimonia Theologica 4 (2010:1).

= SCHWARZ, Karl: „Lumen et Reformator Ecclesiarum Superioris Hungariae“: Der Melanchthonschüler Leonhard Stöckel (1510-1560) – ein Schul- und Kirchenreformer im Karpatenraum. In: Peter Kónya (zost.): Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe. Prešov, 2011. 20-30 (Acta Collegii Evangelici Prešovienensis, XI).

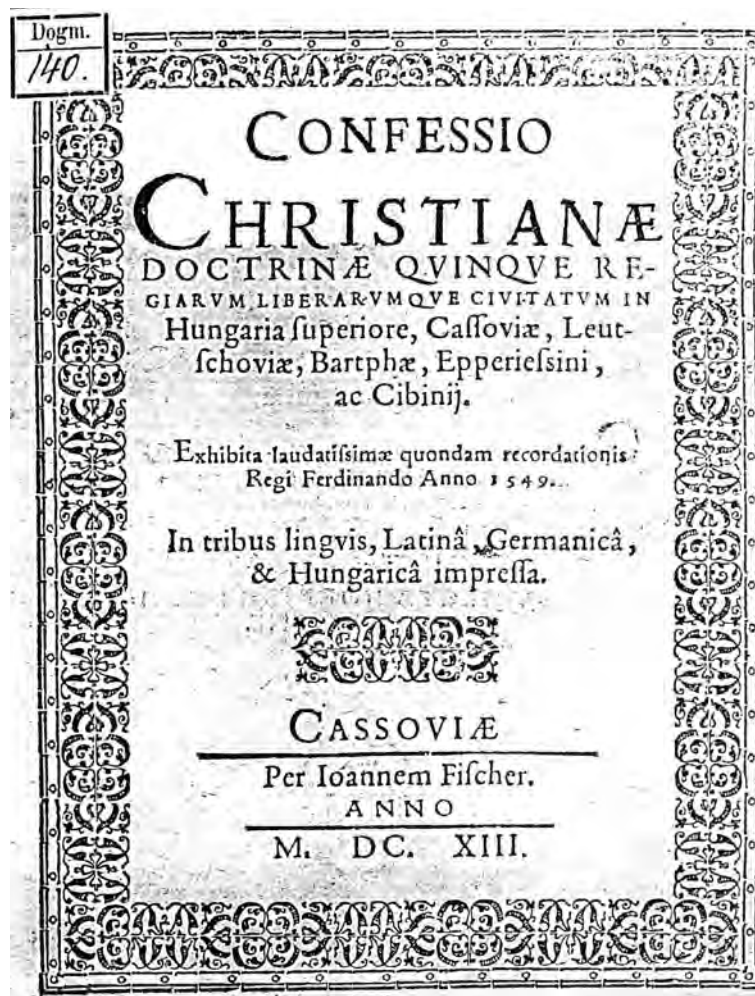
SUDA, Max Josef: Der Melanchthonschüler Leonhard Stöckel und die Reformation in der Slowakei. In: Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge. Hg. Karl Schwarz – Peter Švorc. Wien, 1996. 50-66 (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, 2,14).

SUDA, Max Josef: Der Einfluß Philipp Melanchthons auf die Bekenntnisbildung in Oberungarn (Confessio Pentapolitana, Confessio Heptapolitana und Confessio Scepsiana). In: Melanchthon und Europa. Bd. 1: Skandinavien und Mitteleuropa, Hg. Günter Frank – Martin Treu. Stuttgart, 2001. 185-201 (Melanchthon-Schriften der Stadt Bretten, 6/1).

SUDA, Max Josef: Wer verfaßte die Confessio Pentapolitana? In: Miscellanea anno 2000. Zost. Peter Kónya. Prešov, 2001. 18-23 (Acta Collegii Evangelici Prešovienensis, IX).

SZLÁVIK, Mátyás: Die Reformation in Ungarn. Halle/Saale, 1884.

CONFESSIO PENTAPOLITANA

Abbreviationes:

add. = addidit, addiderunt
del. = delevit, deleverunt, delendum
marg. = in margine
om. = omisit, omiserunt
praem. = praemisit, praemiserunt
rep. = repetivit, repeterunt
s.l. = supra lineam
tr. = transposuit, transposuerunt

Elenchus testium (codicum et editionum) atque siglorum

- 1613 editio princeps Cassoviensis Confessionis Pentapolitanae (RMNy 2,1053)
1634 editio altera Cassoviensis Confessionis Pentapolitanae (RMNy 2,1585)
A Acta publica ecclesiastica protestantium in Hungaria. Codex saeculi XVIII. Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) Quart. Lat. 1169.
B Bruckner Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai. In: Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére. Miskolc 1930. 1-111. (= Viktor Bruckner, Die oberungarischen Glaubens-bekenntnisse und die Confessio Augustana. In: Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, Miskolc 1930. 3-67.)
BS Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Göttingen 1930. ¹²1999.

^a Cf. Müller, Gerhard (ed.): Empfehlung zur Edition frühneuzeitlicher Texte der „Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen“. Archiv für Reformationgeschichte 72 (1981) 299-315.

A pusztán helyesírási változatokat, valamint az idézett helyek rövidítéseiben tapasztalható eltéréseket a kritikai apparátus általában nem jelzi. A főbb egybevetett tanúk a kritikai apparátus alatt vannak felsorolva.

Az átírásról

Az íráskép sajátosságaira a kiadás nincs tekintettel: a kerek és a hosszú s között pl. nem tesz különbséget. Az u és v, valamint i és j betűket mindenütt hangértékük szerint alkalmazom, a latinban azonban az i használatát egységesítem. Az eredetihez híven őrzöm meg a ß, w és y betűk használatát, viszont az ß-t a magyarban ligatúrának tekintve sz-ként feloldom. A ligatúrákat és összevonásokat feloldom, a rövidítéseket viszont megtartom. Az egybeírásnál az eredeti írásmódot őrzöm meg. A központoszt normalizálom, és a nagybetűk használatát egységesítem. A nagybetűs írást csak a tulajdonnévként használt szavakban, ill. mondat elején tartom meg, azaz a német köznevek is kisbetűvel szerepelnek. A föléírt e-t a németben és a magyarban két ponttal adom vissza (Umlaut: ö ü ä). Egyébként az ékezeteket (vesszőként normalizálva) csak a magyarban tartom meg. A g' betűt gy-ként írom át. Az összes kiemelés az eredetit követi.

Elenchus testium (codicum et editionum) atque siglorum

- 1613 editio princeps Cassoviensis Confessionis Pentapolitanae (RMNy 2,1053)
1634 editio altera Cassoviensis Confessionis Pentapolitanae (RMNy 2,1585)
B Bruckner Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai. In: Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére. Miskolc 1930. 1-111. (= Viktor Bruckner, Die oberungarischen Glaubens-bekenntnisse und die Confessio Augustana. In: Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, Miskolc 1930. 3-67.)
G Versio Germanica editionis Cassoviensis (CP)
L Versio Latina editionis Cassoviensis (CP)
V Biblia sacra iuxta vulgatum versionem Stuttgartensia. 1-2. Stuttgart 1969.
Vi Biblia Hungarica iuxta translationem Vizsolyensem.

VERMUTENS ERNST-
licher Lehr und Glaubens.

Der

Fünff Königlich Freystadt in Ober Hungern/
Caschau/Lutsch/Bartfeldt/Epperies
vnd Zeben.

König Ferdinando hochmiltistler gedechtnis
im Jahr 1549. vbergeben.

In dreyen Sprachen/Latäinisch/Deutsch
vnd Ungrißch gedruckt.

In
CASCHAW

Durch Joann: Fischer.

1613.

- Bu   Vojtech Bucko: Reformné hnutie v arcibiskupstve
ostrihomskom do r. 1564. Reformatio in archidioe-
cesi Strigoniensi. Bratislava 1939.
- C   Collectanea ad historiam ecclesiasticam protest.
Hung. Codex saeculi XVIII. OSzK Fol. Lat. 2077.
- CA   Confessio Augustana
- CH   Confessio Heptapolitana seu Montana
- CP   Confessio Pentapolitana
- CS   Confessio Scepusiana
- D   Martinus Klanitius: Christiana seculi XVI. per
Hungariam in religione tolerantia... Accessit Con-
fessio fidei V. LL. RR. civitatum super-Hung. d. regi
Ferdinando I. an. 1549. exhibita. Pestini 1783.
- G   Versio Germanica editionis Cassoviensis (CP)
- H   Versio Hungarica editionis Cassoviensis (CP)
- I   Acta ecclesiastica. Codex saeculi XVII. Evangélikus
Országos Levéltár (EOL) Archivum generalis ecc-
lesiae (AGE) V. 18.
- K   Kiss Kálmán: Az öt szabad királyi város – Kassa,
Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kisszeben – keresztyén
tanának vallástétele. Sárospataki Füzetek 10 (1866)
159-165.
- Ki   Rémi Kick: “Correspondens Confessioni Augusta-
nae”. Trois confessions de foi de Hongrie superieure
et la Confession d’ Augsbourg. Présentation histo-
rique et étude comparative des Confessio Heptapo-
litana 1559, Pentapolitana 1560, et Scepusiana 1569.
Dipl. Strasbourg 1983.
- L   Archiv d. Evang. A. B. Gemeinde in Leutschau (Ar-
chív Evanj. A. V. Cirkev. Zboru v Levoci), Sign. V C
23a, Nr. 1, anno 1584/85
- M   Ioannes Burius: Micae historico-chronologicae
Pannonico-evangelicae anno 1685. et insequentibus
in ordinem redigi coeptae. Codices manuscripti:
EOL AGE IV.e.1; IV.e.2; OSzK Fol. Lat. 2063; 2064.
- P   Caspar Pilcius: Assertio regularum breviter et simp-
liciter coenae dominicae sententiam complectenti-
um etc. [Zerbst 1589] RMNy 1, Appendix 47.
- PL   Patrologiae cursus completus. Accurante Jacques-
Paul Migne. Series Latina. 1-221. Paris, 1841-1864.
- PG   Patrologiae cursus completus. Accurante Jacques-
Paul Migne. Series Graeca. 1-167. Paris, 1857-1866.
- R   Ioannes Ribini: Memorabilia Augustanae Confessi-
onis in Regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad
III. I-II. [Posonii] 1787.
- S   Editio critica Eugenii Sólyom machina scripta (CP)
e legato auctoris reperta (circum annum 1976).
- Sz   Mátyás Szlávik: Die Reformation in Ungarn. Halle/
Saale 1884.
- V   Biblia sacra iuxta vulgatam versionem Stuttgar-
tensia. 1-2. Stuttgart 1969.

In der deutschen Textfassung der *Confessio Pentapolitana* habe ich im wesentlichen die Orthographie (Lautstand, Groß- und Kleinschreibung) der *Editio princeps* (Kaschau 1613) beibehalten, jedoch die Schreibung von i/j und u/v um der besseren Lesbarkeit willen modernisiert.

Bei der Zeichensetzung habe ich die Stellung der Zeichen im Satz beibehalten, die Zeichen selber aber entsprechend dem modernen Gebrauch verwendet (Beistrich statt Schrägstrich). Zur starken Trennung habe ich an manchen Stellen einen Punkt anstatt des Doppelpunktes oder Beistrichs, zur schwachen Trennung einen Beistrich bzw. Strichpunkt anstatt des Punktes gesetzt.

Siglen im Apparat:

- L   Versio Latina editionis Cassoviensis (CP)
- H   Versio Hungarica editionis Cassoviensis (CP)
- CS   *Confessio Scepusiana*

Confessio <christianae doctrinae>¹ quinque /regiarum liberarumque² civitatum °in Hungaria superiore³, Cassoviae, Leutschoviae, Bartphae, Epperiessini⁴ ac Cibinij⁵. +Exhibita +laudatissimae quondam recordationis⁶ Regi Ferdinando Anno 1549.⁷ In tribus linguis, Latina, Germanica & Hungarica impressa. Cassoviae Per Ioannem Fischer. Anno M. DC. XIII.⁸ *1. Corinth. 3. vers. 11. Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus. Christi mandatum cum promissione: Qui me confitebitur coram hominibus, hunc et ego confitebor coram patre meo coelesti et omnibus angelis. Qui me vero⁸ negaverit coram hominibus, hunc ego⁹ quoque negabo coram patre meo coelesti etc. Matth. 10. vers. 32.¹⁰ Mar. 8. v. 38. Luc. 9. v. 26. et 12. cap. v. 8. Subiecta horribili comminatione.*¹¹

Ad lectorem benevolum.¹²

Utinam hodie memorabile theologi quondam eloquentissimi, Iohannis Chrysostomi (super Ep. Pauli ad Rom.) usurpare possemus: „Nunc verbum Domini Dei apud nos habitat abunde cum omni sapientia.” Licet enim sanus apostolorum sermo in universum exierit terrarum orbem et inter medios quoque ecclesiae Dei hostes „sermo Domini, sermo Domini” obstrepat abunde, ast non habitat profecto cum omni sapientia. Alii enim rancidam detestabilemque Arii, Samosateni, Photini et similium redolent haeresim,

1 <> A, C: christianae fidei L: christianae doctrinae fideique M, R: christiana Sz: doctrinae christianae

2 /\ A, C: liberae M: liberarum regiarumque; om. Sz

3 °° A, C, L: in superiori Ungaria; om. Sz

4 A, C: Eperies L: Epperies 1634, D, M: Eperiessini R: Eperiesini

5 A, C: Cibini

6 ++ om. L

7 1548 L, et add. Antonio Verantio Episcopo Agriensi 1560 eidemque iterum, cum esset Archiepiscopus Strigoniensis, exhibita est Eperies in Octava prima, Dominica Trinitatis Anno 1573.

8 tr. 1634: vero me

9 om. B

10 1613 falso: 52.

11 ** A, C, L: Matthaei X. Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in coelis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui in coelis est. D: I. Corint. III. 11. Rom. X. 10. Matth. X. 32.

12 Sola editio 1634 has tres praefationes continet.

Az öt szabad kiralyi¹ varosoknak felső Magyarorszagban, Cassanak, Lötsenek, Bártphának, Eperiesnek és Szibinnek keresztyéni tudományról és hitről való vallás tétele. mely be adattat az bodogh emléköztü Ferdinánd királynak 1549. esztendőben. Es három nyelven, deákul, németül és magyarul nyomtattat. Cassan Fischer Iános által 1613. eztendőben.

I. Cor. 3. 11. Fundamentomot mást senki nem vethet az kívül, az mely vettet, mely az Iesus Christus.

Az Christusnak ígérettel való paranczolatya, mely után rettenetes fenyegetését vetette. Matth. 10. 32. 33. Minden az ki vallást téssen én rólam emberek előtt, énis vallást téssék arról az én atyám előtt, ki az menyben vagyon. Valaki pedig megh tagadánd engemet emberek előtt, meg tagadom énis azt az én atyám előtt, ki az menyben vagyon.

Az jo akaro olvasnak.²

Vajha ma az néhai szent irás magyarázó Arany-száju Szent Jánosnak emlékezetes szavával élhetnénk: „Mostan az Istennek igeje mi közöttünk lakozik bősegesen minden bölcseséggel.” Mert noha az apostali józan ighe ki terjedet az föld kerektségébe, és még az Isten anyaszentegyházának ellenséghi közöt-is ez zörögh bölcséggel: „Isten igeje, Isten igeje”, de bizonyára nem minden bölcseséggel, mert némelyek Ariusnak, Samosatenusnak, Photinusnak és hasonlónak avas és utálatos eretnekségének büdösségét mutatják. Egyebek az Manicheus értelmét üdvösséges beszéd gyanánt árúlják, némelyek Flaciust követik, nagy sokan az pharisaeusok szerzetit igazság színe alatt minden igyekezetekkel toszogatták, és az mi darabosb, vassal, tömlőcczel, tüzel és akar mely Phalaris kegyetlenségénél szörnyeb büntetéssel az lelki ismereteket csigázzák. Mind ezek felet még azok közöt is, kiknek egy Istennek, egy hitek, egy keresztségek vagyon, az keresztyéni tudománnak kiváltképen való részei felől néhez viszszzázkodások vadnak. Innen vagyon ennyi szín mutatás és egymás közöt való gyűlölséghek, melyek miat az egész föld megh vesztegettetvén az Istennek haraghját boszszu álásra ingerli.

Kivánnunk kellene bizonyára, ha amaz Plátó álmodzásának az üdö fordulása felől valóságának csak

1 om. 1613

2 Sola editio 1634 has tres praefationes continet.

Bekantnus christlicher Lehr und Glaubens. Der Fünff Königlichen Freystädt in Ober Hungern, Caschaw, Leutschaw, Bartfeldt, Epperies unnd Zeben. König Ferdinando hochmiltister gedechtnüs im Jahr 1549. ubergeben. In dreyen Sprachen, Lateinisch, Deutsch und Ungriß gedruckt. Zu CASCHAW Durch Joann. Fischer. 1613. I. Corinth. 3. vers. 11:

Niemand kan einen andern Grundt legen, ausser dem, der gelegt ist, welcher ist JESUS CHRISTUS.

CHristi befehl mit der Verheischung:

WER mich bekennen wird für den Menschen, den wil ich auch bekennen für meinem Himlischen Vater und allen Engeln. Wer mich aber verleugnen wird für den Menschen, den wil ich auch verleugnen für meinem Himlischen Vater etc. Matt. 10. v. 32 <-33>. Marc. 8. v. 38. Luc. 9. v. 26. & 12. Cap. v. 8.

MIT zuthuung schröcklicher Betrewung.

An den Günstigen Leser.¹

WOLte Gott, daß wir heit zu tage daß denckwirdige sprüchlein des weilandt mit beredsamkeit hochbegabten JOHANNIS CHRYSOSTOMI recht brauchen mechten oder könnten: **Nun wohnet das wort Gottes bey uns reichlich mit aller** Weißheit! Den ob wol zwar der Apostel unverfälschte Lehre mit ihrem schal in alle welt außgegangen, undt mitten unter den feinden der Kirchen Gottes, **das wort deß HERN, ja deß HERN wordt**, sich reichlich hören lasset, so wohnet es doch in der warheit nicht daselbsten mit aller weißheit. Dan da riechen etliche nach Arrii, Samosateni, Photini unnd der gleichen stinckenden undt verdamlichen ketzereyen, etliche führen Manicheismum ein, unnd verkauffen den selben für daß heilsame wort Gottes, etliche sint nachfolger des Flacii, meisten theils unterstehen sich, mit gantzen ernst Pharisaismum, unter den schein der warheit auff zu dringen, und welches noch mehr, so werden die gewissen mit schwerdt, gefängnissen, fewr und allerley grausamerer marter, alß Phalaris mögen erfinden, gepeyniget und gefoltert. Uber das alles, so sint auch unter denen, die einen Gott, einen Glauben, und eine Tauffe haben, von den vornembsten hauptstücken der Christlichen Lehre, grosse spaltungen, oder schwere streits kempffe. Daher kommen so viel Mißverstände und inwendiger haß, damit fast die gantze welt vergifftet, dadurch sie ihr Gottes rache auff den haß ladet.

¹ Vorwort der zweiten Ausgabe von 1634

Confessio Pentapolitana [1549] čiže Vyznanie piatich miest Vyznanie kresťanského učenia piatich slobodných kráľovských miest Horného Uhorska, Košic, Levoče, Bardejova, Prešova a Sabinova. Predložené roku 1549 vtedajšiemu kráľovi chvályhodnej pamäti Ferdinandovi. Vytlačené v troch jazykoch, latinskom, nemeckom a maďarskom v Košiciach Jánom Fische-rom roku 1613. 1. 1. list Korintanom, kapitola 3, verš 11: „Nik nemôže položiť iný základ než ten, ktorý je už položený, a tým je Ježiš Kristus.“

Kristov príkaz s prisľúbením: „Kto mňa vyzná pred ľuďmi, toho aj ja vyznám pred svojím nebeským Otcom a všetkými anjelmi. Kto ma však zaprie pred ľuďmi, toho aj ja zapriem pred svojím nebeským Otcom“ atď. Matúš, kapitola 10, verš 32; Marek, kapitola 8, verš 38; Lukáš, kapitola 9, verš 12 a kapitola 12, verš 8. Pri- pojená bola strašná hrozba.

Láskavému čitateľovi.

Kiežby sme aj dnes mohli použiť pamätihodný výrok kedysi najvýrečnejšieho teológa Jána Zlatoústeho vo výklade Pavlovho listu Rimanom: „Teraz u nás Bo- žie slovo prebýva hojne so všetkou múdrosťou.“ Lebo hoci zdravé slovo apoštolov vyšlo do celého sveta a aj uprostred nepriateľov Božej cirkvi hojne zaznieva vo- lanie „Božie slovo! Božie slovo!“, celkom iste tu nepre- býva so všetkou múdrosťou. Z jedných totiž páchne smradľavá a hnusná heréza Aria, Samosatčana [Pav- la], [sirmijského] Fotína a im podobných, iní zasa po- núkajú namiesto spásonosného slova manicheizmus, ďalší napodobňujú Flaccia a najväčší je počet tých, čo zo všetkých síl natískajú farizejstvo pod kepienkom pravdy a – čo je trpkéjšie – svedomia trýznia mečom, žalármi, ohňom a trestom surovejším než hocaká Falaridova tyrania. Navyše vyvstávajú ťažké spory o hlavných zásadách kresťanskej náuky aj medzi tými, ktorí majú jedného Boha, jednu vieru, jeden krst. Od- tiaľ potom pochádza toľko treníc a prejavov vnútornej nenávisťi, ktorými je otrávený takmer celý svet, a tak na seba volá Božiu odplatu.

Veruže by si bolo treba želať, keby onen Platónov sen o časovom kruhu mal v sebe čo i len zamak reálnosti, aby sa vrátili pomery z čias Jána Zlatoústeho a v nich by znova ožili vtedajší časní vladári horlivo oddaní pravej zbožnosti, akými boli Theodosius, Arcadius, Honorius, aby chránili pravoverné a s Božím slovom súladné vyznanie o článkoch viery, lebo oni to vtedy

alii Manicheismum pro salutari venundant sermone, alii Flacium imitantur, plurimi pharisaismum sub specie veri toto obtrudunt conamine et quod asperius, ferro, carceribus, igne et quavis tyrannide Phalaridis atrocior poena conscientias torquent. Super haec omnia inter eos quoque, quorum unus Deus, una fides, unum baptisma, de praecipuis doctrinae christianae capitibus graves extant controversiae. Hinc tot simultates ac odia intestina, quibus totus ferme terrarum orbis infectus iram Dei ad vindictam provocat.

Optandum sane esset, si somnium illud Platonicum de circulo temporis vel micam saltem haberet realitatis, ut tempus illud Chrysostomi, quo principes temporis illius verae pietatis studiosi, Theodosius, Arcadius, Honorius redivivi orthodoxam et verbo Dei consonam de articulis fidei tuerentur professionem, sicuti pie, constanter ac strenue tunc factitabant, tempus, inquam, illud recurreret. Aut si illud non, saltem felix haud pridem ante annos 84 laudatissimi regis ac imperatoris Ferdinandi primi seculum illucesceret, qui, ne caligine et cimмериis tenebris verus Dei cultus, quem osiores veritatis tunc acriter prosequabantur, involveretur, ad unam simplicissimamque verbi divini regulam iuxta articulos fidei christianae examinare decrevit.

Quod dum fieret, ne quinque regiae liberaeque civitates in Hungaria superiore, Cassovia, Leutschovia, Bartpha, Eperiesinum ac Cibinium haereseos, ut accusabantur, convincerentur, de praecipuis doctrinae christianae capitibus, puta de Deo tri uno, de creatione, de peccato, de incarnatione Christi, de iustificatione, de fide, de bonis operibus, de ecclesia, de baptismo, de coena Domini etc. confessionem brevi forma contractam exhibuerunt, quae iudicio sapientissimi optimique monarchae, dicti Ferdinandi primi approbata fuit. Hi illi sunt articuli ab omni glossa aliena vindicati, quos nobilissimus atque amplissimus magistratus noster ante annos viginti tribus linguis, Latina, Germanica et Ungarica omnibus legendos typis divulgaverat.

Postquam vero desideratis omnibus pene exemplaribus a plurimis nobilissimis atque amplissimis magistratus noster solícite inquirere intelligeret denuo recudere iussit.

Deus, cuius gloriam omnis annunciat creatura, exaudiat preces et gemitus ecclesiae suae, patefaciat omnibus lucem evangelii, det universis et singulis mentem mysteriorum divinorum capacem, ut

morsalékja volna, hogy Chrysostomusnak amaz ideje, melyben azon üdöbéli igaz kegyesség szerető fejedelmek, Theodosius, Arcadius és Honorius megh elevedvén az ecclesiának igaz és Isten ígével eggyező vallását az hitnek ágazati felől ótalmazták, a mint kegyesen, álhatatosan és serényen akkor cselekednek vala, az az üdö, mondom, előkerülne. Avagy ha az nem, csak nem régen az dicsiretes első Ferdinand király és imperator ideje derülne fel, az ki, hogy az igaz isteni tisztelet sűrű sötétségben ne merülne, mely Isten tiszteletit az igazsághnak ellenséghi akkoron-is üldöznek vala, az egy eggyügyű Isten ígének világosságát az keresztyéni hitnek ágazati szerént megh vizgálni végeszte vala.

Mely midőn lenne, hogy ez öt királyi szabad városokra Felső Magyar Országban, Cassára, Lőtsére, Bártphára, Eperjesre, Szibinre eretnokséget ne foghatnának, a mint vádoltatnak vala, az keresztyéni tudománnak fő részeiről, tudni illik az szent háromság egy Istenről, az teremtésről, az bünről, az Christus megh testesüléséről, az megh igazulásról, az hitről, az jó cselekedetekről, az ecclesiáról, az keresztségről, az Úr vacsorájáról etc. rövid summába foghlalt vallás tételt adának bé, melyet az bölcs és felette jó világh biro imperatornak, első Ferdinandusnak itileti helyben hagyja. Ezek azok az minden idegen értelemről megh tisztított hitnek ágazati, melyeket az mi nemes és böcsületes magistratusunk húsz esztendőök előtt három nyelven, deákul, németül és magyarul, hogy minden ember olvashatná, nyomtatásal közönségessé tőtte vala.

Minek utána penig minden exemplárok el fogytanak vólna, vévén eszébe az mi nemes és böcsületes magistratusunk, hogy sokan keresnek, ujóban ki nyomtatni parancsolá. Isten, az kinek döcsöségét minden teremtet álat hideti, halgassa meg az ő anyaszentegyházának imádságát és foházkodását, és nyiladkoztassa megh mindeneknek az evangéliomnak világosságát, adgyon mindeneknek főre főre oly elmét, mely az isteni titkokat foghassa bé, hogy megh útalván és megh vetvén az Isten ígéje körül és ellen gondolt emberi vélekedéseket az egy igaz közönséges hit az egész keresztyén világon mindenek felet uralkodhassék. Amen.

Zu wüntschen were eß, das Platonis Traum vom Zirkel der Zeit nur genaw sich in werck spiren liesse, oder die Jahr, darinnen CHRYSOSTOMUS gelebet herwieder kämen, in welchen der waren Gottseligkeit zugethane Printzen, alß Theodosius, Arcadius, Honorius wieder lebendig würden, unndt die rechtglaubige unndt mit Gottes wort gleichstimmige bekentnis, von den glaubens Artikeln in ihren schutz nehmen möchten, wie sie sich damallß wircklichen, in Gottseliger beständigkeit und tapfferkeit deß falß haben erfinden lassen. Oder wen ja diese zeit aussen bliebe, nur allein das newlich vor 84 Jahren, zu zeiten hochmildister undt löblichster gedächtnis FERDINANDI, des ersten Römischen Königes unndt Keyserß, gewünschte seculum und zeit sich blicken liesst, und gleichsam mit seinen stralen anfinde zu scheinen, welcher, daß nicht der wahre Gottesdienst, den die feinde der Warheit hefftig verfolgten, mit dunkelen und tiffesten finsternis bedeckt würde, nach einer einfeltigen Regel deß wortes Gottes, die Artikel des Christlichen glaubens zu examiniren, oder zu prüffen beschloßen. Nach dem solches im werck erfüllet, damit nicht die Fünff Königlichen freyen Städte in Ober Hungern, Caschaw, Leutschaw, Bartfeldt, Epperies und Zeben einer ketzeren, deren sie beschediget würden, möchten überwiesen gemeinet sein, haben dieselbe gedachte Stätte von den fürnemsten haupt punkten Christlicher Lehre, als von dem Drey einigen GOTT, Schöpfung, von der Sünde und Menschwerdung Christi, Gerechtmachung, Glauben, Gutes werken, von der wahren Kirchen, Tauff und Abendmal deß Herrn, etc. Ihre glaubens bekentniß in kurtze form zu sammen verfasst auffgewiesen, welches auch durch urteils erteilung deß Weisen und gütigen Monarchen FERDINANDI primi ist approbiret und gebilliget worden. Dieses sint nun eben die jenigen Artikel, ohn einige frembde glossa und zusatz, welche unsere Edle und wolweise Obrigkeit, vor zwantzig Jahren in dreyen sprachen, Lateinisch, Deutsch und Ungriß allen zu lesen in druck hat außgehen lassen.

Nach dem aber solche Exemplaria allen nicht zu teil worden, und viel begerten die selben zu lesen, hat auff der selben nachfrage, ein Edler und Wolweiser HErr Richter und Raht auffß newe die selbigen auff zu legen, undt zu drucken anbefohlen.

GOTT, deß ruhm und ehre alle Creatur verkindiget, erhöere seiner Kirchen Gebet und seuffzen, offenbahre allen daß Licht des Ewangeli, gebe allen unnd jeden

robievali naozaj zbožne, neochvejne a horlivo. Kiežby sa – vravím – vrátil ten čas! A keby aj nie onen čas, potom kiežby svitalo aspoň to šťastné storočie vrcholnej chvály hodného kráľa a cisára Ferdinanda Prvého spreď ani nie 84 rokov. On vydal rozhodnutie rad-radom preskúmať články viery z hľadiska jediného a najjednoduchšieho pravidla, ktorým je Božie slovo, aby pravý kult Boha, ktorý vtedy tuho utláčali nenávistní prenasledovatelia pravdy, nezahalila hmla a priam kimmérska temrava.

Kým sa čosi také uskutoční, päť slobodných kráľovských miest v Hornom Uhorsku, Košice, Levoča, Bardejov, Prešov a Sabinov, aby ich nemohli usvedčiť z herézy, lebo tak na ne žalovali, predložilo v skrátenej podobe súhrnné vyznanie, ktoré sa týka hlavných a prvoradých bodov kresťanskej náuky, konkrétne náuky o trojjedinom Bohu, o stvorení, o hriechu, o Kristovom vtelení, o ospravedlnení, o viere, o dobrých skutkoch, o cirkvi, o krste, o Pánovej večeri atď. Toto vyznanie bolo schválené na základe úsudku najmúdrejšieho a predobrého monarchu Ferdinanda, ktorý bol nazvaný Prvým. Tu sú jeho články očistené od hocakého doplnku, ktoré naše slávne a vznešené úrady pred dvadsiatimi rokmi dali uverejniť tlačou v troch jazykoch, latinskom, nemeckom a maďarskom, aby ich mohli všetci čítať.

Potom ako sa však takmer všetky výtlačky stali nedostupnými pre premnohých záujemcov, náš slávny a vznešený magistrát, keď ich nechal starostlivo preveriť, prikázal ich znova vytlačiť.

Boh, ktorého slávu zvestuje každé stvorenie, kiež vypočuje modlitby a vzdychy svojej cirkvi, kiež otvorí všetkým svetlo evanjelia, kiež dá všetkým ľuďom dovedna i každému osve myseľ schopnú vnímať božské tajomstvá, aby odmietli ľudské povery a nevšíмали si ich, lebo boli vymyslené mimo Božieho slova a ďaleko od neho, a nech takto prevládne na celom svete pravá katolícka viera. Amen.

contemptis ac neglectis superstitionibus humanis
praeter et extra verbum Dei excogitatis una fides
catholica per totum orbem terrarum praedominetur.
Amen.

I. DE DEO.

Docemus¹³ unam individuum, aeternam, bonam,
iustam, sapientem, immensam etc.¹⁴ divinam essentiam
esse, iuxta illud¹⁵ Deut. 6.¹⁶ Dominus Deus noster
Dominus¹⁷ unus est. Et tamen tres distinctas personas:
patrem, ¹⁸filium et spiritum sanctum¹⁹, eiusdem
potentiae, gloriae, aeternitatis etc.²⁰ confitemur, iuxta
distinctionem Domini, Matth. ultimo²¹. Baptizantes²²
eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.

II. DE CREATIONE.

¹Docemus et credimus²³ eundem Deum, qui in essentia
unus et in personis trinus est, omnia creasse atque
adhuc creare et²⁴ conservare res conditas, fuisseque²⁵
originaliter in ipsa creatione omnia valde bona,
sicut scriptum est Gene. 1. Vidit Deus omnia²⁶, quae
fecerat, <et erant valde bona>²⁷. Sed Lucifer²⁸ cum suis
sociis degeneravit, hominemque secum in eandem
inobedientiam²⁹ traxit. Hinc omnia, quae mala sunt,
habent originem suam. Deus enim propter peccatum
maledixit terrae. Et sicut mors propter peccatum

13 *M, R (cf. G):* Primo credimus et docemus

14 *B, R, S, Sz:* et

15 *om. A, C*

16 *om. D*

17 *Sz:* Deus

18 *Sz add.:* et

19 *A, C:* s.

20 *om. Sz; B: c. R:* cet.

21 *Sz:* ultimae

22 *A, C, R:* baptizantes

23 *// M, R (cf. G):* Secundo credimus et docemus

24 *om. C*

25 *Sz:* fecisseque

26 *A, C add.:* valde bona esse

27 <> *om. A, C*

28 *M, R:* satan

29 *B, S:* in obedientiam *K:* obedientiam

I. AZ ISTENRŐL.

Ezt taníttjuk, hogy egy, el oszlozhatatlan³, örökké való,
jó, igaz, bölts, megh mérhetetlen etc. az Istensegnek
állattya, amaz mondás szerént, Deu. 6. Az mi Urunk
Istenünk egy Isten.^a Es mindazon által három egyenlő
hatalmu, diczőségü, örökké⁴ való, meg választatot sze-
mélyeket, atyát, fiut és szent léket vallunk, az Urnak
megh választása szerént, szent Máthénak utolsó részé-
ben: Megh keresztelvén őket atyának, fiunak és szent
léleknek nevébe^{5, b}.

II. AZ TEREMTESRŐL

Ezt taníttjuk és hiszszük, hogy ugyan azon Isten,
az ki állatyában egy és személyében három, teremtet
mindeneket, és meghis gondot visel, és meg tartya az
teremtet allatokat. Es hogy eredet szerént az terem-
tésben mindenek igön jok voltanak, az mint irva va-
gyon, Gen. 1. 31. Láta Isten mindeneket, az mellyeket
teremtet vala, és igön jok valának. De az ördögh⁶ az
ő társaival el vetemedék és az embert maghával azon
engedetlenségre voná. Innét vagyon mindeneknek, az
mellyek gonoszok, az ő eredeti, merre: mert Isten az
bünért megh átkozá⁷ az földet. Es amiképen az halál az
bünért jöt bé ez világra, Rom. 5., ezönképen <minden
csapások az bünöknek>⁸ büntetési.

3 *B:* eloszlozhatatlan

4 *B:* örökké

5 *1634, B (cf. L, V):* nevében

6 *B:* ördöggh

7 *B:* meghátkozá

8 <> *1613, B:* az bünöknek minden czapási és

hertzens und glaubens verstandt der geheimnissen Gottes, auff daß in hindan setzung menschlichen Aberglaubens, so neben und ausserhalb dem wort Gottes erdacht worden, ein wahrer Catholischer Glaube durch die gantze welt herschen, unnd die Oberhandt erhalten möge. Amen.

I. VON GOTT.

WIR glauben und lehren, das ein einiger GOTT sey in einem Ewigen, unzertrenlichen, Allmechtigen Wesen, wie geschrieben steht, Deuteronomii 6. <4> : Der HErr unser GOTT ist ein einiger GOTT, aber doch bekennen wir, das in diesem Göttlichen Wesen drey unterschiedene Personen sein: Gott der Vater, Sohn und Heiliger Geist, gleicher Gewalt, Macht und Ehren, wie denn solches der Eingeborne Sohn Gottes lehret, Matthei am 28. <19>, da Er heisset tauffen im Namen Gottes deß Vaters und deß Sohnes und deß Heiligen Geistes.

II. VON DER SCHÖPFUNG DER WELT.

WIR glauben und lehren, das der einige, Allmechtige GOTT, der in einem Wesen und drey unterschiedenen Personen ist, alle ding erschaffen hab, und noch schaffe, regiere und erhalte, und das im Anfang alle ding gut gewesen sein, da sie geschaffen waren, wie geschrieben stehet, Genesis 1. <31>: GOTT sahe an alles was er geschaffen hat, und sihe, es war alles sehr gut. Aber Lucifer der Teuffel ist mit seinen Engeln von GOTT abgefallen, und hat auch den Menschen, der zum bilde Gottes geschaffen war in gleichen fall durch sein List gebracht. Daher hat alles böses seinen Ursprung, denn GOTT von wegen der Sünde auch das Erdreich verflucht hat, und wie der Todt umb der Sünde willen in diese Welt kommen ist, Rom. 5. <12>, also ist auch alles Unglück in dem Menschlichen Geschlecht eine straff der Sünden.

I. O BOHU

Učíme, že je jediná, nedeliteľná, večná, dobrá, spravodlivá, múdra, nesmierna atď. božská bytosť, a to podľa 6. kapitoly Deuteronomia: „Hospodin Boh, náš Pán, je jeden.“ Jednako však vyznávame tri odlišné osoby: Otca, Syna a Ducha svätého, rovnaké, čo do moci, slávy, večnosti atď., a to Pánovho rozlíšenia v poslednej kapitole u Matúša: „Krstiac ich v mene Otca i Syna i Ducha svätého.“

II. O STVORENÍ

Učíme a veríme, že ten istý Boh, ktorý je v bytí jediný a v osobách trojaký, všetko stvoril a dosiaľ tvorí a to, čoho je pôvodcom, udržiava, i to, že pôvodne pri stvorení bolo všetko dobré, ako je aj napísané v prvej kapitole Genesis: „Videl Boh všetko, čo učinil, a bolo to veľmi dobré.“ Ale satan so svojimi spoločníkmi od Boha odpadol a so sebou stiahol do tej istej neposlušnosti aj človeka. Odtiaľ pochádza všetko zlé, čo jestvuje. Boh totiž pre hriech preklial zem a ako pre hriech prišla na svet smrť – List Rimanom, kapitola 5 – takisto všetky nešťastia sú trestom za hriechy.

intravit in mundum, Rom.³⁰ 5.³¹, sic etiam omnes plagae sunt poenae peccatorum.

III. DE PECCATO ORIGINIS.

[/]Docemus et credimus^{/32} primos parentes origine iustos fuisse, in lapsu autem iustitiam amisisse,³³ omnesque homines cum originali iniustitia et peccato, quod aeterna morte dignum est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari, iuxta illud Psal. 51. Ecce in iniquitatibus conceptus³⁴ sum etc.³⁵ Et Gene. 6.³⁶ et 8. Omnis cogitatio humani cordis ad malum prona est.

IV. DE INCARNATIONE CHRISTI

Docemus et credimus^{*37} mediam personam in divinitate, quae nunc verbum, nunc filius Dei vocatur in scriptura, veram carnem humanam <ex utero intactae virginis³⁸ sumpsisse. Vereque Deum et hominem^{>39} in una persona de virgine natum⁴⁰ esse, iuxta vaticinium Esa. 7. Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emanuel⁴¹. Et historiam Lucae 1. et 2.⁴²

Quodque idem⁴³ factus est⁴⁴ hostia pro peccatis totius mundi satisfaciens. Esa. 53. Posuit Dominus iniquitates omnium nostrum super eum⁺⁴⁵. Et Ioan. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2 Cor. 5.⁴⁶ Pro omnibus mortuus est. Item, quod tertia die resurgens

30 *C falso*: Ioh.

31 *Sz falso*: 8.

32 // *M, R*: Tertio credimus et docemus

33 *A, C add., L add. marg. (glossa!)*: illique horribilem depravationem et mentis coecitatem voluntatisque aversionem inexplicabilem successisse,

34 *A, C*: natus

35 *R*: cet.

36 *K falso*: 5. *R*: 4.

37 ** *M, R*: Quarto credimus et docemus

38 () *Sz*: intactae virginis utero

39 <> *om. C*

40 *C*: natam

41 *A, L*: Immanuel *C*: Emmanuél *D, K, Sz*: Emmanuel

42 *M, R add.*: de conceptione et nativitate eius.

43 *Sz*: item

44 *D*: sit

45 ++ *Sz*: super eum omnium nostrum iniquitates

46 *om. B*

III. AZ EREDENDŐ BÜNRÖL.

Ezt taníttuk és hisszük, hogy az első szüléink eredet szerint igazak⁹ voltak, az esetben pedig az igazságot¹⁰ el veszítették, és minden emberek eredet szerint való hamissággal¹¹ és bűnrel, mely örök halálra méltó, születtetnek, és ettől semminémű magok ereiével meg nem szabadulhatnak, amaz 51. Psálmus szerint¹²: imé én álnokságban fogantattam.^c Es Gen. 6. & 8. Minden gondolattya az ember szívének az gonoszra haylandó¹³.

IV. AZ CHRISTUSNAK MEGTESTESÜLESERÖL.

Ezt taníttuk és hisszük, hogy az Istenségben lévő¹⁴ második személy, az a ki néha ighének, néha Isten Fiának nevezetik az szent írásban¹⁵, igaz emberi testöt vöt föl az szeplötelen szűznek méhéből, és hogy igaz Isten és ember egy személyben, születöt légyen az szűztül az Esaiás iövendölése szerint hetedik részében: Imé az szűz fogad méhébe és szül fiat, és hivatattik az ő neve Emánuelnek. Es az Szent Lukácznak historiája szerint, első és második részeiben¹⁶.

Es hogy ugyan azon löt az egész világnak büneiért elég tévő áldozat. Esa. 53. Mindnyaiunknak¹⁷ álnokságát ő reá¹⁸ veté az Úr.^d Es, Ioan. 1. Ihon az Istennek báránya, á ki el vészi ez világnak bünét. 2. Cor. 5. vers. 15. Mindenekért meg holt.^e

Ismét, hogy harmad nap fel támadván¹⁹ az halálból, igasságot hozot, mely Isten előtt nekünk²⁰ tulajdonita-

9 *B*: igazok

10 *1613*: igasságot

11 *B*: hamissággal

12 *B*: szerint

13 *B*: haylando

14 *B*: levő

15 *B*: szentírásban

16 *B*: részében

17 *B*: mindnyaiunknak

18 *1613*: reá

19 *B*: feltámadván

20 *B*: nekünk

III. VON DER ERBSÜND.

WIR lehren und glauben, das unser erste Eltern Adam und Eva anfänglich in der Schöpfung, gerecht und vollkommen sind gewesen; aber durch den fall haben sie die Gerechtigkeit verlohren. Daher werden alle Menschen in Sünden empfangen und geboren, und vermag ihm selbst kein Mensch von solchen Sünden durch sein eigene krefft zu helffen. Wie David spricht Psalm 51 <7>: Sihe HERR in Sünden bin ich geborn, in Sünden empfieng mich mein Mutter. Und Genesis 6. <5> 8. <21>: Alles tichten und trachten deß Menschen Hertzens ist von Jugendt auff böse.

IV. VON DER MENSCHWERDUNG CHRISTI.

WIR lehren und glauben, das die mittelste Person in Göttlicher Maiestet, welche in der Schrifft oft genennet wird, das Wort, oft der eingeborne Sohn Gottes, warhafftig Fleisch und Blut an sich genommen hab, in dem Leib der Jungfrawen Marien zur Erlösung deß Menschlichen Geschlechts, und das Christus warer GOTT und Mensch zugleich sey, Esa. 7. <14>: Sihe ein Jungfraw die ist schwanger, die wird einen Sohn geben, und ihn heissen Emanuel, und Luc. 1. und 2. Cap. Bekennen auch, das Christus Gottes Sohn sey worden ein Opfer, welches für aller Menschen Sünde bezahlet hat, Esa. 53. <5-6>: Der HERR warff auff ihn unser alle missethat, und durch seine Wunden seindt wir heil und selig worden. Joan. 1. <29>: Sihe, das ist Gottes Lamb, das der Welt Sünde tregt. Item 2. Corinth. 5. <14>: Er ist für alle gestorben. Lehren auch, das der HERR am dritten Tag von den Todten auferstanden sey, und uns Gerechtigkeit, Leben und Seligkeit erworben, und mitgebracht hat, wie Paulus Rom. 4. <25> lehret: Er ist gestorben für unser Sünd, und Er ist auferstanden umb unser Gerechtigkeit willen. Item, das er gen Himmel gefahren sey, und sich gesetzet zur Rechten Gottes seines Himlischen Vaters, und von dannen kommen werde zu richten die Lebendigen und die Todten, wie wir denn solches in unserm Christlichen Glauben bekennen, und die Engel Gottes auch sagen. Actorum 1. <11>: So wird er kommen, wie ihr ihn habt sehen hinauff gen Himmel fahren.

III. O PRVOTNOM HRIECHU

Učíme a veríme, že prví rodičia boli pôvodne spravodliví, ale pre svoj pád spravodlivosť stratili, a tak sa všetci ľudia rodia v prvotnej neprávosti a hriechu, čo si zasluhuje večnú smrť, a že sa z toho nemôžu vyslobodiť vlastnými silami; tak je to podľa výroku žalmu 51 „Hľa, v neprávostiach som bol počatý“ atď. i podľa 6. a 8. kapitoly knihy Genesis: „Všetko zmýšľanie ľudského srdca je náchylné na zlo.“

IV. O KRISTOVOM VTELENÍ

Učíme a veríme, že prostredná osoba v božstve, ktorá sa v Písme volá raz Slovo, inokedy Boží Syn, zo života neporušenej Panny vzala na seba pravé ľudské telo a že Boh i človek v jednej osobe sa skutočne narodil z Panny podľa predpovede v 7. kapitole Izaiáša „Hľa, panna počne a porodí syna a ten sa bude volať Emanuel“ i podľa opisu udalostí v 1. a 2. kapitole Lukáša, že práve on sa stal obetou, ktorá je zadostučinením za hriechy celého sveta. Podľa Izaiáša, kapitola 53, „Pán na neho vložil neprávosti nás všetkých“. Podľa 1. kapitoly Jána: „Hľa, Boží baránok, ktorý sníma hriechy sveta.“ Podľa 2. listu Korinťanom, kapitola 5: „On zomrel za všetkých.“ A ďalej: „Že na tretí deň vstal zo smrti a prišiel spravodlivosť, ktorá sa nám zaratúva u Boha.“ A v 4. kapitole listu Rimanom: „Bol vydaný za naše hriechy a vstal z mŕtvych pre naše ospravedlnenie.“ A okrem toho: „Že vystúpil na nebesia a príde na to, aby súdil rovnako živých, ako aj mŕtvych“ – to podľa Apoštolského súhrnu viery a svedectva anjelov. Tak to stojí v Skutkoch apoštolov, kapitola 1: „Príde takisto, ako ste ho videli do neba odchádzať.“

a morte, iustitiam, quae coram Deo nobis imputatur, attulit. Roma. 4.⁴⁷ Traditus⁴⁸ est propter peccata nostra et resurrexit propter iustificationem⁴⁹ nostri⁵⁰. Item, quod ascendit ad coelos⁵¹ et venturus sit <ad vivos pariter⁵² et mortuos⁵³ iudicandos,⁵⁴ iuxta Symbolum Apostolorum et testimonium angelorum.⁵⁵ Acto. 1. Sic veniet, quemadmodum⁵⁶ vidistis eum euntem in coelum.

V. DE IUSTIFICATIONE.

Et quoniam oportuit filium Dei pro peccatis totius mundi tradi et conteri, <docemus et credimus⁵⁷ homines nullis suis viribus, nec operibus posse placare Deum, +nec assequi iustitiam, quae in iudicio Dei consistat,⁵⁸ iustificari autem⁵⁹ gratis absque (suo merito)⁶⁰, si /detestando peccatum⁶¹ credunt in Christum, quod unica oblatione in cruce facta pater sit placatus omnibus, qui huius mediatoris fiducia ad misericordiam eius confugiunt. Qui igitur /hanc fidem habent⁶², iidem habent remissionem peccatorum et pro iustis reputantur. Rom. 3.⁶³ Omnes peccaverunt, et iustificantur⁶⁴ gratis per fidem in Christum propiciatorem.⁶⁵

47 om. A, C

48 B: tarditus

49 B: iustificationem

50 R (cf. V, CS): nostram

51 A, C add., L add. marg (glossa!): et sedeat ad dexteram Majestatis, quae sessio ei contingit secundum humanam naturam,

52 // Sz: pariter ad vivos

53 A: vivos

54 <> R: ad iudicandos vivos et mortuos

55 om. M, R

56 Sz: quendam

57 <> M, R: credimus et docemus quinto loco

58 ++ M, R: neque iustitiam, quae in iudicio Dei consistat, assequi,

59 Sz: enim

60 () M, R: suis meritis Sz: merito

61 // M, R: detestantes peccata

62 [] M, R: habent hanc fidem

63 A, C falso: II.

64 Sz: iustificamur

65 Sz: mediatorem

tik. Rom. 4. Adattatot halálra az mi bűneinkért²¹ és fel támadot az mi igazulásunkért.^f

Ismét, hogy fel ment az menyégbe és üle az atya Istennek jobiára, és hogy el jövendő ítélni eleveneket egyenlőképen és holtakat az Apostoli Crédo szerént és az angyaloknak bizonság tétele szerént. Act. 1. Ecképen jö el, az miképen látatok ötet fel menni az²² égbe.

V. AZ MEG IGAZULASROL.

Es mivel hogy szükség volt az Isten Fiának az egész világnak bűneiért adattatni és meg törettetni, azt tanítyuk és hisszük, hogy az emberek semminémü magok erejével, sem czelekedeteckel az Istent megh nem engesztelhetik, igasságot sem nyerhetnek, mely az Isten ítéletiben²³ meg álhasson: hanem ingyen igazittatnak meg az ő érdemek nélkül²⁴, ha az bűnt megh utalván hisznek a Christusban, hogy egyetlenegy áldozatyával, mely az köröztfán löt, az atya Isten meg engeszteltetöt mindeneknek, valakik ez közbenjáróban²⁵ valo bizodalmokkal az atyának irgalmasságához folyamodnak.

Az kiknek azért ez hitök vagyon, ugyan azoknak bűnök boczánattya vagyon, és igazaknak tartattanak²⁶. Rom. 3. Mindenek vétkeztenek, és szükölkednek Isten diczőséghe nélkül²⁷. Meg igazittatnak pedig ingyen Isten kegyelméből az Iesus²⁸ Christusban löt <valtság által. Kit az Isten rendelt engesztelő²⁹ áldozatul az ő vérében valo³⁰ hitnek általa etc.^g

21 B: bűneinketért

22 om. B

23 B: itéleteiben

24 1634, B: nélkül

25 B: közbenjáróban

26 B: tartattnak

27 1634, B: nélkül

28 B: Iezus

29 <> om. B

30 B: voló

V. VON DER RECHTFERTIGUNG.

DIeweil der Eingeborne Sohn Gottes für die Sünde deß Menschlichen Geschlechts hat müssen Leyden und Sterben, so lehren und glauben wir, das die Menschen durch ihre eigne kräfte und vermögen den Göttlichen Zorn nicht können versöhnen, vermögen auch nicht durch sich selbst erlangen die Gerechtigkeit, die für GOTT gilt. Sondern der Mensch wird from, gerecht und selig, ohn sein Verdienstnüs, allein durch das verdienst JESU CHRISTI, wo der Mensch seine Sünde erkennt, und glaubet an den Sohn Gottes den einigen Seligmacher der Welt, welchs durch sein Opfer an dem Creutz geschehen, den Zorn Gottes gestillet, und uns mit seinem Vater im Himmel versöhnet hat. Die nu zu Gottes Gnaden zuflucht haben durch Christum seinen Sohn, die sind GOTT dem HERRN angemem. Und die solchen Glauben und Vertrawen haben auff Christum, die haben vergebung der Sünden, und werden für gerecht gerechnet, wie Paulus Rom. 3. <23-25> sagt: Sie sind alle Sünder, und mangeln deß Ruhms, den sie an GOTT haben sollen, und werden ohn verdienst gerecht aus seiner Gnaden, durch die Erlösung so durch Christum JESUM geschehen ist, welchen GOTT hat fürgestellt zu einem Gnadenstuel durch den Glauben in sein Blut.

V. O OSPRAVEDLNENÍ

Pretože bolo potrebné, aby bol Boží Syn vydaný a doráňaný za hriechy celého sveta, učíme a veríme, že ľudia naskrze nemôžu Boha uzmierniť vlastnými silami a skutkami, ani nemôžu dosiahnuť spravodlivosť, ktorá obstoí na Božom súde, ale sú ospravedlnení zdarma bez vlastnej zásluhy, ak si sprotivia hriech a veria v Krista, že vďaka tej jedinej obete, čo sa uskutočnila na kríži, bol Otec uzmierený voči všetkým, ktorí sa v dôvere v tohto Prostredníka utiekajú k jeho milosrdenstvu. Tí teda, čo majú túto vieru, majú zároveň odpustenie hriechov a počítajú sa k spravodlivým. Podľa 3. kapitoly listu Rimanom: „Všetci zhrešili a sú ospravedlnení zdarma skrze Krista zmierovateľa.“

VI. De fide.

Fides autem, qua tanta beneficia apprehendimus, non est humanum aliquod opus aut⁶⁶ notitia, quae etiam in impiis et daemonibus existere⁶⁷ potest, sed est donum spiritus sancti⁶⁸. Quod ut assequamur, ministerium est⁶⁹ institutum, in quo /sonat pura⁷⁰ doctrina evangelii et sacramenta administrantur, per hoc enim ministerium spiritus sanctus⁷¹ est⁷² efficax in auditoribus non repugnantibus, sed obtemperantibus ministerio, iuxta illud Pauli Roma: 10.⁷³ Fides est⁷⁴ ex auditu, auditus autem per verbum Dei.

VII. DE BONIS OPERIBUS.

Nec tamen ita docemus fidem, quasi bona opera non sint⁷⁵ facienda. Est enim credentibus necessaria bona conscientia, quae non habet locum in iis, qui contra mandatum⁷⁶ Dei de industria indulgent, nec⁷⁷ repugnant suis cupiditatibus. Sumus enim debitores non carni, ut secundum carnem vivamus, ut Rom. 8. scriptum est, sed liberati a regno diaboli et translati in⁷⁸ regnum Dei iam huic Domino servire, hoc est, voluntati eius obedire debemus. Sed docemus huic novae obedientiae non esse confidendum, quasi per eam mereamur remissionem peccatorum⁷⁹, iustitiam et vitam aeternam coram Deo. Manifesta est enim sententia Domini⁸⁰, cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus. Et Ephes. 2. Gratia /salvi facti estis⁸¹

66 A, C, L: nec tantum

67 Sz: esse

68 D: s.

69 K: et

70 // Sz: pura sonat

71 D: s.

72 Sz: et

73 K falso: XVIII.

74 om. D (cf. V)

75 D: essent

76 M, R: mandata

77 M: ac non R: et non

78 A: in in

79 B: peccatorii

80 M, R (cf. CH) add.: Luc 17.

81 // I (cf. V, CH): estis salvati

VI. AZ HITRŐL.

Az hit pedig, mellyel ily nagy jó téteményeket meg fogunk, nem valami emberi czelekedet, és nem csak esméret, mely még az istentelenekben³¹ és ördögökben lehet, hanem az sz. léleknek ajandéka. Mellyet hogy megnyerhessönk, az egyházi szolgálat szereztet: melyben zengedez az evangéliomnak tiszta tudománya, és az széntségek ki szolgáltatnak. Mert ez egyházi szolgálat által az szent lélek hathato az halgatókban, az kik nem tusakodnak ellene, hanem engednek az egyházi szolgálatnak. Az szent Pálnak amaz mondása szerént³², Rom. 10. Az hit hallásból³³ vagyon, az hallás pedig Isten igéje által.^h

VII. AZ IO CZELEKEDETEKRŐL.

Nem úgy taníttjuk mindazáltal az hitet, mintha az jó czelekedeteket nem kellene³⁴ czelekedni. Mert az hívőknek szükséges az jó lelki isméret, melynek ninczen helye azokban, az Isten paranczolattya ellen szántszándékkal³⁵ kedveznek és ellene nem tusakodnak az ő gonosz kívánságoknak. Mert adóssok vagyunk nem az testnek, hogy test szerént³⁶ éllyünk,ⁱ az mint Rom. 8. irván vagyon, hanem meg szabadíttatván az ördögnek országától és által vitettvén az Istennek országában, immár énnék az Urnak köl szolgálunk, az az, az ő akarattyának köl engednünk.³⁷ De azt taníttjuk, hogy ez uy éngedelmességben nem köl biznunk, mintha az által érdemlenők büneinknek boczánattyát, az igasságot és az örök életet Isten előtt, mert nilvan való³⁸ az Urnak mondása, Luc. 17. midőn meg czelekedendetek mindeneket, mellyek néktök paranczoltattak, ezt mongyátok, haszontalan szolgálk vagyunk etc.^j Es Eph. 2. Kegyelemből tartattatok meg hitnek általa, és ez nem ti³⁹ töletek vagyon? Isten aján-

31 B: istentelenekben is

32 B: szerint

33 1634, B: hallásból

34 B: kellen

35 B: szánszándékkal

36 B: teszzerént

37 A szavak sorrendje az 1613-as latin szöveggel megegyező, míg a német ettől kicsit eltér.

38 1634, B: való

39 om. B

VI. VON DEM GLAUBEN.

DER Glaub aber durch welchen wir solche Wolthaten Christi ergreifen und annemen, der ist nicht irgendt ein Menschliches Werk oder schlecht erkenntnüs, welches auch in den Gottlosen sein kan, sondern Er ist ein gabe deß Heiligen Geistes. Damit wir aber diesen erlangen möchten, darumb ist das Predigamt eingesetzt worden, in welchem GOTTes Wort lauter und rein gelehret wird, und die Heiligen Sacrament außgetheilet, denn durch diß Predigamt ist der Heilig Geist in den Zuhörern krefftig, die der Lehr deß Evangelii nicht widerstreben, sondern dieser Glauben und Gehorsam sind, wie Paulus Rom. 10. <17> sagt: Der Glauben kompt aus dem Zuhören, das zuhören aber durch GOTTes Wort.

VII. VON GUTEN WERCKEN.

WIR lehren aber vom Glauben an Christum nicht so, als solten die Christen gute Werck nicht thun, sondern das alle Kinder GOTTes schuldig sein gute Werck zu thun, denn die Glaubigen müssen ein gutes Gewissen haben, welches in denen nicht ist, die da wissentlich in den Sünden und Lastern fortfahren, und den bösen Lüsten und Neigungen nicht widerstreben. Daher Paulus Rom. 8. <12> sagt: Wir sind Schuldner GOTTes, nicht das wir nach dem Fleisch leben, sondern nach dem Geist. Darumb, nach dem wir durch den Sohn GOTTes erlöset sein von Sünden, und von dem Teuffel, und nu seine Kinder worden sind, sollen wir ihm dienen unser Lebenlang in Heiligkeit und Gerechtigkeit, die ihm gefellig ist. Aber darneben lehren wir, das kein Mensch solchem schuldigen gehorsam trawen sol, als könne er Vergebung der Sünden und ewiges Leben erlangen, sondern das man allein trawe dem gehorsam und verdienst deß Sohnes GOTTes, denn der Spruch Christi ist klar: Wenn ihr alles werdet gethan haben, was euch befohlen ist, so sprecht <Luc. 17, 10>: Wir sind unnütze Knechte, wir haben gethan, was wir zu thun schuldig waren. Item Ephes. 2. <8-9>: Aus Gnaden seyt ihr Selig worden durch den Glauben, und dasselb nicht von euch; es ist eine Gaben GOTTes, nicht durch die Werck, das sich nicht jemand rühme.

VI. O VIERE

Viera, ktorou nadobúdame také veľké dobrodenia, nie je akýmsi ľudským dielom alebo poznatkom, čo sa môže vyskytnúť aj u bezbožníkov a démonov, ale je darom Ducha svätého. Aby sme to dosiahli, bola zriadená ustanovizeň, v ktorej zaznieva čistá náuka evanjelia a vysluhujú sa sviatosti, lebo cez túto ustanovizeň je Duch svätý účinný v tých poslucháčoch, ktorí sa nestavajú na odpor voči službe tejto ustanovizne, ale sú poslušní, podľa Pavlovho výroku v liste Rimanom, kapitola 10: „Viera je z počutia, počutie však skrze Božie slovo.“

VII. O DOBRÝCH SKUTKOCH

Jednako o viere učíme nie tak, ako keby sa nemali konať dobré skutky. Je predsa nevyhnutne potrebné, aby tí, čo veria, mali dobré svedomie. Pre dobré svedomie však nie je miesto v tých, ktorí si dovoľujú úmyselne konať proti Božiemu prikázaniu a bojujú proti svojim chútkam. Veď sme dlžníkmi nie tela, aby sme žili podľa tela, ako je napísané v 8. kapitole Listu Rimanom, ale boli sme vyslobodení z ríše diabla a prenesení do Božieho kráľovstva, aby sme odteraz slúžili tomuto Pánovi, to znamená, že sme povinní poslúchať jeho vôľu. Učíme však, že sa nemáme spoliehať na túto novú poslušnosť, ako keby sme si vďaka nej zasluhovali odpustenie hriechov, spravodlivosť a večný život u Boha. Jednoznačná je totiž Pánova veta: „Keď urobíte všetko, povedzte, sme neužitoční sluhovia.“ A v 2. kapitole Listu Efezanom: „Milosťou ste sa stali spásenými skrze vieru, a to nie je z vás, veď je to dar Boží, nie zo skutkov, aby sa nikto nevystatoval.“

per fidem, ⁸²et hoc⁸² non ex vobis, Dei enim⁸³ donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur.⁸⁴

VIII. DE ECCLESIA.

⁸⁵Docemus praeterea et credimus⁸⁵, unam tantum catholicam sive⁸⁶ universalem ecclesiam ab exordio mundi fuisse, semper mansisse, mansuramque esse in perpetuum, quanquam aliquando multis erroribus⁸⁷ obscuratur⁸⁸, et fatemur eam non loco, non personis, non ritibus humanitus⁸⁹ institutis alligatam esse, sed tantum verbo Dei et sacramentis, iuxta illud ⁹⁰Ioan. 10.⁹⁰ Oves meae vocem meam audiunt. / Quemadmodum pater mandavit.⁹¹ Psal. 2. Osculamini filium. Et Matth. 17. Ipsum audite. Ioan. 14. Si quis diligit⁹² me, ⁹³sermonem meum servabit⁹³, et pater meus diligit eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus. Etsi vero ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta est, tamen in religione nullum aliud caput agnoscit, nisi Christum. Ephes.⁹⁴ 1. Colos. 1. Neque enim magistros ac⁹⁵ dominos, sed ministros constituit Deus in medio eius, qui serviant⁹⁶ ei verbo⁹⁷ et sacramentis. Satis est igitur ecclesiam ubique habere synceram doctrinam et verum usum sacramentorum, etiamsi aliqua est in humanis ritibus⁹⁸ dissimilitudo⁹⁹. Et quanquam vera ecclesia sunt illi demum, qui vere ¹⁰⁰sancti et iusti¹⁰⁰ sunt regunturque spiritu sancto¹⁰¹ per verbum, tamen mali quoque in hoc coetu, qui quodammodo in doctrina usuque sacramentorum consentiunt, sunt externa membra ecclesiae. 2. Timot. 2. In magna domo sunt etiam vasa lignea et testacea.

82 ++ M, R, S: idque

83 om. M, R (cf. V, CS)

84 *K falso add.*: Gal. II:16.

85 °° M, R: Credimus praeterea et docemus

86 M, R: seu

87 Sz: operibus

88 M, R: obruatur I, K: obscuratus Sz: obscuratam

89 M: humanis R: et humanis

90 <> om. A, C

91 // om. G

92 B: diligit

93 ++ A, C: servabit sermonem meum

94 *K falso*: Ezekh.

95 S: et

96 A, C, K, L, M, R: serviunt

97 Sz: verba

98 I, K: viribus

99 Sz: similitudo

100 <> Sz: iusti et sancti

101 D: s.

déka. Nem az czelekedetekből, hogy senki ne⁴⁰ diczedgyék.^k

VIII. AZ ECCLESIAROL

Ezt taníttjuk és hiszszük, hogy egy volt csak az közös angyaszentegyház világ kezdetitől fogva, és meg maradot mindenkoron, és meg maradandó mind örökre, jollehet néha sok tevelgyéseckel meg homályosodik. Es ezt⁴¹ vallyuk, hogy az sem helyhöz, sem személyekhez, sem emberektől szerzettet⁴², törvényekhez nem köttettetöt, hanem csak az Isten igéihöz⁴³ és az szentségekhöz, amaz mondás szerént, Ioha. 10. Az én juhaim az én szómat halgattyák.¹ / Az miképen az atya Istenis paranczolta⁴⁴, Psal. 2. Czokolgassátok az fiat.^m Es Matth. 17. Ötet halgassátok.ⁿ Sz. Iánosnális cap. 14. Christus Urunk ezt mongya: ha ki szeret engemet, az én beszédemet megtartya, az én atyámis szereti azt, és ahoz megyünk, és annál maradunk.^o Noha pedig az ecclésia testében és ioszágiban külső hatalmasság alá vettetet, mindazonáltal az religióban más egyéb feiet nem esmér senkit, hanem csak Christust. Eph. 1. Colos. 1. Mert nem mestereket és urakat, hanem szolgálakat álatot Isten az ecclésiának közöpette⁴⁵, az kik szolgálak néki az ighével és az szentségeckel. Elég annakokáért, ha az ecclésiában mindenüt tiszta tudomány és az szenségeckel igazán valo élés vagyon, ha szintén az emberi szokásokban valami külömség vagyonis.

Es jollehet, azok végképen az igaz ecclésia, az kik bizzonnyal szentek és igazak, és szent lélektől birattatnak az ighé által; mindazonáltal gonoszokis vadnak ez gyülekezetben, külső tagai⁴⁶ az ecclésiának, az kik neminémü módon egyet értnek az tudományban és az szentségeckel valo élésben. 2. Tim. 2. Az nagy házban nem csak arany és ezüst edények vadnak, hanem fa és czerép edényekis.^p Annakokáért az szent lélek hathato még az istentelen egyházi szolgálaknak szolgálattyok⁴⁷ által, ha meg nem vesztegetik az ighét és az szentségeket; mint az Iudásnak szolgálattya sokaknak használt.

40 om. B

41 B: ezst

42 B: szerkeztet

43 B: Istenigéihöz

44 /\ om. G

45 B: közepötte

46 B: tagjai

47 B: szolgálattjuk

VIII. VON DER CHRISTLICHEN KIRCH.

WIR lehren und glauben auch, das ein einige Catholische oder allgemeine Christliche Kirche von anfang der Welt gewesen sey, das sie noch sey, und immer bleiben werde, wiewol dieselbige nicht ohne tadel und gebrechen sein kan, und bekennen, das diese Recht-schaffene Kirche an keine gewisse Personen, stell, Menschen Satzungen gebunden sey, sondern allein an das Wort GOTTes und die Heiligen Sacrament, wie der HERR Christus selbst sagt, Joan. 10. <27>: Meine Schaff hören meine Stimme. Psal. 2. <12>: Küsset den Sohn Gottes. Matth. 17. <5>: ¹Diß ist mein lieber Sohn, an dem ich ein wolgefallen hab,² den solt ihr hören. Item Joan. 14. <23>: So mich jemand liebet, der wird mein Wort halten, und mein Vater wird ihn lieben, wir wollen zu demselben Menschen kommen, und unser Wohnung bey ihm machen.

Wiewol nu die Christliche Kirche und Gemeine GOTTes euserlich der Weltlichen Obrigkeit unterthan ist, jedoch in der Religion und Glauben erkennet sie kein ander Haupt, denn JESum Christum, wie Paulus Ephes. 1. <22> und Coloss. 1. <18> sagt: Denn der Sohn GOTTes hat in seiner Gemein nicht Herrn und Magistros, sondern nur Diener eingesetzt, die seiner Gemein dienen sollen mit dem Wort GOTTes und den Heiligen Sacramenten. Darumb ist gnungsam, das die Christliche Kirche GOTTes Wort allenthalben rein und unverfälscht habe, und den rechten brauch der Heiligen Sacramenten, ob sie gleich in den Cere-monien und Menschen Satzungen nicht gar uberein stimmt. Und wiewol die Christliche Kirche genennet wird, der hauffen der Glaubigen, die da durch Christum gerecht und heilig sein, und durch den Heiligen Geist regieret werden; jedoch werden auch die bösen, die doch zum theil der Lehr deß Evangelii, und den rechten brauch der Sacramenten verwilligen, für euserliche Gliedmas der Kirchen gerechnet, *denn, wie Christus sagt, das Himmelreich ist gleich einem Netze, damit man gute und böse Fische fenget.*³ Item 2. Timoth. 2. <20>: In einem grossen Hause findet man auch hültzerne und irdene Gefässe. Darumb ist der

2 [] *om. L*

3 ** *om. L, H (cf. CS)*

VIII. O CIRKVI

Okrem toho učíme a veríme, že od prvopočiatku sveta bola jedna jediná katolícka čiže všeobecná cirkev, tá vždy trvala a bude trvať na veky, hoci na ňu niekedy vrhajú tieň mnohé bludy. Vyznávame tiež, že je spätá nie s miestom, nie s osobami, nie s obradmi zavedenými z ľudského popudu, ale výlučne s Božím slovom a sviatosťami, podľa Jána, kapitola 10: „Moje ovce počúvajú môj hlas.“ Lebo tak to prikázal Otec – žalm 2: „Bozkávajte Syna.“ A v 17. kapitole u Matúša: „Jeho počúvajte.“ V 14. kapitole u Jána: „Ak ma niekto miluje, bude zachovávať moje slovo, aj môj Otec ho bude milovať a prideme k nemu a urobíme si u neho príbytok.“ Ale hoci je cirkev poddaná občianskej moci vo svojom pôsobení navonok, jednako v náboženskej oblasti uznáva za svoju hlavu výlučne Krista. Tak je to v 1. kapitole Listu Efezanom a v 1. kapitole Listu Kolosanom. Boh totiž ustanovil uprostred cirkvi nie majstrov a pánov, ale služobníkov, ktorí mu slúžia slovom a sviatosťami. Stačí teda, že cirkev má všade čistú náuku a správne užíva sviatosti, hoci sa vyskytne v ľudských obradoch určitá odlišnosť. V konečnom dôsledku sú pravou cirkvou samozrejme tí, ktorí sú naozaj svätí a spravodliví a dávajú sa skrze slovo viesť Duchom svätým, ale napriek tomu v tomto zhromaždení aj zlí, ktorí súhlasia s náukou a s užívaním sviatostí, sú vonkajšími členmi cirkvi. Podľa 2. kapitoly Druhého listu Timotejovi: „Vo veľkom dome sú aj nádoby drevené a hlinené.“ Duch svätý teda účinkuje aj skrze službu nespoľahlivých služobníkov, ak nefalšujú slovo a sviatosti; takto i Judášova služba bola mnohým na osoh.

Est igitur spiritus sanctus¹⁰² efficax per ministerium etiam impiorum ministrorum, si non corrumpant¹⁰³ verbum et sacramenta, /sicut Iudae ministerium multis profuit.¹⁰⁴

IX. DE BAPTISMO.

Docemus etiam et sentimus, quod homines¹⁰⁵ per baptismum, sive infantes¹⁰⁶, sive adulti, baptizentur¹⁰⁷, incorporantur¹⁰⁸ ecclesiae, et consequuntur¹⁰⁹ remissionem peccatorum, vereque mundantur¹¹⁰, non quod nullum peccatum sit residuum apud baptizatos¹¹¹, sed quod non imputetur, modo odium peccati¹¹² et fides in Christum adsit, iuxta promissionem: Qui crediderit et baptizatus¹¹³ fuerit, salvus erit¹¹⁴.

X. DE COENA DOMINI.

In coena Dominica¹¹⁵ /docemus et credimus¹¹⁶ verum¹¹⁷ corpus et sanguinem Domini, de virgine natum et in cruce passum sumi¹¹⁸ ab ecclesia. Dicit enim Dominus: hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur etc.¹¹⁹ Unamque communem coenam sive missam, ut vocant, quolibet die festo celebrantes porrigimus singulis aut pluribus, qui¹²⁰ coram sacerdote¹²¹ rationem suae fidei¹²² reddentes emandationem vitae

102 D: s.

103 L, M, R, Sz (cf. CH): corrumpunt

104 // om. Sz

105 A: hominis

106 A: infantis

107 A, C: baptisentur

108 B: incorporatur M, R, S: incorporentur

109 M, R, S: consequuntur

110 B: mundatur M, R, S: mundentur

111 A, C: baptisatos

112 Sz: in peccatum

113 A, C, R: baptisatus

114 <> Sz: etc.

115 M, R, S: Domini

116 // M, R: credimus et docemus

117 A, C add., L add. marg. (glossa !): et essentielle, non typicum aut figurativum

118 A: summi

119 R: cet.

120 Sz: quae

121 [] K: veram sacerdoti

122 ** M, R: fidei suae K: fidei sint

IX. AZ KEREZTSEGRŐL.

Ezt taníttuk és így értelemben vagyunk, hogy az emberek az kereszttség által, akár kisdédek, akár öregek körözteltessenek meg, az ecclesiába fogadtatnak bé, és nyerik bűnöknek bocsánattát, és igazán megtisztulnak: nem úgy mintha semmi bűn nem maradna az meg keresztelteknek, hanem hogy az nekik nem tulajdoníttatik⁴⁸, csak hogy az bűnnek gyűlöséghe⁴⁹ és az Chistusban való hit légyen nálok az ígét szerént: Az ki hiend és meg⁵⁰ keresztelkedéndik, idvözülr.

X. AZ UR VACZORAIAROL.

Az Ur vaczorájában, ezt taníttuk és hiszszük, hogy az ecclesia vészi az Urnak valóságos testét és véré, mely az szüztül születet, és az keresztfán szenvedet, mert ezt mongya az Ur: Ez az én testem⁵¹, mely ti érettetek adatik, etc.⁵² Es az egy közönseges⁵² vaczorát, akár mely innep napon ki szolgáltatván, nyújtjuk mindennek külön külön avagy többeknek, kik az pap előtt hitekkel vallást tévén, eleteknek jobbitását ígérk, és vigasztalást kérnek, absolutiót, és hiteknek meg erősítésére⁵³, az böczületes szentséggel való élést. Mert paranczolja az mennek feldnek Ura az egész⁵⁴ szentséghe való élést: és ez paranczolatot mindeneknek adgya. Szent Pális az egész Corinthusbéli ecclesiának az egész szentséggel való élést commendállya.

48 B: tulajdoníttatik

49 1634 : gyűlösege B: gyűlölséghe

50 B: meg

51 B: éntestem

52 B: közönseges

53 B: erősítésére

54 B: egész

Heilige Geist kräftig in ihnen, wo sie die Lehr nicht verfälschen mit den Sacramenten, gleich wie das Predigamt Judas vielen nützlich ist gewesen.

IX. VON DER TAUFTE.

WIR lehren und glauben auch, das die Menschen, sie sein groß oder klein, durch die Heilige Tauffe der Christlichen Kirchen eingeleibt werden, und erlangen vergebung der Sünden, und werden vom Fluch der Erbsünden warhaftig gereinigt. Nicht das in den getauften keine Sünde bleibe, sondern das sie vergeben und nicht zugerechnet werde, wo der Mensch im Erkänntnis der Sünden und Glauben an Christum den HERRN bleibet, nach der Zusagung GOTTes, Marci am letzten Capitel <Marc. 16, 16>: Wer da glaubt und getauft wird, der soll Selig werden.

X. VON DEM NACHTMAL DESS HERRN.

WIR lehren und glauben, das in deß HERRN Christi Abendmal gegeben und mitgetheilt werde der wahre Leib und Blut unsers HERRN Jesu Christi, mit dem Brodt und Wein. Denn der HERR sagt <Matth. 26, 26-28 et par.>: Nemet hin und esset, das ist Mein LEIB, der für euch gegeben wird. ⁴Nemet und trincket aus dem Kelch alle, das ist Mein BLUT, das für Euch vergossen wird zur vergebung der Sünden,⁴ etc. Und halten also einträchtig deß HERRN Abendmal auff alle Feyertag, und theilens mit vielen oder wenigen, die zuvor für den Kirchendiener ihren Glauben bekennen, und besserung deß Lebens zugesagt, auch den Trost aus GOTTes Wort sampt der Absolution empfangen haben, zu sterckung ihres Christlichen Glaubens. Denn der HERR deß Himmels und der Erden gebeut, das wir sein gantzes Testament geniessen sollen, und gebeut solches allen Menschen. Und Paulus gebeut der Gemein zu Corinthe, das sie deß HERRN Abendmal gantz geniessen sollen, ⁵wie ers von HERRN empfangen und ihnen gegeben hat, 1. Corinth. 11. <23>⁵.

IX. O KRSTE

Takisto učíme a sme presvedčení, že ľudia sa krstom – či už sa krstia ako malé deti alebo ako dospelí – včleňujú do tela cirkvi a dosahujú odpustenie hriechov, že sa skutočne stávajú čistými, no nie v tom zmysle, že by u pokrstených neostal nijaký hriech, ale v tom, že sa im nezapočítava, pokiaľ je u nich prítomný odpor k hriechu a viera v Krista, a to podľa zaslúbenia: „Kto uverí a bude pokrstený, bude spasený.“

X. O VEČERI PÁNOVEJ

Pokiaľ ide o Večeru Pánovu, učíme a veríme, že cirkev v nej prijíma pravé telo a krv Pána, ktoré sa narodilo z Panny a trpelo na kríži. Pán totiž hovorí: „Toto je moje telo, ktoré sa za vás vydáva,“ atď. Jednu pre všetkých spoločnú večeru čiže omšu, ako to nazývajú, slávime každý sviatočný deň a podávame jednotlivcom alebo viacerým, ktorí pred kňazom vydajú počet zo svojej viery, sľubia polepšiť svoj život a prosia o útechu, o rozhrešenie a o užitie velebnej sviatosti na upevnenie svojej viery. Pán neba i zeme totiž prikazuje užívať sviatosť v celosti a toto poverenie dáva všetkým. Aj Pavol ukladá celej korintskej cirkvi užívať sviatosť v celosti.

⁴ {} om. L

⁵ [] om. L

promittunt, petuntque consolationem, absolutionem et '(in confirmationem)¹²³ fidei suae usum venerabilis sacramenti. Iubet enim Dominus coeli et terrae integro uti sacramento, <idque mandatum dat omnibus>¹²⁴. Et Paulus universae ecclesiae Corinthiorum usum integri sacramenti commendat.¹²⁵

XI. DE CONFESSIONE.

Privatam confessionem propter tres causas omnino retinemus. Primum, ut rudes examinentur et instituantur. Secundo, ut illi, qui speciales perturbationes¹²⁶ conscientiarum habent, specialem quoque¹²⁷ consolationem ex verbo Dei petant. Tertio, ut singulis seorsim absolutionis¹²⁸ sacramentum impertiatur.

XII. DE POENITENTIA.

Caeterum perpetuo urgemus doctrinam poenitentiae, sine qua nec ingredi quisquam in¹²⁹ ecclesiam, nec ingressus perseverare potest. Quodque haec constat¹³⁰ primum¹³¹ contritione, quando corda tanguntur ira Dei, mortemque aeternam sentiunt, revelante lege Dei peccata, deinde fide, quando evangelio offerente¹³² <meritum et satisfactionem Christi>¹³³ corda ex pavoribus eriguntur fiducia misericordiae patris, quam¹³⁴ Christus conciliavit omnibus agentibus poenitentiam et in ipsius nomen credentibus.

123 () 1613, B: inconfirmationem

124 <> om. Sz

125 A, C add., L add. marg. (glossa!): De indignorum manducatione docemus, quod et illi participes fiant corporis et sanguinis Christi, sed cum careant fide, sumunt sibi ad iudicium. I. Corin. XI.

M, R add.: I. Cor. XI.

126 A: perturbationis

127 M, R: etiam

128 A, C add.: beneficium

129 om. L, Sz

130 M, R: constet

131 M, R, S: primo

132 I: ostendente

133 <> M, R: merita Christi et satisfactionem S: meritum Christi et satisfactionem

134 A, C: quem

XI. AZ GYONASROL.

Az külön való gyonást három okokért ugyan meg tartjuk: Először, hogy az tudatlanok kerdeztessenek és taníttassanak. Másodszor, hogy az kiknek lelkek ismertetiben kiválképen való háborgások vagyon, kiválképen való vigasztalástis vegienek az Isten ígéből: Harmadszor, hogy mindenek külön külön absolváltassanak.

XII. AZ POENITENTIAROL.

Továbbá szüntelen emlekezünk az poenitentiának tudományáról, mely nélkül az ecclesiában sem mehet bé valaki, és bé menvén sem maradhat meg benne. Es ez áll először töredelmességből: mikoron az szivek illetetnek az Isten haragjától, is az örök halált érzik, az Istennek törvénye ki jelentvén az bűneket. Másodszor hitből: midőn az evangélium előnkbe adván az Christusnak érdemét és elégtételét, az szivek az rettögésekből fel emeltetnek az attia Isten irgalmasságában való bizodalom által, mellyet az Christus szerszet minden poenitentia tartóknak és az ő nevében hívőknek.

XI. VON DER BEICHT UND ABSOLUTION.

DIE sonderliche Beicht, haben wir in unsern Kirchen umb dreyerley Ursachen willen behalten. Erstlich, das die Unvorstendingen möchten erforschet und unterrichtet werden. Darnach, auff das die Menschen, die sonderliche beschwerte Gewissen haben, auch sonderlichen Trost für sich entfangen möchten. Endlich das die Absolution, von Christo selbst eingesetzt, einen jeden insonderheit mitgetheilt und zugesprochen möcht werden.

XII. VON DER BUSS.

DARneben treiben wir auch in unsern Kirchen, die Lehr von Christlicher Buß, und Bekehrung deß Sünders zu GOTT immer fort, ohne welche niemand in die Christliche Kirchen angenommen, viel weniger vor GOTT bestehen kan, und lehren das die Bekehrung deß Sünders fürnemlich in diesen stücken bestehe: Erstlich, das der Sünder sein eigne Sünde erkenne, und den Zorn Gottes wieder die Sünde, welche das Göttliche Gesetz offenbaret, und lasse ihm seine Missethat hertzlich leyd sein. Zum andern, das der Sünder dem Evangelio glaub, welches ihm die Erlösung Jesu Christi anbeut, und tröste sich dieser Gnade Gottes, die er allen Menschen durch Christum seinen Sohn erzeiget und zugesaget hat. Welche der HERR erworben hat allen denen, die Busse thun, und in seinen Namen glauben. Endlich, das der Sünder von bösen lasse und gutes thue.

XI. O SPOVEDI

Súkromnú spoveď plne zachovávame z troch dôvodov. Po prvé, aby bolo možné vyskúšať a poučiť nevzdelačných. Po druhé, aby tí, ktorí cítia osobitné znepokojenie vo svojom svedomí, žiadali aj osobitnú útechu z Božieho slova. Po tretie, aby sa každému osve udelila sviatosť rozhrešenia.

XII. O POKÁNÍ

Nadalej sústavne zdôrazňujeme učenie o pokání, bez ktorého nikto nemôže do cirkvi vstúpiť, ani v nej po vstupe zotrvať. Čo sa týka pokánia, pozostáva v prvom rade zo skrúsenosti srdc, keď sa ich dotýka Boží hnev a ony cítia večnú smrť, pretože Boží zákon im odhaľuje hriechy; po druhé, z viery, keď vzhľadom na to, že evanjelium ponúka Kristovu zásluhu a jeho zadosťučinenie, srdcia sa zo strachu a úzkosti dvíhajú s dôverou v Otcovo milosrdenstvo, ktoré Kristus získal všetkým, ktorí konajú pokánie a veria v jeho meno.

XIII. DE USU SACRAMENTORUM.

Sacramenta sentimus non ideo tantum¹³⁵ a Christo instituta esse, ut discrimen¹³⁶ faciant inter Christianum <et non Christianum^{>137}, sed potius ut sint sigilla divinae voluntatis erga nos, ad hoc proposita, ut in singulis per haec pacta divina excitetur et confirmetur fides. Nisi igitur adsit fides apprehendens pactum et promissionem Dei, inanis est usus sacramentorum, imo cedunt¹³⁸ in °iudicium, iuxta^{o139} Pauli testimonium.¹⁴⁰

XIV. DE MINISTRIS.

Sentimus nemini¹⁴¹ licere fungi /officio publico/¹⁴² docendi [et administrandi sacramenta]¹⁴³ in ecclesia, nisi legitime vocatus fuerit ab ecclesia, <et a fidelibus eruditisque¹⁴⁴ antea, denique probatis ministris verbi Dei approbatus^{>145} et in ordinem assumptus¹⁴⁶, iuxta ritum veteris ecclesiae Actor. cap. 1. Et¹⁴⁷ primo lib. epistolarum¹⁴⁸ Cypr. epistola¹⁴⁹ 4.

XV. DE CEREMONIIS

Ceremonias in ecclesia et¹⁵⁰ servamus et servandas esse sentimus, quae ornant ministerium possuntque bona conscientia servari, ut sunt certae feriae,

135 om. Sz

136 P: discrimina

137 <> om. D

138 R, S: cadunt

139 °o I tr.: iuxta iudicium

140 M add.: 1. Cor. 11.

141 M, R: etiam nemini

142 // M, R (cf. CH): publico officio

143 [] M, R: et sacramenta administrandi

144 1613: eruditique

145 <> om. R, S

146 Sz: assumptum

147 om. A, C, M, R

148 Sz: exemplarum

149 Sz: exempla

150 om. Sz

XIII. AZ SZENTSEGEKKEL VALÓ ELESRÖL.

Ily értelemben vagyunk, hogy az szentségek nem csak azért szereztettek Christustól, hogy választást tegyenek az keresztyén és nem keresztyén között, hanem inkább, hogy az Isten hozzánk való akarattának pöczéti⁵⁵ legyenek, mellyek azért adattanak előnkbe, hogy az isteni szövetségek által mindenkben külön külön hit támadgyon és eressedgyék⁵⁶. Hogyha azért jelen nem⁵⁷ léssen az hit, mely az Istennek szövetségét, ígérít meg fogja, hiában való az szentségeckel való élés, sőt ítéletre fordulnak, az szent Pál tanubizonsága szerént.

XIV. AZ EGYHÁZI SZOLGAKROL

Ily értelemben vagyunk, hogy senkinek nem szabad közönséges tanításnak tisztiben járni és az ecclesiában az szentségeket ki szolgáltatni, hanem ha ki törvény szerént hivatott az ecclesiátul, és az hü, tudos, ez az Isten ígéjének az előtt megh próbáltat⁵⁸ szolgálitul javáltat és az rendre fel vétettet⁵⁹ lejénd, az réghi ecclesiának szokása szerént. Actor. 1. lib. 1. epist. Cypriani epist. 4.

XV. AZ CEREMONIAKROL.

Az cérémoniákat az ecclesiában meg tartjuk és meg tartandóknak itellyük lenni, az mellyek ékesítik az egyházi szolgálatot, és jó lelki esmérettel meg tartathatnak. Az minemük bizonyos innepek, enekék, szent írásnak olvasási és az Úr vaczorájának ki szolgáltatása mellé adatot imaságok. Ismét, az egyházi szolgáltnak kiválképen való ruhazattyok és töb sokak: az mellyeket noha bünnékül⁶⁰ el hagyhatnak, az igazán és jól rendeltetett ecclesiákban, mindazon által, mivel hogy ékösitik az egyházi szolgálatot, azokat szorgalmatosan meg tartjuk.

55 B: pöceti

56 1634: erőssödgyék B: eresessedgyék

57 om. B

58 B: próbáltatott

59 B: felvétettet

60 1634: bün nélkül

XIII. VON DEN RECHTEN BRAUCH DER HEILIGEN SACRAMENT.

WIR lehren, das die Heiligen Sacrament nicht allein darumb von den Sohne GOTTes gestiftet und eingesetzt sind, das sie einen unterschied machen zwischen einen Christen und Unchristen, sondern viel mehr, das sie gewisse Zeichen und Siegel sein, daß Göttlichen willens gegen uns, darzu eingesetzt, das in einen jeden Menschen, durch solchen Bundt und Zusagung GOTTes, der Glaub mög gesterckt werden. Darumb, wo der Glaub nicht vorhanden ist, der den Bundt und verheischung GOTTes ergreiffe, und ihm selb dieselbige zu eigene, so ist der brauch der Sacramenten vergeblich, ja die Unglaubigen geniessen zum Gericht, wie Paulus sagt.<vgl. 1. Cor 11,29>

XIV. VON DEN KIRCHENDIENERN.

WIR haltens dafür, das keiner in der Gemeine GOTTes lehren und die Sacrament außtheilen könne, es sey denn, Er sey ordentlicher weise von einer Erbarn Gemeine beruffen, und zuvor von Christlichen Lehrern examiniret, und bestetiget sey worden, das ist, zum Kirchendienst angenommen sey worden, nach dem brauch der alten Kirchen und Gemeine GOTTes, Actor. 1., und wie solches auch der alte Lehrer Cyprianus im ersten Buch seiner Briefe, im vierdten Brieff lehret.

XV. VON DER CEREMONIEN.

WIR halten die Ceremonien in unsern Kirchen, und lehren auch das man sie halten sol, die da den Kirchendienst zieren, und mit guten Gewissen können gehalten werden, als da sind gewisse Feyertage, Predigten, Gesänge, und die Gebet, die zu daß HERRN Abendmal sind zugethan worden. Item sonderliche Kleidung der Kirchendiener und daßgleichen mehr, welche, ob sie wol ohne Sünd köndten nachgelassen werden, gleichwol weil sie das Predigamt und Kirchendienst zieren, halten wir sie billich und gern.

XIII. O UŽÍVANÍ SVIATOSTÍ

Sme presvedčení, že Kristus ustanovil sviatosti nielen preto, aby tvorili rozdiel medzi kresťanom a nekresťanom, ale skôr preto, aby boli pečatou Božej vôle voči nám, a že okrem toho ich predložil preto, aby sa skrze tieto božské zmluvy stupňovala a upevňovala viera v každom jednotlivcovi. Ak by teda chýbala viera pri prijímaní zmluvy a Božieho zaslúbenia, daromné je užívanie sviatostí, ba podľa Pavlovho svedectva takí kráčajú pred súd.

XIV. O SLUŽOBNÍKOCH

Sme presvedčení, že v cirkvi smie zastávať verejný úrad spojený s vyučovaním a s vysluhovaním sviatostí jedine ten, koho cirkev zákonným spôsobom povolala, koho vopred vyskúšali verní, vzdelaní a definitívne potvrdení služobníci Božieho slova a prijali ho do stavu ordinovaných podľa obradu starej cirkvi v súlade s 1. kapitolou Skutkov apoštolov a 4. listom z prvej knihy Cypriánových Listov.

XV. O CEREMONIÁCH

Ceremonie v cirkvi nielenže zachovávame, ale sme presvedčení, že treba zachovať, a to tie, ktoré ozdobujú kňazskú službu a môžu sa zachovať s dobrým svedomím. Sú to napríklad určité sviatky, piesne, posvätné čítania a modlitby, ktoré sú pridané k sláveniu Večere Pánovej; ďalej sa to týka osobitných rúch kňazov a mnohých iných vecí, ktoré by sa síce mohli bez hriechu vynechať v riadne a dostatočne usporiadaných cirkvách, no my ich napriek tomu horlivo zachovávame, pretože zdobia kňazskú službu.

cantiones¹⁵¹, lectiones sacrae et orationes additae ad dominicam coenam celebrandam¹⁵²; item vestes speciales ministrorum et alia multa, quae tametsi¹⁵³ absque peccato omitti possent¹⁵⁴ <in ecclesiis recte et satis institutis¹⁵⁵, tamen, quia ornant ministerium, ea studiose retinemus.

XVI. DE REBUS POLITICIS.

Magistratus, iudicia, rerum proprietatem, contractus legitimos et alia rectae¹⁵⁶ rationi consentanea probamus ut bonas Dei ordinationes, quas evangelium non modo non improbat, verum¹⁵⁷ confirmat et praecipit, ut in magno honore habeantur secundum Deum.

XVII. DE MATRIMONIO.

Ita sentimus et¹⁵⁸ matrimonium esse /ordinationem divinam¹⁵⁹, ac¹⁶⁰ propterea damnatis¹⁶¹ vagis libidinibus contrahendum esse ab idoneis hominibus, si donum castitatis virgineae non habent¹⁶². Nam scortatores non habent partem in regno Dei.

XVIII. DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

Resurrectionem mortuorum iustorum et iniustorum¹⁶³ in die iudicii certissime¹⁶⁴ futuram esse statuimus, in qua pii aeterna praemia consequuntur, impii vero aeternas poenas.

151 Sz: conciones et

152 om. M, R, S

153 Sz: tamen

154 M (cf. CH, CS): possunt

155 <> om. M, R, S, (G)

156 D: recte

157 L, M, R, S (cf. CH, CS) add.: etiam

158 R: etiam

159 // A, C, L, M, R, Sz (cf. CH, CS): divinam ordinationem

160 Sz: et

161 Sz: damnis

162 R: habeant

163 B: in iustorum

164 M, R (cf. CH): certissimam

XVI. AZ POLGARI TARSASAGHOZ VALO DOLGOKROL.

Az tiszt⁶¹ viseléseknek rendit, törvény tételeket, egy más ioszágnak tulaydonságát, törvény szerint való adást, vévést, és egyebeket, mellyek az igazsághal egyeznek, javallyuk mint Istennek jó rendelésit, melyeket az evangéliom nem csak nem javal, de inkább erőssit⁶², és paranczollya, hogy nagy tisztességben tartassának Isten szerint.

XVII. AZ HAZASAGROL.

Oly értelemben vagyunk, hogy az hazassághis Istennek rendelése, és annakokaért⁶³ karhoztatván imit amot valo bujalkodásokat, az illendő embereknek meg köl házasodniok, ha szüzességnek ajándéka ninczen nálok: mert az paráznáknak nintsen részek az Istennek országában.

XVIII. AZ HALOTTAKNAK FEL TAMADASAROL.

Az halottaknak fel támadása, igazaknak és hamissaknak, az ítéletnek napján, hogy következendő, bizonyosan állattyuk, az melyben az hivek öröcké valo jutalmat, az istentelenek öröcké való büntetést nyernek.

61 B: tiszt

62 B: erősit

63 B: annak okáért

XVI. VON DER WELTLICHEN OBRIGKEIT UND ORDNUNG.

DIE Weltliche Obrigkeit, die Gerichte, Eigenschaft der Gütter, Ehrliche und billiche Handthierung, und andere Ordnungen nemen wir an, als gute Gaben und Ordnungen GOTTes, welche das Evangelion mit nicht verbeut, sondern viel mehr bestetiget, und gebeut, das wir Weltliche Obrigkeit in allen Ehren nach GOTT verhalten sollen, /Rom. 13 <1-2>⁶.

XVII. VON DEM EHESTANDT.

DEßgleichen lehren wir auch von dem Ehestandt, das Er von Gott dem HERRN gestiftet und eingesetzt sey worden, darumb verwerffen und verdammen wir alle Unzucht und Unreinigkeit, und lehren, das die Menschen Ehelich werden, die zum Ehestandt tüglich sein, und die Gabe der Keuschheit nicht haben. Dann Hurer, Ehebrecher, Unreine haben kein theil am Reich Gottes <vgl. Eph. 5,5>.

XVIII. VONDERAUFFERSTEHUNG DERTODTEN.

WIR lehren und glauben, das eine Allgemeine Auffer-
stehung der Gerechten und Ungerechten am Jüngsten Tag sein wird. In welcher die Glaubigen und gehorsamen ewige belohnung, die Gottlosen und Unglaubigen ewige Pein erlangen sollen.

XVI. O OBČIANSKYCH ZÁLEŽITOSTIACH

Úrady, súdy, vlastníctvo majetku, zákonné dohody a ostatné záležitosti, ktoré sú v súlade so správnym zmýšľaním, schvaľujeme ako dobré Božie ustanovizne, ktoré evanjelium nielenže nezavrhne, ale potvrdzuje a prikazuje, aby sme ich mali vo veľkej úcte podľa Boha.

XVII. O MANŽELSTVE

Sme tak presvedčení, že aj manželstvo je Božou ustanovizňou, a preto odsudzujúc nezriadené chlipné chůtky, učíme, že ho majú uzavrieť tí ľudia, ktorí sú na to súci, ak nemajú dar panenskej čistoty. Lebo smilníci nemajú účasť na Božom kráľovstve.

XVIII. O VZKRIESENÍ MŔTVÝCH

Pevne vyhlasujeme, že sa v deň súdu celkom určite uskutoční vzkriesenie mŕtvych, tak spravodlivých, ako nespravodlivých, a v ňom zbožní dosiahnu večnú odmenu, ale bezbožných stihnú večné tresty.

---

6 // om. L, H

XIX. DE LIBERO ARBITRIO.

¶Liberum arbitrium /fuisse in primis¹⁶⁵ parentibus ante lapsum¹⁶⁶ affirmamus, sicut angeli, qui lapsi non sunt, adhuc habent, sed post lapsum amiserunt libertatem, sicut et alia dona integrae naturae: ita ut in externis¹⁶⁷ dumtaxat rebus aliquam habeamus eligendi libertatem, ut possimus¹⁶⁸ hoc vel illo colore vestiri, hoc vel illo cibo vesci, honeste vivere, scandala vitare, vitamque nostram foris ad normam decalogi gubernare¹⁶⁹, tametsi haec ipsa voluntas saepe et varie impediatur¹⁷⁰. Sed verum timorem, fidem ac¹⁷¹ dilectionem Dei¹⁷² et caetera praestare, item evangelio credere, non est in nostris viribus, iuxta illud: Nemo novit filium, nisi pater, (et patrem nemo¹⁷³, nisi filius)¹⁷⁴ et cui filius voluerit revelare. Item: Nemo venit¹⁷⁵ ad me, nisi pater traxerit eum¹⁷⁶.

XX. DE INVOCATIONE SANCTORUM.

Sanctos vita defunctos omni quidem laude¹⁷⁷ dignos esse docemus, ut qui praelucent nobis doctrina multisque praeclaris¹⁷⁸ exemplis. Caeterum¹⁷⁹, quod invocandi sint, in eo nos prohibet¹⁸⁰, non modo quod nullum °extat mandatum¹⁸¹ Dei, neque sanctae ecclesiae testimonium, verumetiam¹⁸² quod primo et

165 <> om. Sz

166 // M, R, S, (K): primos parentes ante lapsum habuisse

167 Sz: extremis

168 Sz: possumus

169 Sz: gubernari

170 M, R (cf. CS): impeditur

171 R, S: et

172 om. M, R, (G)

173 om. Sz

174 () om. M, R

175 M, R: veniet

176 M, R, S: illum I add.: ad me

177 om. S

178 om. M, R, S

179 1613, B: coeterum A, C, M: ceterum

180 A, C: prohibent

181 °° Sz: mandatum extat

182 D, M, R, S: verum etiam Sz: verum et

XIX. AZ SZABAD AKARATROL.

Hogy szabad akarat löt légyen az első szüleinkben az eset elöt, állattyuk, mint az angyaloknak, kik el nem estenek, hogy mégh vagyon, de az eset után el vesztették az szabadságot, mint egyéb ajándekitis az ép természetnek, ugy hogy csak az külső dolgokban légyen valami szabadsagonk az választásra; hogy imillyen avagy amollyan színü köntösben öltözzünk, imez avagy amaz ételt együnk, tisztességessen elylyünk, botráncozást el távosztossunk, és az mi életünket külsőképen az tizparanczolatnak régulája szerint igazgassuk, jollehet ez az akarat gyakorta és külömb külömbképen meg bántatik. De az igaz félelmet, hitöt, listeni szeretetet és egyebeket véghöz vinni, ismét⁶⁴ az evangeliomnak hinni, ninczen az mi erőnkben, amaz mondás szerint: Senki sem isméri az fiut, hanem csak az atya, és az atyátis senki nem, csak az fiu és az, ki-nek az fiu meg akarja jelenteni.⁶⁵ Ismét, senki nem jö én hozzám, hanem ha az atya vonángya azt.⁶⁶

XX. AZ SZENTEKNEK SEGITSEGÜL HIVASAROL.

Az életből ki mult szenteket minden diczéretre méltóknak lenni tanittyuk ugyan, ugymint az kik tudományal és sok jeles⁶⁵ példáckal félnenek elötönk. Továbbá, hogy segítségül⁶⁶ hivattassanak, ebben minket meg tilt nem csak ez, hogy erröl⁶⁷ Istennek semmi paranczolatya ninczen, az anyaszentegyháznakis⁶⁸ semmi bizonsága: Hanem ezis, hogy az első és második paranczolatban tiltatunk, ne legyenek tenéked idegen Istenid. Ismét, az te Uradnak Istenednek nevét, héában⁶⁹ fel ne vegyed,⁶⁵ mert az segítségül valo hívással miképen az első táblának tiszteletivel senkinek nem tartozunk, hanem csak Istennek.

KINEK EGYEDÜL LEGYEN DICZÖSEG.

64 [] om. B

65 B: jelen

66 1634, B: segítségül

67 B: eröl

68 B: anyaszentegyháznak is

69 B: héába

XIX. VOM FREYEN WILLEN.

WIR bekennen, das für dem fall, in unsern ersten Eltern, ein freyer wille gewesen sey, wie denn die Engel die nicht gesündigt haben, denselben freyen willen noch haben, aber nach dem fall haben sie die Freyheit verlohren, wie auch andere schöne Gaben, mit denen sie begabet waren. Also das wir allein in den eusserlichen dingen zuerwehlen eine Freyheit haben, als das wir mit dieser oder jener farb uns kleiden, diese oder eine andere Speiß essen, das wir ehrlich leben, ergernüß vermeiden, und unser Leben eusserlich nach den Zehen Geboten richten, wiewol auch dieser Menschlicher willen auff mancherley weiß verhindert wird. Aber rechtschaffene und vollkommene Furcht, Glauben und Liebe zu haben, item, dem Evangelio zu glauben, das stehet nicht in unsern kräfften, wie geschrieben stehet <Matth. 11, 27>: Niemand kennet den Sohn Gottes, dann nur der Vater, und den Vater kennet niemand, denn nur der Sohn, und wem es der Sohn wil offenbaren. Item: Niemand kompt zu mir, es sey dann mein Vater zihe ihn, Johan. 6. <44>.

XX. VON ANRUFFUNG DER HEILIGEN.

WIR lehren, das man die Heiligen Menschen, die aus diesem Jammerthal verschieden und in GOTT entschaffen sein, in allen Ehren verhalten soll, als die uns in der Lehre, Glauben und Tugenden ein herrliches Exempel worden sind. Aber das man sie anruffen solt, das lehren wir nicht, dann wir nicht allein kein Gebot Gottes, die Verstorbenen anzubeten, haben auch kein zeugnis der Heiligen Christlichen Kirchen; sondern wird uns viel mehr von GOTT im ersten und andern Gebot hart verboten. 'Dann GOTT der HERR sagt <Ex. 20,3>: Ich <bin> der HERR dein GOTT,'⁷ du solt nicht fremdbe Gotter haben neben mir. Item <Ex. 20,7; Deut. 5,11>: Du solt den Namen Gottes deines HERRN nicht mißbrauchen.

Denn die Anruffung, gleich wie auch andere
Gottesdienst in der
Ersten Taffel geboten, die gebühret keiner Creaturen,
sondern allein GOTT dem Herrn.
Darumb sollen wir ihm allein
anruffen.

XIX. O SLOBODNEJ VÔLI

Tvríme, že u prvých rodičov pred ich pádom bola slobodná vôľa taká, akú dosiaľ majú anjeli, ktorí nepadli, ale že po páde stratili slobodu, ako aj iné dary nenarušenej prirodzenosti. Je to teda tak, že nanajvýš iba vo vonkajších veciach máme nejakú slobodu voľby, takže sa môžeme obliekať do tej alebo onej farby, môžeme jesť to alebo ono jedlo, žiť čestne, vyhnúť sa pohoršeniam a svoj život na verejnosti usmerňovať podľa meradiel Desatora, hoci práve táto vôľa často naráža na rozličné prekážky. Avšak preukazovať skutočnú bázeň, vieru a Božiu lásku a tak ďalej, okrem toho veriť evanjeliu, to nie je v našich silách, a to v zhode s výrokom: „Nik nepozná Syna, iba Otec, a nik nepozná Otca, iba Syn a ten, komu to Syn bude chcieť zjaviť.“ A ďalej: „Nikto neprichádza ku mne, pokiaľ ho nepriťahne Otec.“

XX. O VZÝVANÍ SVÄTÝCH

Učíme, že svätí, ktorí zosnuli, sú akiste hodní každej chvály, lebo oni nám žiaria svojou učenosťou a mnohými vynikajúcimi príkladmi. Na druhej strane, pokiaľ ide o ich vzývanie, v tom nám bráni nielen to, že o tom nejestvuje nijaký Boží príkaz ani svedectvo svätej cirkvi, ale aj to, že nám v tom prekáža prvé a druhé prikázanie: „Nebudeš mať iných bohov!“ Ďalej: „Nebudeš brať nadarmo meno Pána, tvojho Boha.“ Lebo vzývanie, takisto ako iné prejavy kultu zahrnuté v prvej tabuli Desatora, sa ako povinnosť vzťahuje jedine voči Bohu, voči nikomu inému.

⁷ () om. L

secundo praecepto prohibemur¹⁸³: Non habebis Deos¹⁸⁴ alienos, item: Non assumes nomen Domini Dei tui ⁱⁿvanum¹⁸⁵. Invocatio enim, sicut alii cultus primae tabulae, nulli¹⁸⁶ debetur¹⁸⁷, nisi¹⁸⁸ Deo.¹⁸⁹

(Endnotes)

a ++ A, C: Exhibita regi Ferdinando anno 1560. Antonio Verantio episcopo Agriensi 1548. eidem iterum, cum esset archi-episcopus Strigoniensis, exhibita est Eperies in octava prima dominica Trinitatis anno 1573. *M*: conscripta a Leonhardo Stoekelio Bartphensi *R*: conscripta a Leonhardo Stoekelio Sz: suscepta anno MDXCIV. *A, C var. add.*: Confessionis huius titulus ita habet in antiquissimo protocollo fraternitatis Gomor. et Kisshont., quod scribi coeptum est 1594., ut sequitur: Confessio relig. christianae quinque civitatum, Cassov. Leutschov. Epper. Cibini et Bartphae Ungariae et illustris comitatus Saaros ibidem. Exhibita imperatori Ferdinando anno partae salutis 1530. et archi-episcopo Agrien. Antonio Verantio in octava Epperieschini 1574., amplexa et suscepta ab alma fraternitate Muranensi 1594. *D add. fin.*: Haec confessio exhibita regi Ferdinando I. an. 1549., edita fuit typis Cassoviae per Ioan. Fischer an. 1613. in *IV. M, R add. fin.*: Exhibita est haec confessio in Eperies, commissariis regiae maiestatis. an. C. 1549. Et postea episcopo Agriensi 1560. Hanc postea anno salutis nostrae 1564. die 8. Iun. in conventu Bartphensi, relegimus, et consensimus in eam omnes, quorum nomina subscripta sunt.

(Endnotes)

a Dt 6,4 Vi
b Mt 28,19 Vi
c Ps 51,7 Vi
d Is 53,6 Vi
e II Cor 5,15 Vi
f Rm 4,25 Vi
g Rm 3,23-25 Vi (*hoc citatum biblicum contrahit L*)
h Rom 10,17 Vi
i Rm 8,12 Vi
j Lc 17,10 Vi
k Eph 2,8-9 Vi
l Io 10,27 Vi
m Ps 2,12 Vi
n Mt 17,5 Vi
o Io 14,23 Vi
p II Tim 2,20 Vi
r Mc 16,16 Vi
s Lc 22,19 Vi
t Mt 11,27 Vi
u Io 6,44 Vi
v Ex 20,3.7; Dt 5,7.11 Vi

183 *R, S*: prohibetur *M*: prohibeatur

184 *S*: Deus

185 ++ 1613, 1634, *B*: invanum

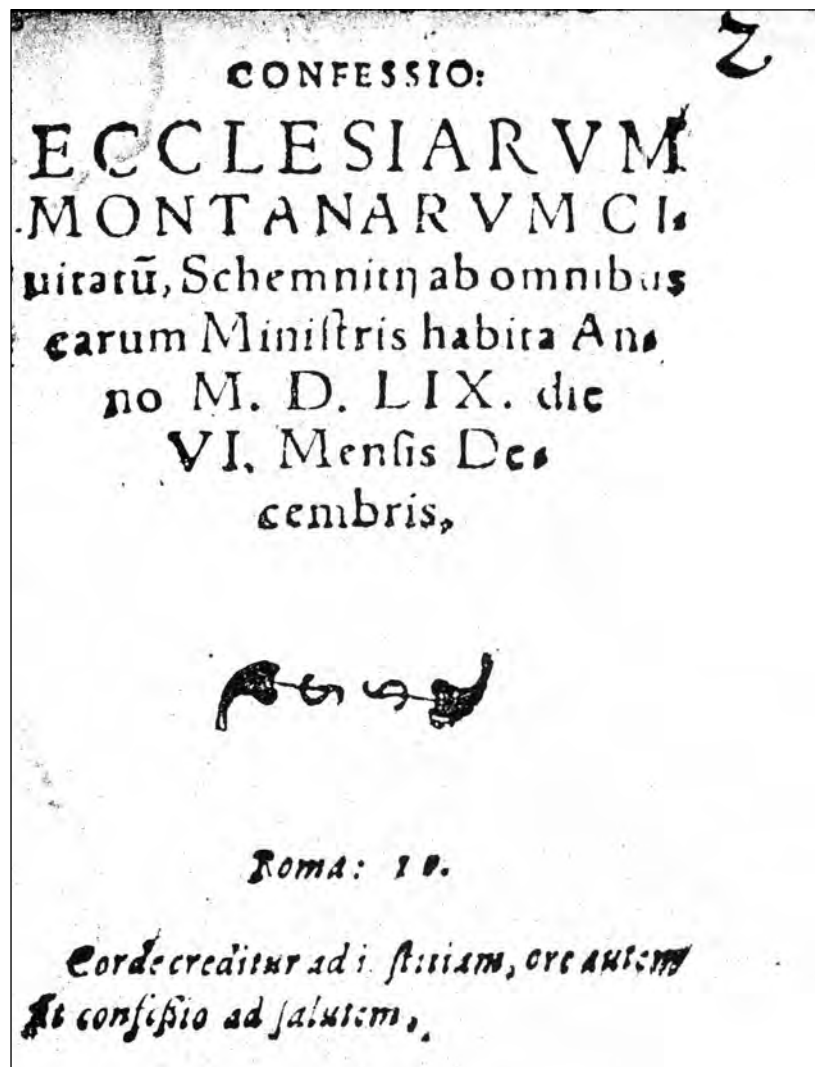
186 *B*: nuli

187 *D, M, R*: debentur Sz: debet

188 *I, M, R, S add.*: soli

189 *A, C (cf. H) add.*: Cui soli sit gloria.

CONFESSIO MONTANA

Elenchus testium (codicum et editionum) atque siglorum

- B Bruckner Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai. In: Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére. Miskolc 1930. 1-111. (= Viktor Bruckner, Die oberungarischen Glaubens-bekenntnisse und die Confessio Augustana. In: Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, Miskolc 1930. 3-67.)
- Bu Vojtech Bucko: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Reformatio in archidioecesi Strigoniensi. Bratislava 1939.
- CH Confessio Heptapolitana seu Montana
- CP Confessio Pentapolitana
- CS Confessio Scepusiana
- E Brezníky János: A selmecbányi ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története. I. Selmecbánya 1883.
- Ki Rémi Kick: "Correspondens Confessioni Augustanae". Trois confessions de foi de Hongrie supérieure et la Confession d' Augsburg. Présentation historique et étude comparative des Confessio Heptapolitana 1559, Pentapolitana 1560, et Scepusiana 1569. Dipl. Strasbourg 1983.
- M Ioannes Burius: Micae historico-chronologicae Pannonico-evangelicae anno 1685. et insequentibus in ordinem redigi coeptae. Codices manuscripti: EOL AGE IV.e.1; IV.e.2; OSzK Fol. Lat. 2063; 2064.
- N Confessio ecclesiarum montanarum, Schemnitii ab omnibus earum ministris habita, anno MDLIX die VI. mensis Decembris (Novisolii 1578 Scholtz, RMNy 1,407, ad Gregorii Meltzeri Confessionem verae religionis, seu antiquissimae fidei de mediatore generis humani Iesu Christo, vero Deo et homine etc. adiuncta)
- PL Patrologiae cursus completus. Accurante Jacques-Paul Migne. Series Latina. 1-221. Paris, 1841-1864.
- PG Patrologiae cursus completus. Accurante Jacques-Paul Migne. Series Graeca. 1-167. Paris, 1857-1866.
- R Ioannes Ribini: Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad III. I-II. [Posonii] 1787.
- Sz Mátyás Szilávik: Die Reformation in Ungarn. Halle/Saale 1884.
- U Johannes Borbis: Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Nördlingen 1861.
- V Biblia sacra iuxta vulgatam versionem Stuttgartensia. 1-2. Stuttgart 1969.

*Banská Štiavnica v 17. storočí
Selmecbánya a 17. században
Schemnitz im 17. Jahrhundert*

<Confessio fidei civitatum montanarum Hungariae.>¹
 'Collecta ex sacris et aliorum doctorum libris anno a
 restituta salute 1559 die sexta Decembris.¹²
 °Qui confidit in Domino, sicut mons Sion, in aeternum
 non commovebitur.⁹³

I. DE DEO ET TRIBUS PERSONIS DIVINITATIS.

Docemus et credimus decretum Nicaenae Synodi de
 unitate essentiae divinae et de tribus personis verum
 et sine ulla dubitatione credendum esse. Videlicet,
 quod Deus sit una individua, aeterna, bona, iusta,
 sapiens, immensa essentia⁴, iuxta illud Deut. 6.
 Dominus Deus noster <unus Deus>⁵ est. Et tamen tres
 sunt distinctae personae eiusdem essentiae, potentiae,
 gloriae et aeternitatis: pater, filius et spiritus sanctus,
 iuxta distinctionem Domini, °Matth. 28.⁶ Baptizantes
 eos in nomine patris,⁷ filii et spiritus sancti.

II. DE CREATIONE.

Docemus et credimus eundem Deum, qui in essentia
 unus et in personis trinus est, omnia creasse et ad

- 1 <> N: Confessio ecclesiarum montanarum civitatum
- 2 /\ N: Schemnitii ab omnibus earum ministris habita anno MDLIX. die VI. mensis Decembris. M, R: cet. gloriosissimo imperatori Ferdinando ac rev. domino archiepiscopo Olaho humillime oblata. A, C var. add.: Haec eadem confessio descripta prostat ex chartis m. rev. d. Godofredi Titii olim Schemnicen. symmystae, postea exulis pro Christo cum probationibus ex patribus desumptis unicuique articulo subiunctis. In qua titulus fatetur eandem archiepiscopo Strg. Nicolao Olaho anno 1559. die 6. Dec. oblatam fuisse. M add. ad finem: Huc usque confessio montanarum civitatum, quam cum praecedentibus inter montanarum ministros et archiepiscopum Olahum controversiis mecum communicavit pl. rev. et cl. dominus Godofredus Titius olim Schmenitziensis symmista, tandem coexul et acerbitatum consors dilectissimus.
- 3 °° N: Roma. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem. N add. ad finem: Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. Finis. Novisolii excudebat Christophorus Scholtz in aedibus d. Gregorii Lindner. An. 1578 in mense Maio.
- 4 M, R (cf. L, CS) add.: divina
- 5 <> M, N, R (cf. CS): Deus unus
- 6 ++ N (cf. L, CS): Matthaei ultimo.
- 7 N (cf. L, V) add.: et

A bányavárosok egyházainak vallástétele.¹
 Kijelentetett összes lelkészük által Selmezbányán 1559.
 december 6-án.
*Mert szívvel hiszünk, hogy megigazuljunk, és szájjal te-
 szünk vallást, hogy üdvözlünk. Róma 10 <10>.*

I. ISTENRŐL ÉS AZ ISTENSÉG HÁROM SZEMÉLYÉRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy a Niceai Zsinat határozata az isteni lény egységéről és a három személyről igaz és minden kételkedés nélkül hinni kell benne. Azaz hogy Isten egy, oszthatatlan, örökkévaló, jó, igaz, bölcs, mérhetetlen lény, Deuteronomium 6 <4> szerint: *Az Úr, a mi Istenünk egyedül az Úr.* És mégis három külön egyenlő lényegű, hatalmú, dicsőségű és örökkévaló személye van: Atya, Fiú és Szentlélek, az Úr megkülönböztetése szerint: *megkeresztelvén őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében, Máté 28 <19>.*

II. A TEREMTÉSRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy ugyanaz az Isten, aki lényében egy és személyeiben három, teremtett mindent és ma is teremt és megtart, és a teremtésben eredetileg *minden igen jó* volt, mint Genesis 1 <31> írja. De Lucifer társaival az embert is ugyanabba az engedetlenségbe vonta. Innen van minden rossz eredete, mert Isten a bűn miatt megátkozta a földet. És ahogy *a halál bűn által jött a világba* az ördög irigységéből, Róma 5 <12>, úgy minden csapás is a bűnök büntetése.

1 A magyar fordítás az 1578-as editio princeps (N) követi figyelembe véve az Ötvárosi Hitvallás magyar szövegét.

GLAUBENSBEKENNTNIS DER UNGARISCHEN BERGSTÄDTE*

I. VON GOTT UND DEN DREI PERSONEN DER GOTTHEIT

Wir lehren und glauben, dass der Beschluss des Konzils von Nizäa von der Einheit des göttlichen Wesens und den drei Personen wahr sei und ohne irgend einen Zweifel geglaubt werden müsse, nämlich, dass Gott sei ein einiges, ewiges, gütiges, gerechtes, weises, unfassbares Wesen, wie in 5. Mose 6 <4> geschrieben steht: *Der Herr unser Gott ist ein einziger Gott*. Und dennoch sind drei unterschiedene Personen desselben Wesens, derselben Macht, Ehre und Ewigkeit: der Vater, der Sohn und der Heilige Geist, gemäß der Unterscheidung des Herrn, Matth. 28 <19>: *Taufet sie im Namen Gottes des Vaters und des Sohnes und des Heiligen Geistes*.

II. VON DER SCHÖPFUNG

Wir lehren und glauben, dass derselbe Gott, der in einem Wesen und drei Personen ist, alle Dinge erschaffen habe und noch schaffe und erhalte, und dass am Anfang der Schöpfung *alle Dinge gut gewesen* seien, wie 1. Mose 1 <31> geschrieben steht. Aber Luzifer mit seinen Gesellen hat auch den Menschen in den gleichen Ungehorsam hineingezogen. Daher hat alles Böse seinen Ursprung, denn Gott hat wegen der Sünde die Erde verflucht, und wie *der Tod um der Sünde willen in die Welt gekommen ist* <Röm. 5, 12> durch den Neid des Teufels, also ist auch alles Unglück eine Strafe der Sünden.

Confessio Heptapolitana [1559] čiže Vyznanie siedmich miest. Vyznanie viery banských miest Uhorska. Zostavené z posvätných kníh a kníh iných učiteľov roku 1559 od obnovenia spásy dňa šiesteho decembra. „Kto dôveruje v Pána, je ako vrch Sion, nehýbe sa, ostáva na veky.“

I. O BOHU A TROCH BOŽSKÝCH OSOBÁCH

Učíme a veríme, že uznesenie Nicejského snemu o jednote božskej bytosti a o troch osobách je pravdivé a má sa veriť bez akejkoľvek pochybnosti. Menovite: Že Boh je jedna, nedeliteľná, večná, dobrá, spravodlivá, nesmierna bytosť, podľa 6. kapitoly Deuteronomia: „Hospodin Boh, náš Pán, je jeden.“ No jednako sú tri odlišné osoby tej istej bytnosti, moci, slávy a večnosti: Otec, Syn a Duch svätý, podľa Pánovho odlíšenia v 28. kapitole u Matúša: „Krstiac ich v mene Otca, Syna i Ducha svätého.“

II. O STVORENÍ

Učíme a veríme, že všetko stvoril a dosiaľ tvorí a udržiava ten istý Boh, ktorý je jeden v bytí a trojaký v osobách, a že v samom stvorení bolo pôvodne všetko veľmi dobré, ako je napísané v 1. kapitole knihy Genesis. Ale Satan so svojimi spoločníkmi stiahol aj človeka do tej istej neposlušnosti. Odtiaľ pochádza všetko zlé, čo jestvuje. Boh totiž pre hriech prekliat zem a ako pre hriech prišla na svet smrť diablovou závišťou – podľa 5. kapitoly Listu Rimanom – takisto všetky nešťastia sú trestom za hriechy.

* Den deutschen Text der Confessio Heptapolitana seu Montana übersetzte ich in vorsichtiger Anlehnung an den deutschen Text der Confessio Pentapolitana möglichst wörtlich. Als lateinische Vorlagen benutzte ich die Ausgaben Neusohl 1578 und Leipzig (Hrsg. V. Bruckner) 1930.

nunc⁸ creare et conservare, fuisseque originaliter in ipsa creatione omnia valde bona, sicut Gen. I. scriptum est. Sed Lucifer cum suis sociis hominem quoque in eandem inobedientiam⁹ traxit. Hinc omnia, quae mala sunt, habent originem suam. Deus enim propter peccatum maledixit terrae. Et sicut mors propter peccatum intravit in mundum, invidia diaboli, Rom. V., ¹⁰ita et¹⁰ omnes plagae sunt poena¹¹ peccatorum.

III. DE PECCATO ORIGINIS.

Docemus et credimus primos parentes origine iustos fuisse, lapsu autem iustitiam amisisse, omnesque homines cum originali iniustitia¹² et peccato, quod aeterna morte dignum est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari, iuxta illud Psalm. 51. Ecce in iniquitatibus ¹³factus sum¹³ etc.¹⁴ Gen. 8. Omnis cogitatio cordis humani cet.¹⁵ Et Augustinus tom. 9 in Ioh. tract. 49. Nemo se palpet, de suo Satanas est, de Deo beatus est: quid ¹⁶enim est¹⁶ de suo, nisi de peccato suo? Tolle peccatum, quod est tuum, iustitia¹⁷, inquit, de Deo est; quid enim habes, quod non accepisti? Ambrosius de vocatione gentium lib. I. cap. 9. Licet insit homini malum¹⁸ velle, tamen, nisi donatum, non habet bonum velle, illud contraxit natura per culpam; hoc recipit natura per gratiam. Bernhardus de annuntiatione b. Mariae in homil. I. Si stare non potuit humana natura adhuc integra, quanto minus potuit per se ipsam¹⁹ resurgere iam corrupta.

III. AZ EREDENDŐ BŰNRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy az első emberpár eredetileg igaz volt, a bűnbeeséssel viszont elveszítette igazságát, és minden ember eredendő hamissággal és bűnnel születik, mely örök halálra méltó, s ettől önnön erejéből semmiképp nem szabadul, Zsoltárok 51 <7> szerint: *Lásd, én bűnben születtem* stb. Genesis 8 <2>1: *Gonosz az ember szívének szándéka ifjúságától fogva*. És Augustinus: Magyarázatok János evangéliumához, tomus 9, tractatus 49: *Senki se hízelegjen magának, önmaga révén sátán, Isten révén boldog. Mert micsoda önmaga révén, ha nem a bűne révén? Vesd el a bűnt, az a tiéd. Az igazság, mondja, Istentől van. Mert mid van, amit nem úgy kaptál?* Ambrosius: A pogányok elhívásáról, liber 1, caput 9: *Jóllehet benne van az emberben a rossz akarása, mégis, ha nem kapja meg ezt ajándékba, nem tudja a jót akarni, amazt természete a bűn által szívta magába, emezt a kegyelem által kapja*. Bernhardus: Szűz Mária üdvözléséről, homilia 1: *Ha nem tudott megállni a még romlatlan emberi természet, még kevésbé volt képes romlott állapotában öne rejéből fölkelni*.

8 M, N, R (cf. L, CS): adhuc

9 B, E, Sz, U: obedientiam

10 ++ N (cf. L, CS): sic etiam

11 M (cf. L, CS): poenae N: paenoe

12 B, E: iustitia Sz: in iustitia

13 <> om. N

14 om. M; R, Sz: cet.

15 M: etc. N: humani cordis ad malum prona est ab infantia.

16 ++ N: est enim

17 B, E: institia

18 Sz: manum

19 N: seipsam

III. VON DER ERBSÜNDE

Wir lehren und glauben, dass unsere ersten Eltern anfänglich gerecht gewesen seien; aber durch den Sündenfall haben sie die Gerechtigkeit verloren. Daher werden alle Menschen mit anfänglicher Ungerechtigkeit und Sünde geboren, die den ewigen Tod verdient, und vermögen sich daraus nicht aus eigenen Kräften zu befreien, wie es in Psalm 51 <7> heißt: *Siehe in Sünden bin ich geboren* usw., und Genesis 8 <21>: *Alles Dichten und Trachten des Menschenherzens* usw. Und Augustinus schreibt, Johanneskommentar, Tract. 49: *Niemand schmeichle sich: der Satan ist von ihm; von Gott ist er selig. Was heißt „von ihm“, wenn nicht „von seiner Sünde“? Nimm die Sünde weg, die von dir ist, die Gerechtigkeit ist von Gott. Was hast du denn, das du nicht empfangen hast?* Ambrosius, De vocatione gentium, Buch I, Kap. 9: *Mag auch der böse Wille dem Menschen innewohnen, gutes Wollen hat er jedoch nicht, es sei denn, es werde ihm gegeben; jenes zieht sich seine Natur schuldhaft zu, dieses erhält die Natur aus Gnade.* Bernhard, De annuntiatione B. Mariae, Homil. I: *Wenn die menschliche Natur als unversehrte schon nicht verharren konnte, konnte sie sich als verdorbene umso weniger von selber aufrichten.*

III. O PRVOTNOM HRIECHU

Učíme a veríme, že prví rodičia boli pôvodne spravodliví, ale v dôsledku pádu stratili spravodlivosť, a tak sa všetci ľudia rodia v prvotnej neprávosti a hriechu, čo si zasluhuje večnú smrť, a že sa z toho nemôžu vyslobodiť vlastnými silami, podľa výroku žalmu 51 „Hľa, v neprávostiach som bol počatý“ atď. i podľa 8. kapitoly knihy Genesis: „Všetko zmýšľanie ľudského srdca“ atď. Aj Augustín v 9. zväzku v diele Rozpravy o Jáno-vom evanjeliu 49 hovorí: „Nikto nech si nelichotí, lebo zo svojho vlastného je satan, no z toho, čo patrí Bohu, je blažený. Veď čím je zo svojho vlastného, ak nie iba tým, čím je zo svojho hriechu? Odstráň hriech, ktorý je tým, čo patrí tebe! Spravodlivosť – vraví – je od Boha. Veď čo také máš, čo si nedostal?“ A Ambróz v 1. knihe spisu O povolání pohanov, kapitola 9: „Hoci v človeku tkvie to, že chce zlo, jednako má v sebe vôľu k dobrému, no iba ako niečo darované. Tamtým sa nakazila naša prirodzenosť cez previnenie, toto druhé prijíma naša prirodzenosť cez milosť.“ A Bernard v Homílii o zvestovaní preblahoslavenej Márii, 1: „Ak ľudská prirodzenosť nebola schopná vydržať až doteraz bez úhony, tým menej bola schopná vstať sama od seba, potom čo už bola narušená.“

IV. DE INCARNATIONE I. CHR.²⁰ FILII DEI.

Docemus et credimus mediam personam in divinitate, quae nunc verbum, nunc filius vocatur in scriptura,²¹ veram carnem humanam ex utero intactae virginis sine peccato adsumsisse. Vereque Deum et hominem in una persona de virgine natum esse, iuxta vaticinium Esa 7. Ecce virgo concipiet cet.²² *Eandemque personam esse hostiam, quae pro peccatis totius mundi satisfecit.*²³ Esai. 53.²⁴ Posuit Deus²⁵ iniquitates omnium nostrum ^{super eum cet.}²⁶ Ioh. I. Ecce agnus Dei. cet.²⁷ 2. Cor. 5. <Pro omnibus mortuus est. Item, quod tertia die resurgens a morte>²⁸ iustitiam, quae nobis ^(coram Deo)²⁹ imputatur, attulit. Rom. 4. Traditus est propter delicta nostra cet.³⁰ Item, quod ascendit ad coelos et venturus est iudicare vivos et mortuos, iuxta Symbolum Apostolorum et testimonium angelorum. Act. I. Sic veniet, ^{sicut eum vidistis euntem}³¹ in coelum.

V. DE IUSTIFICATIONE.

Et quoniam oportuit filium Dei pro peccatis totius mundi tradi et conteri, docemus et credimus homines nullis suis viribus, nec operibus posse placare Deum, nec assequi iustitiam, quae ^{*in iudicio Dei*}³² consistat, iustificari autem gratis absque merito³³, si detestando

20 M, R: I.C. N: Iesu Christi

21 N (cf. CS) add.: sacra

22 M: etc. N: et pariet filium etc.

23 ** N (cf. L, CS): Hostia pro peccatis totius mundi satisfaciens.

24 B, E, R, Sz, U falso: 35.

25 N (cf. L, V, CS): Dominus

26 [] M: super eum. N: supra eum.

27 N: qui tollit peccata mundi.

28 <> om. N

29 () om. N

30 B: est M: etc. N, R: et resurrexit propter iustificationem nostram.

31 /\ N: quemadmodum vidistis eum ascendentem

32 ** N: in iudicio

33 M, N (cf. L, CS): suo merito

IV. JÉZUS KRISZTUSNAK, ISTEN FIÁNAK MEGTESTESÜLÉSÉRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy az istenség második személye, melyet a Szentírás hol igének, hol Fiúnak nevez, bűn nélkül igaz emberi testet öltött fel a szeplőtelen szűz méhéből. És hogy egy személyben igazán Isten és ember, szűztől született Ézsaiás 7 <14> jövendölése szerint: *Íme egy szűz fogan és fiút fog szülni* stb. Engesztelő áldozat az egész világ bűneiért. Ézsaiás 53 <6>: *Az Úr őt sújtotta mindnyájunk bűnéért.* János 1 <29>: *Íme az Isten báránya, aki hordozza a világ bűneit.* 2. Korinthus 5 <14>. A nekünk tulajdonított igazságot elhozta. Róma 4 <25>: *Halálra adatott bűneinkért és feltámadt megigazulásunkért.* Továbbá, hogy *felment a mennyekbe és eljön ítélni élőket és holtakat* az Apostoli Hitvallás és az angyalok tanúsága szerint, Apostolok cselekedetei 1 <11>: *Úgy jön el, ahogyan láttátok őt felmenni a mennybe.*

V. A MEGIGAZULÁSRÓL

És mivel az Isten Fiának az egész világ bűneiért halálra kellett adatnia és meg kellett töretnie, tanítjuk és hisszük, hogy az emberek sem önnön erejükből, sem cselekedeteikkel nem képesek Istent kiengesztelni, sem olyan igazságot elérni, mely Isten ítéletében megállna, hanem ingyen, érdemeik nélkül igazulnak meg, ha bűneiket megvetve hisznek Krisztusban, hogy egyetlen keresztdózatával kiengesztelte az Atyát mindazokkal, akik belé mint közbenjáróba vetett bizalommal az Atya irgalmához folyamodnak. Akik tehát hisznek, azoknak bűnei megbocsáttatnak és igaznak minősülnek. Róma 3 <19-20.24>: *Hogy elnémuljon minden száj, és Isten ítélje meg az egész világot, mert a törvény cselekedeteiből nem fog megigazulni egyetlen test sem előtte. Isten pedig ingyen igazítja meg őket kegyelméből, miután megváltotta őket a Jézus Krisztus által.* Irenaeus: liber 4, caput 13: *A hit, mely Istennél van, igazítja meg az embert.* Hilarius: Máté-magyarázat, canone 8: *Felháborítja az írástudókat, hogy megbocsáttatnak*

IV. VON DER MENSCHWERDUNG JESU CHRISTI, DES SOHNES GOTTES

Wir lehren und glauben, dass die mittlere Person in der Gottheit, welche in der Schrift bald das Wort, bald der Sohn genannt wird, wahrhaftiges menschliches Fleisch aus dem Schoß der unberührten Jungfrau Marien ohne Sünde angenommen habe, und dass wahrhaftig Gott und Mensch in einer Person aus der Jungfrau geboren sei, gemäß der Prophezeiung, Jes. 7 <14>: *Siehe ein Jungfrau wird schwanger werden und einen Sohn gebären* usw., und diese Person sei ein Opfer geworden, das für die Sünden der ganzen Welt Genugtuung geleistet hat: Jes. 53 <6>: *Der Herr warf auf ihn alle unsere Missetaten*. Joh. 1 <29>: *Siehe, das ist Gottes Lamm, das der Welt Sünde trägt*. 2. Kor. 5 <15>: *Er ist für alle gestorben*. Wir lehren auch, dass der Herr am dritten Tag von den Toten auferstanden ist, und die Gerechtigkeit gebracht hat, die uns bei Gott zugerechnet wird, wie Paulus, Röm. 4 <25> lehrt: *Er ist ausgeliefert worden für unser Sünden*. Ebenso, dass er in den Himmel aufgestiegen sei, und kommen werde zu richten die Lebendigen und die Toten gemäß dem Apostolischen Glaubensbekenntnis und dem Zeugnis der Engel, Apg. 1 <11>: *So wird er kommen, wie ihr ihn habt gesehen hinauf in den Himmel fahren*.

V. VON DER RECHTFERTIGUNG

Und weil der Sohn Gottes für die Sünde der ganzen Welt hat müssen ausgeliefert werden und sterben, so lehren und glauben wir, dass die Menschen durch ihre eigenen Kräfte und Werke Gott nicht versöhnen können, vermögen auch nicht die Gerechtigkeit zu erlangen, die vor dem Urteil Gottes Bestand hat. Sie werden aber umsonst gerecht ohne ihr Verdienst, wenn sie die Sünden verachten und an den Mittler Christus glauben, weil er durch sein einmaliges Opfer, das am Kreuz geschehen ist, den Vater mit allen versöhnt hat, die im Vertrauen auf diesen Mittler zu seiner Barmherzigkeit Zuflucht nehmen. Und die solchen Glauben haben, die haben Vergebung der Sünden, und werden für gerecht gerechnet, wie Paulus, Röm. 3 <19-20> sagt: *Damit jeder Mund gestopft werde und die ganze Welt vor Gott schuldig sei, weil aus den Werken des Gesetzes kein Fleisch gerecht vor ihm werden wird*; <Röm. 3, 24>: *Sie werden aber umsonst gerecht durch seine Gnade, durch die Erlösung Jesu Christi*. Irenäus, Buch 4, Kap. 13: *Der*

IV. O VTELENÍ JEŽIŠA KRISTA, BOŽIEHO SYNA

Učíme a veríme, že prostredná osoba v božstve, ktorá sa v Písme volá raz Slovo, inokedy Boží Syn, zo života neporušenej Panny vzala na seba pravé ľudské telo bez hriechu a že Boh i človek v jednej osobe sa skutočne narodil z Panny podľa predpovede v 7. kapitole Izaiáša „Hľa, panna počne“ atď. I podľa Izaiáša, kapitola 53: „Pán na neho vložil nepravosti nás všetkých,“ atď. Podľa 1. kapitoly Jána: „Hľa, Boží baránok“, atď. Podľa 2. listu Korinťanom, kapitola 5: „On zomrel za všetkých.“ A ďalej: „Že na tretí deň vstal zo smrti, priniesol spravodlivosť, ktorá sa nám zaratúva u Boha.“ A v 4. kapitole Listu Rimanom: „Bol vydaný za naše hriechy“ atď. A okrem toho: „Že vystúpil na nebesia a príde súdiť živých i mŕtvych“ – to podľa Apoštolského súhrnu viery a svedectva anjelov. Tak to stojí v Skutkoch apoštolov, kapitola 1: „Príde takisto, ako ste ho videli do neba odchádzať.“

V. O OSPRAVEDLNENÍ

Pretože bolo potrebné, aby bol Boží Syn vydaný a doráňaný za hriechy celého sveta, učíme a veríme, že ľudia naskrze nemôžu Boha uzmieriť vlastnými silami a skutkami, ani nemôžu dosiahnuť spravodlivosť, ktorá obstoí na Božom súde, ale sú ospravedlnení zdarma bez zásluhy, ak si sprotivia hriech a veria v Krista, že vďaka tej jedinej obete, čo sa uskutočnila na kríži, bol Otec uzmierený voči všetkým, ktorí sa v dôvere v tohto Prostredníka utiekajú k jeho milosrdenstvu. Tí teda, čo majú túto vieru, majú zároveň odpustenie hriechov a počítajú sa k spravodlivým. Podľa 3. kapitoly listu Rimanom: „Aby sa zapchali všetky ústa a celý svet stál ako obvinený pred Bohom, pretože zo skutkov zákona nebude pred jeho tvárou ospravedlnený ani jeden človek, ale ospravedlnení sú zdarma, jeho milosťou, vykúpením v Ježišovi Kristovi.“ Irenej v 4. knihe, kapitola 13, hovorí: „Viera, ktorá smeruje k Bohu, ospravedlňuje človeka.“ A Hilár v komentári k Matúšovi, kánon 8: „Zákonníkov poburuje,

peccata credunt in Christum ³⁴mediatorem³⁵, quod unica oblatione /facta in cruce/³⁶ pater sit placatus omnibus, qui huius mediatoris fiducia ad misericordiam eius confugiunt. Qui igitur habent fidem, iidem habent remissionem peccatorum et pro iustis³⁷ reputantur. Rom. 3. Ut omne os obturetur, et reus fiat totus mundus Deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro in conspectu eius, iustificantur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem I. C.³⁸ Irenaeus lib. 4. cap. 13. Fides, quae est ad Deum, iustificat hominem. Hilarius in Mattheum canone 8. Movet³⁹ scribas, remissum ab homine peccatum. Hominem enim tantum in Iesu Christo contuebantur, et remissum ab eo, quod lex laxare non poterat, fides enim sola iustificat. Ambrosius I. Cor. I. Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. Idem Ambrosius ad Rom. 3. Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes sola fide iustificati sunt dono Dei.⁴⁰ Et Hieronymus ad Rom. cap. 4. Convertentem impium, per solam fidem Deus iustificat⁴¹, non opera bona, quae non habuit.^a

VI. DE FIDE.

Fides autem, qua tanta beneficia apprehendimus, non est humanum aliquod opus aut tantum notitia de Christo, quae etiam in impiis et diabolis existere solet, sed est donum spiritus sancti, quod ut assequamur, ministerium est institutum, in quo sonat pura doctrina evangelii et administrantur sacramenta. Per hoc enim ministerium ⁺sp. s.⁺⁴² est efficax in auditoribus non repugnantibus, sed obtemperantibus ministerio, iuxta illud Rom. 10⁴³. Fides ex auditu, auditus autem⁴⁴ per verbum Dei⁴⁵. Augustinus in⁴⁶ Psalmo 50. Non

34 *M add.*: Deum

35 *om. N (cf. L, CS)*

36 *// N (cf. L, CS)*: in cruce facta

37 *B, E, Sz, U*: istis

38 *M*: Iesu Christi *N*: Iesu Christi etc.

39 *M, N*: monet

40 *duo citata Ambrosii tr. N (cf. CS)*

41 *N*: iustificat Deus

42 *++ B*: spiritus s. *N*: spiritus sancti

43 *om. N*

44 *om. N (cf. CS)*

45 *om. N*

46 *om. N*

az ember bűnei, mert Jézus Krisztusban csak az embert látták. És megbocsáttatott, amit a törvény nem tudott elengedni, mert egyedül a hit igazít meg. Ambrosius: Magyarázat a Római levélhez, 3: *Ingyen igazultak meg, mivel semmit sem téve, ellenszolgáltatás nélkül, egyedül hit által igazultak meg Isten ajándékából.* Ugyancsak Ambrosius: 1. Cor. 1 magyarázata: *Isten úgy intézte, hogy aki hisz Krisztusban, cselekedetek nélkül üdvözüljön, egyedül hit által, ingyen kapva bűnbocsánatot.* És Hieronymus: Magyarázat a Római levélhez, caput 4: *A megtérő bűnöst Isten egyedül hit által igazítja meg, nem jócselekedetei által, mik nincsenek neki.*

VI. A HITRŐL

A hit pedig, mellyel ily nagy jótéteményeket fogadunk, nem valami emberi tett vagy csak Krisztusról való ismeret, mely a gonoszokban és ördögökben is megtalálható,² hanem a Szentlélek ajándéka. Melyre hogy eljuthassunk, egyházi szolgálat rendeltetett, melyben az evangélium tiszta tanítása hangzik és a szentségeket kiszolgáltatják. Mert ezen egyházi szolgálat által hat a Szentlélek az igehallgatókban, akik nem szegülnek ellene, hanem engednek az egyházi szolgálatnak Róma 10 <17> szerint: *A hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által.* Augustinus: Az 50. zsoltár magyarázata: *Nem nagy dolog hinni, hogy Krisztus meghalt, azt a pogányok és a zsidók és minden gonosz elhiszi, hogy meghalt, hanem a keresztények hite Krisztus feltámadása.* Azaz jóleső és szilárd bizalommal állítani, hogy Krisztus feltámadott megigazulásunkért. Ambrosius: 2. Tim. 2 magyarázata: *Isten alapja a hit, amely felöleli, amit Isten ígért. Isten ígéretének pecsétje a mi hitünk, mely megerősíti Isten ígését.* Ambrosius: A szüzekről, liber 3: *Ó hit, minden kincstárnál gazdagabb!*

2 Mk 5,7 par.

Glaube an Gott rechtfertigt den Menschen. Hilarius, Matthäuskommentar, Kanon 8: *Die Schriftgelehrten beunruhigt, dass die Sünde dem Menschen vergeben ist. Sie sahen in Jesus Christus nämlich nur den Menschen, und dass von ihm vergeben wurde, wovon das Gesetz nichts nachlassen konnte. Allein der Glaube rechtfertigt.* Ebenso Ambrosius, Römerbriefkommentar, 3: *Sie werden umsonst gerecht gemacht, weil jene, die keine Werke und keine Gegenleistung erbringen, allein aus Glauben geschenkt von Gott rechtfertigt werden.* Ambrosius, zu 1. Kor. 1: *Das ist bei Gott beschlossen, dass, wer an Christus glaubt, ohne Werk gerettet wird, allein aus Glauben, wenn er die Vergebung der Sünden umsonst annimmt.* Und Hieronymus, zu Röm., Kap. 4: *Den sich bekehrenden Gottlosen rechtfertigt Gott allein durch den Glauben; nicht die Werke rechtfertigen, die er gar nicht hatte.*

VI. VON DEM GLAUBEN

Der Glaube aber, durch welchen wir solche Wohltaten ergreifen, der ist nicht irgend ein menschliches Werk oder nur die Kenntnis von Christus, welche auch in den Gottlosen und Dämonen zu sein pflegt <vgl. Mark. 5, 7 und Par.>, sondern er ist eine Gabe des Heiligen Geistes. Damit wir aber diesen erlangen möchten, darum ist das Predigtamt eingesetzt worden, in welchem die reine Lehre des Evangeliums ertönt und die Sakramente ausgeteilt werden. Durch dieses Predigtamt ist der Heilige Geist in den Zuhörern kräftig, die nicht widerstreben, sondern dem Predigtamt gehorsam sind, wie Paulus, Röm. 10 <17>, sagt: *Der Glaube kommt aus dem Zuhören, das Zuhören aber durch das Wort.* Augustinus, zu Psalm 50: *Es heißt nichts Großes zu glauben, dass Christus gestorben ist; das glauben auch die Heiden, dass er gestorben ist, die Juden und alle Bösen, sondern der Glaube der Christen ist die Auferstehung Christi, das heißt, zuzustimmen und in gläubiger Gewissheit festzuhalten, dass Christus um unserer Gerechtigkeit willen auferstanden ist.* Ambrosius, zu 2. Tim., Kap. 2: *Grundlage ist der Glaube an Gott, der umfasst, was Gott verheißen hat. Unser*

že hriech odpustil človek. Oni totiž videli v Ježišovi Kristovi iba človeka a odpustenie niečoho, od čoho zákon nemohol poskytnúť úľavu, pretože jedine viera ospravedľňuje.“ Aj Ambróz v komentári k Prvému listu Korinťanom, kapitola 1: „Toto ustanovil Boh, aby ten, kto verí v Krista, bol spasený bez skutku, keď jedine vierou zdarma prijíma odpustenie hriechov.“ Ten istý Ambróz v komentári k Listu Rimanom, kapitola 3: „Ospravedlnení boli zdarma, pretože nič nekonajúc, ani nedávajúc nijakú náhradu, boli ospravedlnení jedine vierou, Božím darom.“ A Hieronym v komentári k Listu Rimanom, kapitola 4: „Bezbožného, ktorý sa obracia, ospravedľňuje Boh jedine skrze vieru, nie pre dobré skutky, ktoré nemal.“

VI. O VIERE

Viera, ktorou nadobúdame také veľké dobrodenia, nie je akýmsi ľudským dielom alebo vedomosťou o Kristovi, čo sa završuje vyskytnie aj u bezbožníkov a diablov, ale je darom Ducha svätého. Aby sme to dosiahli, bola zriadená ustanovizeň, v ktorej zaznieva čistá náuka evanjelia a vysluhujú sa sviatosti. Lebo cez túto ustanovizeň je Duch svätý účinný v tých poslucháčoch, ktorí sa nestavajú na odpor voči službe (tejto ustanovizne), ale sú poslušní, podľa Pavlovho výroku v Liste Rimanom, kapitola 10: „Viera je z počutia, počutie však skrze Božie slovo.“ Augustín v komentári k 50. žalmu píše: „Nie je veľkou vecou veriť, že Kristus zomrel; veď to, že Kristus zomrel, veria aj pohania a židia, ba všetci bezbožní. Ale vierou kresťanov je Kristovo zmŕtvychvstanie čiže stotožniť sa a v pevnej dôvere trvať na tom, že Kristus vstal z mŕtvych pre našu spravodlivosť.“ Ambróz v komentári k Druhému listu Timotejovi, kapitola 2, hovorí: „Božím základom je viera, ktorej obsahom je to, čo zaslúbil Boh. Znakom Božieho zaslúbenia je naša viera, ktorá potvrdzuje Božie slovo.“ Ambróz v 3. knihe spisu O pannách volá:

magnum est credere, quia mortuus est Christus; hoc enim⁴⁷ et pagani et Iudaei atque omnes impii⁴⁸ credunt, quia mortuus est, sed fides Christianorum resurrectio Christi⁴⁹ est, i. e.⁴⁹ assentiri et certa fiducia⁵⁰ statuere Christum propter iustitiam nostram resurrexisse. Ambrosius ad 2. Tim. II. Fundamentum Dei fides est, quae continet, quae promisit Deus. Signaculum promissionis Dei fides nostra est, quae confirmat verbum Dei⁵¹. Ambrosius lib. III. de virginibus. O thesauris⁵² omnibus opulentior fides! <O virtutibus corporis⁵³ fortior fides!⁵⁴

VII. DE BONIS OPERIBUS.

Nec tamen ita docemus fidem, ut plurimi nos blasphemant⁵⁵, quod bona opera non sint facienda, sed fatemur et urgemus, fidelibus opus esse bona concientia, et ab ipsis opera divinitus mandata necessario requiri. <Rom. 8.>⁵⁶ Sumus enim debitores non carni, ut secundum carnem vivamus, ⁵⁷liberati a regno diaboli et translati in regnum Dei, ut Deo serviamus. Sed tamen docemus huic novae obedientiae non esse confidendum, quasi per eam mereamur remissionem peccatorum iustitiamque et vitam aeternam coram Deo. Manifesta est enim sententia Christi, cum feceritis omnia, dicite: Servi inutiles sumus. (Luc. 17. Et ad)⁵⁸ Eph. II. Gratis⁵⁹ salvati⁶⁰ estis per fidem, et *non hoc⁶¹ ex vobis cet.⁶² Chrisost. ad. Galat. cap. 5. Nihil opus habemus illis legalibus; sufficit enim fides ad hoc, ut donet⁶³ spiritum s.⁶⁴ et per hunc iustitiam multaque insuper et magna dona. Hilarius in Psalm 52.⁶⁵ Iesus, ut saepe diximus, ipso nomine salutaris est. Lex autem

47 om. N (cf. PL, CS)

48 N (cf. PL, CS): iniqui

49 [] N (cf. CS): est, id est, est

50 M: fide

51 N (cf. PL): firmat Dei verba

52 B, E, N, Sz (cf. CS): thesaurus

53 M (cf. PL, CS) add.: omnibus

54 <> om. N

55 [] N (cf. CS): blasphemant nos

56 <> om. N (cf. CS)

57 N (cf. L, CS) add.: sed

58 () om. N (cf. CS)

59 M: grati N (cf. L, V, CS): gratia

60 N (cf. L, CS): salvi facti

61 ** M, N, R (cf. L, V, CS): hoc non

62 om. M; N: Dei donum est etc.

63 N (cf. PG, CS) add.: nobis

64 N: sanctum

65 /\ om. N

VII. A JÓCSELEKEDEKRŐL

Mégsem úgy tanítjuk a hitet, amint sokan gyaláznak minket, mintha nem kellene jócselekedeteket tenni, hanem valljuk és szorgalmazzuk, hogy a hívőknek szükségük van jó lelkiismeretre, és szükségképpen várják el tőlük az isteni parancsolatokba foglalt cselekedeteket. *Mert adósok vagyunk, de nem a testnek, hogy test szerint éljünk,*³ hanem megszabadultunk az ördög országából és átkerültünk az Isten országába, hogy Istennek szolgáljunk. Mégis azt tanítjuk, hogy nem szabad ebben az új engedelmességben bízunk, mintha ezzel érdemelnénk ki a bűnbocsánatot és az igazságot és az örök életet Isten előtt. Nyilvánvaló ugyanis Krisztus mondása: *Ha teljesítettetek mindent, mondjátok: haszontalan szolgálk vagyunk.*⁴ Efezus 2 <8>: *Kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem töletek van, Isten ajándéka ez stb.* Chrysostomus: Galata-magyarázat, caput 5: *Nincs szükségünk a törvény cselekedeteire, mert elég a hit ahhoz, hogy nekünk Szentlelket adjon, s ezáltal igazságot, továbbá sok nagy jót.* Hilarius: *Jézusnak, mint gyakran mondtuk, pusztán a neve is üdvösséges. A törvény pedig a Sionról nem volt üdvösséges, meglevenített ugyan cselekedetével, de nem igazított meg hitből.*

3 Róm 8,12.

4 Lk 17,10.

Glaube ist das Zeichen der Verheißung Gottes, der die Worte Gottes bekräftigt. Ambrosius, Buch 3, Über die Jungfrauen: O Glaube, Schatz, der reicher ist als alles andere! O Glaube, kräftiger als alle körperlichen Kräfte!

VII. VON GUTEN WERKEN

Wir lehren aber den Glauben nicht so, wie sehr viele über uns lästern, dass gute Werke nicht zu tun seien, sondern wir bekennen und betonen, dass die Gläubigen ein gutes Gewissen haben müssen und von ihnen die von Gott gebotenen Werke unumgänglich gefordert werden. Röm. 8 <12>: *Wir sind nicht dem Fleisch schuldig, dass wir nach dem Fleisch leben, sondern dass wir, befreit aus dem Reiche des Teufels und versetzt in das Reich Gottes, Gott dienen. Dennoch aber lehren wir, dass sich kein Mensch auf diesen neuen Gehorsam verlassen soll, als könnten wir Vergebung der Sünden, Gerechtigkeit und ewiges Leben bei Gott erlangen, denn der Spruch Christi ist klar <Luk. 17, 10>: Wenn ihr alles werdet getan haben, so sprecht: Wir sind unnütze Knechte. Und Ephes. 2 <8-9>: Aus Gnaden seid ihr selig geworden durch den Glauben, und das nicht aus euch usw. Chrysostomus, zu Gal., Kap. 5: Wir haben diese Gesetzmäßigkeiten nicht nötig, denn dazu ist der Glaube da, dass er uns den Heiligen Geist schenke und durch ihn die Gerechtigkeit und noch viele gute Gaben. Hilarius, zu Psalm 52: Jesus, wie wir oft gesagt haben, ist allein durch seinen Namen heilbringend. Das Gesetz aus Zion aber brachte nicht das Heil; es bewirkte zwar Leben durch Werke, aber nicht die Gerechtigkeit aus dem Glauben.*

„Ó viera, väčšie bohatstvo než všetky poklady! Ó viera, väčšia sila než schopnosti tela!“

VII. O DOBRÝCH SKUTKOC

Jednako o viere učíme nie tak, ako nás premnohí ohovárajú, že dobré skutky konať netreba, ale vyznávame a nástojíme na tom, že tí, čo veria, potrebujú mať dobré svedomie a že sa od nich nevyhnutne vyžadujú skutky, ktoré Božia vôľa nariadila. V 8. kapitole Listu Rimanom: „Veď sme dlžníkmi nie tela, aby sme žili podľa tela; boli sme vyslobodení z ríše diabla a prenesení do Božieho kráľovstva, aby sme slúžili Bohu.“ Učíme však, že sa nemáme spoliehať na túto novú poslušnosť, ako keby sme si vďaka nej zasluhovali odpustenie hriechov a spravodlivosť i večný život u Boha. Jednoznačná je totiž Pánova veta: „Keď urobíte všetko, povedzte, sme neužitoční sluhovia“ – Lukáš, 17. kapitola. A v 2. kapitole Listu Efezanom: „Zdarma ste boli spasení skrze vieru, a to nie je z vás,“ atď. Ján Zlatoústý vo výklade Listu Galaťanom, kapitola 5: „Nijako nepotrebujeme tie skutky Zákona, lebo viera stačí na to, aby nám daroval Ducha svätého a skrze neho spravodlivosť a navyše mnoho veľkých darov.“ Hilár v komentári k 52. žalmu píše: „Ježiš, ako sme už často povedali, je spásanosný už samým svojím menom. Zákon zo Siona však nebol spásanosný. Oživoval síce, pokiaľ ide o skutok, ale neospravedlňoval z viery.“

ex Sion non fuit salutaris, opere quidem vivificans, sed non iustificans ex fide.

VIII. DE ECCLESIA.^{66b}

Ecclesia est coetus visibilis audientium, credentium et amplectentium puram et incorruptam doctrinam evangelii et utentium sacramentis ita, ut a Christo sunt instituta, in quo coetu Deus per ministerium est efficax et multos ad vitam⁶⁷ regenerat, cui in hac vita adiuncti sunt multi non renati, sed tantum⁶⁸ de doctrina consentientes. Haec definitio confirmatur clarissimis dictis, videlicet Ioh. 10. Oves meae vocem meam audiunt. Esai 26.⁶⁹ Aperite portas, et ingrediatur gens iusta custodiens veritatem. Eph. 5. Christus dilexit ecclesiam et sanctificavit eam mundatam lavacro aquae per verbum. Cum autem certum sit in nostris ecclesiis puram doctrinam proponi et sacramenta administrari legitime, sitque consensus in doctrina in omnibus locis, affirmamus sine omni arrogancia nos esse cives et membra verae ecclesiae et falso accusari haereseos et schismatum: sic enim Dominus ait, Ioh. 15. Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et ibidem: Vos amici mei estis, si feceritis, quaecumque praecipio vobis. Eph. 5. Ecclesia subdita est Christo in omnibus. Quia vero adversarii nostri doctrinam evangelii, formam et usum sacramentorum corrumpunt et pios homines interficiunt, docemus illos non esse ecclesiam Dei, sed illum coetum, de quo Christus inquit: Ioh. 8. Vos ex patre Diabolo estis cet. Ille mendax et homicida erat ab initio et veritate non stetit, et desideriiis patris vestri obsequimini.⁷⁰ Luc. 11. Qui non est mecum, contra me est. Item, qui non diligit me, sermones meos non servat. Vehementer etiam adversariorum nostrorum impudentiam miramur. Etsi enim in regno pontificio omnia illa gravissima et horribilia peccata, quae ad Rom. primo gentibus tribuuntur, non conspiciuntur tantum, sed etiam publice regnant: tamen adeo de mente et sanitate deturbati sunt, ut augustissimum et sanctissimum ecclesiae Christi, expertis omnis rugae et maculae nomen sibi tribuant, ut vel hinc appareat, oculos ipsorum horrenda coecitate percussos, et

66 articulum totum om. N;

67 M, R (cf. CS) add.: aeternam

68 M, R (cf. CS): tamen

69 secundum V, CS correxi; B, E, M, R, Sz falso: 24.

70 // om. M, R

VIII. AZ EGYHÁZRÓL

Az egyház látható közössége az igehallgatóknak, a hívőknek, az evangélium tiszta és romlatlan tanítását befogadóknak és a szentségekkel úgy élőknek, ahogy Krisztus szerette azokat. Ebben a közösségben Isten a szolgálat által hat és sokakat újjászült az örök életre. Ehhez a közösséghez sok újjá nem született is csatlakozott ebben az életben, a tanításban mégis egyetértenek. Ezt a meghatározást világos kijelentések támasztják alá. János 10 <27>: *Az én juhaim hallgatnak a hangomra.* Ézsaiás 26 <2>: *Nyissátok ki a kapukat, hadd jöjjön be az igaz nép, mely hűséges maradt.* Efezus 5 <25-26>: *Krisztus szerette az egyházat és a keresztség igéjével megtisztítva megszentelte.* János 6 <63>: *Azok a beszédek, amelyeket én szóltam nektek, lélek és élet.* Máté 13 <47>: *Hasonló a mennyek országa a tengerbe kivetett háléhoz, mely mindenféle hajat összegyűjt.* Chrysostomus: Máté-magyarázat, 24: *Aki meg szeretné ismerni, milyen Krisztus igazi egyháza, honnan ismerhetné meg, ha nem az Írásokból.* Mivel pedig biztos, hogy egyházainkban az evangélium tiszta tanítását hirdetik, a szentségeket törvényesen szolgáltatják ki, és a tanítás minden pontjában egyetértés van, ezért fennhíjazás nélkül állítjuk, hogy az igaz egyház polgárai és tagjai vagyunk, és hamisan vádolnak minket eretnekséggel és szakadásokkal, János 15 <10> szerint: *Ha parancsolataimat megtartjátok, megmaradtok a szeretetemben.* Továbbá <14>: *Ti barátaim vagytok, ha azt teszitek, amit én parancsolok nektek.* Efezus 5 <24>: *Az egyház engedelmeskedik Krisztusnak.* És ezek a hit parancsolatai, melyek által az egyház tagjaivá válunk és megtartatunk. De mivel ellenfeleink az evangélium tanítását a szentségek alakját és használatát megrontják, és az istenfélő embereket megölik, azt tanítjuk, hogy ők nem Isten egyháza, amiként dicsekednek, hanem az a közösség, melyről Krisztus János 8 <44>-ben mondja: *A ti atyátok az ördög, hazug és embergyilkos volt az kezdettől fogva és nem állt meg az igazságban, és a ti atyátok kívánságait akarjátok teljesíteni.* Lukács 11 <23>: *Aki nincs velem, ellenem van.* Továbbá: *Aki nem szeret engem, az nem tartja meg az én ígémet.*⁵ Lyra: Máté-magyarázat, caput 16: *Az egyház nem hatalmuk*

5 Jn 14,24.

VIII. VON DER KIRCHE

Die Kirche ist eine sichtbare Versammlung von Hörenden, Glaubenden und jenen, die die reine und unverfälschte Lehre des Evangeliums annehmen und die Sakramente so gebrauchen, wie sie von Christus eingesetzt wurden. In dieser Versammlung wirkt Gott durch das Predigtamt und bringt viele neu zum Leben; zu ihr gehören aber in diesem Leben viele Nicht-Wiedergeborene dazu, die bloß der Lehre zustimmen. Diese Definition wird durch eindeutige Schriftworte bekräftigt, z.B. Joh. 10 <27>: *Meine Schafe hören meine Stimme.* Jes. <26, 2>: *Öffnet die Pforten, und ein gerechtes Volk möge eintreten, das die Wahrheit hütet.* Eph. 5 <25-26>: *Christus hat die Kirche geliebt und geheiligt. Er hat sie gereinigt durch das Bad des Wassers im Wort.* Da nun gewisslich in unseren Gemeinden die reine Lehre vorgelegt und die Sakramente, wie es recht ist, verwaltet werden, und allerorten in der Lehre Übereinstimmung herrscht, so behaupten wir ohne alle Anmaßung, dass wir Bürger und Glieder der wahren Kirche sind und fälschlich der Häresie und Kirchenspaltungen beschuldigt werden. Denn so sagt der Herr, Joh. 15 <10>: *Wenn ihr meine Gebote haltet, so bleibt ihr in meiner Liebe.* Und ebendort <V. 14>: *Ihr seid meine Freunde, wenn ihr tut, was ich euch gebiete.* Eph. 5 <24>: *Die Kirche ist Christus in allem untergeordnet.* Weil aber unsere Gegner die Lehre des Evangeliums, die Form und den Gebrauch der Sakramente verfälschen und fromme Menschen umbringen, lehren wir, dass sie nicht die Kirche Gottes seien, sondern jene Versammlung, von der Christus sagt, Joh. 8 <44>: *Ihr habt den Teufel zum Vater etc. Der war ein Lügner und Mörder von Anfang an und steht nicht in der Wahrheit, und ihr folgt den Gelüsten eures Vaters.* Luk. 11 <23>: *Wer nicht mit mir ist, der ist gegen mich.* Ebenso <Joh. 14, 24>: *Wer mich nicht liebt, der hält meine Worte nicht.* Wir wundern uns auch außerordentlich über die Unverschämtheit unserer Gegner. Denn obschon im Reich des Papstes alle jene ganz gewaltigen und fürchterlichen Sünden, die im ersten Kapitel des Römerbriefes <Röm. 1, 23> den Heiden zugeschrieben werden, nicht nur in die Augen fallen, sondern auch öffentlich herrschen, ermangeln

VIII. O CIRKVI

Cirkev je viditeľné zhromaždenie tých, ktorí počúvajú, veria a prijímajú čistú a neskazenú náuku evanjelia a ktorí užívajú sviatosti tak, ako ich ustanovil Kristus; je to zhromaždenie, v ktorom Boh účinkuje skrze služobné kňazstvo a mnohých znova rodí pre život; je to zhromaždenie, ku ktorému sa v tomto živote pripojili mnohí nie síce znovuzrodení, ale takí, ktorí súhlasia s náukou. Túto definíciu potvrdzujú celkom jasné výroky, konkrétne u Jána, kapitola 10: „Moje ovce počúvajú môj hlas.“ Izaiáš, kapitola 26: „Otvorte brány, nech vstúpi spravodlivý ľud, čo chráni pravdu.“ List Efezanom, kapitola 5: „Kristus miloval cirkev a posvätil ju, očistiť ju kúpeľom vody skrze slovo.“ Keďže je isté, že v našich cirkvách sa predkladá čistá náuka a sviatosti sa vysluhujú zákonným spôsobom a keďže je zhoda vo všetkých zásadách náuky, tvrdíme bez akejkoľvek nadutosti, že sme občanmi a členmi pravej cirkvi a falošne nás obžalávajú z herézy a rozkolov. Tak totiž hovorí Pán, u Jána v 15. kapitole: „Ak zachováte moje prikázania, zostanete v mojej láske.“ A na tom istom mieste: „Vy ste moji priatelia, ak konáte všetko, čo vám prikazujem.“ A v Liste Efezanom, kapitola 5: „Cirkev je poddaná Kristovi vo všetkom.“ Pretože však naši odporcovia kazia učenie evanjelia, formu a užívanie sviatostí, učíme, že oni nie sú Božia cirkev, ale sú oným zhromaždením, o ktorom Kristus hovorí, Ján, kapitola 8: „Vy pochádzate od otca, ktorým je diabol“ atď. „On bol od počiatku luhárom a vrahom ľudí a nestál v pravde, a vy poslúchate túžby svojho otca.“ Lukáš, kapitola 11: „Kto nie je so mnou, je proti mne.“ A ďalej: „Kto ma nemiluje, nezachováva moje slová.“ Okrem to sa nesmierne čudujeme nehanebnosti našich odporcov. Veď hoci v pápežskom kráľovstve môžeme nielen vidieť všetky tie najťažšie a strašlivé hriechy, ktoré sa v prvej kapitole Listu Rimanom pripisujú pohanom, ale ony tam dokonca verejne panujú, oni sú napriek tomu natoľko pomätení na zdravom rozume, že sebe udeľujú prevznešené a presväté meno Kristovej cirkvi, na ktorej niet ani vrásky ani poškrvny. Robia to azda preto, aby sa na základe toho jasne ukázalo, že ich oči boli ranené strašnou slepotou a ich chrbát naskrze skrivený. Bolo však napísané: „Boh nebude pokladať

dorsum eorum prorsus incurvatum esse⁷¹. Cum autem scriptum sit: Non habebit Deus insontem illum, qui nomen eius vane usurpaverit. Item Psalm. 50. Peccatori dicit Deus: quare tu enarras iustitias meas, cum oderis disciplinam? [<]et cum furibus et adulteris commercium habeas?[>]⁷² Gravissimas poenas dabunt pontificii, qui impudenter contra conscientiae suae testimonium et omnium sanorum intelligentiam, titulum ecclesiae sibi attribuunt. Lyra super Math. 16. Ecclesia non consistit in hominibus, ratione potestatis, vel dignitatis ecclesiasticae vel secularis; quia multi principes et summi pontifices et alii inferiores inventi sunt apostatasse a fide, propter quod ecclesia consistit in illis personis, in quibus est notitia vera et confessio fidei et veritatis. Et Hieronym. Qui ergo peccator est aliqua sorde maculatus, de ecclesia Christi non potest appellari, nec Christo subiectus esse.

vagy egyházi, illetve világi méltóságuk alapján kiválasztott emberekből áll, mivel sok fejedelem és főpap és több alacsonyabb rangú találatott hitetlenségben, ezért az egyház azokból áll, akikben megvan az igaz ismeret, valamint a hit és igazság megvallása. Hieronymus: Aki bűnös és szennytől foltos, az nem nevezhető Krisztus egyházának és nem mondható Krisztus alattvalójának.

IX. ALIA DESCRIPTIO ECCLESIAE⁷³

Docemus et credimus, unam tantum catholicam, sive universalem ecclesiam ab exordio mundi fuisse, semper mansisse, mansuramque esse in perpetuum, (quamquam aliquando multis erroribus obscuratur) et fatemur eam non loco, non personis, non ritibus humanitus⁷⁴ institutis alligatam esse, sed tantum verbo et sacramentis, h. e. ubi evangelium recte docetur, et sacramenta recte dispensantur, iuxta illud Ioh. 10. Oves meae vocem meam audiunt. Psalm II.⁷⁵ Osculamini filium. Matth. 17.⁷⁶ Ipsum audite. Iohann. 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit. Etsi vero ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta

[(IX.) AZ EGYHÁZ MÁSIK LEÍRÁSA]

Tanítjuk és hisszük, hogy csak egy katolikus, azaz egyetemes egyház volt a világ kezdetétől, mindig megmaradt és örökké meg fog maradni (jóllehet néha sok tévelygés homályosítja el), és valljuk, hogy nincs helyhez, sem személyekhez, sem emberektől származó szokásokhoz kötve, hanem csak az igéhez és a szentségekhez, azaz ahol az evangéliumot helyesen tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki János 10 <27> szerint: Az én juhaim hallgatnak a hangomra. Zsoltárok 2 <12>: Csókolgassátok a fiút. Máté 17 <5>: Őt hallgassátok. János 14 <23>: Ha valaki szeret engem, az megtartja az én ígémet. Még ha az egyház testében és vagyonában alá is van vetve a világi hatalomnak, a vallásban mégsem ismer el más főt, mint Krisztust: Kolossé 1 <18>. Mert nem mestereket és urakat, hanem szolgákat állított az Úr belé, hogy szolgáljanak neki igével és szentségekkel. Lyra Máté-magyarázata szerint, caput 16: Az egyház nem hatalmuk vagy egyházi, illetve világi méltóságuk alapján kiválasztott emberekből áll, mivel sok fejedelem és főpap és

⁷¹ om. M; R: cet.

⁷² <> om. M; R: cet.

⁷³ N: VIII. De ecclesia.; articulum totum ea nota reponit Sz: Cf. conf. pentap. art. 8.

⁷⁴ N: humanis

⁷⁵ B, E falso: 11.

⁷⁶ B, E, R, Sz, U falso: 3.

sie dennoch dermaßen des gesunden Verstandes, dass sie sich den hoch erhabenen und allerheiligsten Namen der Kirche Christi zulegen, der jeder Runzel und jeden Fleckens entbehrt, sodass allein daraus offenbar wird, dass ihre Augen mit fürchterlicher Blindheit geschlagen, und ihr Rücken völlig verkrümmt ist. Es steht aber geschrieben <2. Mose 20, 7>: *Gott wird denjenigen nicht ungestraft lassen, der seinen Namen missbraucht*. Ebenso Psalm 50 <16-18>: *Gott spricht zum Sünder: Warum verkündest du meine Gerechtigkeit, da du doch Zucht hasst und pflegst Gemeinschaft mit Dieben und Ehebrechern?* Deshalb werden die Päpstlichen schwerste Strafen erleiden, da sie sich in unverschämter Weise gegen das Zeugnis ihres eigenen Gewissens und die Einsicht aller Verständigen den Titel der Kirche aneignen. Nikolaus von Lyra zu Matth. 16: *Die Kirche besteht nicht aus Menschen auf Grund ihrer Macht und kirchlichen oder weltlichen Würde, denn viele Fürsten und Päpste und andere niedrige Amtsträger sind vom Glauben abgefallen. Deshalb besteht die Kirche aus jenen Personen, die die wahre Erkenntnis und das Bekenntnis des Glaubens und der Wahrheit besitzen*. Und Hieronymus: *Wer nun Sünder und von Schmutz besudelt ist, der kann sich nicht der Kirche Christi zuzählen oder zu Christus gehören*.

IX. EINE ANDERE BESCHREIBUNG DER KIRCHE

Wir lehren und glauben, dass ein einzige katholische oder allgemeine Kirche von Anfang der Welt gewesen sei, dass sie noch sei und immer bleiben werde, wiewohl sie bisweilen durch viele Irrtümer verborgen wird, und bekennen, dass sie nicht an einen Ort, an keine bestimmten Personen, keine von Menschen eingeführten Zeremonien gebunden sei, sondern allein an das Wort und die Sakramente, das bedeutet, wo das Evangelium recht gelehrt und die Sakramente recht ausgeteilt werden, gemäß Joh. 10 <27>: *Meine Schafe hören meine Stimme*. Psalm 2 <12>: *Küsset den Sohn*. <Matth. 17, 5>: *Den sollt ihr hören*. Joh. 14 <23>: *So mich jemand liebt, wird er mein Wort halten*. Wiewohl nun die Kirche und Gemeinde äußerlich der weltlichen Obrigkeit untertan ist, anerkennt sie dennoch in der Religion kein anderes Haupt als Jesus Christus, wie Paulus sagt <vgl. Eph 1, 22; Koloss. 1, 18>. Denn der Herr hat in seiner Gemeinde nicht Herren, sondern nur Diener eingesetzt, die ihr

za nevinného toho, kto si bezdôvodne prisvojuje jeho meno.“ A okrem toho v 50. žalme: „Hriešnikovi hovorí Boh: Prečo ty rozprávaš o prejavoch mojej spravodlivosti, keď nenávidíš disciplínu a pestuješ styky so zlodejmi a cudzoložníkmi?“ Najťažšie tresty budú odpýkať pápeženci, ktorí nehanebne, proti svedectvu vlastného svedomia a chápanosti všetkých zdravo zmýšľajúcich ľudí, titul cirkvi udeľujú sebe. Mikuláš z Lýry hovorí v komentári k Matúšovi, kapitola 16: „Cirkev nespočíva na ľuďoch z hľadiska sústavy moci alebo cirkevnej či svetskej hodnosti, pretože mnohí vladári a najvyšší veľkňazi, ale aj iní nižší – ako sa zistilo – odpadli od viery.“ Preto cirkev spočíva na tých osobách, v ktorých je pravá vedomosť a vyznanie viery a pravdy. Aj Hieronymus vraví: „Kto je teda hriešnik, poškvrnený nejakou nečistotou, nemôže sa nazývať jedným z Kristovej cirkvi, ani že je Kristovi poddaný.“

IX. INÝ OPIS CIRKVI

Učíme a veríme, že od prvopočiatku sveta bola jediná katolícka čiže všeobecná cirkev, tá vždy trvala a bude trvať na veky (hoci na ňu niekedy vrhajú tieň mnohé bludy). Vyznávame tiež, že je spätá nie s miestom, nie s osobami, nie s obradmi zavedenými z ľudského popudu, ale výlučne s Božím slovom a sviatosťami, to jest, kde sa správne vyučuje evangelium a správne udeľujú sviatosti, a to podľa Jána, kapitola 10: „Moje ovce počúvajú môj hlas.“ Žalm 2 hovorí: „Bozkávajte Syna.“ A v 17. kapitole u Matúša: „Jeho počúvajte.“ V 14. kapitole u Jána: „Ak ma niekto miluje, bude zachovávať moje slovo.“ Ale hoci je cirkev poddaná občianskej moci vo svojom pôsobení navonok, jednako v náboženskej oblasti uznáva za svoju hlavu výlučne Krista. Tak je to v 1. kapitole Listu Kolosanom. Boh totiž ustanovil uprostred cirkvi nie majstrov a pánov, ale služobníkov, ktorí mu slúžia slovom a sviatosťami. Na tento bod možno vzťahnúť hore citovaný výrok Mikuláša z Lýry. Pre skutočnú jednotu teda stačí, že cirkev má všade čistú náuku

sit⁷⁷: tamen in religione nullum aliud caput agnoscit nisi Christum. Coloss I. Neque enim magistratus⁷⁸ ac dominos, sed ministros constituit Dominus in medio eius, qui serviant ei verbo et sacramentis. ¹Huc referri potest dictum Lyrae supra citatum.⁷⁹ Satis igitur est ad veram unitatem ecclesiae consentire sinceram doctrinam evangelii et verum usum sacramentorum, etiamsi est in humanis ritibus⁸⁰ ⁸¹dissimilitudo, ut Gregorius inquit: diversitas rituum non tollit unitatem fidei⁸².^c Non enim ^onecesse est⁸³ ubique esse similes traditiones humanas seu ritus et⁸⁴ ceremonias ab hominibus institutas. Sicut Paulus inquit Eph. 4. Una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium. Et quamquam vera ecclesia sunt illi demum, qui vere sancti et iusti sunt, regunturque ⁺spiritu s.⁸⁵ per verbum: ⁸⁶tamen mali quoque in hoc coetu, qui quodammodo in doctrina usuque sacramentorum consentiunt, sunt admixti, seu sunt externa membra ecclesiae, iuxta illud Pauli 2. Tim. II. In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia. Est igitur spiritus s.⁸⁷ efficax per ministerium, etiam impiorum ministrorum, si non corrumpunt verbum et sacramenta, sicut Iudae ministerium multis profuit. Sacramenta enim et verbum propter ordinationem et mandatum Christi sunt efficacia, etiam si per malos exhibeantur, iuxta vocem Christi Matth. 23. Sedent scribae et pharisaei in cathedra Moysis⁸⁸.

X.⁸⁹ DE BAPTISMO.

Baptismus est sacramentum a Christo institutum,

⁷⁷ N (cf. L): est

⁷⁸ N (cf. L): magistros

⁷⁹ [] N: Iuxta Lyræ super Matthæum cap. 16. ecclesia non consistit in hominibus, ratione potestatis vel dignitatis ecclesiasticae vel secularis, quia multi principes et summi pontifices et alii inferiores inventi sunt apostatas a fide.

⁸⁰ M, R: rebus

⁸¹ M, N, R add.: aliqua

⁸² B: fide

⁸³ °° N: est necesse

⁸⁴ N: aut

⁸⁵ ++ M, N, B: spiritu sancto

⁸⁶ N add.: et

⁸⁷ M, N: sanctus B: sancti

⁸⁸ N: Mosi etc.

⁸⁹ M: 9. N: IX.

több alacsonyabb rangú találtatott hitetlenségben. Az egyház valódi egységéhez elegendő tehát egyetérteni az evangélium tiszta tanításában és a szentségekkel való őszinte élésben, még ha különbség is van az emberi szokásokban, ahogy Gregorius mondja: a szokások különbözősége nem szünteti meg a hit egységét. Nincs ugyanis szükség arra, hogy mindenütt hasonló emberi hagyományok vagy az emberektől származó szokások és szertartások legyenek. Amint Pál mondja Efezus 4 <5-6>: Egy a hit, egy a keresztség, egy az isten és Atyja mindeneknek. És bár végső soron az igaz egyház azokat jelenti, akik valóban szentek és igazak, s a Szentlélek vezeti őket az ige által, mégis vegyülnek gonoszok is ebbe a közösségbe, akik valamiképp egyetértenek a tanításban és a szentségekkel való élésben, mint az egyház külső tagjai, Pál szerint, 2. Timóteus 2 <20>: Egy nagy házban nemcsak arany- és ezüstedények vannak, hanem fa- és cserépedények is. A Szentlélek tehát a szolgálat által hat, még az istentelen szolgálók által is, ha nem rontják meg az ígét és a szentségeket, amint Júdás szolgálata is sokak hasznára volt. A szentségek és az ige ugyanis Krisztus rendelése és parancsa miatt hatnak, még a gonoszok részéről is, Krisztus szava szerint, Máté 23 <2>: Mózes székébe ültek az írástudók és a farizeusok stb.

IX. (X.) A KERESZTSÉGRŐL

A keresztség Krisztus által szerzett szentség, melyben az Atyaisten az ő Fia, Krisztus által a Szentlélekkel együtt ígéri a megkeresztelkedőnek a bűnbocsánatot és az istenfiúságot és az örök életet eszerint: *Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözü.*⁶ Ezt a szertartást istenfélő könyörgések kíséretében vallásos áhítattal végezzük, és elítéljük az anabaptistákat és mindenki mást, akik erről a komoly és szent szertartásról fonák módon gondolkodnak és beszélnek. Mint a példák tanúsítják, a meggyőzhető anabaptistákat tanaik visszavonására készítettük, a megrögzötteket pedig határaink közül kiűztük. És ha ezt nem tették volna meg tanult lelkészeink és prédikátoraink az isteni kegyelem segítségével

⁶ Mk 16,16.

dienen sollen mit dem Wort und den Sakramenten. Hierauf kann man beziehen, was oben von Nikolaus von Lyra angeführt worden ist. Darum ist es zur wahren Einheit der Kirche genug, in der unverfälschten Lehre des Evangeliums und im rechten Gebrauch der Sakramente überein zu stimmen, obgleich in den menschlichen Zeremonien Verschiedenheit herrscht, wie Gregor sagt: *Die Verschiedenheit der Riten hebt die Einheit im Glauben nicht auf.* Denn es ist nicht nötig, dass überall dieselben menschlichen Überlieferungen bzw. Riten oder Zeremonien bestehen. So sagt Paulus, Eph. 4 <5-6>: *Ein Glaube, eine Taufe, ein Gott und Vater aller.* Und wiewohl die wahre Kirche schließlich diejenigen heißen, die da wahrhaft gerecht und heilig sind und vom Heiligen Geist durch das Wort regiert werden, so gehören dennoch auch die Bösen, die zum Teil der Lehre des Evangeliums und dem rechten Gebrauch der Sakramente zustimmen, als äußerliche Glieder zur Kirche. So schreibt Paulus, 2. Timoth. 2 <20>: *In einem großen Hause findet man nicht nur goldene und silberne, sondern auch hölzerne und irdene Gefäße.* Darumb ist der Heilige Geist auch wirksam durch das Amt der unfrohen Prediger, wenn sie das Wort und die Sakramente nicht verfälschen, gleich wie das Predigtamt des Judas vielen genützt hat. Denn die Sakramente und das Wort sind wegen der Einsetzung und des Auftrags Christi wirksam, auch wenn sie durch Böse dargeboten werden, entsprechend dem Wort Christi, Matth. 23 <2>: *Die Schriftgelehrten und Pharisäer sitzen auf dem Stuhl des Moses.*

X. VON DER TAUFGE

Die Taufe ist ein von Christus eingesetztes Sakrament, durch das Gott der Vater durch Christus, seinen Sohn, in Einheit mit dem Heiligen Geist jenem, der getauft wird, die Vergebung der Sünden und die Annahme an Sohnes Statt sowie das ewige Leben verheißt, nach dem Ausspruch <Mark. 16, 16>: *Wer da glaubt und getauft wird, der wird selig werden.* Diese Zeremonie führen wir ehrfürchtig durch und begleiten sie mit frommen Gebeten. Wir verachten die Wiedertäufer und alle anderen, die von dieser äußerst wichtigen und heiligen Handlung schlecht denken und reden, wie die Beispiele beweisen, dass wir die einsichtigen Wiedertäufer zum Widerruf gezwungen, die uneinsichtigen jedoch aus unsern Ländern und Gebieten vertrieben haben. Und wäre das nicht durch die Um-

a správnne užíva sviatosti, hoci sa vyskytne v ľudských obradoch odlišnosť, ako hovorí Gregor: „Rozmanitosť obradov neruší jednotu viery.“ Nie je predsa nevyhnutné, aby všade boli podobné ľudské tradície čiže obrady a ceremónie, ktoré ustanovili ľudia. Takto Pavol hovorí v 4. kapitole Listu Efezanom: „Jedna je viera, jeden krst, jeden Boh a Otec všetkých.“ A hoci v konečnom dôsledku sú pravou cirkvou tí, ktorí sú naozaj svätí a spravodliví a ktorí sa dávajú skrze slovo viesť Duchom svätým, napriek tomu sú do tohto zhromaždenia primiešaní aj zlí, ktorí súhlasia s náukou a s užívaním sviatostí, čiže sú vonkajšími členmi cirkvi, a to podľa 2. kapitoly Druhého listu Timotejovi: „Vo veľkom dome sú nielen zlaté a strieborné nádoby, ale aj drevené a hlinené.“ Duch svätý teda účinkuje skrze službu, a to aj nespoľahlivých služobníkov, ak nefalšujú slovo a sviatosti; takto i Judášova služba bola mnohým na osoh. Lebo sviatosti a slovo účinne pôsobia, pretože to Kristus tak zariadil a prikázal, a to aj vtedy, ak ich podávajú zlí, podľa Kristovho výroku u Matúša, v kapitole 23: „Na Mojžišovom prestole sedia zákonníci a farizeji.“

X. O KRSTE

Krst je sviatosť, ktorú ustanovil Kristus. V ňom Boh Otec skrze Krista, svojho Syna, spolu s Duchom svätým sľubuje tomu, kto sa krstí, odpustenie hriechov, prijatie za Božieho syna a večný život, podľa známeho výroku: „Kto uverí a bude pokrstený, bude spasený.“ Tento obrad svedomito vysluhujeme s použitím nábožných modlitieb a preklíname anabaptistov a všetkých ostatných, ktorí o tomto najzávažnejšom a najsvätejšom obrade zmýšľajú a rozprávajú pokrivené, ako o tom poučujú príklady. Je všeobecne známe, že tých anabaptistov, ktorí boli napravitelní, sme prinútili k odvolaniu, nenapravitelných sme však vyhnali z nášho chotára a územia. Keby to neboli urobili naši hlboko učení pastieri a kazatelia, podporovaní Božou milosťou a horlivou starostlivosťou mestských rád,

quo Deus pater per Christum filium suum una cum / spiritu s.⁹⁰ promittit ei⁹¹, qui baptisatur⁹², remissionem peccatorum et adoptionem in filium Dei et vitam aeternam iuxta illud: Qui crediderit et baptisatus⁹³ fuerit, salvus erit. Hanc ceremoniam adhibitis piis precibus religiose administramus, et detestamur anabaptistas et omnes alios⁹⁴, qui de hac gravissima ac sanctissima ceremonia prava sentiunt ac loquuntur, sicut exempla docent. Constat⁹⁵ nos anabaptistas sanabiles ad revocationem coegisse, insanabiles vero agris et finibus nostris eiecisse, et nisi hoc factum fuisset a doctissimis nostris pastoribus et concionatoribus adiutis divina gratia et cura ac diligentia senatum, periculum fuisset, ne omnes civitates per hoc genus hominum pestiferorum fuissent devastatae.

XI.⁹⁶ DE COENA DOMINI.

In coena Domini⁹⁷ docemus et credimus verum et substantiale corpus et sanguinem Domini de virgine natum et in cruce passum sumi ab ecclesia. Dicit enim Dominus: Hoc est corpus meum,⁹⁸ *quod pro vobis traditur.*⁹⁹ Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur. Unamque omnium communem coenam, sive missam, ut vocant, quolibet die festo celebrantes porrigimus singulis aut pluribus exploratis a sacerdote integrum sacramentum. Iubet enim Dominus¹⁰⁰ coeli et terrae +intero uti¹⁰¹ sacramento, idque mandatum dat omnibus. Et Paulus Corinthiorum ecclesiae usum integri sacramenti commendat, iuxta dictum Augustini in sermone ad infantes: Quod vidistis, panis est et calix, quod vobis etiam oculi vestri renuntiant, quod autem fides vestra postulat instruenda: Panis est corpus Christi, calix sanguis. Chrisosth. Homil. 19 in posteriorem ad Corinth.^d Est, inquit¹⁰², ubi nihil differt sacerdos a subdito, ut quando fruendum est horrendis

90 / B, M, N: spiritu sancto

91 N: et

92 M, N, R: baptizatur

93 M, N, R: baptizatus

94 °° N (cf. CS): alios omnes

95 om. N (cf. CS)

96 N: X.

97 N (cf. L, CS): Dominica

98 R add.: cet.

99 ** om. M, R

100 M, N, R add.: creator

101 ++ N: uti integro

102 om. N (cf. CS)

vel és a városi tanácsok gondoskodásával, akkor az a veszély fenyegetett volna, hogy ez a dögvészes emberi faj minden várost végigdúlt volna.

X. (XI.) AZ ÚRVACSORÁRÓL

Tanítjuk és hisszük, hogy az úrvacsorában az Úr valóságos és lényegi, szüztől született és keresztfán szenvedett testét és vérének veszi az egyház. Ezt mondja ugyanis az Úr: *Ez az én testem, mely érettetek adatik. Ez az én vérem, mely érettetek kiontatik.*⁷ És egyetlen, mindenkinek közös vacsorát, vagy úgynevezett misét ünnepelünk bármely ünnepnap, kiosztva egyeseknek vagy többeknek, miután a pap megvizsgálta őket, a teljes szentséget. Mert az Úr, az ég és föld teremője parancsolja, hogy az osztatlan szentséggel éljünk, s ezt rendeli mindenkinek. Pál is a teljes szentséggel való éleést javasolja a korinthusi gyülekezetnek Augustinus szava szerint, Beszéd a gyermekekhez: *Amit láttok, kenyér és kehely, amit a szemetek is megjelent nektek, de a hitetek arra tanít, hogy a kenyér Krisztus teste, a kehely Krisztus vére.* Chrysostomus: A második korinthusi levél magyarázata, homilia 19: *Van, ahol a pap nem különbözik az alattvalótól, mint amikor szörnyű titkokkal kell élni. Hasonlóan ugyanis mindannyian méltóknak bizonyulunk, hogy részesüljünk benne, nem úgy, mint a régi törvényben, hogy egy részt evett a pap, másikat pedig a nép, és nem részesülhetett a nép azokból, amelyekből a pap, de most nem így van, hanem mindenkinek egy testet és egy kelyhet kínálunk.* És hogy ez a szokás volt az egyházban, a szertartási énekek is bizonyítják, mint például: *Kiknek két szín alatt testet adott és vért, hogy kettős étellel táplálja a testvért.* És mivel Krisztus rendeli, hogy e szentség kiszolgáltatásához szent-

7 1 Kor 11, 24-25 par.

sicht unserer Pastoren und Prediger, gestützt auf die Gnade Gottes und die Sorge und den Eifer der Stadträte, geschehen, dann hätte die Gefahr bestanden, dass alle Städte durch die Pest dieser Menschen verwüstet worden wären.

XI. VOM ABENDMAHL DES HERRN

Wir lehren und glauben, dass im Abendmahl des Herrn der wahre und wirkliche Leib und das Blut des Herrn, von der Jungfrau geboren und am Kreuze gelitten, von der Gemeinde genommen werde. Denn der Herr sagt <vgl. 1. Kor. 11, 24 f. und Par.>: *Das ist mein Leib, der für euch gegeben wird. Das ist mein Blut, das für euch vergossen wird.* Und so halten wir einträchtig das Abendmahl oder die Messe, wie man sagt, an jedem Feiertag, und reichen wenigen oder vielen, die vorher vom Priester verhört worden sind, das ganze Sakrament. Denn der Herr, der Schöpfer des Himmels und der Erde, gebietet, das ganze Sakrament zu gebrauchen, und gebietet solches allen Menschen. Und Paulus befiehlt der Gemeinde in Korinth, dass sie das ganze Sakrament gebrauchen solle. Dementsprechend sagt Augustinus in der Predigt an die Kinder: *Was ihr gesehen habt, sind das Brot und der Kelch, und das melden euch auch die Augen, ihr müsst aber den Glauben lernen, der verlangt, dass das Brot der Leib Christi ist, und der Kelch sein Blut.* Chrysostomus, 19. Homilie zum 2. Brief an die Korinther: *Es gibt eine Sache, in der kein Unterschied zwischen einem Priester und einem unter ihm Stehenden zu machen ist, sobald sie nämlich die ungeheuren Mysterien genießen sollen. Denn wir werden alle in gleicher Weise wert gehalten daran teilzunehmen. Nicht, wie im Alten Bunde der Priester den einen, das Volk den anderen Teil aß, und das Volk vom Anteil des Priesters nicht essen durfte. Jetzt ist es nicht so; vielmehr wird der eine Leib und der eine Kelch*

vzniklo by nebezpečenstvo, že všetky mestá budú spustošené morovou nákazou od ľudí toho druhu.

XI. O VEČERI PÁNOVEJ

Pokiaľ ide o Večeru Pánovu, učíme a veríme, že cirkev v nej prijíma pravé a substanciálne telo a krv Pána, ktoré sa narodilo z Panny a trpelo na križi. Pán totiž hovorí: „Toto je moje telo, ktoré sa za vás vydáva.“ Jednu pre všetkých spoločnú večeru čiže omšu, ako to nazývajú, slávime každý sviatočný deň a podávame sviatosť v celosti jednotlivcom alebo viacerým, ktorých kňazi preverili. Pán neba i zeme totiž prikazuje užívať sviatosť v celosti a toto poverenie dáva všetkým. Aj Pavol ukladá korintskej cirkvi užívať sviatosť v celosti. To je zmysel Augustínovho výroku v kázni malým deťom: „To, čo ste videli, je chlieb a kalich. To vám oznamujú aj vaše oči. Zato vaša viera, ktorá je odkázaná na poučenie, požaduje toto: Chlieb je Kristovo telo, kalich Kristova krv.“ Ján Zlatoústý v 19. homílii na Druhý list Korinťanom vraví: „Je prípad, kde sa kňaz v ničom neodlišuje od poddaného, napríklad keď treba užívať bázeň vzbudzujúce mystériá. Lebo všetci sme podobným spôsobom uznávaní za hodných, aby sme sa na nich zúčastňovali, teda nie ako v Starom zákone, kde jednu časť jedával kňaz, druhú zasa ľud, a nebolo dovolené, aby ľud bol účastníkom na tom, na čom sa zúčastňoval kňaz. Ale teraz to nie je takto, lež všetkým sa predkladá jedno telo a jedna čaša.“ A že táto obyčaj v cirkvi jestvovala, o tom poučujú aj bežne používané piesne, napríklad: „A im pod dvojím spôsobom dal telo i krv, aby dvojakou substanciou nasýtil celého človeka.“ A pretože Kristus nariaďuje, aby sa k vysluhovaniu tejto sviatosti pripájala pamiatka jeho

mysteriis. Similiter enim omnes, ut illa participemus¹⁰³, digni habemur, non, sicut in veteri lege, partem quidem [×]comedebat sacerdos^{×104}, partem autem populus, et non licebat populum¹⁰⁵ participem esse eorum, quorum particeps erat sacerdos: sed nunc non sic; verum omnibus unum corpus proponitur et unum poculum. Et fuisse hanc consuetudinem in ecclesia docent etiam¹⁰⁶ cantiones usitatae, ut illa: Quibus sub bina specie carnem dedit et sanguinem, ut duplici substantia totum cibaret hominem. Et quia Christus mandat, ut ad huius sacramenti administrationem adiungatur memoria passionis suae, praeter usitatas cantiones¹⁰⁷, lingua populari pia cantiones adduntur, quibus fides et caeteri cultus spirituales in pectoribus hominum accenduntur.

XII.¹⁰⁸ DE CONFESSIONE.

Privatam confessionem propter tres causas omnino retinemus: Primum, ut rudes examinentur ^oac informantur¹⁰⁹; secundo, ut illi, qui speciales perturbationes ⁺conscientiarum habent⁺¹¹⁰, etiam / specialem consolationem¹¹¹ ex verbo Dei petant; tertio, ut ⁽seorsim singulis¹¹² absolutionis sacramenta conferantur¹¹³.

XIII.¹¹⁴ DE POENITENTIA.

Caeterum, perpetuo urgemus doctrinam poenitentiae, sine qua nec ingredi quisquam in ecclesiam, nec ingressus perseverare¹¹⁵ potest. Constat autem vera poenitentia, primum contritione, quando corda tanguntur ira Dei, mortemque aeternam sentiunt, revelante lege Dei peccata; deinde fide, quando

103 N: participamus

104 ×× N (cf. CS): sacerdos comedebat

105 N (cf. CS): populo

106 om. N (cf. CS)

107 M: conciones

108 N: XI.

109 °° N (cf. L, CS): et instituantur

110 ++ N: habent conscientiarum

111 ∧ N (cf. CS): consolationem specialem

112 () N (cf. L, CS): singulis seorsim

113 M, N, R (cf. L, CS): impertiantur E add.: [non tamen] inexploratis et indignis, quod utrorumque conscientiae et ministrorum et utentium interest.

114 N: XII.

115 B: perservare

vedéséről való megemlékezés társuljon, a szertartási énekek mellé anyanyelvű énekek is járulnak, melyek felkeltik az emberi szívekben a hitet és más lelki istentiszteletet.

XI. (XII.) A GYÓNÁSRÓL

A magángyónást három okból általánosan fenntartjuk: először, hogy a tudatlanokat kikérdezzük és oktassuk, másodszor, hogy akiket különösen gyötör a lelkiismeretük, azok Isten ígéjéből személyes vigasztalást nyerhessenek, harmadszor, hogy a feloldozás szentségében ki-kí személy szerint részesüljön.

XII. (XIII.) A BŰNBÁNATRÓL

Továbbá szüntelenül szorgalmazzuk a bűnbánat tanítását, mely nélkül sem az egyházba nem léphet, sem abban nem maradhat meg valaki. Az igaz bűnbánat áll pedig: először töredelemből, amikor a szíveket megérinti Isten haragja, érzik az örök halált, mert Isten törvénye feltárja a bűnöket; másodszor hitből, amikor az evangélium felkínálja Krisztus érdemét és elégtételét és a szívek felocsúdnak a félelemből az Atya irgalmába vetett bizalommal, mert Krisztus kiengesztelte őt minden bűnbánóval és az ő nevében bízókkal; végül következniük kell a jócselekedeteknek, melyek a bűnbánat gyümölcsei, 2. Péter 1 <5> szerint: *Hitetekben mutassatok erényt.*

allen dargereicht. Und dass dies der Brauch in der Kirche war, lehren die bekannten Gesänge, wie: *Denen in zweierlei Gestalt/ er Fleisch und Blut entgegenhielt,/ sodass in doppelter Gestalt/ den ganzen Menschen man genoss.* Und weil Christus befiehlt, dass die Darbietung dieses Sakraments mit der Erinnerung an sein Leiden verbunden werde, fügt man zu den bekannten Gesängen fromme Lieder in der Volkssprache hinzu, mit denen der Glaube und die übrigen Akte der Anbetung in der Brust der Menschen entzündet werden.

XII. VON DER BEICHTE

Die individuelle Beichte behalten wir um dreierlei Ursachen willen bei. Erstlich, damit die Unverständigen erforscht und unterrichtet werden können. Sodann, damit die Menschen, die besonders beschwerte Gewissen haben, auch besonderen Trost aus dem Worte Gottes beanspruchen möchten. Drittens, damit die Absolution einem jeden insbesondere mitgeteilt werden könne.

XIII. VON DER BUSSE

Weiters halten wir beharrlich an der Lehre von der Buße fest, ohne welche weder jemand in die Kirche aufgenommen werden noch darinnen bleiben kann. Die wahre Buße besteht aber erstens in der Reue, wenn die Herzen vom Zorne Gottes berührt werden und, wenn das Gesetz Gottes die Sünden offenbart, den ewigen Tod fühlen. Zum andern im Glauben, wenn die Herzen aus ihren Ängsten dadurch befreit werden, dass das Evangelium das Verdienst und die Genugtuung Christi anbietet im Vertrauen auf das Erbarmen des Vaters, das Christus allen jenen geneigt gemacht hat, die Buße tun und an seinen Namen glauben. Schließlich müssen gute Werke folgen, die gemäß 2. Petr. 1 <5> die Früchte der Buße sind: *Erweise Tugend im Glauben.*

umučenia, okrem zaužívaných piesní pridávajú sa nábožné piesne v ľudovej reči, ktoré v srdciach ľudí zapalujú vieru a ostatné duchovné prejavy pobožnej úcty.

XII. O SPOVEDI

Súkromnú spoveď plne zachovávame z troch dôvodov. Po prvé, aby bolo možné vyskúšať a poučiť nevzdelených. Po druhé, aby tí, ktorí cítia osobitné znepokojenie vo svojom svedomí, žiadali aj osobitnú útechu z Božieho slova. Po tretie, aby sa každému osve udelili sviatosti rozhršenia.

XIII. O POKÁNÍ

Nadalej sústavne zdôrazňujeme učenie o pokání, bez ktorého nikto nemôže do cirkvi vstúpiť, ani v nej po vstupe zotrvať. Právě pokánie však pozostáva v prvom rade zo skrúšenosti srdc, keď sa ich dotýka Boží hnev a ony cítia večnú smrť, pretože Boží zákon im odhaľuje hriechy, po druhé, z viery, keď vzhľadom na to, že evanjelium ponúka Kristovu zásluhu a jeho zadosťučinenie, srdcia sa zo strachu a úzkosti dvíhajú s dôverou v Otcovo milosrdenstvo, ktoré Kristus získal všetkým, ktorí konajú pokánie a veria v jeho meno; a napokon, majú nasledovať dobré skutky, ktoré sú ovocím pokánia, podľa onoho výroku z Druhého Petrovho listu, kapitola 1: „Vo viere preukazujte cnosť.“

evangelio offerente¹¹⁶ meritum et satisfactionem Christi corda ex pavoribus eriguntur fiducia misericordiae patris, quam¹¹⁷ Christus conciliavit omnibus agentibus poenitentiam et in ipsius nomen credentibus; postremo sequi debent bona opera, quae sunt fructus poenitentiae, iuxta illud 2. Petr. I. Praestate in fide virtutem.

XIV.¹¹⁸ DE NUMERO SACRAMENTORUM.

De numero sacramentorum non litigamus; sed tamen, cum sacramentum sit ceremonia ‘in Novo Testamento instituta a Christo’¹¹⁹ ad confirmandam fidem in animis hominum, docemus in numero sacramentorum unctionem, confirmationem et alia humana inventa minime esse recensenda¹²⁰.

XV.¹²¹ DE MINISTERIO¹²² ECCLESIAE.

Sentimus nemini licere fungi ‘publico officio’¹²³ docendi, et administrandi ‘in ecclesia sacramenta’¹²⁴, nisi legitime¹²⁵ vocatus fuerit ab ecclesia, et a fidelibus eruditisque antea, denique probatis verbi Dei ministris approbatus et in ordinem adsumtus, iuxta ritum veteris ecclesiae. Act. I. et I. Tim 4. Manus ne cui cito imponas cet.¹²⁶ Item: Constitue oppidatim presbyteros.

XVI.¹²⁷ DE CAEREMONIIS.

Caeremonias in ecclesia servamus et servandas esse sentimus, quae ornant ministerium, possuntque bona conscientia servari, ut sunt certae feriae, cantiones, lectiones sacrae et orationes additae ad dominicam

116 N: offerenti

117 M: quem

118 N: XIII.

119 <> N: a Christo in Novo Testamento instituta

120 N: censenda

121 N: XIII.

122 M, N (cf. L, CS): ministris

123 /\ N (cf. L, CS): officio publico

124 °° N (cf. L, CS): sacramenta in ecclesia

125 N: legitime

126 om. M, N

127 N: XV.

XIII. (XIV.) A SZENTSÉGEK SZÁMÁRÓL

A szentségek számáról nem vitatkozunk, mégis, mivel a szentség Krisztus által az Újszövetségben szerzett szertartás a hit erősítésére az emberi lelkekben, azt tanítjuk, hogy a szentségek közé nem sorolhatók a kenet, a bérálás és már emberi találmányok.

XIV. (XV.) AZ EGYHÁZI SZOLGÁKRÓL

Úgy gondoljuk, senkinek sem szabad a nyilvános tanítás hivatalát betölteni és az egyházban a szentségeket kiszolgáltatni, ha nem törvény szerint hívta el az egyház, ha nem javasolták Isten igéjének hűséges, tanult s már kipróbált szolgálói, és ha nem vétetett fel az egyházi rendbe a régi egyház szokása szerint. Apostolok cselekedetei 1 <23-26> és 1. Timóteus 5 <22>: *A kézrátételt ne siesd el senkinél.* Továbbá: *Presbitereket állíts szolgálatba a városokban.*⁸

XV. (XVI.) A SZERTARTÁSOKRÓL

Az egyházi szertartásokat megőrizzük és megőrzendőnek gondoljuk, azokat, melyek ékesítik a szolgálatot, jó lelkiismerettel megtarthatók, mint bizonyos ünnepek, énekek, szent olvasmányok és az úrvacsorához járuló imádságok. Továbbá a lelkészek külön öltözködés és sok más, melyeket jóllehet bűn nélkül mellőzni lehet a rendezett egyházakban, mégis mivel ékesítik a szolgálatot, nagy igyekezettel megtartjuk őket Pál szava szerint, 1. Korinthus 14 <40>: *Minden szépen és rendben történjék az egyházban.*

8 Tit 1,5.

XIV. VON DER ANZAHL DER SAKRAMENTE

Über die Anzahl der Sakramente streiten wir nicht; dennoch aber, da ein Sakrament eine Zeremonie ist, die im Neuen Testament von Christus zur Stärkung des Glaubens in den Seelen der Menschen eingesetzt wurde, lehren wird, dass die Ölung, die Firmung und andere menschliche Erfindungen keineswegs unter die Zahl der Sakramente zu rechnen seien.

XV. VON DEN DIENERN DER KIRCHE

Wir halten dafür, dass keiner in der Gemeinde öffentlich lehren und die Sakramente austeilen dürfe, er sei denn in ordnungsgemäßer Weise von der Gemeinde berufen, und zuerst von Gläubigen und Kundigen, schließlich von bewährten Dienern der Wortes Gottes geprüft und in den Kirchendienst aufgenommen worden nach dem Brauch der Alten Kirche, Apg. 1 <23 ff.> und 1. Tim. <5, 22>: *Die Hände lege niemandem zu bald auf.* Ebenso <Tit. 1, 5>: *Setzte Älteste ein überall in den Städten.*

XVI. VON DER ZEREMONIEN

Wir bewahren die Zeremonien in unsern Kirchen und lehren, dass man sie bewahren soll, da sie den Kirchendienst zieren, und mit gutem Gewissen bewahrt werden können, als da sind: festgesetzte Feiertage, Gesänge, heilige Lesungen und die Gebete, die zur Abendmahlsfeier gehören. Ebenso besondere Kleidung der Kirchendiener und vieles mehr, was gleichwohl ohne Sünde in jenen Kirchen, die gut unterrichtet sind, ausgelassen werden kann. Gleichwohl, weil sie das Predigtamt zieren, behalten wir sie gerne bei, entsprechend dem Wort des Paulus, 1. Kor. 14 <40>: *Alles in der Kirche geschehe ehrbar und ordentlich.*

XIV. O POČTE SVIATOSTÍ

O počte sviatostí sa neškiepime, ale predsa, keďže sviatosťou je úkon ustanovený v Novej zmluve Kristom na upevnenie viery v dušiach ľudí, učíme, že do počtu sviatostí vôbec nemajú byť zahrnuté pomazanie, birmovanie a iné ľudské vynálezy.

XV. O ÚRADE SLUŽBY V CIRKVI

Sme presvedčení, že v cirkvi smie zastávať verejný úrad spojený s vyučovaním a s vysluhovaním sviatostí jedine ten, koho cirkev zákonným spôsobom povolala, koho vopred vyskúšali verní, vzdelaní a definitívne potvrdení služobníci Božieho slova a prijali ho do stavu ordinovaných podľa obradu starej cirkvi v súlade. O tom hovoria Skutky apoštolov, kapitola 1, a Prvý list Timotejovi, kapitola 4: „Unáhľene na nikoho nevkladaj ruky“ atď. A okrem toho: „Po mestách ustanovuj presbyterov.“

XVI. O CEREMONIÁCH

Ceremonie v cirkvi zachovávame a sme presvedčení, že treba zachovávať, a to tie, ktoré ozdobujú kňazskú službu a môžu sa zachovať s dobrým svedomím. Sú to napríklad určité sviatky, piesne, posvätné čítania a modlitby, ktoré sú pridané k sláveniu Večere Pánovej; ďalej sa to týka osobitných rúch kňazov a mnohých iných vecí, ktoré by sa síce mohli bez hriechu vynechať v riadne usporiadaných cirkvách, no my ich napriek tomu horlivo zachovávame, pretože zdobia kňazskú službu, a to podľa Pavlovho výroku v Prvom liste Korinťanom, kapitola 14: „V cirkvi nech sa všetko deje slušne a v poriadku.“

coenam celebrandam; item, vestes speciales ministrorum et alia multa, quae tametsi absque peccato omitti possunt in ecclesiis ¹²⁸recte institutis, tamen, quia ornant ministerium, eas studiose retinemus, iuxta illud Pauli I. Cor. 14. ¹²⁹Omnia decenter et ordine in ecclesia fiant.

XVII. ¹³⁰DE REBUS POLITICIS.

Magistratus, iudicia, rerum proprietatem, contractus legitimos et alia rectae rationi consentanea probamus ut bonas Dei ordinationes, quas evangelium non modo non improbat, verum etiam confirmat et praecipit, ut in magno honore habeantur secundum Deum. Rom. 13.

XVIII. ¹³¹DE MATRIMONIO.

De matrimonio ita sentimus matrimonium esse divinam ordinationem, ac propterea damnatis vagis libidinibus contrahendum esse ab idoneis hominibus, qui donum castitatis virgineae non habent, cuiuscunque ordinis homines fuerint. Nam scortatores non habent partem in regno Dei, ut Paulus inquit. Et Christus neminem adligat ad coelibatum, dicit enim Matth. 19. Non omnes capiunt hoc verbum, qui potest capere, capiat. Ex his causis docemus sacerdotibus licere uxores ducere. Constat enim ¹³²etiam in ecclesia veteri sacerdotes fuisse maritos et sacerdotum liberos. Et Paulus iubet episcopum et ministros eligi maritos. ¹³³

128 *N add.*: satis

129 *N falso*: 4.

130 *N*: XVI.

131 *N*: XVII.

132 *om. N (cf. CS)*

133 *M, N, R add.*: Et ut sint bono exemplo gregi suo et aliis hominibus, iuxta illud: Esto forma fidelium etc. Item: Luceat lux vestra etc. Matrimonia prohibita sunt in gradu prohibito, hoc est, usque ad tertium inclusive. Sunt et matrimonia clandestina apud nos prohibita.

XVI. (XVII.) A VILÁGI DOLGOKRÓL

A hatóságokat, a bíróságokat, a tulajdonjogot, a törvényes adásvételt és más ésszerű dolgokat helyeseljük mint Isten jó rendelkezéseit, melyeket az evangélium nemcsak hogy nem helytelenít, de meg is erősít és előírja, hogy nagy tiszteletben tartsuk őket Isten rendelkezése szerint, Róma 13 <1-7>.

XVII. (XVIII.) A HÁZASSÁGRÓL

Úgy gondoljuk, hogy a házasság isten rendelése, ezért elvetve a szertelen vágyakat az alkalmas embereknek, akik a szüzesség ajándékával nem rendelkeznek, meg kell házasodniuk, bármilyen rendűek is. *Mert a paráznáknak nincs részük Isten országában,*⁹ mint Pál mondja. És Krisztus senkit sem kötelez nőtleniségre, azt mondja ugyanis Máté 19 <11-12>-ben: *nem mindenki érti meg ezt a beszédet, aki meg tudja érteni, értse meg.* Ezen okokból tanítjuk, hogy a papok megházasodhatnak. Tény, hogy a régi egyházban is voltak nős papok és a papoknak gyermekeik. És Pál megparancsolja, hogy nős püspököt és lelkészeket válasszanak.¹⁰ És hogy jó példával járjanak nyájuk és más emberek előtt eszerint: *légy példája a hívőknek* stb.¹¹ Továbbá: *ragyogjon a ti világosságotok* stb.¹² Tilosak a házasságok a tiltott rokonsági fokon, azaz a harmadik fokig bezárólag. A titkos házasságok is tilosak nálunk.

9 1 Kor 6,9.

10 1 Tim 3,2.

11 1 Tim 4,12.

12 Mt 5,16.

XVII. VON DER WELTLICHEN OBRIGKEIT UND ORDNUNG

Die weltliche Obrigkeit, Gerichte, Eigentum an Gütern, rechtskonforme Verträge und alles andere, das mit der rechten Vernunft zusammenstimmt, nehmen wir an als gute Ordnungen Gottes, welche das Evangelium nicht nur nicht verbietet, sondern viel mehr bestätigt und befiehlt, sie gemäß der Weisung Gottes in allen Ehren zu halten, Röm. 13 <1 ff.>.

XVIII. VOM EHESTAND

Von dem Ehestand denken wir, dass er von Gott gestiftet ist, und darum verwerfen wir alle Unzucht und lehren, dass geeignete Menschen die Ehe schließen sollen, welche die Gabe der Keuschheit nicht haben, welchem Stande sie auch angehören. *Denn die Hurer haben keinen Anteil am Reiche Gottes*, sagt Paulus <1. Kor. 6, 9>. Und Christus verpflichtet niemanden zum Zölibat, denn er sagt, Matth. 19 <11>: *Nicht alle fassen dieses Wort. Wer es fassen kann, der fasse es*. Das ist der Grund, weshalb wir lehren, dass die Priester heiraten dürfen. Es ist auch bekannt, dass die Priester in der Alten Kirche verheiratet waren und Kinder hatten. Und Paulus gebietet, verheiratete Bischöfe und Priester zu wählen <vgl. 1. Tim. 3, 2>, damit sie ihrer Herde und anderen Menschen zum guten Beispiel dienen, gemäß dem Ausspruch <1. Tim 4, 12?>: *Sei den Gläubigen ein Vorbild* usw. Ebenso <Matth. 5, 16>: *Euer Licht leuchte* usw. Verboten sind Ehen im verbotenen Verwandtschaftsgrad, das heißt, einschließlich des dritten Grades. Auch geheime Ehen sind bei uns verboten.

XVII. O OBČIANSKYCH ZÁLEŽITOSTIACH

Úrady, súdy, vlastníctvo majetku, zákonné dohody a ostatné záležitosti, ktoré sú v súlade so správnym zmýšľaním, schvaľujeme ako dobré Božie ustanovizne, ktoré evanjelium nielenže nezavrhne, ale potvrdzuje a prikazuje, aby sme ich mali vo veľkej úcte podľa Boha. List Rimanom, kapitola 13.

XVIII. O MANŽELSTVE

Sme tak presvedčení, že aj manželstvo je Božou ustanovizňou, a preto odsudzujúc nezriadené chlipné chůtky, učíme, že ho majú uzavrieť tí ľudia, ktorí sú na to súci, ak nemajú dar panenskej čistoty, nech by to boli ľudia z akéhokoľvek stavu. Lebo smilníci nemajú účasť na Božom kráľovstve, ako vraví Pavol. A Kristus nikoho nepripútava k bezženstvu – Matúš v 19. kapitole totiž hovorí: „Nie všetci chápu toto slovo; kto ho môže pochopiť, nech pochopí.“ Z týchto dôvodov učíme, že sa slobodno kňazom ženiť. Veď je známe, že aj v starej cirkvi boli kňazi ženatí a boli aj kňazské deti. Takisto Pavol prikazuje, aby za biskupa a služobníkov volili ženatých. [Dodatok: Aby boli dobrým príkladom svojmu stádu aj iným ľuďom, v zmysle onoho výroku: „Nech je vonkajšia podoba veriacich“ atď. A podobne: „Nech svieti vaše svetlo“ atď. Manželstvá sú zakázané v zakázanom stupni, to znamená až do tretieho vráta. Aj u nás sú zakázané tajné manželstvá.]

XIX.¹³⁴ DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

Resurrectionem mortuorum iustorum et iniustorum in diem¹³⁵ iudicii certissimam futuram esse credimus certissime¹³⁶, in qua pii aeterna praemia consequentur, impii vero aeternas poenas luent¹³⁷.

XX. DE INVOCATIONE SANCTORUM.

Sanctos vita defunctos omni quidem laude dignos esse docemus¹³⁸, ut qui praelucent nobis doctrina multisque¹³⁹ praeclaris exemplis, at¹⁴⁰ propterea non invocandos. Non enim audiunt nostram invocationem iuxta illud Esai. 64. Abraham nescit nos et Israel ignorat nos, tu autem 'pater noster. Et^{141>142} Ecclesiast. 9. Vivi quidem sciunt se morituros, mortui autem¹⁴³ nihil amplius norunt, nec si audirent, habent aliquid, quod in nos erogent. Tria autem in omni invocatione¹⁴⁴ requiruntur: videlicet mandatum, quod oporteat invocare: deinde promissio, quod exaudiamur, et fides, quod nos simus illi, a quibus invocatio fieri debet. De sanctis vita defunctis nihil horum habemus: ergo invocatio sanctorum, etiamsi idololatria non esset, esset tamen inanis sonus¹⁴⁵. Quin et patres ipsi invocationem sanctorum reprehendunt. Sic enim Epiphanius contra Collyridianos¹⁴⁶ scribit de beata virgine: Revera sanctum erat corpus Mariae¹⁴⁷, non tamen Deus. Revera virgo erat ipsa Maria et honorata, non tamen¹⁴⁸ proposita est ad adorationem; sed ipsa adorans eum, qui carne genitus est ex ea.¹⁴⁹ Ambrosius ad Rom. cap.¹⁵⁰ I. Solent misera uti excusatione dicentes:

134 N: XVIII.

135 M, N, R (cf. L, CS): die

136 om. N

137 om. N (cf. L, CS)

138 N: censemus

139 B: multisquae

140 B, E, R, Sz: et

141 // B: pater noster et N (cf. CS): Deus pater noster es.

142 <> M: etc. R: cet.

143 N (cf. V, CS): vero

144 M, N (cf. CS) add.: (nisi aerem verberare velis)

145 M: honos, finis N: finis R: honos

146 N: Illiridianos

147 M, R: Maria

148 N (cf. CS): autem

149 N (cf. CS) add.: Et

150 om. N

XVIII. (XIX.) A HALOTTAK FÖLTÁMADÁSÁRÓL

Bizonyosan hisszük, hogy a halottak feltámadása, igazaké és hamisaké, az ítélet napján bekövetkezik, amilyen az istenfélők örök jutalmat nyernek, a gonoszokat pedig örök büntetés sújtja.

XIX. A SZENTEK SEGÍTSÉGÜL HÍVÁSÁRÓL

Tanítjuk, hogy az elhunyt szentek minden tiszteletre méltók, mint akik előttünk járnak tanításukkal és sok fényes példával, mégsem hívhatók segítségül. Nem hallják ugyanis hívásunkat eszerint, Ézsaiás 63 <16>: *Ábrahám nem ismer bennünket, Izráel nem törődik velünk, de Uram, te vagy a mi atyánk.* És Prédikátor 9 <5>: *Az élők annyit tudnak, hogy meg fognak halni, de a holtak semmiről nem tudnak.* S még ha hallának is, semmijük sincs, amit ránk vesztegethetnének. Három dologra van pedig szükség minden segítségül hívásban, ha nem akarsz falra borsót hányni, tudni-illik elrendelésre, hogy kell segítséget hívnunk, aztán ígéretre, hogy meghallgatnak minket, és hitre, hogy mi vagyunk azok hívhatunk segítséget. Az elhunyt szentek esetében semmi ilyesmivel nem rendelkezünk, tehát a szentek segítségük hívása ha nem is bálványimádás, mégis hiábavaló. Még az atyák is helytelenítik a szentek segítségül hívását. Így ír ugyanis Epiphanius a collyridiánusok ellen a szent szűzről: *Valóban szent volt Mária teste, mégsem isten. Valóban szűz volt és tiszteletreméltó, mégsem imádat tárgya, de ő maga annak imádója, aki az ő testéből született.* És Ambrosius: Magyarázat a Római levélhez, 1: *Azzal a szerencsétlen védekezéssel szoktak élni, hogy rajtuk keresztül jutni Istenhez, mint ahogy az udvaroncokon keresztül jutni a királyhoz. No, kicsoda annyira bolond és üdvösségéről megfélekezett, hogy a királynak kijáró tiszteletet tanúsítja az udvaroncnak? Továbbá: és nem tartják bűnösöknek magukat, akik Isten nevének tiszteletét átviszik a teremtményre, s Istent odahagyva szolgatársait imádják? A királyhoz azért folyamodunk tisztjei és udvaroncai útján, mert ő is csak ember, és nem tudja kire bízni az államot. Azonban hogy méltóak legyünk Istenhez, aki előtt semmi sincs rejtve, nincs szükség közbenjáróra, csak áhítatos lélekre.*

XIX. VON DER AUFERSTEHUNG DER TOTEN

Wir glauben gewiss, dass eine Auferstehung der Toten, der Gerechten und der Ungerechten, am Tag des Gerichtes sein wird, in welcher die Gläubigen ewige Belohnung, die Gottlosen aber ewige Pein erlangen sollen.

XX. VON DER ANRUFUNG DER HEILIGEN

Wir denken, dass man die Menschen, die aus diesem Leben geschieden sind, in allen Ehren halten soll, als die uns in der Lehre und in vielen herrlichen Exempeln voranleuchten. Aber deswegen soll man sie nicht anrufen. Denn sie hören unsere Anrufung nicht; siehe Jes. <63, 16>: *Abraham weiß von uns nichts und Israel kennt uns nicht, du aber bist unser Vater.* Pred. 9 <5>: *Denn die Lebenden wissen, dass sie sterben werden, die Toten aber wissen nichts mehr,* und wenn sie auch hörten, hätten sie nichts, was sie uns geben könnten. Denn drei Dinge sind für jede Anrufung erforderlich, nämlich: das Gebot, dass man anrufen solle, sodann die Verheißung, dass wir erhört würden, und der Glaube, dass wir es seien, von denen die Anrufung erfolgen solle. Von den Heiligen, die aus dem Leben geschieden sind, haben wir nichts von alledem. Daher wäre eine Anrufung der Heiligen, wenn schon nicht Götzendienst, so doch ein leeres Getöse. Ja die Väter selbst tadeln die Anrufung der Heiligen. So schreibt Epihanios gegen die Kollyridianer über die selige Jungfrau: *Der Leib der Maria war in der Tat heilig, aber nicht Gott. Maria war in der Tat Jungfrau und ehrwürdig, dennoch aber kein Gegenstand der Anbetung, vielmehr betete sie selber den an, der im Fleisch aus ihr geboren wurde.* Und Ambrosius, Römerbriefkommentar, Kap. 1: *Sie gebrauchen für gewöhnlich die elende Ausrede: durch diese könne man zu Gott gelangen, wie man über die Begleiter Zugang zum König bekommt. Aha. Ist jemand so verrückt und vergisst so sehr sein Wohl, dass er die Würde eines Königs dem Begleiter zuerkennt? Und halten sie diejenigen nicht für schuldig, die die Ehre des Namens Gottes auf die Kreatur übertragen, den Herrn zurücklassen und ihre Mitsklaven anbeten? Nun wendet man sich deshalb durch Tribune und Begleiter an den König, weil der König jedenfalls ein Mensch ist und nicht weiß, wem er den Staat anvertrauen kann. Um aber Gottes würdig zu sein, dem jedenfalls nichts*

XIX. O VZKRIESENÍ MŔTVÝCH

S najväčšou istotou veríme, že v deň súdu sa uskutoční vzkriesenie mŕtvych, tak spravodlivých, ako nespravodlivých, a v ňom zbožní dosiahnu večnú odmenu, ale bezbožní budú znášať večné tresty.

XX. O VZÝVANÍ SVÄTÝCH

Učíme, že svätí, ktorí zosnuli, sú akiste hodní každej chvály, lebo oni nám žiaria svojou učenosťou a mnohými vynikajúcimi príkladmi. Zato vzývať ich netreba. Nepočujú totiž naše vzývanie, podľa výroku Izaiáša, kapitola 64: „Abrahám o nás nevie a Izrael nás nepozná, no ty si naším otcom.“ A v 9. kapitole knihy Kazateľ: „Živí síce vedia, že zomrú, zato mŕtvi už nevedia o ničom,“ no ani keby počuli, nemajú nič, čím by nás odmenili. Pri každom vzývaní sa totiž vyžadujú tri zásady, konkrétne najprv príkaz, že treba vzývať; po druhé, prísľub, že budeme vypočutí; po tretie, viera, že my sme tí, ktorí majú vzývanie uskutočniť. U svätých, ktorí zosnuli, nemáme nič také. Teda vzývanie svätých, aj keby nebolo modlárstvom, bolo by prázdny zvukom. Dokonca aj sami Otcovia kritizujú vzývanie svätých. V tomto zmysle totiž Epifanios píše proti stúpencom Kollyrida o blahoslavenej Panne: „Skutočne sväté bolo Máriino telo, jednako nebola Bohom. Skutočne pannou bola sama Mária, pannou ctenou, jednako nebola vystavená na to, aby sa jej klaňali. Naopak, sama sa klaňala tomu, ktorý sa z nej narodil podľa tela.“ Ambróz v komentári k Listu Rimanom, kapitola 1, hovorí: „K úbohej výhovorce sa zvyčajne uchylujú tí, čo hovoria: »Cez svätých možno dôjsť k Bohu, tak ako sa cez dvoranov dá prísť ku kráľovi.« Nuž vari je voľakto natoľko hlúpy a natoľko nepamätá na svoju spásu, že prejavy úcty vyhradené kráľovi privlastňuje členovi jeho družiny?“ A vzápätí dodáva: „Tamti nepokladajú za vinných takých, ktorí česť Božieho mena udeľujú stvoreniu, a keď zanechali Pána, klaňajú sa tým, čo sú sluhami rovnako ako oni. Teraz sa preto chodí ku kráľovi cez jeho tribunov a družinníkov, pretože kráľ je tak či tak iba človek a nevie, komu má zveriť záležitosti štátu. No pokiaľ ide o Boha, osoží sa obrátiť v prvom rade naňho, pretože jemu tak či tak nie je nič skryté, nie je teda potrebný odporúčateľ, ale pokorná myseľ.“

per istos¹⁵¹ posse iri ad Deum, sicut per comites pervenitur ad regem. Age, numquid tam demens est aliquis et /salutis suae¹⁵² immemor, ut honorificentiam regis vendicet comiti¹⁵³? Et mox¹⁵⁴: isti non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino conservos adorant. Nunc ideo ad regem per tribunos et comites itur, quia homo utique est rex et nescit, quibus debeat credere rem publicam.¹⁵⁵ Ad Deum autem promerendum, quem utique nihil latet, suffragatore non est opus, sed mente devota.

XXI. DE HABITU MINISTRORUM ECCLESIAE.¹⁵⁶

De habitu ministrorum ecclesiae adiungere necessitas postulat. Ministri ecclesiae incedant in habitu decenti et sacerdotali sine tonsura aut rasura aut aliis ineptis observationibus, ut externa cum interioribus et praecipue cum ministerio convenient.

Conclusio. Haec est brevis confessio seu summa doctrinae ecclesiarum nostrarum, quam ex sacris et aliorum doctorum libris collegimus, fatemurque eam piam et verbo Dei consentaneam esse. Quodsi quis ex spiritu¹⁵⁷ et verbo Dei +nos melius¹⁵⁸ docebit, nullam boni piique hominis informationem adspernabimur, sed eam grato animo accepturi sumus. Sed scimus hanc doctrinam verbum esse¹⁵⁹ Dei verum et invictum¹⁶⁰ et oramus, ut in eo Christus nos omnes conservet et spiritum s.¹⁶¹ largiatur, ut coram toto mundo de testimoniis suis absque confusione loqui et in vera fide perseverare possimus. Amen!

Dicta patrum et sacrae scriptura /de vitandis¹⁶² superstitionibus pugnantibus cum pura doctrina evangelii.¹⁶³

151 N: ipsos

152 // N: suae salutis

153 N (cf. CS) add.: etc.

154 N: eos

155 M, N (cf. PL, CS): rempublicam credere

156 articulum totum om. B; titulum totum om. M, N, R

157 om. N

158 ++ N (cf. CS): melius nos

159 M, N, R (cf. CS): esse verbum

160 M, N: infictum R: non fictum

161 B, N: sanctum

162 /\ B: devitandis

163 sententiam totam om. M, N, R, Sz

A szükség diktálja, hogy a lelkészek viseletéről hozzátegyük: a lelkészek illő és papi viseletben járjanak, tonzúra vagy borotválás vagy más ügyetlen túlzás nélkül, hogy a külsők a bensőkkel, és különösen a szolgálattal egyezzenek.

Befejezés

Ez egyházaink rövid hitvallása, azaz tanításuk summája, melyet a Szentírásból, valamint más tanítók könyveiből vettünk, s melyről valljuk, hogy istenfélő, és egyezik Isten igéjével. Hogyha valaki Isten igéjéből jobban tanít minket, jó és istenfélő embernek semmiféle oktatását nem fogjuk megvetni, hanem hálás szívvel fogadjuk tőle. De tudjuk, hogy ez a tanítás Isten igaz és hamisítatlan igéje, és könyörgünk, hogy Krisztus ebben tartson meg mindnyájunkat, és bőven áraszsa ránk Szentlelkét, hogy az egész világ előtt zavar nélkül szólhassunk az ő bizonyágtételéről, és megállhassunk az igaz hitben. Ámen.

Deuteronomium 12 <8.32>: *Ne tegyetek úgy, mindenki ahogyan jónak látja, hanem amit parancsolok neked. Semmit se tégy hozzá, se el ne végy belőle.*

2. Timóteus 2 <1-2>: *Te azért, fiam, erősödj meg a kegyelem által Krisztus Jézusban. És amit tőlem hallottál sok tanú előtt, azokat add át megbízható embereknek, akik mások tanítására is alkalmasak lesznek.*

Cyprianus: Az emberi hagyományokról, liber 1, epistola 8: *Hitszegő, istentelen és szentségtörő, bármit vezetnek be emberi örülettel, hogy az isteni rend sérüljön. Messze fussatok az emberek ilyen ragályától, és szavakat kerüljétek, mint a rákot és a pestist, mert az Úr figyelmeztet: Világtalanok vak vezetői. Ha vak vezet világtalant, mind a ketten gödörbe esnek.* Cyprianus: Levél Pompeiushoz: *Az egyesekhez beszüremkedett*

verborgen ist, bedarf es keines Fürbitters, sondern eines andächtigen Sinnes.

Eine notwendiger Zusatz, betreffend die Kleidung der Amtsträger

Die kirchlichen Amtsträger sollen in passender und priesterlicher Kleidung ohne Tonsur und Rasur und sonstige unpassende Bräuche einhergehen, damit ihr Äußeres mit dem Inneren, vor allem aber mit dem Amt, übereinstimmt.

Schluss

Dies ist das kurze Bekenntnis bzw. die Zusammenfassung der Lehre unserer Gemeinden, die wir aus den heiligen Schriften und den Büchern anderer Lehrer zusammen gestellt haben. Wir nennen es fromm und mit dem Worte Gottes übereinstimmend. Wenn uns aber jemand aus dem Geist und dem Worte Gottes eines besseren belehren wird, wollen wir keine Unterweisung eines guten und frommen Menschen verachten, sondern sie dankbaren Sinnes annehmen. Wir wissen aber, dass diese Lehre das wahre und unbesiegte Wort Gottes ist und beten, dass Christus uns alle in ihm bewahren und den Heiligen Geist schenken möge, damit wir unverwirrt vor der ganzen Welt von seinen Zeugnissen reden und im wahren Glauben verharren können. Amen!

Aussprüche der Väter und der Heiligen Schrift über die Vermeidung des Aberglaubens, welcher der reinen Lehre des Evangeliums widerstreitet:

5. Mose 12 <32>: *Ihr sollt nicht tun, was einem jeden richtig erscheint, sondern, was ich dir gebiete, das allein sollst du tun und weder etwas hinzufügen noch wegnehmen.* 2. Tim. 2 <1-2>: *Mein Sohn, sei stark in der Gnade Christi Jesu und in dem, was du von mir durch viele Zeugen gehört hast. Dies befiehl treuen Menschen, die geeignet sind auch andere zu lehren.* Cyprian, Von

XXI. O OBLEČENÍ SLUŽOBNÍKOV CÍRKVI

Nevyhnutnosť káže pripojiť stanovisko k oblečeniu služobníkov cirkvi. Služobníci cirkvi nech chodiajú v slušnom kňazskom oblečení, bez tonzúry alebo bez vyholenej hlavy či iných pochabých pravidiel, iba tak, aby ich zovňajšok bol v súlade s vnútrom a hlavne s kňazským úradom.

Záver:

Toto je krátke vierovyznanie čiže súhrn učenia našich cirkví, ktorý sme zostavili z posvätných kníh a kníh iných učiteľov. Vyhlasujeme, že je zbožné a v súlade s Božím slovom. A ak nás bude voľakto učiť lepšie z Božieho ducha a slova, nebudeme opovrhovať nijakým poučením od dobrého a zbožného človeka, ale sme pripravení prijať ho s vďačným srdcom. Ale vieme, že táto náuka je pravým a nepremožiteľným Božím slovom, a modlíme sa, aby nás v ňom všetkých Kristus zachoval a dožičil nám Ducha svätého, aby sme pred tvárou celého sveta mohli rozprávať o jeho svedectvách bez zahanbenia a zotrvať v pravej viere. Amen.

Výroky Otcov a Svätého písma o tom, že sa treba vyhnúť poverám, ktoré odporujú čistej náuke evanjelia. Deuteronomium, kapitola 12: „Nebudete robiť to, čo sa z vás každému osve vidí správne, ale rob iba to, čo ja tebe prikazujem, ani nič nepridávaj, ani neuberať.“

2. list Timotejovi, kapitola 2: „Ty, syn môj, posilňuj sa v milosti, ktorá je skrze Krista Ježiša, a v tom, čo si počul odo mňa skrze mnohých svedkov. To predkladaj verným ľuďom, ktorí budú schopní učiť aj druhých.“

Cyprián, O ľudských tradíciách, kniha I, list 8, vraví: „Cudzoložné je, bezbožné je, svätokrádežné je všetko to, čo zavádza ľudská zúrivosť, aby sa porušilo nariadenie Božie. Ďaleko sa vyhýbajte nákaze od takých ľudí a behom uniknite takým rečiam ako rakovine a moru,

Deut 12. Non facietis singuli, quod sibi rectum videtur, sed quod ego praecipio tibi, hoc tantum facias, nec addas quidquam, nec minuas. 2. Tim. 2. Tu, fili mi, fortis esto in gratia, quae est per Christum Iesum et in his, quae audivisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoque doceant.

Cyprianus de traditionibus humanis liber. I. Epist 8. Adulterum est, inquit¹⁶⁴, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio¹⁶⁵ divina violetur. Procul ab huiusmodi hominum contagione discedite et sermones velut cancrum¹⁶⁶ et pestem fugiendo vitate praemonente¹⁶⁷ Domino: coeci sunt et duces coecorum. Idem¹⁶⁸ Cyprianus in Epistola ad Pompeium. Nec consuetudo, quae apud quosdam¹⁶⁹ obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est, propter quod relicto errore sequamur veritatem. Item¹⁷⁰: si solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putarit, sed quid prior Christus, qui ante omnes est, fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem.¹⁷¹

szokásjog sem akadályozhatja meg, hogy az igazság érvényre jusson és győzzön. Mert az igazság nélküli szokásjog a tévelygésben való megrögzöttség. Ezért odahagyva a tévelygést kövessük az igazságot. Ugyancsak ő: ha egyedül Krisztusra kell hallgatnunk, nem arra kell figyelniünk, mit gondolt valaki előttünk követendőnek, hanem hogy mit tett Krisztus mindannyiunk előtt. Mert nem az emberi szokásjogot kell követni, hanem Isten igazságát.

(Endnotes)

- a *Hoc dictum Hieronymi reperire non potui.*
- b *M marg.:* Haec definitio ecclesiae cum antithesi dura non habetur in confessione Stoeckeliana. Conf. Apologia August. Confess. pag. 147-149. seqq. item p. 141. Nec statim censendum est etc. [BS 232, 244-246] Add. art. Smalcald. pag. 335. Eodem modo haec intelligenda sunt, habita semper ante oculos distinctione inter ecclesiam Romanam et curiam Romanam sive papalem. Papatus enim ecclesiae Romanae tanquam vitium et gangraena adhaeret. vid. Carpzovii Isagoge in libr. symbolicos eccl. Luth. pag. 117. 192. 309. 328. et 875. Conf. responsionem Philippi Melanchthonis ad articulos Bavaricos in praef. vid. Corpus doctrinae Phil. Melanchthon.
- c *Dictum Gregorii non repertum.*
- d *Hoc dictum Chrysostomi non repertum.*

---

164 om. N

165 B: disposito

166 N: cancer

167 N: praemovente

168 N: coecus autem coecum ducens simul in foveam cadent. R: Idem sanctus

169 B: quosquam

170 N: Idem

171 Dicta Bibliorum et Cypriani om. Sz

den menschlichen Überlieferungen, Buch I, Brief 8: *Ehebrecherisch, gottlos und blasphemisch ist, was von menschlicher Raserei gelehrt wird um die göttlichen Anordnungen abzuschaffen. Weichet weit von der Ansteckung durch derartige Menschen und fliehet ihre Reden wie Krebs und Pest, denn schon der Herr mahnt: Sie sind Blinde und der Blinden Leiter. Wenn ein Blinder einen Blinden leitet, fallen beide in die Grube.* Derselbe Cyprian schreibt im Brief an Pompeius: *Die Gewohnheit, die sich bei manchen eingeschlichen hat, darf nicht verhindern, dass die Wahrheit vorherrscht und siegt. Denn die Gewohnheit ohne Wahrheit ist ein alter Irrtum, und deshalb lasst uns den Irrtum zurücklassen und der Wahrheit folgen.* Ebenso: *Wenn allein Christus gehört werden muss, dann dürfen wir nicht beachten, was vor uns irgendjemand meinte tun zu müssen, sondern was Christus, der allen voran ist, tat. Man darf nämlich nicht der Gewohnheit eines Menschen, sondern muss der Wahrheit Gottes folgen.* Man muss beten, dass ein gesunder Geist in einem gesunden Körper sei. Ende.

lebo Pán vás vopred napomína: Slepí sú a vodcami slepých.“ To isté uvádza Cyprián v liste Pompejovi: „Ani obyčaj, ktorá prenikla medzi podaktorých, nemôže byť na prekážku, aby pravda prevážila a zvíťazila. Lebo obyčaj bez pravdy je staroba bludu. Preto opustíme blud a pridržajme sa pravdy.“ A inde: „Ak treba počúvať Krista, nemáme venovať pozornosť tomu, čo niekto pred nami pokladal za potrebné konať, ale čo konal ako prvý Kristus, ktorý je pred všetkými. Veď sa netreba pridŕžať ľudskej obyčaje, ale pravdy Božej.“

Spiš a hornouhorské mestá na mape z polovice 16. storočia
 A Szepesség és a felső-magyarországi városok egy 16. századi térképen
 Die Zips und die oberungarischen Städte in einer Karte der Mitte des 16. Jahrhunderts

CONFESSIO SCEPUSIANA

I.

CONFESSIO FIDEI CHRISTIANÆ

*Ecclesiarum Scepusiacarum quae usitate vocantur
Viginti quatuor Regales, Confessioni tam Augustanae,
quam et quinque Civitatum L. Regiarumque Superioris
Hungariae consentiens.*

Anno 1549 Imperatori et Regi Ferdinando I.; anno vero 1560 Antonio Verantio Episcopo Agriensi, et Eidem jam Archi-Episcopo Strigoniensi anno 1573 exhibita; in Synodo Cibiniensi anno 1560 per Pastores et Legatos Liberarum Civitatum probata; atque per Universitatem Comitatus Scepusiensis in Generali Congregatione anno 1587 acceptata et ratihabita.

I. De Deo.

Docemus et credimus decretum Nicenae Synodi de Unitate essentiae Divinae, et de tribus personis, verum et sine ulla dubitatione credendum esse, videlicet, quod Deus sit una individua, aeternà, bona, justa, sapiens, immensa es-

Elenchus testium (codicum et editionum) atque siglorum

- B Bruckner Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai. In: Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére. Miskolc 1930. 1-111. (= Viktor Bruckner, Die oberungarischen Glaubens-bekenntnisse und die Confessio Augustana. In: Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, Miskolc 1930. 3-67.)
- Bu Vojtech Bucko: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Reformatio in archidioecesi Strigoniensi. Bratislava 1939.
- CA Confessio Augustana
- CH Confessio Heptapolitana seu Montana
- CP Confessio Pentapolitana
- CS Confessio Scephusiana
- F Peter F. Barton, László Makkai, József Barcza, Pál I. Főnyad: Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A. und H. B. des Reformation-zeitalters. Bd. III/1. 1564-1576. Bp. 1987.
- Ki Rémi Kick: "Correspondens Confessioni Augustanae". Trois confessions de foi de Hongrie supérieure et la Confession d' Augsburg. Présentation historique et étude comparative des Confessio Heptapolitana 1559, Pentapolitana 1560, et Scephusiana 1569. Dipl. Strasbourg 1983.
- O [Munyay Antal]: Historia ecclesiae evangelicae aug. conf. addictorum in Hungariae universe, praecipue vero in tredecim oppidis Scephusii. Halberstadt 1830.
- R Ioannes Ribini: Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad III. I-II. [Posonii] 1787.
- T Thúry Etele: Ág. hitv. ev. zsinatok a bécsi béke előtt. Magyar Protestáns Egyház-történeti Adattár 2 (1903) 1-117.
- V Biblia sacra iuxta vulgatam versionem Stuttgartsia. 1-2. Stuttgart 1969.

Confessio fidei christianae ecclesiarum Scephusianarum¹, quae usitate vocantur² viginti quatuor regalium³, *correspondens Confessioni

Az általában 24 királyi mezővárosnak nevezett szepe-si egyházak keresztény vallástétele, mely megfelel az Ágostai Hitvallásnak és a felső-magyarországi szabad királyi városok hitvallásának

1 O, R: Scephusiacarum

2 R: vocatur

3 O: regales

Den deutschen Text der Confessio Scepusiana übersetzte ich in vorsichtiger Anlehnung an den deutschen Text der Confessio Pentapolitana möglichst wörtlich. Als lateinische Vorlagen benutzte ich die Ausgaben Leipzig 1930 (Hrsg. V. Bruckner) und Budapest 1987 (Hrsgg. Pál I. Fonyad/ Remi Kick: Confessio Scepusiana, in: Confessiones Ecclesiarum Evangelico-Reformatorum A.C. et H.C. Europae Centro-Orientalis Tempore Reformationis/ Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A. und H.B. des Reformationszeitalters III/1 1564-1576. Hrsgg. Peter F. Barton/ László Makkai), S. 223-236

Bekenntnis des Christlichen Glaubens
DER ZIPSER GEMEINDEN,
GEWÖHNLICH DIE VIERUNDZWANZIG
KÖNIGLICHEN STÄDTE GENANNT,
IN ÜBEREINSTIMMUNG MIT DEM
AUGSBURGISCHEN BEKENNTNIS UND DEM
BEKENNTNIS DER STÄDTE DERSELBEN
REGION*

Confessio Scepusiana (1569) čiže Spišské vyznanie
Vyznanie kresťanskej viery spišských cirkví, ktoré sa
zvyčajne volajú dvadsiatimi štyrmi kráľovskými, zod-
povedajúce Augsburskému vyznaniu a vyznaniu miest
toho istého kraja čiže Spišské vyznanie. 1569.
„Každý teda, kto ma vyzná pred ľuďmi, toho aj ja vy-
znám pred svojím otcom, ktorý je v nebesiach.“

Augustanae, et civitatum eiusdem regionis,⁴ (sive Confessio Scepusiana 1569).⁵

Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in coelis est.⁶

I. DE DEO.

Docemus et credimus decretum Nicenae Synodi de unitate essentiae divinae et de tribus personis verum et sine ulla dubitatione credendum esse. Videlicet, quod Deus sit una individua, aeterna, bona, iusta, sapiens, immensa essentia divina, iuxta illud Deut. 6. Dominus Deus noster Deus unus est. Et tamen [sint tres]⁷ distinctae personae eiusdem essentiae, potentiae⁸, gloriae et aeternitatis: pater, filius et spiritus sanctus, iuxta distinctionem Domini, Mathei ultimo. Baptisantes⁹ eos in nomine patris, ¹⁰filii et spiritus sancti.

II. DE CREATIONE.

Docemus et credimus eundem Deum, qui in essentia unus et in personis trinus est, omnia creasse et adhuc¹¹ creare et conservare, fuisseque originaliter in ipsa creatione omnia valde bona, sicut Genes. I. scriptum est. Sed Lucifer cum suis sociis degeneravit, hominem quoque secum in eandem inobedientiam traxit. Hinc omnia, quae mala sunt, habent originem suam. Deus

4 ++ O: Confessioni tam Augustanae, quam et quinque civitatum l. regiarumque superioris Hungariae consentiens
5 () om. B, O, R; B var. add.: Confessio fidei christianae parochorum vigintiquatuor regaliū ecclesiarum in Scepusio O add.: Anno 1549 imperatori et regi Ferdinando I.; anno vero 1560 Antonio Verantio episcopo Agriensi et eidem iam archi-episcopo Strigoniensi anno 1573 exhibita; in synodo Cibiniensi anno 1560 per pastores et legatos liberarum civitatum probata atque per universitatem comitatus Scepusiensis in generali congregatione anno 1587 acceptata et ratihabita. T add.: Confessio haec XXIV. regaliū seu ecclesiarum Scepusiacarum conscripta est anno 1573. correspondens in omnibus confessioni montanarum civitatum exceptis unice articulis de ecclesia, de confessione, de usu sacramentorum et de libero arbitrio.

6 Versum Psalmi commemorat B, om. O, R

7 [] R (cf. CH): tres sunt

8 om. R

9 R (cf. V): baptizantes O: baptisate

10 R (cf. L, V) add.: et

11 om. R

Aki tehát vallást tesz rólam az emberek előtt, arról én is vallást teszek mennyei Atyám előtt.¹

I. ISTENRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy a Niceai Zsinat határozata az isteni lény egységről és a három személyről igaz és minden kételkedés nélkül hinni kell benne. Azaz hogy Isten egy, oszthatatlan, örökkévaló, jó, igaz, bölcs, mérhetetlen, isteni lény, Deuteronomium 6 <4> szerint: *Az Úr, a mi Istenünk egyedül az Úr.* És mégis három külön egyenlő lényegű, hatalmú, dicsőségű és örökkévaló személye van: Atya, Fiú és Szentlélek, az Úr megkülönböztetése szerint: *megkeresztelvén őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében,* Máté 28 <19>.

II. A TEREMTÉSRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy ugyanaz az Isten, aki lényében egy és személyeiben három, teremtett mindent és ma is teremt és megtart, és a teremtésben eredetileg *minden igen jó* volt, mint Genézis 1 <31> írja. De Lucifer társaival elfajzott, az embert is ugyanabba az engedetlenségbe vonta magával. Innen van minden rossz eredete, mert Isten a bűn miatt megátkozta a földet. És *ahogy a halál a bűn által jött a világba* az ördög irigységéből, Róma 5 <12>, úgy minden csapás is a bűnök büntetése.

1 Mt 10,32.

I. VON GOTT

Wir lehren und glauben, dass der Beschluss des Konzils von Nizäa von der Einheit des göttlichen Wesens und den drei Personen wahr sei und ohne irgend einen Zweifel geglaubt werden müsse, nämlich, dass Gott sei ein einiges, ewiges, gütiges, gerechtes, weises, unfassbares Wesen, wie in 5. Mose 6 <4> geschrieben steht: *Der Herr unser Gott ist ein einiger Gott*. Und dennoch sind drei unterschiedene Personen desselben Wesens, derselben Macht, Ehre und Ewigkeit: der Vater, der Sohn und der Heilige Geist, gemäß der Unterscheidung des Herrn, Matth. 28 <19>: *Taufet sie im Namen des Vaters, des Sohnes und des Heiligen Geistes*.

II. VON DER SCHÖPFUNG

Wir lehren und glauben, dass derselbe Gott, der in einem Wesen und in drei Personen ist, alle Dinge erschaffen habe und noch schaffe und erhalte, und dass am Anfang der Schöpfung *alle Dinge gut gewesen* seien, wie 1. Mose 1 <31> geschrieben steht. Aber Luzifer mit seinen Gesellen ist böse geworden und hat auch den Menschen mit sich in den gleichen Ungehorsam hineingezogen. Daher hat alles Böse seinen Ursprung, denn Gott hat wegen der Sünde die Erde verflucht, und wie *der Tod um der Sünde willen in die Welt gekommen ist* <Röm. 5, 12> durch den Neid des Teufels, also ist auch alles Unglück eine Strafe der Sünden.

I. O BOHU

Učíme a veríme, že uznesenie Nicejského snemu o jednote božskej bytosti a o troch osobách je pravdivé a má sa veriť bez akejkolvek pochybnosti. Menovite: Že Boh je jedna, nedeliteľná, večná, dobrá, spravodlivá, nesmierna bytosť, podľa 6. kapitoly Deuteronomia: „Hospodin Boh, náš Pán, je jeden.“ No jednako sú tri odlišné osoby tej istej bytnosti, moci, slávy a večnosti: Otec, Syn a Duch svätý, podľa Pánovho odlíšenia v poslednej kapitole u Matúša: Krstiac ich v mene Otca, Syna i Ducha svätého.

II. O STVORENÍ

Učíme a veríme, že všetko stvoril a dosiaľ tvorí a udržuje ten istý Boh, ktorý je jeden v bytí a trojaký v osobách, a že v samom stvorení bolo pôvodne všetko veľmi dobré, ako je napísané v 1. kapitole knihy Genesis. Ale Satan so svojimi spoločníkmi stiahol aj človeka do tej istej neposlušnosti. Odtiaľ pochádza všetko zlé, čo jestvuje. Boh totiž pre hriech preklial zem a ako pre hriech prišla na svet smrť diablovou závišťou – podľa 5. kapitoly listu Rimanom – tak aj všetky nešťastia sú trestom za hriechy.

enim propter peccatum maledixit terrae. Et sicut mors propter peccatum intravit in mundum, invidia diaboli, Rom. 5., sic etiam omnes plagae sunt poenae peccatorum.

III. DE PECCATO ORIGINIS.

Docemus et credimus primos parentes origine iustos fuisse, lapsu autem iustitiam amisisse, omnesque homines cum originali iniustitia et peccato, quod aeterna morte dignum¹² est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari, iuxta illud Psalm. 51. Ecce in iniquitatibus conceptus sum etc.¹³ Gen. 8. Omnis cogitatio humani cordis ^{ad malum prona est}¹⁴ ab infantia. Et Augustin. thomi. 9. in Ioannem tract. 49. Nemo se palpet, de suo Sathanas est, de Dei¹⁵ beatus est. Quid est enim de suo? nisi de peccato suo. Tolle peccatum, quod est tuum, iustitia, inquit¹⁶, de meo est. Quid enim habes, quod non accepisti? Ambrosius de vocatione gentium lib. 1. cap. 9. Licet insit homini malum velle, ^{tamen, nisi donatum, non habet bonum velle,}¹⁷ illud contraxit natura per culpam, hoc recipit natura per gratiam. Bernhardus in homil. I. de annunt. b. Mar. virg. Si stare non potuit ^{humana natura}¹⁸ adhuc integra, quanto minus potuit per se ipsam¹⁹ resurgere iam corrupta.

IV. DE INCARNATIONE FILII DEI.

Docemus et credimus mediam personam in divinitate, quae nunc verbum, nunc filius vocatur in scriptura sacra, veram carnem humanam ex utero intactae virginis sine peccato assumpsisse. Vereque Deum et hominem in una persona de virgine natum esse, iuxta vaticinium Esa. 7. Ecce virgo concipiet et pariet filium ^{et vocabitur nomen eius Emanuel. Et historiam Luc.}

12 F: dignu

13 R: cet.

14 [] R: admodum prava est

15 E, F, R: Deo

16 om. R

17 ** om. O

18 () R: natura humana

19 F: ipsum

III. AZ EREDENDŐ BŰNRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy az első emberpár eredetileg igaz volt, a bűnbeeséssel viszont elveszítette igazságát, és minden ember eredendő hamissággal és bűnnel születik, mely örök halálra méltó, s ettől önnön erejéből semmiképp nem szabadul, Zsoltárok 51 <7> szerint: *Lásd, én bűnben fogantam* stb. Genézis 8 <21>: *Gonosz az ember szívének szándéka ifjúságától fogva.* És Augustinus: Magyarázatok János evangéliumához, tomus 9, tractatus 49: *Senki se hízelegjen magának, önmaga révén sátán, Isten révén boldog. Mert micsoda önmaga révén, ha nem a bűne révén? Vesd el a bűnt, az a tiéd. Az igazság, mondja, az anyéből van. Mert mid van, amit nem úgy kaptál?* Ambrosius: A pogányok elhívásáról, liber 1, caput 9: *Jóllehet benne van az emberben a rossz akarása, mégis, ha nem kapja meg ezt ajándékba, nem tudja a jót akarni, amazt természete a bűn által szívta magába, emezt a kegyelem által kapja.* Bernhardus: Szűz Mária üdvözléséről, homilia 1: *Ha nem tudott megállni a még romlatlan emberi természet, még kevésbé volt képes romlott állapotában öne-rejéből fölkelni.*

IV. ISTEN FIÁNAK MEGTESTESÜLÉSÉRŐL

Tanítjuk és hisszük, hogy az istenség második személye, melyet a Szentírás hol igének, hol Fiúnak nevez, bűn nélkül igaz emberi testet öltött fel a szeplőtelen szűz méhéből. És hogy egy személyben igazán Isten és ember, szüztől született Ézsaiás 7 <14> jövődölése szerint: *Íme egy szűz fogan és fiút fog szülni, akit Im-mánuélnek neveznek.* És Lukács története szerint, 1-2. fejezet. És hogy ugyancsak ő lett engesztelő áldozat az egész világ bűneiért. Ézsaiás 53 <6>: *Isten őt sújtotta mindnyájunk bűnéért.* János 1 <29>: *Íme az Isten bá-ránya, aki hordozza a világ bűnét.* 2 Korinthus 5 <14>: *Meghalt mindenkiért.* Továbbá: hogy harmadnap feltámadva a halálból igazságunkat, mely Isten előtt nekünk tulajdoníttatik, elhozta. Róma 4 <25>: *Halálra*

III. VON DER ERBSÜNDE

Wir lehren und glauben, dass unsere ersten Eltern anfänglich gerecht gewesen seien; aber durch den Sündenfall haben sie die Gerechtigkeit verloren. Daher werden alle Menschen mit anfänglicher Ungerechtigkeit und Sünde geboren, die den ewigen Tod verdient, und vermögen sich daraus nicht aus eigenen Kräften zu befreien, wie es in Psalm 51 <7> heißt: *Siehe in Sünden bin ich empfangen* usw., und Genesis 8 <21>: *Alles Dichten und Trachten des Menschenherzens ist zum Bösen geneigt von Jugend auf*. Und Augustinus schreibt, Bd. 9, Johanneskommentar, Tract. 49: *Niemand schmeichle sich: der Satan ist von ihm; von Gott ist er selig. Was heißt „von ihm“, wenn nicht „von seiner Sünde“? Nimm die Sünde weg, die von dir ist, die Gerechtigkeit, spricht er, ist von mir. Was hast du denn, das du nicht empfangen hast?* Ambrosius, De vocatione gentium, Buch I, Kap. 9: *Mag auch der böse Wille dem Menschen innewohnen, gutes Wollen hat er jedoch nicht, es sei denn, es werde ihm gegeben; jenes zieht sich seine Natur schuldhaft zu, dieses erhält die Natur aus Gnade*. Bernhard, De annuntiatione B. Mariae, Homil. I: *Wenn die menschliche Natur schon als unversehrte nicht verharren konnte, konnte sie sich als verdorbene umso weniger von selber aufrichten*.

IV. VON DER MENSCHWERDUNG DES SOHNES GOTTES

Wir lehren und glauben, dass die mittlere Person in der Gottheit, welche in der heiligen Schrift bald das Wort, bald der Sohn genannt wird, wahrhaftiges menschliches Fleisch aus dem Schoß der unberührten Jungfrau Marien ohne Sünde angenommen habe, und dass wahrhaftig Gott und Mensch in einer Person aus der Jungfrau geboren sei, gemäß der Prophezeiung, Jes. 7 <14>: *Siehe ein Jungfrau wird schwanger werden und einen Sohn gebären und seinen Namen Immanuel nennen*, und die Erzählung Luk. 1 und 2. Und dieser sei ein Opfer geworden, Genugtuung leistend für die Sünden der ganzen Welt: Jes. 53 <6>: *Der Herr warf auf ihn alle unsere Missetaten*. Joh. 1 <29>: *Siehe, das*

III. O PRVOTNOM HRIECHU

Učíme a veríme, že prví rodičia boli pôvodne spravodliví, ale v dôsledku pádu stratili spravodlivosť, a tak sa všetci ľudia rodia v prvotnej nepravosti a hriechu, čo si zasluhuje večnú smrť, a že sa z toho nemôžu vyslobodiť vlastnými silami, podľa výroku žalmu 51 „Hľa, v nepravostiach som bol počatý“ atď. i podľa 8. kapitoly knihy Genesis: „Všetko zmýšľanie ľudského srdca je náchylné k zlému“ atď. Aj Augustín v 9. zväzku v diele Rozpravy o Jánovom evanjeliu 49 hovorí: „Nikto nech si nelichotí, lebo zo svojho vlastného je satan, z toho, čo patrí Bohu, je blažený. Veď čím je zo svojho vlastného, ak nie iba tým, čím je zo svojho hriechu? Odstráň hriech, ktorý je tým, čo patrí tebe! Spravodlivosť – vraví – je od Boha. Veď čo také máš, čo si nedostal?“ A Ambróz v 1. knihe spisu O povolání pohanov, kapitola 9: „Hoci v človeku tkvie to, že chce zlo, jednako má v sebe vôľu k dobrému, no iba ako niečo darované. Tamtým sa nakazila naša prirodzenosť cez previnenie, toto druhé prijíma naša prirodzenosť cez milosť.“ A Bernard v Homílii o zvestovaní prebлахoslavenej Panne Márii 1: „Ak ľudská prirodzenosť nebola schopná vydržať až doteraz bez úhony, tým menej bola schopná vstať sama od seba, potom čo už bola narušená.“

IV. O VTELENÍ BOŽIEHO SYNA

Učíme a veríme, že prostredná osoba v božstve, ktorá sa v Svätom písme volá raz Slovo, inokedy Boží Syn, zo života neporušenej Panny vzala na seba pravé ľudské telo bez hriechu a že Boh i človek v jednej osobe sa skutočne narodil z Panny podľa predpovede v 7. kapitole Izaiáša „Hľa, panna počne a porodí syna a ten sa bude volať Emanuel“ i podľa opisu udalostí v 1. a 2. kapitole Lukáša, že práve on sa stal obetou, ktorá je zadosťučinením za hriechy celého sveta. I podľa Izaiáša, kapitola 53: „Pán na neho vložil nepravosti nás všetkých.“ Podľa 1. kapitoly Jána: „Hľa, Boží baránok, ktorý sníma hriechy sveta.“ Podľa 2. listu Korintanom, kapitola 5: „On zomrel za všetkých.“ A ďalej: „Že na tretí deň vstal zo smrti, priniesol spravodlivosť,

1. et 2. Quodque idem factus est²⁰ hostia pro peccatis totius mundi satisfaciens. Esa. 53. Posuit Dominus iniquitates omnium nostrorum²¹ super eum. Ioan. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2. Cor. 5. Pro omnibus mortuus est. Item, quod tertia die resurgens a morte iustitiam, quae nobis coram Deo imputatur, attulit. Rom. 4. Traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram. Item, quod ascendit ad coelos et venturus sit iudicare vivos et mortuos, iuxta Symbolum Apostolorum et testimonium angelorum. Actor 1. Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.

V. DE IUSTIFICATIONE.

Et quoniam oportuit filium Dei pro peccatis totius mundi tradi et conteri, docemus et credimus homines nullis suis viribus nec operibus posse placare Deum, nec placere Deo²², nec assequi iustitiam, quae in iudicio Dei consistat, iustificari autem gratis absque suo merito, si detestando peccata credunt in Christum, quod unica oblatione in cruce facta²³ pater sit placatus omnibus, qui huius mediatoris fiducia ad misericordiam eius confugiunt. Qui igitur habent fidem, iidem habent remissionem peccatorum et pro iustis²⁴ reputantur. Rom. 3. Ut omne²⁵ os obstruatur, et reus fiat totus mundus²⁶ Deo, quia ²⁷operibus legis non iustificatur omnis caro in conspectu eius. Iustificantur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem Iesu Christi. Irenaeus libr. 4 cap. 13. Fides, quae est ad Deum, iustificat hominem. Hilarius in Matth. can. 8. Movet²⁸ scribas remissum ab homine peccatum. Hominem²⁹ enim tantum in Iesu contuebantur, et remissum ab eo, quod lex laxare non poterat, fides enim sola iustificat. Ambr. ad Rom. 3. Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes neque vicem reddentes, sola fide iustificati sunt³⁰ dono Dei. Item Ambr. 1. Cor. 1. Hoc constitutum est a Deo, ut

20 <> om. R

21 R (cf. L, V, CH): nostrum

22 om. R, B

23 R (cf. CH): facta in cruce

24 B: istis

25 F: omnes

26 F: mundo

27 R add.: ex

28 B, O: monet

29 F: homine

30 R: sunt iustificati

adatott bűneinkért és feltámadt megigazulásunkért. Továbbá, hogy felment a mennyekbe és eljön ítélni élőket és holtakat az Apostoli Hitvallás és az angyalok tanúsága szerint, Apostolok cselekedetei 1 <11>: *Úgy jön el, ahogyan láttátok őt felmenni a mennybe.*

V. A MEGIGAZULÁSRÓL

És mivel az Isten Fiának az egész világ bűneiért halálra kellett adatnia és meg kellett töretnie, tanítjuk és hiszszük, hogy az emberek sem önnön erejükből, sem cselekedeteikkel nem képesek Istent kiengesztelni, sem olyan igazságot elérni, mely Isten ítéletében megállna, hanem ingyen, érdemeik nélkül igazulnak meg, ha bűneiket megvetve hisznek Krisztusban, hogy egyetlen keresztségével kiengesztelte az Atyát mindazokkal, akik belé mint közbenjáróba vetett bizalommal az Atya irgalmához folyamodnak. Akik tehát hisznek, azoknak bűnei megbocsáttatnak és igaznak minősülnek. Róma 3 <19-20.24>: *Hogy elnémuljon minden száj, és Isten ítélje meg az egész világot, mert a törvény cselekedeteiből nem fog megigazulni egyetlen test sem élőtte. Isten pedig ingyen igazítja meg őket kegyelméből, miután megváltotta őket a Jézus Krisztus által.* Irenaeus: liber 4, caput 13: *A hit, mely Istennél van, igazítja meg az embert.* Hilarius: Máté-magyarázat, canon 8: *Felháborítja az írástudókat, hogy megbocsáttatnak az ember bűnei, mert Jézus Krisztusban csak az embert látták. És megbocsáttatott, amit a törvény nem tudott elengedni, mert egyedül a hit igazít meg.* Ambrosius: Magyarázat a Római levélhez, 3: *Ingyen igazultak meg, mivel semmit sem téve, ellenszolgáltatás nélkül, egyedül hit által igazultak meg Isten ajándékából.* Ugyancsak Ambrosius: 1. Cor. 1 magyarázata: *Isten úgy intézte, hogy aki hisz Krisztusban, cselekedetek nélkül üdvözljön, egyedül hit által, ingyen kapva bűnbocsánatot.* Hieronymus: Magyarázat a Római levélhez, caput 4: *A megtérő bűnöst Isten egyedül hit által igazítja meg, nem jócselekedetei által, mik nincsenek neki.*

ist Gottes Lamm, das der Welt Sünde trägt. 2. Kor. 5 <15>: *Er ist für alle gestorben.* Wir lehren auch, dass der Herr am dritten Tag von den Toten auferstanden ist, und die Gerechtigkeit gebracht hat, die uns bei Gott zugerechnet wird, wie Paulus, Röm. 4 <25> lehrt: *Er ist ausgeliefert worden wegen unserer Sünden und auferstanden wegen unserer Rechtfertigung.* Ebenso, dass er in den Himmel aufgestiegen sei, und kommen werde zu richten die Lebendigen und die Toten gemäß dem Apostolischen Glaubensbekenntnis und dem Zeugnis der Engel, Apg. 1 <11>: *So wird er kommen, wie ihr ihn habt gesehen hinauf in den Himmel fahren.*

V. VON DER RECHTFERTIGUNG

Und weil der Sohn Gottes für die Sünde der ganzen Welt hat müssen ausgeliefert werden und sterben, so lehren und glauben wir, dass die Menschen durch ihre eigenen Kräfte und Werke Gott nicht versöhnen und ihm nicht gefallen können, vermögen auch nicht die Gerechtigkeit zu erlangen, die vor dem Urteil Gottes Bestand hat. Sie werden aber umsonst gerecht ohne ihr Verdienst, wenn sie die Sünden verachten und an Christus glauben, weil er durch sein einmaliges Opfer, das am Kreuz geschehen ist, den Vater mit allen versöhnt hat, die im Vertrauen auf diesen Mittler zu seiner Barmherzigkeit Zuflucht nehmen. Und die solchen Glauben haben, die haben Vergebung der Sünden, und werden für gerecht gerechnet, wie Paulus, Röm. 3 <19-20> sagt: *Damit jeder Mund gestopft werde und die ganze Welt vor Gott schuldig sei, weil aus den Werken des Gesetzes kein Fleisch gerecht vor ihm werden wird;* <Röm. 3, 24>: *Sie werden aber umsonst gerecht durch seine Gnade, durch die Erlösung Jesu Christi.* Irenäus, Buch 4, Kap. 13: *Der Glaube an Gott rechtfertigt den Menschen.* Hilarius, Matthäuskommentar, Kanon 8: *Die Schriftgelehrten beunruhigt, dass die Sünde dem Menschen vergeben ist. Sie sahen in Jesus nämlich nur den Menschen, und dass von ihm vergeben wurde, wovon das Gesetz nichts nachlassen konnte. Allein der Glaube rechtfertigt.* Ambrosius, Römerbriefkommentar, 3: *Sie werden umsonst gerecht gemacht, weil jene, die keine Werke und keine Gegenleistung erbringen, allein aus Glauben geschenkweise von Gott gerechtfertigt werden.* Ambrosius, zu 1. Kor. 1: *Das ist bei Gott beschlossen, dass, wer an Christus glaubt, ohne Werk gerettet wird, allein aus Glauben, wenn er die Vergebung der Sünden umsonst annimmt.* Und Hieronymus, zu

ktorá sa nám zaratúva u Boha.“ A v 4. kapitole Listu Rimanom: „Bol vydaný za naše hriechy a vstal z mŕtvych pre naše ospravedlnenie.“ A okrem toho: „Že vystúpil na nebesia a príde súdiť živých i mŕtvych“ – to podľa Apoštolského súhrnu viery a svedectva anjelov. Tak to stojí v Skutkoch apoštolov, kapitola 1: „Príde takisto, ako ste ho videli do neba odchádzať.“

V. O OSPRAVEDLNENÍ

Pretože bolo potrebné, aby bol Boží Syn vydaný a doráňaný za hriechy celého sveta, učíme a veríme, že ľudia naskrze nemôžu Boha uzmierniť ani sa Bohu páčiť vlastnými silami a skutkami, ani nemôžu dosiahnuť spravodlivosť, ktorá obstoí na Božom súde, ale sú ospravedlnení zdarma bez zásluhy, ak si sprotivia hriech a veria v Krista, že vďaka tej jedinej obete, čo sa uskutočnila na kríži, bol Otec uzmierený voči všetkým, ktorí sa v dôvere v tohto Prostredníka utiekajú k jeho milosrdenstvu. Tí teda, čo majú túto vieru, majú zároveň odpustenie hriechov a počítajú sa k spravodlivým. Podľa 3. kapitoly Listu Rimanom: „Aby sa zahatali všetky ústa a celý svet stál ako obvinený pred Bohom, pretože zo skutkov zákona nebude pred jeho tvárou ospravedlnený ani jeden človek, ale ospravedlnení sú zdarma, jeho milosťou, vykúpením v Ježišovi Kristovi.“ Irenej v 4. knihe, kapitola 13., hovorí: „Viera, ktorá smeruje k Bohu, ospravedlňuje človeka.“ A Hilár v komentári k Matúšovi, kánon 8: „Zákonníkov poburuje, že hriech odpustil človek. Oni totiž videli v Ježišovi Kristovi iba človeka a odpustenie niečoho, od čoho zákon nemohol poskytnúť úľavu, pretože jedine viera ospravedlňuje.“ Aj Ambróz v komentári k Listu Rimanom, kapitola 3: „Ospravedlnení boli zdarma, pretože nič nekonajúc, ani nedávajúc nijakú náhradu, boli ospravedlnení jedine vierou, Božím darom.“ A ten istý Ambróz v komentári k Prvému listu Korinťanom, kapitola 1: „Toto ustanovil Boh, aby ten, kto verí v Krista, bol spasený bez skutku, keď jedine vierou zdarma prijíma odpustenie hriechov.“ Napokon Hieronym v komentári k Listu Rimanom, kapitola

qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. Hieron. ad. Rom. cap. 4. Convertentem impium per solam fidem Deus iustificat, non opera bona, quae non habuit.^a

VI. DE FIDE.

Fides autem, qua tanta beneficia apprehendimus, non est humanum aliquod opus aut tantum notitia de Christo, quae etiam in impiis et diabolis existere solet, sed est donum spiritus sancti, quod ut assequamur, ministerium est institutum, in quo sonat pura doctrina evangelii et administrantur sacramenta. Per hoc enim ministerium spiritus sanctus est efficax in auditoribus non repugnantibus, sed obtemperantibus ministerio, iuxta illud Rom. 10. Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. August. Psal. 50. Non magnum est credere, quia mortuus est Christus, hoc et pagani et Iudaei et omnes iniqui credunt, hoc omnes credunt, quia mortuus est, sed fides christianorum resurrectio Christi est, id est, est assentiri³¹ et certa fiducia statuere Christum propter iustitiam nostram resurrexisse. Ambr. 2. ad Tim. cap. 2. Fundamentum Dei fides est, quae continet, quae promisit Deus, signaculum promissionis Dei fides nostra est, quae affirmat Dei verba. Ambr. libr. 3. de virginibus: O thesaurus omnibus opulentior fides, o virtutibus corporis omnibus fides fortior.

VII. DE BONIS OPERIBUS.

Nec tamen ita docemus fidem, ut plurimi blasphemant nos, quod opera bona non sint facienda, sed fatemur et urgemus fidelibus opus esse bona conscientia, et ab ipsis opera divinitus mandata necessario requiri. Nam in iis, qui contra mandatum Dei de industria indulgent, nec³² repugnant suis cupiditatibus, bona conscientia locum habere non potest. Sumus enim debitores non carni, ut secundum carnem vivamus, sed liberati a regno Diaboli et translati in regnum

31 O: assentire

32 R: et non

VI. A HITRŐL

A hit pedig, mellyel ily nagy jótéteményeket fogadunk, nem valami emberi tett vagy csak Krisztusról való ismeret, mely a gonoszokban és ördögökben is megtalálható,² hanem a Szentlélek ajándéka. Melyre hogy eljuthassunk, egyházi szolgálat rendeltetett, melyben az evangélium tiszta tanítása hangzik és a szentségeket kiszolgáltatják. Mert ezen egyházi szolgálat által hat a Szentlélek az igehallgatókban, akik nem szegülnek ellene, hanem engednek az egyházi szolgálatnak Róma 10 <17> szerint: *A hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által.* Augustinus: Az 50. zsoltár magyarázata: *Nem nagy dolog hinni, hogy Krisztus meghalt, ezt a pogányok és a zsidók és minden gonosz elhiszi. Mindenki elhiszi, hogy meghalt, hanem a keresztények hite Krisztus feltámadása.* Azaz jóleső és szilárd bizalommal állítani, hogy Krisztus feltámadott megigazulásunkért. Ambrosius: 2. Tim. 2 magyarázata: *Isten alapja a hit, amely felöleli, amit Isten ígért. Isten ígéretének pecsétje a mi hitünk, mely megerősíti Isten ígését.* Ambrosius: A szüzekről, liber 3: *Ő hit, minden kincstárnál gazdagabb! Ő hit, minden testi erényeknél erősebb!*

VII. A JÓCSELEKEDEKRŐL

Mégsem úgy tanítjuk a hitet, amint sokan gyaláznak minket, mintha nem kellene jócselekedeteket tenni, hanem valljuk és szorgalmazzuk, hogy a hívőknek szükségük van jó lelkiismeretre, és szükségképpen várják el tőlük az isteni parancsolatokba foglalt cselekedeteket. Mert azokban, akik Isten parancsolata ellenére szántsándékkal elnézőek, s nem szegülnek ellen kívánságaiknak, jó lelkiismeret nem lakhat. *Mert adósok vagyunk, de nem a testnek, hogy test szerint*

2 Mk 5,7 par.

Röm., Kap. 4: *Den sich bekehrenden Gottlosen rechtfertigt Gott allein durch den Glauben; nicht die Werke rechtfertigen, die er gar nicht hatte.*

VI. VON DEM GLAUBEN

Der Glaube aber, durch welchen wir solche Wohltaten ergreifen, der ist nicht irgend ein menschliches Werk oder nur die Kenntnis von Christus, welche auch in den Gottlosen und Dämonen zu sein pflegt <vgl. Mark. 5, 7 und Par.>, sondern er ist eine Gabe des Heiligen Geistes. Damit wir aber diesen erlangen möchten, darum ist das Predigtamt eingesetzt worden, in welchem die reine Lehre des Evangeliums ertönt und die Sakramente ausgeteilt werden. Durch dieses Predigtamt ist der Heilige Geist in den Zuhörern kräftig, die nicht widerstreben, sondern dem Predigtamt gehorsam sind, wie Paulus, Röm. 10 <17>, sagt: *Der Glaube kommt aus dem Zuhören, das Zuhören aber durch das Wort.* Augustinus, zu Psalm 50: *Es heißt nichts Großes zu glauben, dass Christus gestorben ist; das glauben auch die Heiden, die Juden und alle Bösen, dass er gestorben ist, sondern der Glaube der Christen ist die Auferstehung Christi, das heißt, zuzustimmen und in gläubiger Gewissheit festzuhalten, dass Christus um unserer Gerechtigkeit willen auferstanden ist.* Ambrosius, zu 2. Tim., Kap. 2: *Grundlage ist der Glaube an Gott, der umfasst, was Gott verheißen hat. Unser Glaube ist das Zeichen der Verheißung Gottes, der die Worte Gottes bekräftigt.* Ambrosius, Buch 3, Über die Jungfrauen: *O Glaube, Schatz, der reicher ist als alles andere! O Glaube, kräftiger als alle körperlichen Kräfte!*

VII. VON GUTEN WERKEN

Wir lehren aber den Glauben nicht so, wie sehr viele über uns lästern, dass gute Werke nicht zu tun seien, sondern wir bekennen und betonen, dass die Gläubigen ein gutes Gewissen haben müssen und von ihnen die von Gott gebotenen Werke unumgänglich gefordert werden. Denn in denen, die absichtlich das Gebot Gottes vernachlässigen und ihren Begierden nicht widerstehen, kann ein gutes Gewissen keinen Platz haben. *Wir sind nicht dem Fleisch schuldig, dass wir nach dem Fleisch leben* <Röm. 8, 12>, sondern dass wir, befreit aus dem Reiche des Teufels und versetzt in das Reich Gottes, Gott dienen. Dennoch fügen wir

4: „Bezbožného, ktorý sa obracia, ospravedlňuje Boh jedine skrze vieru, nie pre dobré skutky, ktoré nemal.“

VI. O VIERE

Viera, ktorou nadobúdame také veľké dobrodenia, nie je akýmsi ľudským dielom alebo vedomosťou o Kristovi, čo sa završuje vyskytnie aj u bezbožníkov a diablov, ale je darom Ducha svätého. Aby sme to dosiahli, bola zriadená ustanovizeň, v ktorej zaznieva čistá náuka evanjelia a vysluhujú sa sviatosti. Lebo cez túto ustanovizeň je Duch svätý účinný v tých poslucháčoch, ktorí sa nestavajú na odpor voči službe (tejto ustanovizne), ale sú poslušní, podľa Pavlovho výroku v Liste Rimanom 10: „Viera je z počutia, počutie však skrze Božie slovo.“ Augustín v komentári k 50. žalmu píše: „Nie je veľkou vecou veriť, že Kristus zomrel; toto veria aj pohania aj židia, ba všetci nespravodliví. To, že Kristus zomrel, veria všetci, ale vierou kresťanov je Kristovo zmŕtvychvstanie, to znamená stotožniť sa a v pevnej dôvere trvať na tom, že Kristus vstal z mŕtvych pre našu spravodlivosť.“ Ambróz v komentári k Druhému listu Timotejovi, kapitola 2, hovorí: „Božím základom je viera, ktorej obsahom je to, čo zaslúbil Boh. Znakom Božieho zaslúbenia je naša viera, ktorá potvrdzuje Božie slovo.“ Ambróz v 3. knihe spisu O pannách volá: „Ó viera, väčšie bohatstvo než všetky poklady! Ó viera, väčšia sila než všetky schopnosti tela!“

VII. O DOBRÝCH SKUTKOCH

Jednako o viere učíme nie tak, ako nás premnohí ohovárajú, že dobré skutky konať netreba, ale vyznávame a nástojíme na tom, že tí, čo veria, potrebujú mať dobré svedomie a že sa od nich nevyhnutne vyžadujú skutky, ktoré Božia vôľa nariadila. Lebo pre dobré svedomie nieto miesta v tých, ktorí si dovoľujú úmyselne konať proti Božiemu prikázaniu a nebojú proti svojim chůtkam. Veď sme dlžníkmi nie tela, aby sme žili podľa tela, ale boli sme vyslobodení z ríše diabla a prenesení do Božieho kráľovstva, aby sme slúžili Bohu. Jednako však dodávame, že sa nemáme spoliehať na túto novú poslušnosť, ako keby sme si vďaka

Dei, ut Deo serviamus. Sed tamen addimus huic novae obedientiae non esse confidendum, quasi per se³³ mereamur remissionem peccatorum, iustitiam et vitam aeternam coram Deo. Manifesta est enim sententia Christi: Cum feceritis omnia, dicite: Servi inutiles sumus. Eph. 2. Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex nobis³⁴, Dei donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur. Chrysost. ad Gal. cap. 5. Nihil opus habemus illis legalibus, sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum et per hunc iustitiam multaque insuper et magna bona. Hilar. Psal. 52. Iesus, ut saepe diximus, ipso nomine salutaris est. Lex autem ex Sion non fuit salutaris, opere quidem vivificans, sed non iustificans ex fide.

VIII. DE ECCLESIA.

Ecclesia est coetus visibilis audientium³⁵, credentium et amplectentium puram et incorruptam doctrinam evangelii et utentium sacramentis, ita, ut a Christo sunt instituta, in quo coetu Deus per ministerium est efficax et multos ad vitam aeternam regenerat, cui in hac vita adiuncti sunt multi non renati, sed tamen de doctrina consentientes. Haec definitio confirmatur³⁶ clarissimis dictis. Ioan. 10 Oves meae vocem meam audiunt. Esa. 26 Aperite portas, et ingrediatur gens iusta custodiens veritatem³⁷. Eph. 5 Christus dilexit ecclesiam et sanctificavit³⁸ eam: mundatam³⁹ lavacro aquae per verbum. Ioan. 6. Verba, quae⁴⁰ ego loquor vobis, spiritus et vita sunt. Matth. 13. Simile est regnum coelorum sagenae missae in mari et capientis⁴¹ omnis generis⁴² pisces⁴³. Chrysost. In Matth. 24.⁴⁴ Qui vult cognoscere, quae sit vera

33 R (cf. L, CH): eam

34 R (cf. V, CH): vobis

35 F: audentium

36 F: confirmanetur

37 O: novitatem

38 O: salvificavit

39 T: mandatum

40 T: qua

41 F: capiens

42 F: genere

43 R, T add.: cet.

44 F: 13 T add.: Homil 49.

éljünk,³ hanem megszabadultunk az ördög országából és átkerültünk az Isten országába, hogy Istennek szolgáljunk. Mégis hozzátesszük, hogy nem szabad ebben az új engedelmisségben bízunk, mintha ezzel érdemelnénk ki a bűnbocsánatot és az igazságot és az örök életet Isten előtt. Nyilvánvaló ugyanis Krisztus mondása: *Ha teljesítettetek mindent, mondjátok: haszontalan szolgák vagyunk*.⁴ Efezus 2 <8-9>: *Kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem töletek van, Isten ajándéka ez, nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék*. Chrysostomus: Galata-magyarázat, caput 5: *Nincs szükségünk a törvény cselekedeteire, mert elég a hit ahhoz, hogy nekünk Szentlelket adjon, s ezáltal igazságot, továbbá sok nagy jót*. Hilarius: Az 52. zsol-tár magyarázata: *Jézusnak, mint gyakran mondtuk, pusztán a neve is üdvösséges. A törvény pedig a Sionról nem volt üdvösséges, megelevenített ugyan cselekedetével, de nem igazított meg hitből*.

VIII. AZ EGYHÁZRÓL

Az egyház látható közössége az igehallgatóknak, a hívőknek, az evangélium tiszta és romlatlan tanítását befogadóknak és a szentségekkel úgy élőknek, ahogy Krisztus szerette azokat. Ebben a közösségben Isten a szolgálat által hat és sokakat újjászült az örök életre. Ehhez a közösséghez sok újjá nem született is csatlakozott ebben az életben, a tanításban mégis egyetértenek. Ezt a meghatározást világos kijelentések támasztják alá. János 10 <27>: *Az én juhaim hallgatnak a hangomra*. Ézsaiás 26 <2>: *Nyissátok ki a kapukat, hadd jöjjön be az igaz nép, mely hússéges maradt*. Efezus 5 <25-26>: *Krisztus szerette az egyházat és a keresztség igéjével megtisztítva megszentelte*. János 6 <63>: *Azok a beszédek, amelyeket én szóltam nektek, lélek és élet*. Máté 13 <47>: *Hasonló a mennyek országa a tengerbe kivetett hálózathoz, mely mindenféle hajat összegyűjt*. Chrysostomus: Máté-magyarázat, 24: *Aki meg szeretné ismerni, milyen Krisztus igazi egyháza, honnan ismerhetné meg, ha nem az Írásokból*. Mivel pedig biztos, hogy egyházainkban az evangélium tiszta tanítását hirdetik, a szentségeket törvényesen szolgáltatják ki, és a tanítás minden pontjában egyetértés van, ezért fennhéjázás nélkül állítjuk, hogy az igaz egyház polgárai és tagjai vagyunk, és hamisan vádolnak minket

3 Róm 8,12.

4 Lk 17,10.

aber hinzu, dass sich kein Mensch auf diesen neuen Gehorsam verlassen soll, als könnten wir Vergebung der Sünden, Gerechtigkeit und ewiges Leben bei Gott erlangen, denn der Spruch Christi ist klar <Luk. 17, 10>: *Wenn ihr alles werdet getan haben, so sprecht: Wir sind unnütze Knechte.* Und Ephes. 2 <8-9>: *Aus Gnaden seid ihr selig geworden durch den Glauben, und das nicht aus euch, Gottes Gabe ist es, nicht aus Werken, damit sich nicht jemand rühme.* Chrysostomus, zu Gal., Kap. 5: *Wir haben diese Gesetzmäßigkeiten nicht nötig, denn dazu ist der Glaube da, dass er uns den Geist schenke und durch ihn die Gerechtigkeit und noch viele gute Gaben.* Hilarius, zu Psalm 52: *Jesus, wie wir oft gesagt haben, ist allein durch seinen Namen heilbringend. Das Gesetz aus Zion aber brachte nicht das Heil; es bewirkte zwar Leben durch Werke, aber nicht die Gerechtigkeit aus dem Glauben.*

VIII. VON DER KIRCHE

Die Kirche ist eine sichtbare Versammlung von Hörenden, Glaubenden und jenen, die die reine und unverfälschte Lehre des Evangeliums annehmen und die Sakramente so gebrauchen, wie sie von Christus eingesetzt wurden. In dieser Versammlung wirkt Gott durch das Predigtamt und bringt viele neu zum Leben; zu ihr gehören aber in diesem Leben viele Nicht-Wiedergeborene, die bloß der Lehre zustimmen. Diese Definition wird durch eindeutige Schriftworte bekräftigt, z.B. Joh. 10 <27>: *Meine Schafe hören meine Stimme.* Jes. <26, 2>: *Öffnet die Pforten, und ein gerechtes Volk möge eintreten, das die Wahrheit hütet.* Eph. 5 <25-26>: *Christus hat die Kirche geliebt und geheiligt. Er hat sie gereinigt durch das Bad des Wassers im Wort.* Joh. 6 <63>: *Die Worte, die ich zu euch rede, sind Geist und Leben.* Matth. 13 <47>: *Das Himmelreich ist gleich einem Netz, das ins Meer geworfen ist und Fische aller Art fängt.* Chrysostomus, zum Matthäusevangelium, Kap. 24, Homil. 49: *Wer erkennen will, was die wahre Kirche Christi sei, der erkennt sie nirgendwo anders als durch die Schriften.* Da nun gewisslich in unseren Gemeinden die reine Lehre vorgelegt und die Sakramente, wie es recht ist, verwaltet werden, und allerorten in der Lehre Übereinstimmung herrscht, so behaupten wir ohne alle Anmaßung, dass wir Bürger und Glieder der wahren Kirche sind und fälschlich der Häresie und Kirchenspaltungen beschuldigt werden. Siehe

nej zasluhovali odpustenie hriechov, spravodlivosť a večný život u Boha. Jednoznačná je totiž Pánova veta: „Keď urobíte všetko, povedzte, sme neužitoční sluhovia.“ A v 2. kapitole Listu Efezanom: „Milosťou ste sa stali spasenými skrze vieru, a to nie je z vás, je to dar Boží, nie zo skutkov, aby sa nikto nevystatoval.“ Ján Zlatoústý vo výklade Listu Galaťanom, kapitola 5: „Nijako nepotrebujeme tie skutky Zákona, lebo viera stačí na to, aby nám daroval Ducha svätého a skrze neho spravodlivosť a navyše mnoho veľkých darov.“ Hilár v komentári k 52. žalmu píše: „Ježiš, ako sme už často povedali, je spásanosný už sámým svojím menom. Zákon zo Siona však nebol spásanosný. Oživoval síce, pokiaľ ide o skutok, ale neospravedľoval z viery.“

VIII. O CIRKVI

Cirkev je viditeľné zhromaždenie tých, ktorí počujú, veria a prijímajú čistú a neskazenú náuku evanjelia a ktorí užívajú sviatosti tak, ako ich ustanovil Kristus; je to zhromaždenie, v ktorom Boh účinkuje skrze služobné kňazstvo a mnohých znova rodí pre život; je to zhromaždenie, ku ktorému sa v tomto živote pripojili mnohí nie síce znovuzrodení, ale takí, ktorí súhlasia s náukou. Túto definíciu potvrdzujú celkom jasné výroky, konkrétne u Jána, kapitola 10: „Moje ovce počujú môj hlas.“ Izaiáš, kapitola 26: „Otvorte brány, nech vstúpi spravodlivý ľud, čo chráni pravdu.“ List Efezanom, kapitola 5: „Kristus miloval cirkev a posvätil ju, očistiť ju kúpeľom vody skrze slovo.“ Ján, kapitola 10: „Slová, ktoré vám hovorím ja, sú duch a život.“ Matúš, kapitola 13: „Kráľovstvo nebeské sa podobá na sieť spustenú do mora, ktorá zachytáva ryby každého druhu.“ Ján Zlatoústý v komentári k Matúšovmu evanjeliu 24 píše: „Kto chce poznať, čo je pravá Kristova cirkev, odkiaľ to pozná? Len a len z Písem.“ Keďže je isté, že v našich cirkvách sa predkladá čistá náuka a sviatosti sa vysluhujú zákonným spôsobom a keďže je zhoda vo všetkých zásadách náuky, tvrdíme bez nadutosti, že sme občanmi a členmi pravej cirkvi a že nás falošne obžalávajú z herézy a rozkolov – podľa Jána v 15. kapitole: „Ak zachováte moje prikázania, zostanete v mojej láske.“ A ďalej: „Vy ste moji priate-

ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per scripturas. Cum autem certum sit in 'nostris ecclesiis'⁴⁵ puram evangelii doctrinam proponi, et sacramenta administrari legitime, sitque consensus in doctrina in omnibus locis, affirmamus sine arrogancia nos esse cives et membra verae ecclesiae et falso⁴⁶ accusari haereseos et schismatum, iuxta illud Ioan. 15. Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Item: Vos amici mei estis, si⁴⁷ feceritis, quaecunque ego praecipio vobis. Ad Ephes. 5 Ecclesia subdita est Christo⁴⁸. *Et haec sunt praecepta fidei, per quae inserimur ecclesiae et servamur⁴⁹.⁵⁰ Quia vero adversarii nostri doctrinam evangelii, formam⁵¹ et usum sacramentorum corrumpunt et pios homines interficiunt, docemus illos non esse ecclesiam Dei, sicut gloriantur, sed illum coetum, de quo Christus inquit⁵², Ioan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, ille mendax et homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, et desideriiis patris vestri obsequimini. Luc 11. Qui non est mecum, contra me est. Item: qui non diligit me, sermones meos non servat. Lyra super Matth. cap. 16. Ecclesia non consistit in hominibus ratione potestatis vel dignitatis ecclesiasticae vel secularis, quia multi principes et summi pontifices, et alii inferiores inventi sunt apostatasse⁵³ a fide, propter quod ecclesia consistit in illis personis, in quibus est notitia vera et confessio fidei et veritatis. Hieron. Qui ergo peccator est aliqua sorte maculatus, de ecclesia Christi non potest appellari, nec Christo subiectus dici.

IX. DE BAPTISMO.

Baptismus est sacramentum a Christo institutum, quo Deus pater per Christum filium suum una cum spiritu sancto promittit ei, qui baptisatur,⁵⁴ remissionem peccatorum et adoptionem in filium Dei et vitam aeternam, non quod nullum peccatum sit residuum apud baptisatos,⁵⁵ sed quod non imputetur,

45 () R, T: ecclesiis nostris

46 R, T: false

47 om. F

48 T (cf. CH) add.: in omnibus

49 F: servamus

50 ++ om. R, T

51 B, O: firmam

52 T: dicit

53 R, T: descivisse

54 R: baptizatur

55 R (cf. L): baptizatos

eretnekséggel és szakadásokkal, János 15 <10> szerint: *Ha parancsolataimat megtartjátok, megmaradtok a szeretetemben.* Továbbá <14>: *Ti barátaim vagytok, ha azt teszitek, amit én parancsolok nektek.* Efezus 5 <24>: *Az egyház engedelmeskedik Krisztusnak.* És ezek a hit parancsolatai, melyek által az egyház tagjaivá válunk és megtartatunk. De mivel ellenfeleink az evangélium tanítását a szentségek alakját és használatát megrontják, és az istenfélő embereket megölik, azt tanítjuk, hogy ők nem Isten egyháza, amiként dicsekednek, hanem az a közösség, melyről Krisztus János 8 <44>-ben mondja: *A ti atyátok az ördög, hazug és embergyilkos volt az kezdettől fogva és nem állt meg az igazságban, és a ti atyátok kívánságait akarjátok teljesíteni.* Lukács 11 <23>: *Aki nincs velem, ellenem van.* Továbbá: *Aki nem szeret engem, az nem tartja meg az én ígémet.*⁵ Lyra: Máté-magyarázat, caput 16: *Az egyház nem hatalmuk vagy egyházi, illetve világi méltóságuk alapján kiválasztott emberekből áll, mivel sok fejedelem és főpap és több alacsonyabb rangú találtatott hitetlenségben, ezért az egyház azokból áll, akikben megvan az igaz ismeret, valamint a hit és igazság megvallása.* Hieronymus: *Aki bűnös és szennytől foltos, az nem nevezhető Krisztus egyházának és nem mondható Krisztus alattvalójának.*

IX. A KERESZTSÉGRŐL

A keresztség Krisztus által szerzett szentség, melyben az Atyaisten az ő Fia, Krisztus által a Szentlélekkel együtt ígéri a megkeresztelkedőnek a bűnbocsánatot és az istenfiúságot és az örök életet, nem mintha semmi bűn nem maradna a megkeresztelteknek, hanem hogy az nem tulajdoníttatik nekik, amennyiben gyűlölik a bűnt és hisznek Krisztusban, az ígéret szerint: *Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni fog.*⁶ Ezt a szertartást istenfélő könyörgések kíséretében vallásos áhítattal végezzük, és elítéljük az anabaptistákat és mindenki mást, akik erről a komoly és szent szertartásról fonák módon gondolkodnak és beszélnek. Mint a példák tanúsítják, a meggyőzhető anabaptistákat tanaik visz-

5 Jn 14,24.

6 Mk 16,16.

Joh. 15 <10>: *Wenn ihr meine Gebote haltet, so bleibt ihr in meiner Liebe.* Und ebendort <V. 14>: *Ihr seid meine Freunde, wenn ihr tut, was ich euch gebiete.* Eph. 5 <24>: *Die Kirche ist Christus untergeordnet.* - Und das sind die Gebote des Glaubens, durch die wir in die Kirche eingefügt und in ihr bewahrt werden.

Weil aber unsere Gegner die Lehre des Evangeliums, die Form und den Gebrauch der Sakramente verfälschen und fromme Menschen umbringen, lehren wir, dass sie nicht die Kirche Gottes seien, wie sie sich rühmen, sondern jene Versammlung, von der Christus sagt, Joh. 8 <44>: *Ihr habt den Teufel zum Vater. Der war ein Lügner und Mörder von Anfang an und steht nicht in der Wahrheit, und ihr folgt den Gelüsten eures Vaters.* Luk. 11 <23>: *Wer nicht mit mir ist, der ist gegen mich.* Ebenso <Joh. 14, 24>: *Wer mich nicht liebt, der hält meine Worte nicht.* Nikolaus von Lyra zu Matth. 16: *Die Kirche besteht nicht aus Menschen auf Grund ihrer Macht und kirchlichen oder weltlichen Würde, denn viele Fürsten und Päpste und andere niedrige Amtsträger sind vom Glauben abgefallen. Deshalb besteht die Kirche aus jenen Personen, die die wahre Erkenntnis und das Bekenntnis des Glaubens und der Wahrheit besitzen.* Hieronymus: *Wer nun Sünder und von Schmutz besudelt ist, der kann sich nicht der Kirche Christi zuzählen oder zu Christus gehören.*

IX. VON DER TAUFE

Die Taufe ist ein von Christus eingesetztes Sakrament, durch das Gott der Vater durch Christus, seinen Sohn, in Einheit mit dem Heiligen Geist jenem, der getauft wird, die Vergebung der Sünden und die Annahme an Sohnes Statt sowie das ewige Leben verheißt. Nicht, dass keine Sünde bei den Getauften zurückbleibe, sondern dass sie nicht angerechnet werde, wenn nur der Hass gegen die Sünde und der Glaube an Christus vorhanden sei, nach der Verheißung <Mark. 16, 16>: *Wer da glaubt und getauft wird, der wird selig werden.* Diese Zeremonie führen wir ehrfürchtig durch und begleiten sie mit frommen Gebeten. Wir verachten die Wiedertäufer und alle anderen, die von dieser äußerst wichtigen und heiligen Handlung schlecht denken und reden, wie die Beispiele lehren, dass wir die ein-

lia, ak konáte všetko, čo vám prikazujem.“ A v Liste Efezanom, kapitola 5: „Cirkev je poddaná Kristovi.“ Pretože však naši odporcovia kazia učenie evanjelia, formu a užívanie sviatostí a pretože zabíjajú zbožných, učíme, že oni nie sú Božia cirkev, ako sa chvália, ale že sú oným zhromaždením, o ktorom Kristus hovorí u Jána, kapitola 8: „Vy pochádzate od otca, ktorým je diabol. On bol od počiatku luhárom a vrahom ľudí a nestál v pravde, a vy poslúchate túžby svojho otca.“ Lukáš, kapitola 11: „Kto nie je so mnou, je proti mne.“ A ďalej: „Kto ma nemiluje, nezachováva moje slová.“ Mikuláš z Lýry hovorí v komentári k Matúšovi, kapitola 16: „Cirkev nespočíva na ľuďoch, z hľadiska sústavy moci alebo cirkevnej či svetskej hodnosti, pretože mnohí vladári a najvyšší veľkňazi, ale aj iní nižší – ako sa zistilo – odpadli od viery.“ Preto cirkev spočíva na tých osobách, v ktorých je pravá vedomosť a vyznanie viery a pravdy. Aj Hieronymus vraví: „Kto je teda hriešnik, poškvrený nejakou nečistotou, nemôže sa nazývať jedným z Kristovej cirkvi, ani že je Kristovi poddaný.“

IX. O KRSTE

Krst je sviatosť, ktorú ustanovil Kristus. V ňom Boh Otec skrze Krista, svojho Syna, spolu s Duchom svätým sľubuje tomu, kto sa krstí, odpustenie hriechov, prijatie za Božieho syna a večný život, no nie v tom zmysle, že by u pokrstených neostal nijaký hriech, ale v tom, že sa im nezapočítava, pokiaľ je u nich prítomný odpor k hriechu a viera v Krista, a to podľa zaslúbenia: „Kto uverí a bude pokrstený, bude spasený.“ Tento obrad svedomito vysluhujeme s použitím nábožných modlitieb a preklíname anabaptistov a všetkých ostatných, ktorí o tomto najzávažnejšom a najsvätejšom obrade zmýšľajú a rozprávajú pokrivené, ako o tom poučujú príklady. My sme tých anabaptistov, ktorí boli napravitelní, prinútili k odvolaniu, nenapravitelných sme však vyhnali z nášho chotára a územia.

modo odium peccati et fides in Christum adsit, iuxta promissionem: qui crederit et baptisatus⁵⁶ fuerit, salvus erit. Hanc ceremoniam adhibitis⁵⁷ piis precibus religiose administramus, et⁵⁸ detestamur anabaptistas et alios omnes, qui de hac gravissima et sanctissima ceremonia prava sentiunt et loquuntur, sicut exempla docent, nos anabaptistas sanabiles ad revocationem coegisse, insanabiles vero ⁵⁹agris et finibus nostris eiecisse.⁶⁰

X. DE COENA DOMINI.

In coena Dominica⁶¹ docemus et credimus verum et substantiale corpus et sanguinem Domini de virgine natum et in cruce passum sumi ab ecclesia. Dicit enim Dominus: Hoc est corpus meum, quod⁶² pro vobis traditur. Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur.⁶³ Unamque omnium comunem⁶⁴ coenam, sive missam (ut vocant) quolibet die festo celebrantes porrigimus singulis aut pluribus, qui coram sacerdote rationem fidei suae⁶⁵ reddentes emendationem vitae⁶⁶ promittunt, petuntque consolationem, absolutionem et in confirmationem fidei suae usum venerabilis sacramenti. Iubet enim Dominus coeli et terrae integro uti sacramento idque mandatum dat omnibus. Et Paulus Corinthiorum ecclesiae usum integri sacramenti commendat, iuxta dictum Augustini in serm. ad infantes: Quod vidistis panis est et calix, quod vobis ⁶⁷etiam⁶⁸ oculi⁶⁹ vestri⁶⁹ renuntiant, quod autem fides vestra postulat instruenda, panis est corpus Christi, calix sanguis. Chrysost. Hom. 19 in posteriorem ad Corinth. ^b Est ubi nihil differt sacerdos

56 R (cf. L, V): baptizatus

57 F: adhibet

58 om. R

59 F add.: de

60 R (cf. CH) add.: Et nisi hoc factum fuisset a doctissimis nostris pastoribus et concionatoribus adiutis divina gratia et cura et diligentia senatum, periculum fuisset, ne omnes civitates per hoc poenis hominum pestiferorum fuissent devastatae.

61 O, R (cf. CH): Domini

62 F: qui

63 <> om. R

64 om. O; R: communionem

65 F: sua

66 B: vitate

67 om. R

68 /\ O: oculi etiam

69 B, O: nostri

szavonására készítettük, a megrögzötteket pedig határaink közül kiűztük.

X. AZ ÚRVACSORÁRÓL

Tanítjuk és hisszük, hogy az úrvacsorában az Úr valóságos és lényegi, szűztől született és keresztfán szenvedett testét és vérének veszi az egyház. Ezt mondja ugyanis az Úr: *Ez az én testem, mely érettetek adatik. Ez az én vérem, mely érettetek kiontatik.*⁷ És egyetlen, mindenkinek közös vacsorát, vagy úgynevezett misét ünneplünk bármely ünnepnap, kiosztva egyeseknek vagy többeknek, akik a pap előtt hitükről vallást téve életük megjavítását ígérnek és vigasztalást, feloldozást kérnek és hitük megerősítésére a tiszteletreméltó szentséggel való élést. Mert az Úr, az ég és föld teremője parancsolja, hogy az osztatlan szentséggel éljünk, s ezt rendeli mindenkinek. Pál is a teljes szentséggel való élést javasolja a korinthusi gyülekezetnek.⁸ Augustinus szava szerint, Beszéd a gyermekekhez: *Amit láttok, kenyér és kehely, amit a szemetek is megjelent nektek, de a hitetek arra tanít, hogy a kenyér Krisztus teste, a kehely Krisztus vére.* Chrysostomus: A második korinthusi levél magyarázata, homilia 19: *Van, ahol a pap nem különbözik az alattvalótól, mint amikor szörnyű titkokkal kell élni. Hasonlóan ugyanis mindannyian méltóknak bizonyulunk, hogy részesüljünk benne, nem úgy, mint a régi törvényben, hogy egy részt evett a pap, másikat pedig a nép, és nem részesülhetett a nép azokból, amelyekből a pap, de most nem így van, hanem mindenkinek egy testet és egy kelyhet kínálunk.* És hogy ez a szokás volt az egyházban, a szertartási énekek is bizonyítják, mint például: *Kiknek két szín alatt testet adott és vért, hogy kettős étellel táplálja a testvért* stb. És mivel Krisztus rendeli, hogy e szentség kiszolgáltatásához szenvedéséről való megemlékezés társuljon, a szertartási énekek mellé anyanyelvű énekek is

7 1 Kor 11,24-25 par.

8 1 Kor 11,17-34.

sichtigen Wiedertäufer zum Wiederruf gezwungen, die uneinsichtigen jedoch aus unsern Ländern und Gebieten vertrieben haben.

X. VOM ABENDMAHL DES HERRN

Wir lehren und glauben, dass im Abendmahl des Herrn der wahre und wirkliche Leib und das Blut des Herrn, von der Jungfrau geboren und am Kreuze gelitten, von der Gemeinde genommen werde. Denn der Herr sagt <vgl. 1. Kor. 11, 24 f. und Par.>: *Das ist mein Leib, der für euch gegeben wird. Das ist mein Blut, das für euch vergossen wird.* Und so halten wir einträchtig das Abendmahl oder die Messe, wie man sagt, an jedem Feiertag, und reichen wenigen oder vielen, die vor dem Priester den Grund ihres Glaubens bekennen, die Besserung ihres Lebens versprechen und den Trost, die Lossprechung und den Gebrauch des heiligen Sakramentes zur Stärkung ihres Glaubens begehren. Denn der Herr, der Schöpfer des Himmels und der Erde, gebietet, das ganze Sakrament zu gebrauchen, und gebietet solches allen Menschen. Und Paulus befiehlt der Gemeinde in Korinth, dass sie das ganze Sakrament gebrauchen solle. Dementsprechend sagt Augustinus in der Predigt an die Kinder: *Was ihr gesehen habt, sind das Brot und der Kelch, und das melden euch auch die Augen, ihr müsst aber den Glauben lernen, der verlangt, dass das Brot der Leib Christi ist, und der Kelch sein Blut.* Chrysostomus, 19. Homilie zum 2. Brief an die Korinther: *Es gibt eine Sache, in der kein Unterschied zwischen einem Priester und einem unter ihm Stehenden zu machen ist, sobald sie nämlich die ungeheuren Mysterien genießen sollen. Denn wir werden alle in gleicher Weise wert gehalten daran teilzunehmen. Nicht, wie im Alten Bunde der Priester den einen, das Volk den anderen Teil aß, und das Volk vom Anteil des Priesters nicht essen durfte. Jetzt ist es nicht so; vielmehr wird der eine Leib und der eine Kelch allen dargereicht.* Und dass dies der Brauch in der Kirche war, lehren die bekannten Gesänge, wie: *Denen in zweierlei Gestalt/ er Fleisch und Blut entgegenhielt,/ sodass in doppelter Gestalt/ den ganzen Menschen man*

X. O VEČERI PÁNOVEJ

Pokiaľ ide o Večeru Pánovu, učíme a veríme, že cirkev v nej prijíma pravé a substanciálne telo a krv Pána, ktoré sa narodilo z Panny a trpelo na kríži. Pán totiž hovorí: „Toto je moje telo, ktoré sa za vás vydáva.“ Jednu pre všetkých spoločnú večeru čiže omšu (ako to nazývajú) slávime každý sviatočný deň a podávame sviatosť v celosti jednotlivcom alebo viacerým, ktorí pred kňazom vydajú počet zo svojej viery, sľúbia polepšiť svoj život a prosia o útechu, o rozhrešenie a o užitie velebnej sviatosti na upevnenie svojej viery. Pán neba i zeme totiž prikazuje užívať sviatosť v celosti a toto poverenie dáva všetkým. Aj Pavol ukladá korintskej cirkvi užívať sviatosť v celosti. To je zmysel Augustínovho výroku v kázni malým deťom: „To, čo ste videli, je chlieb a kalich. To vám oznamujú aj vaše oči. Zato vaša viera, ktorá je odkázaná na poučenie, požaduje toto: Chlieb je Kristovo telo, kalich Kristova krv.“ Ján Zlatoústý v 19. homílii na Druhý list Korinťanom vraví: „Je prípad, kde sa kňaz v ničom neodlišuje od poddaného, napríklad keď treba užívať bázeň vzbudzujúce mystériá. Lebo všetci sme podobným spôsobom uznávaní za hodných, aby sme sa na nich zúčastňovali, teda nie ako v Starom zákone, kde jednu časť jedával kňaz, druhú zasa ľud, a nebolo dovolené, aby ľud bol účastníkom na tom, na čom sa zúčastňoval kňaz. Ale teraz to nie je takto, lež všetkým sa predkladá jedno telo a jedna čaša.“ A že táto obyčaj v cirkvi jestvovala, o tom poučujú aj bežne používané piesne: „A im pod dvojím spôsobom dal telo i krv, aby dvojakou substanciou nasýtil celého človeka“ atď. A pretože Kristus nariaďuje, aby sa k vysluhovaniu tejto sviatosti pripájala pamiatka jeho smrti, okrem zaužívaných piesní pridávajú sa nábožné piesne v ľudovej reči, ktoré v srdciach ľudí zapalujú vieru a ostatné duchovné prejavy pobožnej úcty.

a subdito, ut quando fruendum est venerandis misteriiis⁷⁰: similiter enim omnes, ut illa participemus, digni habemur, non sicut in veteri lege partem quidem sacerdos comedebat, partem autem populus, et non licebat populo participem esse eorum, quorum particeps erat⁷¹ sacerdos, sed nunc non sic: verum omnibus unum corpus proponitur et unum poculum. Et fuisse hanc consuetudinem⁷² in ecclesia⁷³ docent conciones⁷⁴ usitatae. Quibus sub bina specie carnem dedit et sanguinem uti⁷⁵ duplici substantia totum cibaret hominem etc.⁷⁶ Et quia⁷⁷ Christus mandat, ut ad huius sacramenti administrationem adiungatur memoria mortis suae, praeter usitatas conciones⁷⁸ / lingua populari piae cantiones⁷⁹ adduntur, quibus fides et caeteri cultus spirituales in pectoribus hominum accenduntur.

XI. DE CONFESSIONE.

Privatam confessionem propter tres causas omnino retinemus. Primum, ut rudes examinentur et instituantur. Secundo, ut illi, qui speciales perturbationes conscientiarum habent, etiam consolationem specialem ex verbo Dei petant. Tertio, ut singulis seorsim absolutionis sacramentum impertiatur. Superstitiosam autem⁸⁰ omnium peccatorum enumerationem non esse necessariam tradimus. Primo enim est impossibilis iuxta illud: Delicta quis intelligit? Deinde quod remissio peccatorum non pendet ex enumeratione eorum, sed ex divina misericordia et meritis Christi, propter quae evangelium offert⁸¹ remissionem peccatorum omnibus agentibus poenitentiam. Magis autem hortamur populum ad agendam poenitentiam et⁸² apprehendendum evangelium fide, quam ad impossibilem et non necessariam enumerationem

járulnak, melyek felkeltik az emberi szívekben a hitet és más lelki istentiszteletet.

XI. A GYÓNÁSRÓL

A magángyónást három okból általánosan fenntartjuk: először, hogy a tudatlanokat kikérdezzük és oktassuk, másodszor, hogy akiket különösen gyötör a lelkiismeretük, azok Isten ígéből személyes vigasztalást nyerhessenek, harmadszor, hogy a feloldozás szentségében ki-ki személy szerint részesüljön. Tanítjuk, hogy az összes bűn babonás felsorolása nem szükséges. Először is lehetetlen eszerint: *A vétkeket ki veszi észre?*⁹ Másodszor, mert a bűnbocsánat nem a bűnök felsorolásától, hanem az isteni irgalomtól és Krisztus érdemeitől függ, melyekért az evangélium minden bűnbánónak felkínálja a bűnbocsánatot. Inkább biztatjuk pedig a népet bűnbánatra és az evangélium hitel történő fogadására, mint minden bűnök lehetetlen és szükségtelen felsorolására, nehogy lelkiismeretük tőrébe essenek.

70 R: ministeriis

71 om. F

72 O: consuetudinem hanc

73 F: ecclesiam

74 O: conciones

75 R (cf. CH): ut

76 R: cet.

77 F: qui

78 R (cf. CH): cantiones

79 // om. O

80 om. R, T

81 B, O: affert

82 om. B, F

9 Zsolt 19,13.

genoss. Und weil Christus befiehlt, dass die Darbietung dieses Sakraments mit der Erinnerung an sein Leiden verbunden werde, fügt man zu den bekannten Gesängen fromme Lieder in der Volkssprache hinzu, mit denen der Glaube und die übrigen Akte der Anbetung in der Brust der Menschen entzündet werden.

XI. VON DER BEICHTE

Die individuelle Beichte behalten wir um dreierlei Ursachen willen bei. Erstlich, damit die Unverständigen erforscht und unterrichtet werden können. Sodann, damit die Menschen, die besonders beschwerte Gewissen haben, auch besonderen Trost aus dem Worte Gottes beanspruchen möchten. Drittens, damit die Absolution einem jeden insbesondere mitgeteilt werden könne. Eine abergläubische Aufzählung aller Sünden, so lehren wir, ist nicht notwendig. Erstens ist sie unmöglich, entsprechend dem Psalmwort <Ps. 19, 13>: Wer kann merken, wie oft er fehlet? Sodann, weil die Vergebung der Sünden nicht von ihrer Aufzählung abhängt, sondern von der göttlichen Barmherzigkeit und den Verdiensten Christi, wegen denen das Evangelium allen, die Buße tun, Vergebung der Sünden bringt. Wir mahnen vielmehr das Volk, Buße zu tun, um das Evangelium anzunehmen, als zu einer unmöglichen und unnötigen Aufzählung aller Sünden, damit nicht den Gewissen Fallen gestellt würden.

XI. O SPOVEDI

Súkromnú spoveď plne zachovávame z troch dôvodov. Po prvé, aby bolo možné vyskúšať a poučiť nevzdelaných. Po druhé, aby tí, ktorí cítia osobitné znepokojenie vo svojom svedomí, žiadali aj osobitnú útechu z Božieho slova. Po tretie, aby sa každému osve udelila sviatosť v rozhrešení. Učíme však, že nie je nevyhnutné ono poverčivé vyratúvanie všetkých hriechov. Predovšetkým je to nemožné v zmysle výroku: „Kto si uvedomuje previnenia?“ Po druhé, pretože odpustenie hriechov nezávisí od ich vyratúvania, ale od Božieho milosrdenstva a Kristových zásluh, pre ktoré evangelium ponúka odpustenie hriechov všetkým, ktorí robia pokánie. O to viac však povzbudzujeme ľud ku konaniu pokánia a prijímaniu evanjelia vierou, než k nemožnému a nie nevyhnutnému vyratúvaniu všetkých hriechov, aby sa do svedomia nehádzali slučky a háčiky.

omnium peccatorum, ne laquei⁸³ conscientiis iniiciantur.

XII. DE POENITENTIA.

Caeterum perpetuo urgemus doctrinam poenitentiae, sine qua nec ingredi quisquam in ecclesiam, nec ingressus perseverare potest. Constat autem vera poenitentia primum contritione, quando corda tanguntur⁸⁴ ira Dei mortemque aeternam sentiunt⁸⁵ revelante lege Dei peccata; deinde fide, quando evangelio offerente meritum et satisfactionem Christi corda ex pavoribus eriguntur fiducia misericordiae patris, quam Christus conciliavit omnibus agentibus poenitentiam et in ipsius nomen⁸⁶ credentibus; postremo sequi debent bona opera, quae sunt fructus poenitentiae, iuxta illud 2. Petr. 1. Praestate in fide virtutem.

XIII. DE USU SACRAMENTORUM.⁸⁷

Sacramenta sentimus non ideo tantum a Christo instituta esse, ut discrimen faciant inter Christianum et non Christianum, sed potius, /ut sint sigilla⁸⁸ divinae voluntatis erga nos, ad hoc proposita, ut in singulis per haec pacta divina excitetur et confirmetur fides. Nisi igitur adsit fides apprehendens pactum et promissionem Dei, inanis est usus sacramentorum, imo cedunt in iudicium iuxta Pauli testimonium 1. Cor. 11. Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini.

XII. A BŰNBÁNATRÓL

Továbbá szüntelenül szorgalmazzuk a bűnbánat tanítását, mely nélkül sem az egyházba nem léphet, sem abban nem maradhat meg valaki. Az igaz bűnbánat áll pedig: először töredelemből, amikor a szíveket megérinti Isten haragja, érzik az örök halált, mert Isten törvénye feltárja a bűnöket; másodszor hitből, amikor az evangélium felkínálja Krisztus érdemét és elégtételét és a szívek felocsúdnak a félelemből az Atya irgalmába vetett bizalommal, mert Krisztus kiengesztelte őt minden bűnbánóval és az ő nevében bízókkal; végül következniük kell a jócselekedeteknek, melyek a bűnbánat gyümölcsei, 2. Péter 1 <5> szerint: *Hitetekben mutassatok erényt.*

XIII. A SZENTSÉGEKKEL VALÓ ÉLÉSRŐL

Úgy gondoljuk, hogy Krisztus nemcsak azért szerezte a szentségeket, hogy különbséget tegyenek keresztyén és nem keresztyén között, hanem inkább azért, hogy isten irántunk való akaratának pecsétjei legyenek azzal a szándékkal, hogy az isteni szövetségek által kiben-kiben hit támadjon és erősödjék. Ha tehát nincs jelen a hit, hogy fogadja Isten szövetségét és ígéretét, hiábavaló a szentségekkel való élés, sőt ítéletet hoznak magukkal Pál tanúsága szerint, 1 Korinthus 11 <29>: *Mert aki méltatlanul eszik és iszik, ítéletet eszik és iszik önmagának, nem különböztetvén meg az Úr testét már edeltől.*

83 T: aliqui

84 B, O: franguntur

85 B, F: sentium

86 B, F, O: nomine

87 T: Articulus de usu sacramentorum conformis est articulo XIII. confessionis quinque superiorum liberum regiarumque civitatum anno 1549. Ferdinando I-mo Romano imperatori exhibitae in omnibus punctis et clausulis.

88 // B: ut sigilla R (cf. CA): ut sint signa

XII. VON DER BUSSE

Weiters halten wir beharrlich an der Lehre von der Buße fest, ohne welche weder jemand in die Kirche aufgenommen werden noch darinnen bleiben kann. Die wahre Buße besteht aber erstens in der Reue, wenn die Herzen vom Zorne Gottes gebrochen werden und, wenn das Gesetz Gottes die Sünden offenbart, den ewigen Tod fühlen. Zum andern im Glauben, wenn die Herzen aus ihren Ängsten dadurch befreit werden, dass das Evangelium das Verdienst und die Genugtuung Christi anbietet im Vertrauen auf das Erbarmen des Vaters, das Christus allen jenen geneigt gemacht hat, die Buße tun und an seinen Namen glauben. Schließlich müssen gute Werke folgen, die gemäß 2. Petr. 1 <5> die Früchte der Buße sind: *Erweise Tugend im Glauben.*

XIII. VOM GEBRAUCH DER SAKRAMENTE

Wir halten dafür, dass die Sakramente nicht nur deshalb von Christus eingesetzt sind, dass sie einen Unterschied zwischen Christen und Nichtchristen machen, sondern vielmehr, dass sie Siegel des göttlichen Willens gegen uns seien. Sie werden deshalb dargebracht, damit durch diese göttlichen Vereinbarungen in den Einzelnen der Glaube erweckt und bestärkt werde. Wenn daher der Glaube nicht vorhanden ist, um die Vereinbarung und Verheißung Gottes zu ergreifen, ist der Gebrauch der Sakramente wertlos, ja sie unterliegen dem Gericht - gemäß dem Zeugnis des Paulus, 1. Kor. 11 <27 und 29>: *Wer unwürdig isst und trinkt, isst und trinkt sich selber zum Gericht, weil er den Leib des Herrn nicht unterscheidet.*

XII. O POKÁNÍ

Nadálej sústavne zdôrazňujeme učenie o pokání, bez ktorého nikto nemôže do cirkvi vstúpiť, ani v nej po vstupe zotrvať. Právě pokánie však pozostáva v prvom rade zo skrúšenosti srdc, keď sa ich dotýka Boží hnev a ony cítia večnú smrť, pretože Boží zákon im odhaľuje hriechy; po druhé, z viery, keď vzhľadom na to, že evanjelium ponúka Kristovu zásluhu a jeho zadosťučinenie, srdcia sa zo strachu a úzkosti dvíhajú s dôverou v Otcovo milosrdenstvo, ktoré Kristus získal všetkým, ktorí konajú pokánie a veria v jeho meno; a napokon, majú nasledovať dobré skutky, ktoré sú ovocím pokánia, podľa onoho výroku z Druhého Petrovho listu, kapitola 1: „Vo viere preukazujte cnosť.“

XIII. O UŽÍVANÍ SVIATOSTÍ

Sme presvedčení, že Kristus ustanovil sviatosti nielen preto, aby tvorili rozdiel medzi kresťanom a nekresťanom, ale skôr preto, aby boli pečatou Božej vôle voči nám, a že okrem toho ich ponúkol preto, aby sa skrze tieto božské zmluvy stupňovala a upevňovala viera v každom jednotlivcovi. Ak by teda chýbala viera pri prijímaní zmluvy a Božieho zaslúbenia, daromné je užívanie sviatostí, ba takí kráčajú pred súd podľa Pavlovho svedectva v 1. liste Korinťanom, kapitola 11: „Lebo kto je alebo pije nehodne, je a pije pre seba súd, keďže nerozoznáva Pánovo telo.“

XIV. DE MINISTRIS.

Sentimus nemini licere fungi officio publico docendi et administrandi sacramenta in ecclesia, nisi legitime vocatus fuerit ab ecclesia, et fidelibus eruditisque antea, denique probatis ministris verbi Dei approbatus, et in ordinem⁸⁹ assumptus, iuxta ritum veteris ecclesiae⁹⁰. Actor. 1.⁹¹ Item 1. Tim. 5.⁹² Manus ne cui cito imponas. Item⁹³: Constitue oppidatim ministros et presbyteros, Tit. 1.⁹⁴

XV. DE CEREMONIIS.

Ceremonias in ecclesia servamus et servandas esse sentimus, quae ornant ministerium possuntque bona conscientia servari, ut sunt certae feriae, cantiones, lectiones sacrae et orationes additae⁹⁵ ad dominicam coenam celebrandam; item vestes speciales ministrorum et alia multa, quae tametsi absque peccato omitti possunt in ecclesiis recte institutis, tamen, quia ornant ministerium, ea studiose retinemus, iuxta illud Pauli 1. Cor. 14. Omnia decenter et ordine in ecclesia fiant.

XVI. DE REBUS POLITICIS.

Magistratus, iudicia, rerum proprietatem, contractus legitimos et alia rectae rationi consentanea probamus⁹⁶ ut⁹⁷ bonas Dei ordinationes, quas⁹⁸ evangelium non modo non improbat, verum etiam confirmat et praecipit, ut in magno honore habeantur secundum Deum. Roman. 13.

XIV. AZ EGYHÁZI SZOLGÁKRÓL

Úgy gondoljuk, senkinek sem szabad a nyilvános tanítás tisztségét betölteni és az egyházban a szentségeket kiszolgáltatni, ha nem törvény szerint hívta el az egyház, ha nem javasolták Isten igéjének hűséges, tanult s már kipróbált szolgálói, és ha nem vétetett fel az egyházi rendbe a régi egyház szokása szerint. Apostolok cselekedetei 1 <23-26>. Továbbá 1 Timóteus 5 <22>: *A kézrátételt ne siesd el senkinél.* Továbbá: *Lelkészeket és presbitereket állíts szolgálatba a városokban.* Títusz 1 <5>.

XV. (XVI.) A SZERTARTÁSOKRÓL

Az egyházi szertartásokat megőrizzük és megőrzendőkné gondoljuk, azokat, melyek ékesítik a szolgálatot, jó lelkiismerettel megtarthatók, mint bizonyos ünnepek, énekek, szent olvasmányok és az úrvacsorához járuló imádságok. Továbbá a lelkészek külön öltözkét és sok mást, melyeket jóllehet bűn nélkül mellőzni lehet a rendezett egyházakban, mégis mivel ékesítik a szolgálatot, nagy igyekezettel megtartjuk őket Pál szava szerint, 1 Korinthus 14 <40>: *Minden szépen és rendben történjék az egyházban.*

XVI. A VILÁGI DOLGOKRÓL

A hatóságokat, a bíróságokat, a tulajdonjogot, a törvényes adásvételt és más ésszerű dolgokat helyeseljük mint Isten jó rendelkezéseit, melyeket az evangélium nemcsak hogy nem helytelenít, de meg is erősít és előírja, hogy nagy tiszteletben tartsuk őket Isten rendelkezése szerint, Róma 13 <1-7>.

89 F, R: ordine

90 F: ecclesia

91 om. F

92 R falso: 4.

93 R: hinc

94 om. R

95 R: dictae

96 F add.: ut alia rectae rationi consentanea probamus

97 O: et

98 F: que

XIV. VON DEN DIENERN DER KIRCHE

Wir halten dafür, dass keiner in der Gemeinde öffentlich lehren und die Sakramente austeilen dürfe, er sei denn in ordnungsgemäßer Weise von der Gemeinde berufen, und zuerst von Gläubigen und Kundigen, schließlich von bewährten Dienern der Wortes Gottes geprüft und in den Kirchendienst aufgenommen worden nach dem Brauch der Alten Kirche, Apg. 1 <23 ff.> und 1. Tim. <5, 22>: *Die Hände lege niemandem zu bald auf.* Ebenso <Tit. 1, 5>: *Setzte Älteste ein überall in den Städten.*

XV. VON DER ZEREMONIEN

Wir bewahren die Zeremonien in unsern Kirchen und lehren, dass man sie bewahren soll, da sie den Kirchendienst zieren, und mit gutem Gewissen bewahrt werden können, als da sind: festgesetzte Feiertage, Gesänge, heilige Lesungen und die Gebete, die zur Abendmahlsfeier gehören. Ebenso besondere Kleidung der Kirchendiener und vieles andere, was gleichwohl ohne Sünde in jenen Kirchen, die gut unterrichtet sind, ausgelassen werden kann. Dennoch, weil sie das Predigtamt zieren, behalten wir sie gerne bei, entsprechend dem Wort des Paulus, 1. Kor. 14 <40>: *Alles in der Kirche geschehe ehrbar und ordentlich.*

XVI. VON DER WELTLICHEN OBRIGKEIT UND ORDNUNG

Die weltliche Obrigkeit, Gerichte, Eigentum an Gütern, rechtskonforme Verträge und alles andere, das mit der rechten Vernunft zusammenstimmt, nehmen wir an als gute Ordnungen Gottes, welche das Evangelium nicht nur nicht verbietet, sondern vielmehr bestätigt und befiehlt, sie gemäß der Weisung Gottes in allen Ehren zu halten, Röm. 13 <1 ff.>.

XIV. O SLUŽOBNÍKŮCH

Sme presvedčení, že v cirkvi smie zastávať verejný úrad spojený s vyučovaním a s vysluhovaním sviatostí jedine ten, koho cirkev zákonným spôsobom povolala, koho vopred vyskúšali verní, vzdelaní a definitívne potvrdení služobníci Božieho slova a prijali ho do stavu ordinovaných podľa obradu starej cirkvi. Skutky apoštolov, 1. kapitola, a Prvý list Timotejovi, 4. kapitola: „Unáhľene na nikoho nevkladaj ruky.“ A ďalej: „Po mestách ustanovuj služobníkov a presbyterov.“

XV. O CEREMONIÁCH

Ceremonie v cirkvi zachovávame a sme presvedčení, že treba zachovávať, a to tie, ktoré ozdobujú kňazskú službu a môžu sa zachovať s dobrým svedomím. Sú to napríklad určité sviatky, piesne, posvätné čítania a modlitby, ktoré sú pridané k sláveniu Večere Pánovej; ďalej sa to týka osobitných rúch kňazov a mnohých iných vecí, ktoré by sa síce mohli bez hriechu vynechať v riadne usporiadaných cirkvách, no my ich napriek tomu horlivo zachovávame, pretože zobia kňazskú službu, a to podľa Pavlovho výroku v Prvom liste Korinťanom, kapitola 14: „V cirkvi nech sa všetko deje slušne a v poriadku.“

XVI. O OBČIANSKYCH ZÁLEŽITOSTIACH

Úrady, súdy, vlastníctvo majetku, zákonné dohody a ostatné záležitosti, ktoré sú v súlade so správnym zmýšľaním, schvaľujeme ako dobré Božie ustanovizne, ktoré evanjelium nielenže nezavrhne, ale potvrdzuje a prikazuje, aby sme ich mali vo veľkej úcte podľa Boha. List Rimanom, kapitola 13.

XVII. DE MATRIMONIO.

De matrimonio ita sentimus matrimonium esse divinam ordinationem, ac propterea⁹⁹ damnatis vagis libidinibus contrahendum esse¹⁰⁰ ab idoneis hominibus¹⁰⁰, qui donum castitatis virginiae non habent, cuiusque¹⁰¹ ordinis homines fuerint. Nam scortatores non habent partem in regno Dei, inquit Paulus. Et Christus neminem alligat ad coelibatum, dicit enim Matth. 19. Non omnes capiunt verbum hoc, qui potest capere, capiat. Ex his causis docemus sacerdotibus licere uxores ducere. Constat etiam¹⁰² in ecclesia veteri¹⁰² sacerdotes fuisse¹⁰³ maritos et sacerdotum liberos. Et Paulus iubet episcopum et ministros eligi maritos.

XVIII. DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

Resurrectionem mortuorum iustorum et iniustorum in die iudicii certissime futuram esse statuimus, in qua¹⁰⁴ pii aeterna praemia consequentur, impii vero¹⁰⁵ aeternas poenas.

XIX. DE LIBERO ARBITRIO.¹⁰⁶

Liberum arbitrium fuisse in primis parentibus ante lapsum affirmamus, sicut¹⁰⁷ angeli, qui lapsi non sunt, adhuc habent, sed post lapsum amiserunt libertatem, sicut et alia dona integrae naturae, ita ut in externis duntaxat rebus aliquam habeamus eligendi libertatem, ut possimus hoc vel illo colore vestiri, hoc vel illo cibo vesci, honeste vivere, scandala vitare, vitam nostram foris ad normam decalogi gubernare, tametsi haec ipsa voluntas saepe et varie impeditur¹⁰⁸. Sed verum timorem, fidem ac dilectionem Dei praestare, item

99 om. R

100 [] R: ab hominibus idoneis

101 R (cf. CH): cuiuscunque

102 O, R (cf. CH): enim

103 ++ R: fuisse sacerdotes

104 B: quae

105 om. R

106 T: Non absimiliter articulus quoque de libero arbitrio de verbo ad verbum similis est articulo XIX. eiusdem praeattactae confessionis.

107 R: sicuti

108 R (cf. L): impediatur

XVII. A HÁZASSÁGRÓL

Úgy gondoljuk, hogy a házasság isten rendelése, ezért elvetve a szertelen vágyakat az alkalmas embereknek, akik a szüzesség ajándékával nem rendelkeznek, meg kell házasodniuk, bármilyen rendűek is. *Mert a paráznáknak nincs részük Isten országában,*¹⁰ mint Pál mondja. És Krisztus senkit sem kötelez nőtleniségre, azt mondja ugyanis Máté 19 <11-12>-ben: *nem mindenki érti meg ezt a beszédet, aki meg tudja érteni, értse meg.* Ezen okokból tanítjuk, hogy a papok megházasodhatnak. Tény, hogy a régi egyházban is voltak nős papok és a papoknak gyermekeik. És Pál megparancsolja, hogy nős püspököket és lelkészeket válasszanak.¹¹

XVIII. A HALOTTAK FÖLTÁMADÁSÁRÓL

Bizonyosan állítjuk, hogy a halottak feltámadása, igazaké és hamisaké, az ítélet napján bekövetkezik, amelyen az istenfélők örök jutalmat nyernek, a gonoszokat pedig örök büntetés sújtja.

XIX. A SZABAD AKARATRÓL

Azt állítjuk, hogy szabad akarat volt az első emberpárban a bűnbeesés előtt, amint a bűnbe nem esett angyaloknak még megvan, de a bűnbeesés után elvesztették a szabadságot, mint a romlatlan természet más ajándékait is, úgy hogy csak a külső dolgokban van valami választási szabadságunk, hogy ilyen vagy olyan színbe öltözzünk, hogy ezt vagy azt az ételt együk, tisztességesen éljünk, a botrányokat kerüljük, életünket külsőleg a Tízparancsolat szerint, jóllehet ez az akarat gyakorta különféle akadályokba ütközik. De igaz istenfélelmet, hitet, Isten szeretetét mutatni, az evangéliumnak hinni erőnkéből nem futja eszerint: *Senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya, az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú és az, akinek a Fiú akarja kijelenteni.*¹² Továbbá: *Senki sem jöhet énhozzám, ha nem vonzza az Atya.*¹³

10 1 Kor 6,9.

11 1 Tim 3,2.

12 Mt 11,27.

13 Jn 6,44.

XVII. VOM EHESTAND

Von dem Ehestand denken wir, dass er von Gott gestiftet ist, und darum verwerfen wir alle Unzucht und lehren, dass geeignete Menschen die Ehe schließen sollen, welche die Gabe der Keuschheit nicht haben, welchem Stande sie auch angehören. *Denn die Hurer haben keinen Anteil am Reiche Gottes*, sagt Paulus <1. Kor. 6, 9>. Und Christus verpflichtet niemanden zum Zölibat, denn er sagt, Matth. 19 <11>: *Nicht alle fassen dieses Wort. Wer es fassen kann, der fasse es*. Das ist der Grund, weshalb wir lehren, dass die Priester heiraten dürfen. Es ist auch bekannt, dass die Priester in der Alten Kirche verheiratet waren und Kinder hatten. Und Paulus gebietet, verheiratete Bischöfe und Priester zu wählen <vgl. 1. Tim. 3, 2>.

XVIII. VON DER AUFERSTEHUNG DER TOTEN

Wir halten für gewiss, dass eine Auferstehung der Toten, der Gerechten und der Ungerechten, am Tag des Gerichtes sein wird, in welcher die Gläubigen ewige Belohnung, die Gottlosen aber ewige Pein erlangen sollen.

XIX. VOM FREIEN WILLEN

Wir halten dafür, dass vor dem Fall in unseren ersten Eltern ein freier Wille gewesen sei, wie auch die Engel, die nicht gefallen sind, ihn noch haben, aber nach dem Fall haben sie die Freiheit verloren wie auch andere Güter der unversehrten Natur. Daher haben wir allein in äusserlichen Dingen eine gewisse Freiheit zu wählen, dass wir uns beispielsweise mit dieser oder jener Farbe uns kleiden, diese oder jene Speise essen, ehrlich leben, Ärgernis vermeiden und unser Leben äusserlich nach der Norm der Zehn Gebote führen können, wiewohl selbst dieser Wille oft und verschiedentlich gehindert wird. Aber wahre Ehrfurcht, Glauben und Gottesliebe zu haben, ebenso, dem Evangelium zu glauben, das steht nicht in unseren Kräften, wie es heißt <Matth. 11, 27>: *Niemand kennt den Sohn als nur der Vater, und niemand kennt den Vater als nur der Sohn und wem es der Sohn offenbaren will*. Ebenso: *Niemand kommt zu mir, es sei denn mein Vater ziehe ihn*, Johan. 6. <44>.

XVII. O MANŽELSTVE

Sme tak presvedčení, že aj manželstvo je Božou ustanovizňou, a preto odsudzujúc nezriadené chlipné chůtky, učíme, že ho majú uzavrieť tí ľudia, ktorí sú na to súci, ak nemajú dar panenskej čistoty, nech by to boli ľudia z akéhokoľvek stavu. Lebo smilníci nemajú účasť na Božom kráľovstve, ako vraví Pavol. A Kristus nikoho nepripútava k bezženstvu – Matúš v 19. kapitole totiž hovorí: „Nie všetci chápu toto slovo; kto ho môže pochopiť, nech pochopí.“ Z týchto dôvodov učíme, že sa slobodno kňazom ženit. Veď je známe, že aj v starej cirkvi boli kňazi ženatí a boli aj kňazské deti. Aj Pavol prikazuje, aby za biskupa a služobníkov volili ženatých.

XVIII. O VZKRIESENÍ MŔTVÝCH

S najväčšou istotou veríme, že sa v deň súdu uskutoční vzkriesenie mŕtvych, tak spravodlivých, ako nespravodlivých, a v ňom zbožní dosiahnu večnú odmenu, ale bezbožných stihnú večné tresty.

XIX. O SLOBODNEJ VÔLI

Tvrdíme, že slobodná vôľa bola u prvých rodičov pred ich pádom, tak ako ju dosiaľ majú anjeli, ktorí nepadli, ale že po páde stratili slobodu, tak ako aj iné dary nenarušenej prirodzenosti. Je to teda tak, že nanajvýš iba vo vonkajších veciach máme nejakú slobodu voľby, takže sa môžeme obliekať do tej alebo onej farby, môžeme jesť to alebo ono jedlo, žiť čestne, vyhnúť sa pohoršeniam a svoj život na verejnosti usmerňovať podľa meradiel Desatora, hoci práve táto vôľa často naráža na rozličné prekážky. Avšak preukazovať skutočnú bázeň, vieru a Božiu lásku a tak ďalej, okrem toho veriť evanjeliu, to nie je v našich silách, a to v zhode s výrokom: „Nik nepozná Syna, iba Otec, a nik nepozná Otca, iba Syn a ten, komu to Syn bude chcieť zjaviť.“ A ďalej: „Nikto neprichádza ku mne, pokiaľ ho nepriťahne Otec.“

evangelio¹⁰⁹ credere non est in nostris viribus¹¹⁰, iuxta illud: Nemo novit filium, nisi pater, et patrem nemo, nisi filius, et cui filius voluerit revelare. Item: Nemo venit ad me, nisi pater traxerit eum.

XX. DE INVOCATIONE SANCTORUM.

Sanctos vita defunctos omni quidem laude dignos esse docemus, ut qui prae lucent nobis doctrina multisque¹¹¹ praeclaris exemplis, at propterea non invocandos. Non enim audiunt nostram invocationem iuxta illud Esa 63. Abraham nescit nos et Israel ignorat nos, tu autem Deus pater noster es. Ecclesiast. 9. Vivi enim sciunt se morituros, mortui vero¹¹² nihil amplius norunt, nec si audirent, habent aliquid, quod in¹¹³ nos erogent. Idem prohibetur etiam primo et secundo¹¹⁴ decalogi praecepto. Invocatio enim, sicut et alii cultus primae tabulae, nulli debetur, nisi Deo. Tria autem in omni invocatione (nisi aerem verberare velis) requiruntur: videlicet mandatum, quod oporteat invocare; deinde promissio, quod exaudiamur, et fides, quod nos simus illi, a quibus invocatio fieri debet. De sanctis vita defunctis nihil horum habemus; ergo invocatio sanctorum, etamsi idolatria non esset, ¹¹⁵tamen inanis sonus. Quin et patres ipsi invocationem sanctorum reprehendunt. Sic enim Epiphanius¹¹⁶ contra Colliridianos scribit de beata¹¹⁷ virgine: Revera sanctum erat corpus Mariae, non tamen Deus: revera virgo erat ipsa¹¹⁸ virgo¹¹⁹ et honorata, non autem proposita est ad adorationem, sed ipsa adorans eum, qui carne genitus est ex ea. Et Ambros. ad Rom. cap. 1. Solent misera uti excusatione dicentes: per istos iri ad Deum, sicut per comites pervenitur ad regem. Age, numquid tam demens est aliquis et salutis suae immemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti etc.¹²⁰ Et mox: Isti non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino

109 F: evangelium

110 R: in viribus nostris

111 F: mutisque

112 R: autem

113 om. F

114 F: secundi

115 R (cf. CH) add.: esset

116 F: Epiphanius

117 F: beate

118 F: ipso

119 om. R

120 R: cet.

XX. A SZENTEK SEGÍTSÉGÜL HÍVÁSÁRÓL

Tanítjuk, hogy az elhunyt szentek minden tiszteletre méltók, mint akik előttünk járnak tanításukkal és sok fényes példával, mégsem hívhatók segítségül. Nem hallják ugyanis hívásunkat eszerint, Ézsaiás 63 <16>: *Ábrahám nem ismer bennünket, Izráel nem törődik velünk, de Uram, te vagy a mi atyánk.* És Prédikátor 9 <5>: *Az élők annyit tudnak, hogy meg fognak halni, de a holtak semmiről nem tudnak.* S még ha hallának is, semmijük sincs, amit ránk vesztegethetnének. Ugyanezt az első és második parancsolat is tiltja. A segítségül hívás ugyanis, mint az első tábla más megtiszteltetései, senkit sem illethet, csakis Istent. Három dologra van pedig szükség minden segítségül hívásban, ha nem akarsz falra borsót hányni, tudniillik elrendelésre, hogy kell segítséget hívnunk, aztán ígéretre, hogy meghallgatnak minket, és hitre, hogy mi vagyunk azok hívhatunk segítséget. Az elhunyt szentek esetében semmi ilyesmivel nem rendelkezünk, tehát a szentek segítségük hívása ha nem is bálványimádás, mégis hiábavaló szócséplés. Még az atyák is helytelenítik a szentek segítségül hívását. Így ír ugyanis Epiphanius a collyridiánusok ellen a szent szűzről: *Valóban szent volt Mária teste, mégsem isten. Valóban szűz volt és tiszteletreméltó, mégsem imádat tárgya, de ő maga annak imádója, aki az ő testéből született.* És Ambrosius: Magyarázat a Római levélhez, 1: *Azzal a szerencsétlen védekezéssel szoktak élni, hogy rajtuk keresztül jutni Istenhez, mint ahogy az udvaroncokon keresztül jutni a királyhoz. No, kicsoda annyira bolond és üdvösségéről megfeledkezett, hogy a királynak kijáró tiszteletet tanúsítja az udvaroncnak? stb. Továbbá: és nem tartják bűnösöknek magukat, akik Isten nevének tiszteletét átviszik a teremtményre, s Istent odahagyva szolgatársait imádják? A királyhoz azért folyamodunk tisztjei és udvaroncai útján, mert ő is csak ember, és nem tudja kire bízni az államot. Azonban hogy méltóak legyünk Istenhez, aki előtt semmi sincs rejtve, nincs szükség közbenjáróra, csak áhítatos lélekre.*

XX. VON DER ANRUFUNG DER HEILIGEN

Wir denken, dass man die Menschen, die aus diesem Leben geschieden sind, in allen Ehren halten soll, als die uns in der Lehre und in vielen herrlichen Exempeln voranleuchten. Aber deswegen soll man sie nicht anrufen. Denn sie hören unsere Anrufung nicht; siehe Jes. <63, 16>: *Abraham weiß von uns nichts und Israel kennt uns nicht, du aber bist unser Vater. Pred. 9 <5>: Denn die Lebenden wissen, dass sie sterben werden, die Toten aber wissen nichts mehr*, und wenn sie auch hörten, hätten sie nichts, was sie uns geben könnten. Dies wird auch durch das erste und zweite Gebot des Dekalogs verhindert. Denn drei Dinge (wenn man nicht spieglefchten will) sind für jede Anrufung erforderlich, nämlich: das Gebot, dass man anrufen solle, sodann die Verheißung, dass wir erhört würden, und der Glaube, dass wir es seien, von denen die Anrufung erfolgen solle. Von den Heiligen, die aus dem Leben geschieden sind, haben wir nichts von alledem. Daher wäre eine Anrufung der Heiligen, wenn schon nicht Götzendienst, dennoch ein leeres Getöse. Ja die Väter selbst tadeln die Anrufung der Heiligen. So schreibt Epiphanius gegen die Kollyridianer über die selige Jungfrau: *Der Leib der Maria war in der Tat heilig, aber nicht Gott. Maria war in der Tat Jungfrau und ehrwürdig, dennoch aber kein Gegenstand der Anbetung, vielmehr betete sie selber den an, der im Fleisch aus ihr geboren wurde*. Und Ambrosius, Römerbriefkommentar, Kap. 1: *Sie gebrauchen für gewöhnlich die elende Ausrede: durch diese könne man zu Gott gelangen, wie man über die Begleiter Zugang zum König bekommt. Aha. Ist jemand so verrückt und vergisst so sehr sein Wohl, dass er die Würde eines Königs dem Begleiter zuerkennt? Und weiter unten: Halten sie diejenigen nicht für schuldig, die die Ehre des Namens Gottes auf die Kreatur übertragen, den Herrn zurücklassen und ihre Mitsklaven anbeten? Nun wendet man sich deshalb durch Tribune und Begleiter an den König, weil der König jedenfalls ein Mensch ist und nicht weiß, wem er den Staat anvertrauen kann. Um aber Gottes würdig zu sein, dem jedenfalls nichts verborgen*

XX. O VZÝVANÍ SVĚTÝCH

Učíme, že svätí, ktorí zosnuli, sú akiste hodní každej chvály, lebo oni nám žiaria svojou učenosťou a mnohými vynikajúcimi príkladmi. Zato však vzývať ich netreba. Nepočujú totiž naše vzývanie, podľa výroku Izaiáša, kapitola 63: „Abrahám o nás nevie a Izrael nás nepozná, no ty si naším otcom.“ A v 9. kapitole knihy Kazateľ: „Živí totiž vedia, že zomrú, avšak mŕtvi už nevedia o ničom,“ no ani keby počuli, nemajú nič, čím by nás odmenili. V tom istom bráni nám prvé a druhé prikázanie Desatora: „Nebudeš mať iných bohov!“ Ďalej: „Nebudeš brať nadarmo meno Pána, tvojho Boha.“ Lebo vzývanie, takisto ako iné prejavy kultu zahrnuté v prvej tabuli prikázaní, sa ako povinnosť vzťahuje jedine voči Bohu, voči nikomu inému. Pri každom vzývaní sa totiž vyžadujú (ak nechceš trepať do vzduchu) tri zásady, konkrétne najprv príkaz, že treba vzývať; po druhé, prísľub, že budeme vypočutí; po tretie, viera, že my sme tí, ktorí majú vzývanie uskutočniť. U svätých, ktorí zosnuli, nemáme nič z toho. Teda vzývanie svätých, aj keby nebolo modlárstvom, bolo by prázdny zvukom. Dokonca aj sami Otcovia kritizujú vzývanie svätých. V tomto zmysle totiž Epifanius píše proti stúpencom Kollirida o blahoslavenej Panne: „Skutočne sväté bolo Máriino telo, jednako nebola Bohom. Skutočne pannou bola sama Mária, pannou ctenou, jednako nebola vystavená na to, aby sa jej klaňali. Naopak, sama sa klaňala tomu, ktorý sa z nej narodil podľa tela.“ Ambróz v komentári k Listu Rimanom, kapitola 1, hovorí: „K úbohej výhovorky sa zvyčajne uchylujú tí, čo hovoria: »Cez svätých možno dôjsť k Bohu, tak ako sa cez dvoranov sa dá prísť ku kráľovi.« Nuž vari je voľakto natoľko hlúpy a natoľko nepamätá na svoju spásu, že prejavy úcty vyhradené kráľovi privlastňuje členovi jeho družiny?“ A vzápätí dodáva: „Tamti nepokladajú za vinných takých, ktorí česť Božieho mena udeľujú stvoreniu, a keď zanechali Pána, klaňajú sa tým, čo sú sluhami rovnako ako oni. Teraz sa preto chodí ku kráľovi cez jeho tribúnov a družinníkov, pretože kráľ je tak či tak iba človek a nevie, komu má zveriť záležitosti štátu. No pokiaľ ide

conservos adorant. Nunc igitur ad regem per tribunos et comites itur, quia¹²¹ homo utique est rex et nescit, quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem promerendum, quem utique nihil latet, suffragatore non est opus, sed mente devota.

Haec est brevis confessio seu summa doctrinae¹²² ecclesiarum nostrarum, quam ex sacris et aliorum doctorum libris collegimus, fatemurque eam piam et verbo Dei¹²³ consentaneam esse. Quod si quis ex spiritu et verbo Dei melius nos docebit, nullam boni piique hominis informationem aspernabimur, sed eam grato animo accepturi sumus. Sed scimus hanc doctrinam esse verbum Dei verum et invictum et oramus, ut in eo Christus nos omnes conservet et spiritum sanctum largiatur, ut coram toto mundo de testimoniis suis absque confusione loqui et in vera fide perseverare possimus. Amen.¹²⁴

(Endnotes)

a *Hoc dictum Hieronymi reperire non potui.*

b *Hoc dictum Chrysostomi non repertum.*

Ez egyházaink rövid hitvallása, azaz tanításuk summája, melyet a Szentírásból, valamint más tanítók könyveiből vettünk, s melyről valljuk, hogy istenfélő, és egyezik Isten igéjével. Hogyha valaki Isten lelkéből és igéjéből jobban tanít minket, jó és istenfélő embernek semmiféle oktatását nem fogjuk megvetni, hanem hálás szívvel fogadjuk tőle. De tudjuk, hogy ez a tanítás Isten igaz és győzhetetlen igéje, és könyörgünk, hogy Krisztus ebben tartson meg mindnyájunkat, és bőven árássa ránk Szentlelkét, hogy az egész világ előtt zavar nélkül szólhassunk az ő bizonyágtételéről, és megállhassunk az igaz hitben. Ámen.

---

121 F: qui

122 F: doctrina

123 F: Deo

124 R (cf. CH) add.: Deut. 12. Non facietis singuli, quod sibi rectum videtur, sed quod ego praecipio tibi, hoc tantum facias, nec addas quicquam nec minuas. 2. Tim. 2. Tu, fili mi, fortis esto in gratia, quae est per Christum Iesum, et in his, quae audivisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoque doceant. Cyprianus de traditionibus humanis lib. I. Epistolarum, Epist. 8. Adulterum est, inquit, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur. Procul ab eiusmodi hominum contagione discedite et sermones velut cancrum et pestem fugiendo vitate praemonente Domino: Coeci sunt et duces coecorum. Cyprianus in Epistola ad Pompeium. Nec consuetudo, quae apud quosdam obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est, propter quod relicto errore sequamur veritatem. Item: Si solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid ante aliquis faciendum putarit, sed quid prior Christus, qui ante omnes est, fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem.

ist, bedarf es keines Fürbitters, sondern eines andächtigen Sinnes.

Dies ist das kurze Bekenntnis bzw. die Zusammenfassung der Lehre unserer Gemeinden, die wir aus den heiligen Schriften und den Büchern anderer Lehrer zusammen gestellt haben. Wir nennen es fromm und mit dem Worte Gottes übereinstimmend. Wenn uns aber jemand aus dem Geist und dem Worte Gottes eines besseren belehren wird, wollen wir keine Unterweisung eines guten und frommen Menschen verachten, sondern sie dankbaren Sinnes annehmen. Wir wissen aber, dass diese Lehre das wahre und unbesiegte Wort Gottes ist und beten, dass Christus uns alle in ihm bewahren und den Heiligen Geist schenken möge, damit wir unverwirrt vor der ganzen Welt von seinen Zeugnissen reden und im wahren Glauben verharren können. Amen!

o Bohu, osoží sa obrátiť v prvom rade naňho, pretože jemu tak či tak nie je nič skryté, nie je teda potrebný odporúčať, ale pokorná myseľ.“

Záver: Toto je krátke vierovyznanie čiže súhrn učenia našich cirkví, ktorý sme zostavili z posvätných kníh a kníh iných učiteľov. Vyhlasujeme, že je zbožné a v súlade s Božím slovom. A ak nás bude volakto učiť lepšie z Božieho ducha a slova, nebudeme opovrhovať nijakým poučením od dobrého a zbožného človeka, ale sme pripravení prijať ho s vďačným srdcom. Ale vieme, že táto náuka je pravým a nepremožiteľným Božím slovom, a modlíme sa, aby nás v ňom všetkých Kristus zachoval a dožičil nám Ducha svätého, aby sme pred tvárou celého sveta mohli rozprávať o jeho svedectvách bez zahanbenia a zotrvať v pravej viere. Amen.

Z latinskej pôvodiny Synopsis trium confessionum evangelicarum in Hungaria septemtrionali, Pentapolitanae, Heptapolitanae et Scepusianae. Ed. Zoltán Csepregi. Budapestini 2003 do slovenčiny preložil Daniel Škoviera s prihliadnutím k prekladom v knihe A. Hajduk: Tri vyznania viery zo 16. storočia. Zvolen, Evanjelický a. v. zbor 1990.

**TRI LUTHERSKÉ VYZNANIA VIERY Z UHORSKA
HÁROM LUTHERI HITVALLÁS MAGYARORSZÁGON
DREI LUTHERISCHE GLAUBENSBEKENNTNISSE AUS UNGARN**

Eds.:

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
prof. Dr. CSEPREGI Zoltán

Autori / Szerzők / Autoren

prof. Dr. CSEPREGI Zoltán, prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
prof. Dr. Karl W. SCHWARZ, prof. Dr. Max Josef SUDA

Preklad štúdií / A tanulmányok fordítása / Übersetzung der Studien

prof. Dr. CSEPREGI Zoltán, prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD., Mgr. Lucia RINGEROVÁ

Preklad vyznaní / A hitvallások fordítása / Übersetzung der Glaubensbekenntnisse

prof. Dr. CSEPREGI Zoltán (*Confessio Montana, Confessio Scepusiana: maďarčina, magyar, ungarisch*)
prof. Dr. Max Josef SUDA (*Confessio Montana, Confessio Scepusiana: nemčina, német, deutsch*)
prof. PhDr. Daniel ŠKOVIERA, CSc. (*Confessio Pentapolitana, Confessio Montana, Confessio Scepusiana: slovenčina, szlovák, slowakisch*)

Edícia latinských textov / A latin szövegek kiadása / Edition der lateinischen Texte

prof. Dr. CSEPREGI Zoltán

Recenzenti / Lektorok / Lektoren

prof. Dr. DIENES Dénes
Dr. GUITMAN Barnabás

Vydal / Kiadó / Verlag

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
pre Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu, 2013

ISBN 978-80-555-0945-7